॥ श्री ॥

हिंदुस्थानी संगीतपद्धति

क्रमिक पुस्तकमालिकां

सहावें पुस्तक

ग्रंथकार

कै. पं विष्णु नारायण भातखंडे

संपादक

प्रोफेसर श्रीकृष्ण नारायण रातांजनकर

प्रिन्सिपॉल, मॅरिस कॉलेज, लखनौ.

पंडित वाडिलाल शिवराम

प्रिन्सिपॉल, बान्सदा संस्थान संगीत विद्यालय.

प्रकाशक व सह-संपादक

भालचंद्र सीताराम सुकथनकर, एम्. ए., एल् एल्. बी.

सॉलिसिटर, हायकोर्ट, मुंबई.

आवृत्ति पहिली

प्रति ५०००

शके १८५९] [सन १९३७

कागदी, रु. ३-१२-०] किंमत [कापडी, रु. ४-४-०

(पोस्टेज निराळें).

Printed by S. V. Parulekar, at the Bombay Vaibhav Press,
Servants of India Society's Home, Sandhurst Road,
Girgaon, Bombay No. 4.

and

Published by Bhalchandra Sitaram Sukthankar, M. A., LL. B., Solicitor,
at 6, Walkeshwar Cross Lane, Malabar Hill, Bombay No. 6.

प्रस्तावना

क्रमिक पुस्तक मालिकेच्या पांचव्या पुस्तकांत एकंदर दहा थाटांपैकीं पहिल्या पांच थाटांतील ६८ अप्रसिद्ध राग, व त्यांतील कै. विष्णु नारायण भातखंडे यांनीं ठिकठिकाणीं फिरून गोळा केलेल्या २५५ खानदानी चिजा दिल्या गेल्या. राहिलेल्या पांच थाटांतील ६८ अप्रसिद्ध राग व त्यांतील २३७ खानदानी चिजा या पुस्तकांत दिल्या जात आहेत. याप्रमाणें ग्रंथकारांनीं मालिकेच्या पहिल्या चार पुस्तकांत, प्रसिद्ध ४५ रागांत प्रसिद्ध केलेल्या सरासरी सव्वा तेराशें चिजा, व त्यांच्या निधनानंतर मालिकेच्या पांचव्या व या सहाव्या पुस्तकांत प्रसिद्ध झालेल्या अप्रसिद्ध १३६ रागांतील सरासरी पांचशें चिजा, मिळून जवळजवळ अठराशें अमूल्य चिजांचा सांठा जनतेच्या स्वाधीन आदरपूर्वक केला आहे. " अखिल भारत संगीत परिषदांत " ज्या मल्लार, सारंग व तोडी प्रकारांचीं रागस्वरूपें बहुमतांनीं निश्चित केलीं गेलीं, ते सर्व प्रकार या सहाव्या पुस्तकांत ग्रथित झाले आहेत.

परमपूज्य गुरुवर्यांनीं आपल्या हयातींत माझ्यावर टाकिलेली ही अत्यंत महत्वाची कामगिरी अशा तऱ्हेनीं पुरी होत असल्यामुळें मला आनंद होत आहे. "हिंदुस्थानी संगीत पद्धति" रूपी जो आधुनिक "संगीत रत्नाकर" कै० गुरुवर्यांनीं या अवनितलावर आणिला, त्याचें मंथन करून, आटोपशीर, शाळा व कॉलेजांत सहज शिकवितां येण्याजोगें ७००–८०० पानांचें सार तयार करण्याकडे मला आतां एकाग्रतेनें वळतां येईल; व तें सार या देशांत प्रचलित असलेल्या मुख्य भाषांत भाषांतरित करून फैलावलें म्हणजे मी कृतकृत्य होईन. कार्यबाहुल्यामुळें हें काम जरी मला जितक्या झपाट्यानें पुरें करावयाला हवें आहे, तितकें करितां आलें नाहीं, तरी त्यांच्या उज्ज्वल चारित्र्य-स्फूर्तीनें हें काम मी तडीस नेईन अशी मला उमेद आहे;

व माझ्या हातांनीं तें त्यांनीं पुरें करवून घ्यावें अशी त्यांच्या चरणांपाशीं माझी प्रार्थना आहे.

संपादकद्वयांनीं चिजांच्या आधीं दिलेलीं रागांचीं स्वरूपें, चलन, उठाव वगैरे, व सुरवातीची प्रस्तावना व शेवटीं दिलेले स्वर-विस्तार अत्यंत परिश्रम-पूर्वक तयार केले आहेत. जवळ जवळ असलेलीं राग-स्वरूपें, स्वरूप-वर्णनांत व स्वर-विस्तारांत भिन्न ठेवून दाखविणें हें किती कौशल्याचें काम आहे, हें तें करण्याचा प्रयत्न केल्याशिवाय समजणार नाहीं. अगदीं सारखीं भासणारीं राग-स्वरूपें विशिष्ट स्वर-विन्यासांमुळें, किंवा वादी-भेदानें, किंवा इतर तऱ्हेनें निराळीं ठेविणें, याचेंच नांव 'पद्धति'; व ही पद्धति रोमांरोमांत भिनलेली असल्या शिवाय तें कार्य होणार नाहीं. वर्षानुवर्षे कै० गुरुवर्यांच्या सान्निध्यांत घालविल्यामुळें, संपादकद्वयांनीं हें काम चोख पार पाडलें, यांत नवल नाहीं; व त्याबद्दल त्यांचा गौरव करावा तेवढा थोडाच आहे. सुरवातीस प्रस्तावनेंत दिलेली माहिती फारच उपयुक्त आहे, व तिचा वाचक विचार करून, **पद्धतशीर** गायनवादनाकडे लक्ष लावतील अशी उमेद आहे.

पूर्वी "गीतमालिका" या नांवानें ग्रंथकारांनीं प्रसिद्ध केलेल्या पुस्तकांत आलेल्या बहुतेक चिजा क्रमिक पुस्तक मालिकेच्या निरनिराळ्या भागांत समाविष्ट केल्या आहेत; त्यामुळें त्या चिजा "गीतमालिका" या. रूपानें छापण्याची आवश्यकता राहिली नाहीं. क्रमिक पुस्तक मालिकेच्या सहाही भागांत छापल्या गेलेल्या सरासरी अठराशें चिजांची रागानुक्रमानें व वर्णानु-क्रमानें एक सूची मी आतां तयार करीत आहें. तिच्यामुळें अमुक एक चीज कोणत्या रागांत आहे व क्रमिक पुस्तक मालिकेच्या कोठल्या भागांत कोठल्या पानांवर आहे, हें वाचकांस ताबडतोब मिळेल व अभ्यास तेवढा सोपा होईल.

कै. गुरुवर्यांनीं संगीतामृत घरोघरीं पोहोंचतें करण्यासाठीं अत्यंत परिश्रम करून, गेल्या वीस पंचवीस वर्षांत जे प्रयत्न केले, त्यांचीं फळें हळु हळु

देशभर दिसत आहेत. एके काळीं संगीताविषयीं जें औदासिन्य होतें, तें अनिष्ट धुक्यासारखें देशावरून उडून जात चाललें आहे; व गीतानंदाचा प्रकाश चहूंकडे फैलावत जाऊन, जिकडे तिकडे संगीताविषयीं अत्यंत उत्साह व आनंद दृग्गोचर होत आहे. शहरोशहरीं, सालानुसाल संगीत परिषद होत असून, मुलांमुलींच्या तोंडीं देखील खानदानी चिजा ऐकूं येत आहेत; यामुळें त्यांच्या स्वर्गस्थ आत्म्यास अवर्णनीय आनंद होत असेल यांत संशय नाहीं; व याप्रमाणें संगीत—देवालयाचा केला गेलेला जीर्णोद्धार चिरस्थायी करण्याची जबाबदारी अर्थात या व पुढील पिढ्यांवर आहे. त्यांचा मुख्य बाणा शास्त्रशुद्ध गायनवादन हाच होता. प्रत्येक रागस्वरूपाचें सूक्ष्म व मार्मिक परिक्षण करून, त्यांनीं आपल्या "हिंदुस्थानी संगीत पद्धति" ग्रंथांत, कसलेल्या रसायनशास्त्र्यासारखें पृथक्करण करून दाखविलें आहे. जिज्ञासु व रसिक वाचकांनी तीं वर्णनें अवश्य वाचून, मनन करून, आत्मसात् करावी, व त्याच ढंगानें आपलें गायनवादन शास्त्रशुद्ध ठेवावें असा प्रेमपूर्वक आग्रह आहे. नुसतें गळा फिरेल तशा तानांच्या लकेऱ्या फेकण्यांत कौशल्य नसतें; पण त्याच तानेस शास्त्रशुद्ध वळण दिलें तर ती अवर्णनीय आनंद उत्पन्न करूं शकते. आपण आपल्या गायनवादनानें श्रोत्यांची अभिरुची वळवीत असतों, ही गोष्ट कलावंतानें विसरून चालणार नाहीं; व श्रोत्यांची रुची भ्रष्ट करणें, हें शास्त्रदृष्ट्या अश्लाघ्य आहे. मनुष्याच्या अनियंत्रित हातवाऱ्यांत, आणि नर्तकाच्या वळणदार अंगविक्षेपांत किती फरक असतो हें कोणालाही समजेल. याच कारणास्तव प्रत्येक विद्यार्थ्यानें, अत्यंत मेहनत करून गळ्यावर किंवा वाद्यावर पूर्ण काबू मिळविला पाहिजे; व शुद्ध रागस्वरूप कायम नजरेपुढें ठेवून, त्या मूर्तीचा किंवा त्या रसाचा भंग होऊं न देतां आपलें गायनवादन केलें पाहिजे. याचा अर्थ असा नाहीं कीं, कोणी नवीन रागस्वरूपनिर्मितीला पायबंद घालत आहे. तशी निर्मिती जबाबदार कलावंतांनीं राग-नियमांकडे व गीत-नियमांकडे लक्ष लावून केल्यास, तें संगीत परिवर्तन दृष्ट्या, इष्टच आहे. पण अशी रागरचना चालेल तों ग्रंथाधारानेंच व्हावी.

हीं दोन्हीं पुस्तकें मुंबई वैभव छापखान्याचे चालक रा. रा. भास्करराव सिद्धये यांनीं अल्पावधींत व परिश्रमपूर्वक छापून दिल्याबद्दल मी त्यांचा फार आभारी आहे.

कै. गुरुवर्यांनां दिवंगत होऊन नुकतेंच एक वर्ष पुरें झालें. येवढ्यांत त्यांचीं हीं शेवटचीं दोन्हीं पुस्तकें छापून निघालीं, म्हणून मला आनंद होत आहे. दयाघन परमेश्वरानें त्यांची आयुर्मर्यादा थोडीशी वाढवून, हीं दोन्हीं पुस्तकें त्यांनां या मृत्युलोकींच दाखविलीं असतीं, तर माझ्या आनंदांत कल्पनातीत भर पडली असती. परंतु भवितव्यतेपुढें सर्वांनीं मान लवविलीच पाहिजे.

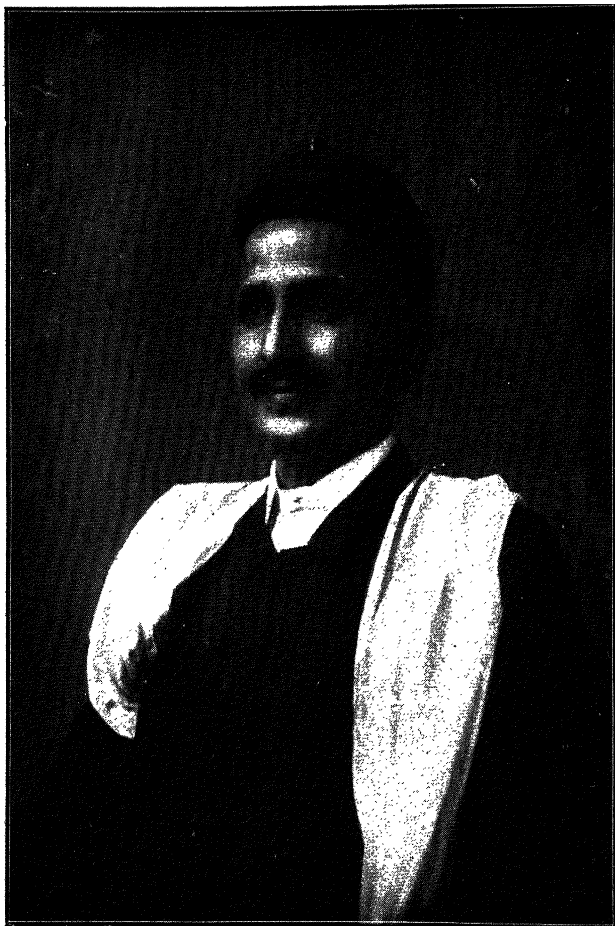
येवढी प्रस्तावना करून, हा ग्रंथ मी आज बलिप्रतिपदेच्या सुमुहूर्तावर जनताकरकमलीं ठेवून, वाचकांची रजा घेतो.

शांताराम हाउस, वाळकेश्वर, मुंबई
२ नोव्हेंबर १९३७, बलिप्रतिपदा,
कार्तिक शुद्ध १ शके १८५९

भालचंद्र सि. सुकथनकर
प्रकाशक व सह-संपादक

वस्तुसंग्रह.

शास्त्रीय माहिती

ग्रंथकार : पंडित विष्णु नारायण भातखंडे, बी. ए., एल्एल्. बी.

(" चतुर पंडित ")

जन्म : गोकुलाष्टमी शके १७८२ — मृत्यु : गणेशचतुर्थी शके १८५८

ता. १० ऑगस्ट १८६० — ता. १९ सप्टेंबर १९३६

" मद्भक्ता : यत्र गायंते तत्र तिष्ठामि नारद "

वस्तुसंग्रह.

शास्त्रीय माहिती

चीजांचा संग्रह

शिक्षकांस सूचना.

१ हवा तो ध्वनि षड्ज कल्पून विद्यार्थ्यांस त्या स्वरांत येऊन मिळण्यास प्रथम शिकवावें. प्रत्येक वेळीं **सा** स्वर शिक्षकानें मोठ्यानें व सावकाश असा म्हणावा. असें वारंवार रोज करीत जावें.

२ विद्यार्थ्यांस आपणाबरोबर स्वर म्हणूं देऊं नये. त्यांनीं ते ऐकूनच म्हणावे.

३ विद्यार्थ्यांस चोरटा आवाज लावूं देऊं नये.

४ एका वेळीं तिहींपेक्षां अधिक विद्यार्थ्यांना स्वर म्हणूं देऊं नये.

५ स्वर शिकवितांना फळ्याचा उपयोग पहिल्यापासूनच करूं लागावें व विद्यार्थ्यांस स्वर वाचण्याची संवय करवावी.

६ विद्यार्थ्यांच्या स्वरस्थानांकडे, श्वासोच्छ्वासाकडे व त्यांना होणाऱ्या श्रमाकडे लक्ष असूं द्यावें.

७ सरगमी शिकवूं लागण्यापूर्वीं वारंवार केलेल्या अभ्यासानें विद्यार्थ्यांस स्वरओळख बरीच झालेली असावी. सरगमीच्यामुळें मुख्यतः रागज्ञान होतें, म्हणून त्या नीट म्हणवून घेण्याची खबरदारी घ्यावी.

८ स्वर शिकवूं लागण्यापूर्वीं **ताल** व त्यांच्या **मात्रा** प्रथम विद्यार्थ्यांस शिकविणें बरें. निदान **सरगमी** शिकविण्यापूर्वीं विद्यार्थ्यांस तालमात्रांचें उत्तम ज्ञान झालेलें असावें.

९ चिजांचे **बोल** शिकविण्यापूर्वीं प्रत्येक ओळ **स्वरांनीं** तेथल्या अलंकारांसह म्हणतां यावी.

१० शुद्ध स्वरांचे धडे चांगले वाचतां आल्यावर विकृत स्वराभ्यासाकडे वळावें. विकृत स्वर बहुधा अर्धांतरें असल्यामुळें, ते शिकवितांना **गम** व **निसा** या विद्यार्थ्यांच्या तयार झालेल्या अर्धांतरांचा उपयोग करावा. जसें **मंप** या स्वरांना मधूनमधून **निसा** म्हणवावें. विकृत स्वर केव्हां व कसे शिकवावयाचे, हें शिक्षकाच्या दूरदृष्टीवर व हुषारीवरच अवलंबून राहील.

या पुस्तकांत योजिलेल्या चिन्हांचा खुलासा

रे, ग, ध, नि, या स्वरांच्या खालीं आडवी रेघ असली, तर ते कोमल आहेत असें समजावें; तशी नसली तर तीव्र समजावें.

म असा लिहिलेला, शुद्ध अथवा कोमल समजावा.

मं असा लिहिलेला, तीव्र समजावा.

• ज्या स्वरांच्या खालीं बिंदु असेल ते **मंद्र** स्थानचे, व ज्यांच्या माथ्यावर बिंदु असेल ते **तार** स्थानचे समजावे.

बिंदूशिवायचे सारे स्वर **मध्य** सप्तकाचे समजावे.

‿ अशा चिन्हांत लिहिलेले स्वर एका मात्रेच्या कालांत गावयाचे आहेत.

⁀ हें चिन्ह कोणत्या स्वरापासून कोणत्या स्वरापर्यंत **मींड** (एका स्वरावरून दुसऱ्या स्वरावर घर्षणानें जाणें) आहे, हें दाखवितें.

– स्वरापुढें हें चिन्ह असेल, तेथें तो स्वर एक मात्रा लांबवावयाचा आहे. अथवा चिन्हच नसेल तर तितकी विश्रांति आहे असें समजावें.

ऽ गीताच्या शब्दांत जेथें हें अवग्रह चिन्ह असेल, तेथें मागच्या अक्षरांतला अंत्य स्वर (अकार, उकार इ.) एक मात्रा लांबवावा.

( ) स्वराला असा कंस केला असेल, तर त्याच्या पुढचा स्वर, तो स्वर, त्याच्या मागचा स्वर, व पुनः तो स्वर, असे चार स्वर एका मात्रेंत म्हणावें, जसें:—(प)=धपमप; (म)=पमगम; (सा)=रेसानिसा.

कोठें कोठें स्वरांच्यावर डाव्या बाजूला लहान टाइपानें छापलेले **स्वर** आहेत, त्यांस ('**ग्रेस नोट**') अलंकारिक स्वर म्हणतात. हे बारीक **कण** नवीन विद्यार्थ्यांस गळ्यानें म्हणतां न आले, तरी त्यांच्या अभावीं रागहानि होणार नाहीं. ते लावतां आल्यानें गायन अधिक रंजक होईल.

× हें चिन्ह गायनाच्या तालाची **सम** दाखवितें. **सम** हा पहिला ठोका मानून पुढील ठोके त्याच्या धोरणानें समजावेत.

० हें चिन्ह तालाची **खाली** म्हणजे रिकामी जागा दाखवितें.

क्रमिक पुस्तकांत आलेल्या तालांचे मात्रानियम व बोल

—— :o: ——

ताल दादरा

मात्रा—	१	२	३	४	५	६	
ठेका—	धीं	धीं	धा	धा	ती	ना	तबला.
,,	धीं	तीं	धा	,,	,,	,,	,,
	×			०			

ताल तीव्रा

मात्रा—	१	२	३	४	५	६	७	
थपिया—	धा	दीं	ता	तिट	कत	गदि	गन	पखवाज.
	×			२		३		

झपताल

मात्रा—	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	
थपिया—	धा	ऽ	धा	गी	की	ट	कड	धा	की	ट	पखवाज.
ठेका—	धी	ना	धी	धी	ना	ती	ना	धी	धी	ना	तबला.
	×		२			०		३			

मूलताल

मात्रा—	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	
थपिया—	धा	धा	दीं	ता	किट	धा	तिट	कत	गदि	गन	पखवाज.
	×		०		२		३		०		

चौताल

मात्रा—	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	
थपिया—	धा	धा	दीं	ता	किट	धा	दीं	ता	तिट	कत	गदि	गन	पखवाज.
	×		०		२		०		३		४		

एकताल

मात्रा–	१ २	३ ४	५ ६	७ ८	९ १०	११ १२	
ठेका–	धीं धीं	धागि तृक	तूं ना	क त्ता	धीं तृक	धीं ना	तबला.
	×	०	२	०	३	४	

आडाचौताल

मात्रा–	१ २	३ ४	५ ६	७ ८	९ १०	११ १२	१३ १४	
ठेका–	धीं तिरकिड	धीं ना	तूं ना	क त्ता	तिरकड धी	ना धी	धी ना	त०
	×	२	०	३	०	४	०	

ताल झूमरा

मात्रा–	१ २ ३	४ ५ ६ ७	८ ९ १०	११ १२ १३ १४	
ठेका–	धीं ऽ धा,तृक	धीं धीं धागि तृक	तीं ऽ ता,तृक	धीं धीं धागि तृक	त०
”	धीं धीं नत	” ” ” ”	तीं तीं नत	” ” ” ”	”
	×	२	०	३	

ताल धमार

मात्रा–	१ २ ३ ४ ५	६ ७	८ ९ १०	११ १२ १३ १४	
थपिया–	क धि ट धि ट	धा ऽ	क त्ति ट	ति ट ता ऽ	पखवाज.
	×	२	०	३	

ताल दीपचंदी

मात्रा–	१ २ ३	४ ५ ६ ७	८ ९ १०	११ १२ १३ १४	
ठेका–	धीं धीं ऽ	धा ग तीं ऽ	ता तीं ऽ	धा ग धीं ऽ	तबला.
	×	२	०	३	

तिलवाडा

मात्रा–	१ २ ३ ४	५ ६ ७ ८	९ १० ११ १२	१३ १४ १५ १६	
ठेका–	धा तृक धीं धीं	धा धा तीं तीं	ता तृक धीं धीं	धा धा धीं धीं	तबला
	×	२	०	३	

त्रिताल (पंजाबी)–हा विलंबित त्रिताल आहे.

मात्रा–	१ २ ३ ४	५ ६ ७ ८	९ १० ११ १२	१३ १४ १५ १६	
ठेका–	ता धीं धीं धा	धा धीं धीं धा	धा तीं तीं ता	ता धीं धीं धा	तबला.
	×		०	३	

ताल पंजाबी

मात्रा-	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६
	×				२				०				३			

ब्रह्मताल

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८
×		०		२		३		०		४		५		६		०		७		८		९		१०		०	

रूपकताल

मात्रा—	१	२	३	४	५	६	७
ठेका—	धीं	धा	तृक्र	धीं	धीं	धा	तृक्र
	×			२		३	

ताल गजझंपा

मात्रा-	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५
ठेका-	धा	धिन	नक	तक	धा	धिन	नक	तक	धिन	नक	तक	किट	नक	गांदे	गिन

शिखरताल

मात्रा-	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७
ठेका-	धा	तृक	धिन	नक	थुं	गा	धिन	नक	धुम	किट	तक	धत्	धा	तिट	कत	गदि	गिन
	×						०						३		४		

मत्तताल

मात्रा-	१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८
ठेका-	धा	ऽ	धि	ड	न	क	धि	ड	न	क	ति	ट	क	त	ग	दि	गि	न
	×		०		२		३		०		४		५		६		०	

रागांची अनुक्रमणिका.

राग (६८) चीजा (१३७)

॥ श्री ॥

सहावें पुस्तक

मंगलाचरण

गजाननं सिद्धिनाथं सर्वमंगलकारिणम् ।
वन्देऽत्रकार्यपूर्त्यर्थम् रागताल महोत्सवे ॥

प्रस्तुत मालिकेच्या आंतांपर्यंत प्रसिद्ध झालेल्या पांच भागांतून आपल्या प्राचीन, मध्यकालीन व अर्वाचीन संगीताची शक्य तितकी माहिती आलीच आहे. आतां या मालिकेंतला हा शेवटचा ग्रंथ छापला जात आहे. ग्रंथकारांनीं अविश्रांत मेहनतीनें, व कल्पनातीत स्वार्थत्यागानें मिळविलेल्या अमूल्य खानदानी चिजांच्या ठेव्याचा हा शेवटचा घटक जनतेच्या स्वाधीन केला जात आहे. रागांचीं शुद्ध स्वरूपें, व चिजांचे बोल, आजकालचे गुमत्या ऐकून उडविलेल्या चिजा गाणार गवई, किंवा स्वयंमन्य "संगीताचार्य" किंवा "संगीतकलानिधि", "अपने अपने तानमें चिडियां हैं मस्तान" या न्यायानें, भ्रष्ट करून लोकांपुढें गात असतात व लोकाभिरुचि बिघडवीत असतात. तेव्हां सदर रागांचीं खरी ग्रंथगत स्वरूपें काय आहेत, व चिजांचे शुद्ध बोल काय आहेत, हे लोकांपुढें मांडण्याचा या मालिकेचा प्रयत्न आहे; व रसिक गुणीजन त्याचा योग्य तो उपयोग करून घेतील अशी आशा आहे. प्रत्येक रागाचें एक विशिष्ट व इतर सर्व रागांहून भिन्न असें स्वरूप असतें. व त्या स्वरूपामुळें अमुक एक विशिष्ट रंग उत्पन्न होत असतो. तेव्हां एखादा राग सुरू करून त्यांत नंतर तीन चार दुसऱ्या रागांचीं मिश्रणें करीत बसण्यांत शहाणपणा तर नसतोच, पण उलट अश्लाघ्य असा रसहानीचा

दोष मात्र पदरीं येत असतो. कोणीहि घरंदाज गवई असें करीत नाहीं. रागस्वरूप शेवटपर्यंत कायम ठेवण्यांतच खऱ्या गायकाची किंमत असते; व विद्यार्थ्यांनीं, या मालिकेंत व "हिंदुस्थानी संगीत पद्धतींत," विस्तृत वर्णिलेलीं राग-स्वरूपें कसून प्रयत्न करून आत्मसात् केलीं पाहिजेत, व आपलें गायन त्या स्वरूपांस धरून शुद्ध ठेविलें पाहिजे. तानालाप करतांना, फारच काळजी घेऊन इतर कोणत्याहि रागाची यत्किंचित छटाही दिसणार नाही अशी खबरदारी घेतली पाहिजे; तरच तें गाणें पद्धतशीर गाणें समजलें जाईल.

प्राचीन व मध्यकालीन संगीतांत होत जाणारा फरक

संगीत, अर्थात् देशी संगीत, हें परिवर्तनशील असल्यामुळें कालावधीनं त्यांत फरक होत जाणें अपरिहार्य आहे. तदनुसार मुसलमानी अंमलाच्या काळीं आपलें संगीत प्राचीन ग्रंथोक्त संगीताला बरेंच सोडून गेलेलें असें होतें. त्यांतहि पुढें बदल होत होत आजच्या आपल्या संगीताला मध्य-कालीन संगीतापासूनहि वेगळेंच स्वरूप आलें आहे. आणखी कांहीं काळानें यांतहि फरक होत जाईल. प्रचलित रागांचीं स्वरूपें बदलतील, व नवे नवे राग, नव्या धर्तीचीं गीतें, नवे नवे गाण्याचे ढंग, क्वचित पाश्चात्य संगीताचेंहि मिश्रण हीं प्रचारांत येतील. तशीं चिन्हेंहि हल्लीं दिसूं लागलीं आहेत. यांत कांहीं नवीन नाहीं. देशी संगीताचा हा स्वभावच आहे. त्याचा उद्देश लोक-रञ्जनच असतो, अर्थात् त्याची वाढ लोकरुचीला अनुसरून होणें साहजिक आहे. तथापि प्राचीन संगीत लुप्त होण्याला, मध्यकालीन व अर्वाचीन संगीतांत एवढी तफावत पडण्याला, व आजकालच्या मनसोक्त मतभेदांना, स्वरलिपीचा व विषयाचें स्पष्ट व निश्चयात्मक विवरणाचा अभाव, हाच बहुतांशीं कारण आहे हें येथें नमूद केलें पाहिजे. आजच्या संगीताला आधार मुख्यतः शिष्यानुशिष्यपरंपरेचा आहे. अशा परिस्थितींत आपल्या वेळीं रूढ व सर्वमान्य झालेल्या संगीत तत्त्वांचें पद्धतवार स्पष्टीकरण करणें

तदनुसार कार्याकार्यांचें यथायोग्य दिग्दर्शन करणें, तद्विषयक आदर्श माजापुढें ठेवणें, प्रचलित संगीताच्या परंपरेचा शक्य तितका शोध लावणें यापुढें त्याची प्रगति कोणत्या दिशेनें होणें इष्ट आहे याची चर्चा करणें च संगीतशास्त्रकाराचें कर्तव्य आहे.

प्राचीन संगीताचे उपलब्ध असे आधार ग्रंथ म्हणजे नारदीशिक्षा, डूकीशिक्षा, भरतनाट्यशास्त्रांतला कांहीं भाग, बृहद्देशी व संगीत रत्नाकर मानले जातात. पण या ग्रंथांचा खुलासा श्रुति, स्वर, ग्राम, मूर्च्छना व जाति च्या यथायोग्य सिद्धीवर अवलंबून आहे. आतां यांची सिद्धि परस्परावलंबी सून त्यांचे त्या काळचे अर्थ आज लुप्त झाल्यामुळें हे ग्रंथ आतां दुर्गमच ले आहेत. तरी हा भाग कोणीं तदनंतर प्रचारांत आलेल्या तत्त्वांचा धार न घेतां, त्या ग्रंथांतूनच शोध करून समजाविल्यास हवाच आहे.

मध्यकालीन ग्रंथांचीं शुद्ध स्वरसप्तकें कर्णाटकी पद्धतींत ' कनकांगी ' हिंदुस्थानी पद्धतींत ' सैंधवी ' (आजची काफी) हीं सिद्ध झाल्यामुळें ग्रंथ आतां कोणासही सहज समजण्यासारखे झाले आहेत. या ग्रंथांचे ळींहि प्राचीन ग्राम, मूर्च्छना, जातींची पद्धति नष्ट होऊन, दक्षिणेंत यजनक (थाट-राग) व्यवस्था व उत्तरेंत कांहीं ठिकाणीं राग-रागिणी वस्था, व कांहीं ठिकाणीं जन्य-जनक व्यवस्था प्रचलित झालीं होतीं हें सहज ांत येईल. या ग्रंथांत वर्णिलेल्या रागांपैकीं कांहीं लुप्त झाले आहेत व कांहींचीं ादींच वेगळीं रूपांतरें आज प्रचारांत आहेत. या ग्रंथांत पुनः पुष्कळ ाणीं आपसांत मतभेद आढळतो. तेव्हां त्यांचा आजच्या संगीताला धार ग्रंथ म्हणून उपयोग क्वचितच होईल. अलबत् ज्या रागांचे बाबतींत ोंच्या प्रचारांचें व या ग्रंथांचें अंशतः तरी एकमत असेल तेथें ते आधार ापुरते जरूर कामीं येतील. अशी एकवाक्यता " हिंदुस्थानी संगीत ति " या शास्त्रीय ग्रंथांत कांहीं रागांचे वर्णनांत पटविलीहि आहे.

गेल्या शेंदोनशें वर्षांतील प्राकृत व उर्दू संगीत ग्रंथ

मुसलमानी अंमलाचे शेंवटीं शेंवटीं म्हणजे अलीकडील सुमारें दोनशें वर्षांच्या अवधींत कांहीं उर्दू व हिंदी ग्रंथ संगीतावर लिहिले गेले, त्यांपैकीं तोफत्–उल्–हिंद, नगमाते–आसफी, सरमा-ए-अशरत्. राधागोविंद संगीत-सार, संगीत कल्पद्रुम, व नादविनोद हे मुख्य होत. या ग्रंथांत त्या वेळीं प्रचलित असलेल्या रागांचीं स्वरूपें स्वरांनीं लिहिलेलीं सांपडतात. त्यांतले पुष्कळस आज प्रचारांत आहेत. व त्यांचीं स्वरूपें प्रचाराशीं मिळतीं येतात. येवढ्यापुरताच या ग्रंथांचा उपयोग होऊं शकेल. यांतील शास्त्रीय भाग विश्वासनीय नाहीं. या ठिकाणीं " प्रचार " हा शब्द घराणेदार चीजांतून दिसून येणारा रागांचे स्वरूपांचा प्रचार या अर्थीं आम्हीं योजिला आहे.

यानंतर गेल्या पन्नास पाऊणशें वर्षांपासून राजेरजवाड्यांच्या पदरीं असलेल्या मोठमोठ्या नामांकित गायकवादकांचा संबंध साधारण जनसमाजाशीं येऊं लागला, रागदारी संगीताचा प्रसार लोकांत होऊं लागला, व या विषयाची तात्त्विक चिकित्सा सुरू झाली.

मध्यकालांतील रागवर्गीकरणें

मध्यकालीन संगीतांतील राग-रागिणींचीं स्वरूपें आज बरींच पालटून गेलीं आहेत. त्यामुळें त्या वेळच्या राग-रागिणींचीं वर्गीकरणें आज कामीं येणार नाहींत. शिवाय या वर्गीकरणांच्या मूळतत्त्वांचा खुलासा तोंडीं किंवा ग्रंथांत कोठेंच उपलब्ध नसल्यामुळें तसल्या प्रकारचीं नवीं वर्गीकरणें प्रचारांत आणणें सुलभ नाहीं. आजकालच्या अप्रसिद्ध रागांविषयींच्या साधार निरा-धार सर्व प्रकारच्या मतभेदांकडे पाहतां तसला प्रयत्न यशस्वी होईलच अशी खात्री देतां येत नाहीं. पुढें मागें अनुकूल परिस्थितींत तें काम साधल्यास उत्तमच. नाहींपेक्षां समंजस अशी जन्य-जनक (थाट राग) व्यवस्था स्वीका-रून चालणेंच आजच्या संगीताला हितावह होईल. या पद्धतीला पूर्वाचाराचाहि

आधार आहे. दक्षिणचे सर्व ग्रंथकार व उत्तरेचे लोचन, श्रीनिवास, हृदयनारायणदेव हे आपले राग याच पद्धतीनें समजावितात.

आजकालचा श्रुतिस्वरवाद

आजकाल श्रुतिस्वरवादाला बरेंच महत्त्व येत चाललें आहे. प्रत्येक रागाचीं स्वरांतरें वैज्ञानिक उपकरणांचे मदतीनें व गणितानें सिद्ध करून तीं नियमित करण्याकडे आमच्या संगीत-गणित्यांचें लक्ष वेधलें आहे. या अव्यापारेषु व्यापारापासून प्रचलित संगीताला तादृश लाभ होणार नाहीं असें आमचें मत आहे. सूक्ष्म स्वरांतरान्वयें केलेली रागरचना अतिक्लिष्ट होणार. तशांत हीं स्वरांतरें भरत व शार्ङ्गदेव यांचे पदरीं बांधल्यानें त्यांचा गौरव होण्याऐवजीं त्यांना अन्यायच होईल.

रागाची व्याख्या व तींतील ‘स्वर’ व ‘वर्ण’ या शब्दांचें महत्त्व

योऽयंनिध्वनिविशेषस्तु स्वरवर्ण विभूषितः ।
रञ्जको जनचित्तानां स रागः कथ्यते बुधैः ॥

अशी रागाची व्याख्या पूर्वापार चालत आली आहे. यांत ‘ ध्वनि ’ हा शब्द एकाच आवाजाचा वाचक नसून तो विशिष्ट नादरचना दर्शवितो. ध्वनींचें समष्टिरूप येथें उद्दिष्ट आहे. उर्दूत याला ‘नगमा’ असें म्हणतात. या व्याख्येंत ‘ स्वर व ‘ वर्ण ’ हे शब्द सूचक आहेत. रागरचना स्वरांनींच झाली पाहिजे. श्रुतिभेदांनीं अगणित मूर्च्छना किंवा मेल उत्पन्न करून त्यांत राग अवघे शेंदोनशें आम्हीं गाणार; म्हणजे, “ मीयां मूठ, दाढी सवाहाथ ” अशी अनवस्था होणार. अहोबल पंडितांनीं पारिजातांत पहिल्यानें एकुणतीस स्वर सांगून त्यांत एक, एक, श्रुतिभेदानें असंख्य मूर्च्छना व कूटताना सांगितल्या. पण रागाध्यायांत पुनः या एकुणतिसांपैकीं कांहीं ध्वनिसाम्यामुळें, व बाकीचे रागांत वापरण्यांत येणार नाहींत म्हणून एकंदर सतरा स्वर सोडून राहिलेल्या बारा स्वरांवरच आपली राग-

रचना सांगितली आहे. हे बारा स्वर बहुतेक आज आपण वापरतों तेच आहेत. रत्नाकरांत देखील बावीस श्रुतींचें वर्णन करून त्यांपैकीं चौदाच घेऊन त्यांना स्वर म्हणून त्यांवर रागव्यवस्था समजाविली आहे.

फक्त एकाच श्रुतिभेदानें दोन राग निरनिराळे मानण्यास आजचे कोणी गायकवादक कबूल होणार नाहींत. त्यांतून श्रुतींचें नियतप्रमाण आम्हांपाशीं नाहींच. एकाच रागांत एकाच स्वराच्या जागा गमक भेदांनीं व निरनिराळ्या स्वरोच्चारांनीं व स्वरसंगतिमुळें उंचनीच होत असतात हा अनुभव प्रत्यक्ष गाणाऱ्या वाजविणाऱ्यांस वारंवार येतो. भैरवाचे री, ध, कानड्याचे ध, ग, मीयांमल्लाराचे नि, ग, ललिताचे मं, ध, देशाचा ध, वसंताचे मं, ध इ. यांच्या जागा कोठें कोठें व किती कायम करणार? करितां, कोमल, तीव्र या स्वरांच्या मर्यादा स्वीकारून सर्वमान्य झालेल्या बारा स्वरांवरच रागरचना करणें हाच सरळ व सुलभ मार्ग होय. रागव्यवस्थेस बाराच स्वर पुरे आहेत. सूक्ष्मान्तरित नाद एवढीच श्रुतींची कल्पना आजच्या संगीताला उपयोगी आहे. बारा स्वरांव्यतिरिक्त बाकीच्या स्वरांस अलंकारिक, तीव्र कोमलांच्याच अंतर्गत, रागांत येणाऱ्या विविध स्वरसंगतीमुळें, गमकांमुळें किंवा स्वरोच्चारांमुळें लागणारे स्वर, असे मानणेंच योग्य होईल. आमच्या संगीतांत "हार्मनी" (विविध स्वरांचें सहोच्चारण) दाखल होईल तर व तेव्हां सूक्ष्म स्वरांतरें कायम करणें प्राप्तच होईल. पण "हार्मनी" आली म्हणजे राग नष्टच होणार. तोपर्यंत रागांच्या हयातीतच त्यांची उत्तरक्रिया नको आहे. प्राचीन काळीं ध्वनि मापण्याचीं यंत्रें नसल्यामुळें, अमुक एक स्वराच्या पुढील स्वर कोठला हें समजविण्यापुरताच श्रुतींचा उपयोग होता, असें कांहीं विद्वानांचें मत आहे, तें देखील विचार करण्यासारखें आहे. एका ध्वनिपासून दुसरा ध्वनि स्पष्ट निराळा ओळखूं येण्यासारखा जरासा चढवला म्हणजे एक श्रुत्यंतर झालें. अमुक एक स्वर 'नी' कल्पून, पुढें अशीं तीन श्रुत्यंतरें ओलांडून येईल त्या चौथ्या श्रुत्यंतरावर

आमचा " सा, " आहे अशी स्वरवर्णनें आपले प्राचीन पूर्वज देत असत, व तवढाच श्रुतींचा उपयोग असे. पुढें असें अनिश्चित प्रमाण निरुपयोगी समजलें जाऊन, स्वरांची ठिकाणें, वाद्यावरील तारेची लांबी, पडद्यांच्या आधारें किंवा तारेवर बोटें ठेवून, कमी कमी करीत नेऊन समजावलीं जाऊं लागली. व आतां तर ती यंत्रानें, अनुरणनाच्या मापानें सांगितली जातात. तेव्हां आतां श्रुतींचा मुळींच उपयोग नाहीं, असें कोणी म्हणतात, यांतहीं कांहीं तथ्य नाहीं असें म्हणतां येणार नाहीं.

" जाति " हें निबद्धगान असावें

राग गायनाचे पूर्वी, जातींचें गायन असे, असें कळते. या जातींचीं प्रत्यक्ष ध्वनिरूपें आज उपलब्ध नाहींत; तीं प्राचीन ग्रंथांतून त्यांच्या शुद्ध स्वर मेळांच्या यथार्थ सिद्धीच्या अभावीं शोधून काढणें दुरापास्तच आहे. पण जातींच्या रचनेच्या तत्त्वांवरून व रत्नाकरांत दिलेल्या त्यांच्या उदाहरणां-वरून जाती हा एक प्रकारची निबद्धगीतेंच (बांधलेलीं गीतें) असावींत असें कोणी म्हणतात. प्रत्येक जातीचे ग्रह, अंश, न्यास, मंद्रतारांच्या मर्यादा, इतकेंच नाहीं तर तालहि ठरलेले असत. जातींच्या गायनांत गाणाराला आपल्या पदरचें कांहींएक योजण्याची मोकळीक नसे.

रागालाप

या जातींतूनच पुढें रागांची उत्पत्ति झाली व हे नियम थोड्याफार प्रमाणांत रागांना लागूं लागले. रागगायनांत आलापांचा प्रचार पुढें आला. शास्त्रोक्त क्रम नियमांना अनुसरून गायकाला आपल्या अंगस्वभावानें रागाचा विस्तार करण्याची मोकळीक रागालापांत मिळाली. पुढेंपुढें नियमांकडे दुर्लक्ष होत गेलें. त्यांच्या योजनेंतहि फरक होऊं लागला. आजकाल तर हे जुने नियम नष्टप्रायच झाले आहेत. आज अमुक राग अमुकच स्वरावरून सुरू केला पाहिजे व अमुकच स्वरावर संपविला पाहिजे असा नियम नाहीं. चीजांतहि हीच स्थिति अनुभवास येते.

वादीसंवादी

प्राचीन पारिभाषिक शब्दांचे अर्थहि आज बदलले आहेत. प्राचीन काळीं वादीसंवादी अनुवादी व विवादी हे त्या त्या स्वरांच्या आपसांत असलेल्या ध्वनिसंबंधावर अवलंबून असत. पण हे संबंध प्राचीन ग्रंथकारांनीं श्रुतिंच्याच परिभाषेंत वर्णन केल्यामुळें त्यांचा व स्वयंभू षड्जपंचम भाव, षड्जमध्यम-भाव वगैरेसारख्या गणिती संवादांचा मेळ बसत नाहीं. भरत—शार्ङ्गदेवाच्या उक्तींना अनुसरून, श्रुति नियतप्रमाणाची स्वीकारिल्यास, नादशास्त्राच्या गणिती तत्त्वांना बाध येतो. प्राचीन ग्रंथांना क्षणभर बाजूला सारून आजच्या रागांना गणित लावून पाहावें तर तेंहि जुळत नाहीं.' कारण वर निर्दिष्ट केल्याप्रमाणें आपले बहुतेक स्वर "चल" आहेत. ते निश्चल असते तर त्यांना गणिताची दोरी लावून अडकविलें असतें. सारांश, आज वादीसंवादींचा अर्थ बहुत्वाल्पत्वाच्या तत्त्वाला अनुसरून केला जातो. "प्रयोगे बहुलःस्वरः। वादी राजाऽत्र गीयते॥ विवादी तु सदा त्याज्यः। क्वचित्तान क्रियात्मकः"॥ इत्यादि व्याख्याच आजच्या वादीविवादींचे आधार आहेत. साधारणतः वादीपासून संवादी ५ वा किंवा ४ था असावा हा नियम आजकाल सर्वमान्य आहे.

रागगायन म्हणजे काय ?

ठराविक स्वरपंक्तिला, ठराविक क्रमनियमांनीं, तितिल स्वरांचें परस्पर वजन, अर्थात् बहुत्वाल्पत्व राखून, तिचें वैशिष्ट्य न बिघडूं देतां, मेहनतीनें कमाविलेल्या आवाजांत, अथवा हस्तकौशल्यानें वाद्यांवर, आपल्या अंगस्वभावानें व अनुभवचातुर्यानें रंगवून आळविणें, यालाच आम्ही आज " राग संगीत " किंवा " रागदारी संगीत " म्हणतो. हल्लींच्या रागरचनेचे व रागविस्ताराचें कांहीं ठळक नियम या मालिकेच्या पांचव्या भागांत दिलेच आहेत.

आवाजाची कसरत व तानालाप

आपल्या संगीतांत गायन हें प्रधान आहे. वादनाला व नर्तनाला आधार ताचाच आहे अशी आपल्या येथें सर्वसाधारण समजूत आहे.

गायनाचें मुख्य अंग कंठस्वर (आवाज) आहे. विशेष मधुर आवाज ईश्वरदत्त असतो असें मानलें, तरी गाण्यास निरुपयोगी असा आवाज सणारीं माणसें फारच विरळा. शेंकडा ९५ माणसांचा आवाज गाण्या-यक होऊं शकतो. साधारण आवाज असलेल्या माणसांना कसरतीनें तो रेल बनवितां येतो. ही आवाज बनविण्याची कसरत योग्य रीतीनें झाली हिजे. या महत्त्वाच्या बाबतींत आमच्या येथें बरेंच औदासिन्य दिसून ते. आवाज चांगला बनण्यास मुख्य तीन गोष्टींची जरूर आहे.

(१) आवाज योग्य रीतीनें काढणें

(२) आवाज स्थिर राहणें व

(३) श्वासनियंत्रण

योग्य रीतीनें आवाज काढण्याची तालीम न मिळून, चुकीच्या कसरती-ळें आवाज सुरेल बनण्याऐवजीं बिघडल्याचीं उदाहरणें आमच्या येथें ष्कळ सांपडतात. खुद्द गाण्यावर पोट भरणाऱ्या लोकांत कसलेला आवाज सलेले लोक शेंकडा वीसाहि मिळणें कठीण आहे. गाण्याचा रियाझ रतांना आवाज चोरटाहि काढूं नये व जोरानें कर्कश वाटेल किंवा खोकला इल असाहि काढूं नये. चोरट्या आवजांत गाऊन कितीहि मेहनत केली तरी फळास येणार नाहीं. तसेंच फार जोरानें आवाज काढला तर तो कर्कश व ड होईल. आवाज नेहमीं 'आ' कारांत काढावा. 'अॅ' असा रेंकल्यासारखा वा "ऑ" असा फार गोल असा आवाज काढणें हीं दोन्हीं दोषास्पद ाहेत. "आ" कारांत आवाज काढणें अंगवळणीं पडलें म्हणजे 'इ' रं, 'उ' कार, 'ओ' कार हे पण चांगले सुस्वर येऊं लागतील. यांचा ण्यांत फार कमी उपयोग होतो.

आवाजांत वजन, स्थिरपणा येण्यास व श्वासनियंत्रण साधण्यास आरंभींच सावकाश लईंत योग्य स्वरांवर चांगला मुक्काम करीत गाणें जरूर आहे. पहिल्याप्रथमच धांवपळीनें गाण्याचा रियाझ केला तर स्वर जाग्यावर लागणार नाहींत व गाण्यांत वजनहि राहणार नाहीं.

सुरवातीला ताना मारण्याची घाई करूं नये. आवाज स्थिर झाल्यानंतरच तानांच्या मेहनतीकडे वळावें. तान शुद्ध " आ " कारांत घ्यावी व तिचा वेग हळु हळु, स्वरस्थानाकडे नीट लक्ष देऊन वाढवीत जावा. कधीं कधीं " य-य-य " अशा किंवा जबड्याच्या ताना मोठमोठे गायक देखील घेतात. या तऱ्हेची तान कांहीं जुन्या उस्तादांनीं मुद्दाम, आवाज प्रतिकूल असतांहि मेहनतीनें साधली होती. त्यांची तऱ्हा त्यांच्या शिष्यपरंपरेंत उतरली व ही तान रूढ होऊन गेली आहे. पण शुद्ध ' आ ' काराची तान साधल्यास जबड्याच्या तानेची फारशी जरूर नाहीं. तिचा उपयोग कांहीं जोरदार गमकाच्या तानांत कधीं कधीं फार तर होऊं शकेल. तानेची कसरत करतांना, कधींहि स्वरांवर धक्के देत देत करूं नये. तसें केल्यानें गळा जड होईल; व जलद तान कधींहि निघणार नाहीं. स्पष्ट आवाजांत, ' आ ' कारांत, सहज लीलेनें, जेवढ्या गतींत तान साफ व सुस्वर निघेल तितक्याच गतींत ती फिरवावी. लहान लहान स्वरसमुदायांची सरळ उलटपालट, आरोहअवरोह करीत, व त्यांची जोड करीत करीत, तान फिरविली असतां ती चांगली तयार होईल. सरळ व वांक आरोहावरोहाची तानहि अशा कसरतीनें साधेल.

रागदारी संगीताचा परिणाम सर्वसाधारण श्रोत्यांवर व्हावा तसा होत नाहीं याचीं कारणें

संगीताची वाढ लोकरुचीला अनुसरून होते हें मागें म्हटलेंच आहे. अभिरुचि हा नित्यपरिचयाचा परिणाम आहे. ज्या प्रकारचें गाणें लोकांच्या कानांवर नेहमीं पडत जाईल, त्या प्रकारचेंच गाणें त्यांना नेहमीं आवडत

जाईल. साधारण श्रोतृसमाजाला पक्क्या रागदारी संगीतांत, तें शब्द-प्रधान नसल्यामुळें किंवा शब्दोच्चार व शब्दार्थाकडे गायकांचें दुर्लक्ष असल्यामुळें, गोडी येत नाहीं. परकीय भाषेंतील व्याख्यानाप्रमाणेंच तें गाणें त्यांना वाटतें. गायकाच्या हातवाऱ्यांशिवाय त्यांना त्यांत कशाचाहि बोध होत नाहीं. अशांत अवास्तव तानांचा भडिमार पडत चालला म्हणजे श्रोते बिचारे हवालदेलच होतात. यामुळें रागदारी संगीताविषयीं त्यांना अनास्था वाटूं लागल्यास नवल नाहीं.

आजकाल रियाझी गायक किती आहेत? पूर्वी दिवसांतून बारा बारा तास मेहनत करून गळा कमाविलेल्या गायकांच्या गोष्टी आपण ऐकतों. त्या निवळ गप्पा नसून खरोखरीच तसले रियाझ करणार गायक होते, हें ज्यांना गायकांशीं विशेष सहवास घडला आहे त्यांना पटतें. तसा रियाझ करणारे आज बोटांवर मोजण्याइतकेहि नाहींत पण तसला रियाझ आजच्या काळांत करणें अगदीं अशक्य नाहीं, तरी फारच थोड्या लोकांना शक्य आहे. पूर्वी गायकांना राजाश्रय असे; नोकरी सुखाची असे; कधीं काळीं दरबारांत गाण्यावाजविण्यास जाण्याखेरीज करून त्यांना दुसरें कांहींच काम नसे. त्यामुळें हवा तेवढा रियाझ करण्यास सवड व भरपूर वेळ असे. आजचे गायक बहुतेक तालमीवरच पोट भरणारे असल्यामुळें, दिवसभर तालमींत घसा सुकवून आल्यानंतर त्यांच्याकडून एक तासहि रियाझ होणें अशक्य होतें. हा परिस्थितीचा दोष आहे. त्या गायकांचा नाहीं. पण रियाझाच्या अभावामुळें आवाजांत व गाण्यांत फिकेपणा येतो हेंहि खोटें नाहीं. रागदारी संगीतांत प्रत्येक स्वर न स्वर कसदार लागल्याशिवाय रागाचा इष्ट परिणाम होत नाहीं. मग श्रोत्यांना तें न आवडलें तर त्यांत त्यांचा काय दोष? आजकाल लोकगीत, काव्यगान, संगीत पदें, गझलें ठुमऱ्यांसारख्या शब्दप्रधान गीतांचा प्रादुर्भाव, हा उच्च संगीताच्या दारिद्र्याचाच परिणाम आहे.

१२

संगीतांत शब्दांचें महत्त्व

संगीतांत शब्दार्थांचें महत्त्व या विषयावर अलिकडे आमच्या विद्वानांचें लक्ष लागलें आहे. कवि व गायक यांत "मदर्थायत्त्वम्" ची चढाओढ सुरू आहे. संगीत हे रसानुवादी असावें ही गोष्ट निर्विवाद आहे. परंतु सध्यां प्रचारांत असलेल्या, व लोकाभिरुचीला पसंत असलेल्या "रागदारी" संगीतांत शब्दांचें महत्त्व फार नसतें असें बहुतेक गायकांचें मत आहे. शब्दांना आळविणारीं गीतें, ठुमरी, गझल, भजन, चैती, कजरी, सावन, वगैरे आहेतच. ख्याल गायनांत शब्दांच्या अर्थाकडे मुद्दाम लक्ष देऊन गाणारा सध्यां क्वचितच मिळतो. शब्दार्थाला व रागाला सयुक्तिक असा विस्तार होऊं शकला तर तो इष्टच आहे व या दृष्टीनें भावी संगीताची वाढ झाली पाहिजे. पण द्रुतगतींत, तान वगैरे घेतांना शब्दार्थाला सांभाळून गाणें जवळजवळ अशक्यच होतें. उदाहरणार्थ, "आज राधे तोरे बदन पर श्याम मिलै की चौरी" या रामकलीतल्या ख्यालांत रागाची सावकाश बढत चीजेच्या शब्दार्थाला धरून चांगली होऊं शकेल, पण पुढें द्रुत ताना घेतांना बिचाऱ्या राधेला खाकोटीला मारूनच पळावें लागेल. तें नको असलें तर द्रुत लयींत न जातां ख्याल मध्येंच आटोपता घ्यावा लागेल. पण हें व्हावें कसें? आजकाल तान हें ख्यालाचें एक महत्त्वाचें अंगच रूढ होऊन बसलें आहे, व श्रोतेहि तें ऐकण्याला सोकावलेले आहेत. तानांशिवाय गाइलेला ख्याल म्हणजे पक्वान्नावांचून केलेलें प्रयोजन असें त्यांना वाटतें. रसपरिपोषाकडे दुर्लक्ष करून बांधलेल्या कांहीं चीजांचे शब्द रागांच्या प्रकृतिला साजेलसे नसतात. उदाहरणार्थ "हूं तो जनम न छांडूं, निसदिन प्रेम पिया के संग" या शब्दांत कामिनीच्या हृदयाचे उद्गार आहेत. हेंच पद जैजैवंती, देसी वगैरे सारख्या स्त्री प्रकृतिक रागांत असते तर शब्दार्थाला सांभाळून रागविस्तार उत्तम झाला असता पण रसांविषयीं अज्ञानामुळें, चीज बांधणारानीं ती गंभीर प्रकृतीच्या कामोदांत बांधली आहे.

कामोदांत या शब्दांकडे विशेष लक्ष देऊन गाणें कठिणच पडणार. आतां नवीन चीजा बनतील व त्या रूढ होतील तोंपर्यंत जुन्या चीजांच्या शब्दार्थांवर भर देऊन, रागांच्या प्रकृतिला व आपल्या घराण्याच्या गायकीला बिघडविण्याला कोणीच सांप्रदायिक गायक कबूल होणार नाहीं असें वाटतें. पुनः नवीन चीजा बनविणारा स्वतः उत्तम गायक व तसाच उत्तम कवि असेल तरच तो यशस्वी होईल. जुन्या चीजांपैकीं फारच थोड्या राग व रस यांकडे लक्ष देऊन बांधल्या आहेत. रागांना मूर्त स्वरूपें देऊन, त्यांचीं स्पष्ट आदर्शस्वरूपें आठवणीसाठीं, उदाहरणादाखल कांहींतरी शब्दांच्या चौकटींत करून ठेवणें एवढाच त्यांत हेतु असावा. या चीजांत रागांचा ठळक अंगें संकलित करून, पाठ करण्यासाठीं रागांचीं आदर्शस्वरूपें म्हणून त्या बनविलेल्या असाव्यात. गायकाला एखाद्या रागांत एखादा सुंदर तुकडा सुचतो. तो सांभाळून ठेवण्यासाठीं कांहीं तरी शब्दांची ठेवण लागते. त्या तुकड्याला योग्य अशीं अक्षरें, विशेष काव्यप्रसादाच्या फंदांत न पडतां, पसंत करून त्यांत तो बांधितो. जुन्या गीतांचे विषय बहुतेक ठरलेले म्हणजे, कृष्णलीला, ऋतुवर्णन, ईशस्तुति व क्वचित् संगीताचे मूळ सिद्धांत असे होत. त्या तुकड्याचे नादसौंदर्य शब्दार्थांत व्यक्त करणें केव्हां केव्हां अशक्य असतें. अर्थात, भावी पिढीनें नवीन गीतें रागरसांकडे लक्ष देऊन बांधावीं, व त्यांचा आलापप्रसारही त्या भर्तीवरच करावा; व तसें केल्यास दुधांत साखर पडल्यासारखें होणार आहे. परंतु सध्याच्या खानदानी चिजा रागरसानुवर्तक नाहींत, यागोष्टीकडे दुर्लक्षच केलें पाहिजे; व त्यांची मोडतोड करण्याच्या भानगडींत न पडलेलें बरें.

संगीताचें मराठीकरण

संगीताचें मराठीकरण ही कल्पना तरी या गीतांतल्या शब्दार्थ लावण्याच्या कल्पनेचीच एक शाखा आहे. गाणारे, त्यांना कसलेहि शब्द मिळाले तरी त्यांची तोडमोड करून ते आपल्या आलाप व

ात्य संगीताला 'नांवें ठेवतां ठेवतां, विलायतेला जाऊन त्या लोकांचे 'फनीज्' व 'ऑपेराज्' वगैरे ऐकून, पहिल्यानें कांहीं दिवस नाक मुरडून, संगतीचा नेहमीं नेहमीं कानावर पडून विशेष परिचय झाला व त्याचें य कळूं लागलें म्हणजे, त्याचे गोडवे गात परत येतात हेंच होय.

संगीताच्या सौंदर्याची प्रचीति येण्याला आपले कान तयार झाले पाहिजेत उक्तिचें रहस्य तरी हेंच होय. संसर्गाचा परिणाम चिरस्थायी असतो. ानपणीं किंवा आपली संगीताशीं नवीनच ओळख होत असतां ज्या यकाच्या गाण्यानें आपल्याला या कलेची रुचि लागलेली असते, तो गायक त्याचें गाणें, वस्तुतः फार उच्च प्रतीचें नसलें तरी, या गोष्टीची जाणीव डे विशेष अभ्यासानें आपणास झाली असली तरी, आपल्याला इतरांपेक्षां धिक प्रिय वाटतो. त्या गायकापेक्षां कितीहि विद्वान व कुशल गायक ानंतर आपण ऐकिले तरी त्यांचें वजन इतकें आपणांवर पडत नाहीं, ही नुभवाची गोष्ट आहे. प्रत्येक गायकाचे केवळ भक्तच असे कितितरा असतात. कांहीं प्रसंगीं तर प्रत्यक्ष गायक गायक एकाच बाजूला राहून त्यांच्या क्तां भक्तांतच भांडणें झालेली पाहून मोठी मौज वाटते. एका गायकाच्या भक्तांनीं दुसऱ्या गायकाला शिव्यांची लाखोली वाहिलेली आपण नेहमीं ऐकतों. गायक आपसांत स्नेहभावानेंच वागतात. क्वचित् धंद्याच्या चढाओढींत एका गायकानें दुसऱ्याची निंदा केली तरी ते एकमेकांची किंमत ओळखून असतात. हीं भक्तांभक्तांतलीं भांडणें कानांवर गेलीं तर त्या गायकांना सुद्धां हंसूं आल्यास नवल नाहीं. या भक्तांना अमुक गायक तुम्हांला कां आवडतो व दुसरे कां आवडत नाहींत असा प्रश्न केला तर कांहींतरी न पटण्यासारखें उत्तर मिळतें. त्याचें कारण त्यांना सांगतां येत नाहीं. पण त्यांचा आदर किंवा अनादर हा मनापासूनचा असतो यांत शंका नाहीं. याला दुसरें कारण शोधूं गेल्यास मिळणार नाहीं. संसर्गाचाच हा परिणाम हेंच शेवटीं म्हणावें लागतें.

जसा गायकाविषयीं व्यक्तिगत आदर श्रोत्यांत असतो, तसाच त्याच्या
ली, ढंग वगैरे बद्दलहि असतो. ज्या प्रकारच्या गाण्याचा संसर्ग श्रोत्यांस
शेष असतो त्याच प्रकारचें गाणें त्यांना पसंत असतें. गायकांचीं घराणींहीं
चींच द्योतक आहेत. कुशल गायकाच्या गाण्याचा रंग त्याच्या
ष्यानुशिष्यांच्या गाण्यांत उतरतो व ती एक गायकी कायम होते, व
यकपरंपरा तशीच श्रोतृपरंपराहि प्रस्थापित होते.

आजकालच्या परिस्थितिचा मैफलींवर परिणाम

आजचा काळ घाईचा आहे. बसल्या बरोबर आवाज लागणारा व दहा
निटांत एक चीज संपविणारा गायक आज लोकांना हवा आहे. रात्रभर
याच्या आवाजासंगती व तबियती संगतीं रेंगाळत बसण्यास श्रोत्यांना
नाहीं. गाणाराची तबियत रुजूं होते न होते तोंच एखादा श्रोता
च आपल्या मनगटावरील घड्याळाकडे पाहूं लागतो. तो एखादा असला
चाणाक्ष गायकाच्या तबियतीचा विरस करण्याला पुरे होतो. गाणें
ललें असतां बाजारभावाच्या गोष्टी करणाऱ्या अरसिक लोकांविषयीं
पण ऐकतोंच. पण वर म्हटलेल्या सारखा श्रोता फारच भयंकर.
याळाकडे पाहून तो जणूं काय गायकाला "हं, हें ऐकलें, आतां पुढें
ा." अशीच सूचना देतो. अशा श्रोत्यांना थोडें गाण्याचें ज्ञानहि असतें.
ते नुसते नमुने ऐकणारांपैकीं असतात. वरवर ऐकून, "अशा प्रकारच्या
ांत अशी ही चीज आहे", एवढेंच समजण्याची त्यांची जिज्ञासा असते.

आजकाल गायकाची परीक्षा, तो गळा किती जलद फिरवूं शकतो,
लजीशीं धुमश्चक्री करण्यांत पट्टा आहे कीं नाहीं, रागांत नवेनवे स्वर
ूं शकतो कीं नाहीं, हातापायांची धिंगामस्ती विशेष करतो कीं काय,
तव्या पट्टींत गातो, उंच स्वरांत गाऊनहि तार सप्तकाच्या उत्तरांगापर्यंत
ोचतो की नाहीं, ऐटींत बसतो कीं नाहीं, मधून मधून चटकदार चीजा

श्चात्त्य संगीताला 'नांवें ठेवतां ठेवतां, विलायतेला जाऊन त्या लोकांचे' ःम्फनीज्' व 'ऑपेराज्' वगैरे ऐकून, पहिल्यानें कांहीं दिवस नाकं मुरडून, या संगतीचा नेहमीं नेहमीं कानावर पडून विशेष परिचय झाला व त्याचें ःस्य कळूं लागलें म्हणजे, त्याचे गोडवे गात परत येतात हेंच होय.

संगीताच्या सौंदर्याची प्रचीति येण्याला आपले कान तयार झाले पाहिजेत । उक्तिचें रहस्य तरी हेंच होय. संसर्गाचा परिणाम चिरस्थायी असतो. ल्हानपणीं किंवा आपली संगीताशीं नवीनच ओळख होत असतां ज्या ाायकाच्या गाण्यानें आपल्याला या कलेची रुचि लागलेली असते, तो गायक ; त्याचें गाणें, वस्तुतः फार उच्च प्रतीचें नसलें तरी, या गोष्टीची जाणीव ुढें विशेष अभ्यासानें आपणास झाली असली तरी, आपल्याला इतरांपेक्षां अधिक प्रिय वाटतो. त्या गायकापेक्षां कितिहि विद्वान व कुशल गायक त्यानंतर आपण ऐकिले तरी त्यांचें वजन इतकें आपणांवर पडत नाहीं, ही अनुभवाची गोष्ट आहे. प्रत्येक गायकाचे केवळ भक्तच असे कितितरी असतात. कांहीं प्रसंगीं तर प्रत्यक्ष गायक गायक एकाच बाजूला राहून त्यांच्या भक्तां भक्तांतच भांडणें झालेली पाहून मोठी मौज वाटते. एका गायकाच्या भक्तांनीं दुसऱ्या गायकाला शिव्यांची लाखोली वाहिलेली आपण नेहमीं ऐकतों. गायक आपसांत स्नेहभावानेंच वागतात. क्वचित् धंद्याच्या चढाओढींत एका गायकानें दुसऱ्याची निंदा केली तरी ते एकमेकांची किंमत ओळखून असतात. हीं भक्तांभक्तांतलीं भांडणें कानांवर गेलीं तर त्या गायकांना सुद्धां हंसूं आल्यास नवल नाहीं. या भक्तांना अमुक गायक तुम्हांला कां आवडतो व दुसरे कां आवडत नाहींत असा प्रश्न केला तर कांहींतरी न पटण्यासारखें उत्तर मिळतें. त्याचें कारण त्यांना सांगतां येत नाहीं. पण त्यांचा आदर किंवा अनादर हा मनापासूनचा असतो यांत शंका नाहीं. याला दुसरें कारण शोधूं गेल्यास मिळणार नाहीं. संसर्गाचाच हा परिणाम हेंच शेवटीं म्हणावें लागतें.

जसा गायकाविषयीं व्यक्तिगत आदर श्रोत्यांत असतो, तसाच त्याच्या शैली, ढंग वगैरे बद्दलहि असतो. ज्या प्रकारच्या गाण्याचा संसर्ग श्रोत्यांस विशेष असतो त्याच प्रकारचें गाणें त्यांना पसंत असतें. गायकांचीं घराणींहीं याचींच द्योतक आहेत. कुशल गायकाच्या गाण्याचा रंग त्याच्या शिष्यानुशिष्यांच्या गाण्यांत उतरतो व ती एक गायकी कायम होते, व गायकपरंपरा तशीच श्रोतृपरंपराहि प्रस्थापित होते.

आजकालच्या परिस्थितिचा मैफलींवर परिणाम

आजचा काळ घाईचा आहे. बसल्या बरोबर आवाज लागणारा व दहा मिनिटांत एक चीज संपविणारा गायक आज लोकांना हवा आहे. रात्रभर गवैयाच्या आवाजासंगती व तबियती संगतीं रेंगाळत बसण्यास श्रोत्यांना वेळ नाहीं. गाणाराची तबियत रुजूं होते न होते तोंच एखादा श्रोता लगेच आपल्या मनगटावरील घड्याळाकडे पाहूं लागतो. तो एखादा असला तरी चाणाक्ष गायकाच्या तबियतीचा विरस करण्याला पुरे होतो. गाणें चाललें असतां बाजारभावाच्या गोष्टी करणाऱ्या अरसिक लोकांविषयीं आपण ऐकतोंच. पण वर म्हटलेल्या सारखा श्रोता फारच भयंकर. घड्याळाकडे पाहून तो जणूं काय गायकाला "हं, हें ऐकलें, आतां पुढें चला." अशीच सूचना देतो. अशा श्रोत्यांना थोडें गाण्याचें ज्ञानहि असतें. पण ते नुसते नमुने ऐकणारांपैकीं असतात. वरवर ऐकून, "अशा प्रकारच्या गाण्यांत अशी ही चीज आहे", एवढेंच समजण्याची त्यांची जिज्ञासा असते.

आजकाल गायकाची परीक्षा, तो गळा किती जलद फिरवूं शकतो, तबलजीशीं धुमश्चक्री करण्यांत पट्टा आहे कीं नाहीं, रागांत नवेनवे स्वर लावूं शकतो कीं नाहीं, हातापायांची धिंगामस्ती विशेष करतो कीं काय, उंच्या पट्टींत गातो, उंच स्वरांत गाऊनहि तार सप्तकाच्या उत्तरांगापर्यंत पोंचतो की नाहीं, ऐटींत बसतो कीं नाहीं, मधून मधून चटकदार चीजा

पाश्चात्त्य संगीताला 'नांवें ठेवतां ठेवतां, विलायतेला जाऊन त्या लोकांचे' 'सिम्फनीझ्' व 'ऑपेराझ्' वगैरे ऐकून, पहिल्यानें कांहीं दिवस नाकं मुरडून, त्या संगतीचा नेहमीं नेहमीं कानावर पडून विशेष परिचय झाला व त्याचें रहस्य कळूं लागलें म्हणजे, त्याचे गोडवे गात परत येतात हेंच होय.

संगीताच्या सौंदर्याची प्रचीति येण्याला आपले कान तयार झाले पाहिजेत या उक्तिचें रहस्य तरी हेंच होय. संसर्गाचा परिणाम चिरस्थायी असतो. लहानपणीं किंवा आपली संगीताशीं नवीनच ओळख होत असतां ज्या गायकाच्या गाण्यानें आपल्याला या कलेची रुचि लागलेली असते, तो गायक व त्याचें गाणें, वस्तुतः फार उच्च प्रतीचें नसलें तरी, या गोष्टीची जाणीव पुढें विशेष अभ्यासानें आपणास झाली असली तरी, आपल्याला इतरांपेक्षां अधिक प्रिय वाटतो. त्या गायकापेक्षां कितिहि विद्वान व कुशल गायक त्यानंतर आपण ऐकिले तरी त्यांचें वजन इतकें आपणांवर पडत नाहीं, ही अनुभवाची गोष्ट आहे. प्रत्येक गायकाचे केवळ भक्तच असे कितितरी असतात. कांहीं प्रसंगीं तर प्रत्यक्ष गायक गायक एकाच बाजूला राहून त्यांच्या भक्तां भक्तांतच भांडणें झालेली पाहून मोठी मौज वाटते. एका गायकाच्या भक्तांनीं दुसऱ्या गायकाला शिव्यांची लाखोली वाहिलेली आपण नेहमीं ऐकतों. गायक आपसांत स्नेहभावानेंच वागतात. क्वचित् धंद्याच्या चढाओढींत एका गायकानें दुसऱ्याची निंदा केली तरी ते एकमेकांची किंमत ओळखून असतात. हीं भक्तांभक्तांतलीं भांडणें कानांवर गेलीं तर त्या गायकांना सुद्धां हंसूं आल्यास नवल नाहीं. या भक्तांना अमुक गायक तुम्हांला कां आवडतो व दुसरे कां आवडत नाहींत असा प्रश्न केला तर कांहींतरी न पटण्यासारखें उत्तर मिळतें. त्याचें कारण त्यांना सांगतां येत नाहीं. पण त्यांचा आदर किंवा अनादर हा मनापासूनचा असतो यांत शंका नाहीं. याला दुसरें कारण शोधूं गेल्यास मिळणार नाहीं. संसर्गाचाच हा परिणाम हेंच शेंवटीं म्हणावें लागतें.

जसा गायकाविषयीं व्यक्तिगत आदर श्रोत्यांत असतो, तसाच त्याच्या शैली, ढंग वगैरे बद्दलहि असतो. ज्या प्रकारच्या गाण्याचा संसर्ग श्रोत्यांस विशेष असतो त्याच प्रकारचें गाणें त्यांना पसंत असतें. गायकांचीं घराणींहीं याचींच द्योतक आहेत. कुशल गायकाच्या गाण्याचा रंग त्याच्या शिष्यानुशिष्यांच्या गाण्यांत उतरतो व ती एक गायकी कायम होते, व गायकपरंपरा तशीच श्रोतृपरंपराहि प्रस्थापित होते.

आजकालच्या परिस्थितिचा मैफलींवर परिणाम

आजचा काळ घाईचा आहे. बसल्या बरोबर आवाज लागणारा व दहा मिनिटांत एक चीज संपविणारा गायक आज लोकांना हवा आहे. रात्रभर गवैयाच्या आवाजासंगती व तबियती संगतीं रेंगाळत बसण्यास श्रोत्यांना वेळ नाहीं. गाणाराची तबियत रुजूं होते न होते तोंच एखादा श्रोता मधेंच आपल्या मनगटावरील घड्याळाकडे पाहूं लागतो. तो एखादा असला तरी चाणाक्ष गायकाच्या तबियतीचा विरस करण्याला पुरे होतो. गाणें चाललें असतां बाजारभावाच्या गोष्टी करणाऱ्या अरसिक लोकांविषयीं आपण ऐकतोंच. पण वर म्हटलेल्या सारखा श्रोता फारच भयंकर. घड्याळाकडे पाहून तो जणूं काय गायकाला "हं, हें ऐकलें, आतां पुढें चला." अशीच सूचना देतो. अशा श्रोत्यांना थोडें गाण्याचें ज्ञानहि असतें. पण ते नुसते नमुने ऐकणारांपैकीं असतात. वरवर ऐकून, "अशा प्रकारच्या रागांत अशी ही चीज आहे", एवढेंच समजण्याची त्यांची जिज्ञासा असते.

आजकाल गायकाची परीक्षा, तो गळा किती जलद फिरवूं शकतो, तबलजीशीं धुमश्चक्री करण्यांत पट्टा आहे कीं नाहीं, रागांत नवेनवे स्वर लावूं शकतो कीं नाहीं, हातापायांची धिंगामस्ती विशेष करतो कीं काय, कितव्या पट्टींत गातो, उंच स्वरांत गाऊनहि तार सप्तकाच्या उत्तरांगापर्यंत पोहोंचतो की नाहीं, ऐटींत बसतो कीं नाहीं, मधून मधून चटकदार चीजा

एकवतो कीं नाहीं, या गोष्टींवर आहे. अलिअलीकडे तर पाश्चात्य संगीता-सारखे कांहीं प्रकार गायक वादकांना करावे लागतात. राग शुद्धता, चीज म्हणण्याचा ढंग, आवाज लावण्याची तऱ्हा, स्वरविन्यास रचण्याचें कौशल्य, स्वरांवरचे मुक्काम, स्वरस्थानें, गायकीची पद्धत, कसलेल्या गळ्यांत साहजिक लागणारे कण, लयींचे चमत्कार, समेवर येण्याची खुबी, समप्रकृतिक रागांपासून प्रस्तुत रागाला वांचविण्याच्या युक्त्या, स्वरांचें परस्पर अल्पत्त्व व बहुत्त्व, व रागाच्या एकंदर स्वरूपाचा मनावर होणारा परिणाम या गोष्टींकडे क्वचितच कोणाचें लक्ष असतें. अर्थात् ही स्थिति फारच अनिष्ट आहे. या मालिकेंत दिलेल्या खानदानी चिजांचा मुख्य हेतू, या बाबतींवर भर टाकण्याचा आहे, व राग, शब्दार्थ व रस यांची सांगड घालण्याचा नाहीं.

संगीतविद्यार्थ्यांची प्रगति

कोणाच्याहि संगीत शिक्षणाचा इतिहास मोठा मौजेचा असतो. त्यांत साधारणतः तीन पायऱ्या असतात. प्रथम नुसता नादलुब्धपणा असतो. कोणाचें तरी सुस्वर व गोड गाणें ऐकून गाण्याची रुचि उत्पन्न होते. या स्थितींत रागशुद्धि वगैरे गोष्टींकडे त्याचें लक्ष नसतें. नुसतें गोड लागलें त्यांत शब्द चांगले असले म्हणजे त्याला तें गाणें पसंत पडतें. पुढें, हा इतका अलौकिक सौंदर्याचा ठेवा आपल्यापाशींहि असावा अशी इच्छा होऊन त्याला संगीत विद्या शिकण्याची इच्छा होते. साधारण स्वरज्ञान व रागज्ञान झाल्यानंतर त्यांची वृत्ति चिकित्सक, किंबहुना छिद्रान्वेषी होते. ही दुसरी स्थिति. या स्थितींत असतांना, आपण शिकल्याप्रमाणें हुबेहुब कोणीं गाइलें नाहीं तर त्यास तो गाणारा चूक आहे असें वाटतें. पण पुढें चांगल्या चांगल्या लोकांचीं गाणीं कानांवर पडल्यानंतर व विशेष अभ्यास झाल्यानंतर मग त्याला, गायक व शैलीचें वैचित्र्य, रागांतर्गत स्वरांच्या परस्पर अल्पत्त्वबहुत्त्वाचें रहस्य, स्वरोच्चारांचें विविधत्त्व हीं कळून

येतात. रागांत स्वरविन्यासांची जोड लावण्यांतच सारी कुशलता असते. निपुण गायकांचें रागावर पूर्ण स्वामित्त्व असतें. तो रागाचा दास नसतो. कधीं रागाला आंजारीत गोंजारीत, कधीं त्याशीं लपंडाव खेळत, कधीं भक्तिभावानें त्याची पूजा करीत, गायक त्यांत स्वतः लीन होऊन, श्रोत्यांस आपल्या संगतीं चालवीत असतो. आणि हें ओळखणाऱ्या श्रोत्यांची त्याला फारच किंमत वाटते. या तिसऱ्या स्थितीला पोहोंचलेले श्रोते बहुधा स्वतःच कुशल गायक असतात. गातां गातां मध्येंच कोठून "आतां एकादें सौभद्र नाहींतर स्वयंवर होऊं द्या" अशी फरमास आली म्हणजे ढेंकूळ मारल्याप्रमाणेंच त्या बिचाऱ्या गायकाची स्थिति होऊन जात असेल. गायकलोकांत अशी एक म्हण आहे "कद्रदान हमारे गुलाम और बेकद्रके हम गुलाम".

सारांश संगीताची प्रगति गायक वादकांवर तितकीच श्रोत्यांवरहि अवलंबून असते. लोकरुचीला वळण लावणारे गायक वादक व त्यांच्या कलेला पुनः वळण लावणारी लोकरुचि असा हा परस्पर संबंध आहे.

राग व रस

रागांच्या सौंदर्याचें मूळ शोधून काढतां काढतां रागांतून रस उत्पन्न करण्याचा उपक्रम सुरूं झाला आहे. व त्यालाच जोडून पुढें सांसारिक जीवनाशीं संगीताचा संबंध जोडण्याचे प्रयत्न कित्येक ठिकाणीं सुरूं आहेत. थोडक्यांत म्हणायचें म्हणजे संगीताची सगुण उपासना सुरू होत आहे, या परिस्थितीला नांवें ठेवण्याचा उद्देश येथें नाहीं. या गोष्टी अपरिहार्य आहेत. संगीतकला ही आतां लोकाश्रयी झाल्यामुळें, जनरुचीला अनुसरून असले प्रकार होणें साहजिक आहे.

काव्य, चित्रकला व संगीत यांची सांगड घालण्याची वहिवाट जुनीच आहे. कांहीं मर्यादेपर्यंत या तीन्ही कलांच्या फलनिष्पत्तींत साम्य असावें

असा भास होतो. वास्तविक ' रस ' काव्यान्तर्गत विषय आहे. पण वर निर्दिष्ट केलेल्या कारणामुळें रागांतूनहि रसोत्पत्ति व्हावी असें आम्हांस वाटल्यास नवल नाहीं. संगीताला आवाजाशिवाय दुसरें साधन नाहीं. नुसत्या आवाजाविषयीं म्हटलें तर हंसणें, रागावणें, रडणें, लाडाचा आवाज काढणें भीतीनें किंवा आश्चर्यानें ओरडणें इत्यादि गोष्टींनीं लगेच ते आवाज काढणाऱ्या व्यक्तीच्या मनःस्थितीची जाणीव होते. पण हे आवाज एकमेकांपासून किती उच्चनीच असतात हें जाणणें, त्यांचें स्वरलेखन करणें, व ते कोणत्या रागांत कसे उपयोगीं होतील याचा निर्णय करणें, ते कोणत्याहि उपलब्ध रागांत खपत नसल्यास त्या त्या रसांचे परिपोषक असे नवीन राग उत्पन्न करणें हें ओघानेंच आलें. लयीचा व शब्दांचा आधार स्वरांना घेतल्यास कांहीं अंशीं हें साध्य होईल.

रसपरिपोष हें संगीताच्या विविध फलांपैकीं एक आहे. राग व रस या विषयाची तात्त्विक चर्चा अजून व्हावयाची आहे. हा विषय वाटतो तितका सोपा नाहीं. नुसतें " सरीवीरेद्भुते रौद्रे " इत्यादि प्राचीन ग्रंथोक्तींचे आधार आजकालच्या स्वरांना व रागांना लागूं करून हा प्रश्न सुटला असें होत नाहीं. ज्या ग्रंथांचीं अवतरणें आम्हीं आधारादाखल घेऊं, त्यांचे स्वर व आजकालचे स्वर हे नाम व लक्षण यांनीं एकच आहेत काय, हा प्रश्न सोडविल्याखेरीज हे आधार निर्मूल आहेत. शिवाय स्वर हे सापेक्ष आहेत. पूर्वीच्या जाती गायनांत पर्यायांश सुद्धां असत. तेव्हां एकाच जातींत निरनिराळ्या स्वरांना केंद्रस्थान देऊन निरनिराळे परिणाम उत्पन्न करणें याचा प्रचार त्यावेळीं गायनांत होता. केंद्रस्थान बदलल्यानें रागांतील इतर स्वरांवरहि परिणाम होतो हें अनुभवसिद्ध आहे. तेव्हां कोणत्या स्वराचा व रागाचा कोणता रस हें ठरविणें निदान आजकालच्या संगीतांत फारच कठिण आहे. त्यांत किती तरी गोष्टींचा विचार करावा लागणार आहे. हें पाहतां हें काम सोपें नाहीं याची कल्पना सहजच येईल. एकच राग

विविध गायकांनीं, विविध प्रसंगीं, विविध श्रोत्यांसमोर, विविध प्रकारचीं गीतें गाऊन एकच परिणाम झाला तर त्या रागाचा अमुकच रस असें ठरवितां येईल. यांत किती प्रकारचे प्रयोग करून पहावे लागतील! एकाच गायकाची मनःस्थिति नेहमीं सारखी असेल असें नाहीं. तेंच श्रोत्यांविषयींहि म्हणतां येईल. ठरीव राग गाण्याला वातावरण दरखेपेस एकाच प्रकारचें असेल असाहि नियम नाहीं. सारे गाणारे एकच राग एकाच शैलीनें गातील असाहि नियम नाहीं. उलट गायक कुशल असला तर एकच राग निरनिराळ्या वेळीं निरनिराळ्या रंगांनीं गाऊं शकतो. तो ज्या मनःस्थितींत असेल तसा त्याचा राग वठतो. या सर्व विविध प्रयोगांतून सुरक्षित पार पडून, रागाचा परिणाम एकच झाला तर मात्र त्याचा निश्चय होऊं शकेल.

विचाराअन्तीं असें वाटूं लागतें कीं, रागांचा प्रत्यक्ष संबंध रसांशीं लावणें अत्यंत कठिण आहे. भावना उत्पन्न होण्याला गाण्याची शैली, योग्य आवाज, उच्चार, गाण्याची लय, गीतांतले शब्द, किंचित् अभिनय या गोष्टीहि रसोत्पत्तीला आवश्यक आहेत. यांच्या यथायोग्य प्रयोगानें रसांचा बराच परिपोष होतो. आतां कांहीं ठोकळ विधानें कोणी करूं शकेल. जसें मोठाल्या स्वरांतरांनीं करुण किंवा शांत रस उत्पन्न होणार नाहीं तसेंच लहान स्वरांतरांनीं वीर किंवा रौद्र रसाची भावना होणें अशक्य आहे. शंकरा, मालश्री, कामोद, केदार, हमीर, नट, वगैरे रागांत शांत किंवा करुण रस उत्पन्न करण्याचा प्रयत्न त्या रागांच्या साधारण स्वभावाला जुळणार नाहीं. तसेंच श्री, भैरव, जोगिया, आसावरी, तोडी, पीलु, भैरवी वगैरे रागांत रौद्र किंवा वीर रस उत्पन्न होणार नाहीं. पण हेहि एक प्रकारचे तर्क आहेत असें समजायच. रागांचे नुसते आलाप केले किंवा बीनावर जोडकाम केलें तर कोणता रस होईल हें सांगतां येणार नाहीं. ते राग ऐकल्यानें मनावर परिणाम जरूर होतो. प्रत्येक राग आपापला विशिष्ट परिणाम श्रोत्यांच्या मनावर

ठसवतो. राग हे सुगंधी फुलांप्रमाणें आहेत. फुलांच्या सुगंधानें रसोत्पत्ति होत नाहीं; तरी मनाला एक प्रकारचा अवर्णनीय आनंद होतो व तें उत्तेजित होतें, तल्लीन होतें, एकाग्र होतें व त्याच्या सर्व शक्तींना चलन मिळतें. त्याचप्रमाणें रागाच्या सुश्राव्य गायनवादनानें मनावर परिणाम होतो. पण तो परिणाम अमुकच रस असें कसें सांगतां येईल? त्या परिणामाचें वर्णन करणें शक्य नाहीं. त्याला फार तर नादमोह म्हणतां येईल. हा "नादमोह" इतर मनोविकारांपासून स्वतंत्र आहे असे मानणारेहि लोक आहेत. सध्यांतरी प्रत्यक्ष प्रयोगांच्या अभावीं रागांच्या रसांविषयीं निश्चयात्मक असें कांहींच म्हणतां येणार नाहीं.

रागदारींत सांसारिक जीवनाचें दिग्दर्शन

आतां सांसारिक जीवनांचें दिग्दर्शन संगीतांत कितपत होईल तें पाहणें आहे. रागदारी संगीताचा उपयोग यांत फारसा होईलसें वाटत नाहीं. तें एक अलिकडच्या लोकरुचीला अनुसरून नवीनच संगीत प्रचारांत येऊं लागलें आहे. हा एक लोकगीताचाच प्रकार होणार आहे. त्यांत गीताचे शब्द, आजूबाजूचें वातावरण, गीताचा ताल; वाद्यांची योजना, गायकाचा आवाज, गीताचा संदर्भ वगैरे गोष्टींना महत्त्व येणार आहें. हें गाणें नुसत्या गाण्याकरितां नसून दुसरा उद्देश साधण्यासाठीं लागणाऱ्या साहित्यांपैकीं आहे, पण याचीहि वाढ आपल्या संगीत तत्त्वांच्या आधारानें झाली तर इष्ट आहे.

संगीतव्यवसायी लोकांचे वर्ग

संगीतव्यवसायी लोकांचे स्वभावतः मुख्य चार वर्ग होतात. हे वर्ग वाग्गेयकार अथवा नायक, कलावंत, शिक्षक व शास्त्रकार हे होत. या प्रत्येकाचें ध्येय व त्यासाठीं लागणारीं साधनें व उपाय हीं निरनिराळीं असल्यामुळें, हे चारहि वेगवेगळे धंदेच होतात. या चारहि वर्गांत उच्च दर्जाला पोहोंचलेला क्वचितच आढळतो. अशी व्यक्ति म्हणजे खास संगीतोद्धारासाठींच अवतार

घेतलेली विभूतीच समजली पाहिजे. याखेरीज करून सर्वसाधारण संगीत व्यवसायी लोकांत वर नमूद केलेल्या पृथक पृथक शाखांत निपुण असलेले लोक सांपडतात. या विषयांपैकीं जरी एकच घेऊन त्यांत अधिकार संपादन केला, तरी तें एका माणसास पुष्कळ आहे. आतां हें खरें आहे कीं यांतील, प्रत्येकाचें थोडेंबहुत ज्ञान प्रत्येक सांगीतिकास आवश्यक आहे. निरक्षर कलाकार, स्वररागज्ञानरहित शास्त्रकार, संगीतज्ञानवंचित कवि, व अरसिक संगीत शिक्षक हे सर्वच आंधळे, वाट फुटेल तिकडे भटकणारे, असे असतात. पाश्चात्य देशांतहि संगीत व्यवसायी लोकांचे असे वर्ग झालेले दिसतात. वाग्गेयकारांत, स्क्यूबर्ट, बीथोवन, बॉक, हँडेल, मोझार्ट, वाग्नर; कलाकारांत योहन्, क्यूबलिक, करूझो, पौलरोबसन्; शास्त्रकारांत हेल्मोल्टझ्, वुइल्यम् पोल; व संगीत शिक्षकांत सर ऑगस्ट मॅनस्, बीचहॅम्, सर चार्लस् हॉल् असे लोक आपापल्या अंगीकृत विषयांतच नांवाजलेले आहेत.

वाग्गेयकार

वाग्गेयकाराला संगीत ज्ञान, उत्तम भाषाज्ञान, काव्यप्रसाद, रसिकता, लोकरुचीची ओळख, हे गुण अत्यावश्यक आहेत. मैफलींत गाण्यालायक गीतें बनविण्याची हौस असलेल्या कवीला, मग तो कितीहि उच्च दर्जाचा कवि असला, तरी संगीताचें थोडेंबहुत तरी सक्रिय ज्ञान संपादन करणें प्राप्त आहे. तसेंच रागदारी संगीताची रूढ झालेली जी हिंदुस्थानी भाषा तिचेंहि उत्तम ज्ञान संपादन करणें तितकेंच आवश्यक आहे. असें असलें तरच त्यांचीं गीतें सर्वमान्य होतील.

कलावन्त

क्रियासिद्धत्त्व हा कलावंताचा मुख्य गुण. नित्य अभ्यासानें गळा किंवा हात तयार ठेवणें हें कलावंताचें कर्तव्य व ध्येय. पूर्वींच्या संगीत विद्यार्थ्यांपेक्षां आजच्या विद्यार्थ्यांची परिस्थिति पुष्कळ बरी आहे. स्वरज्ञान प्रथम

करून देणें हें तत्त्व आजच्या शिक्षणपद्धतींत रुजलेलें असल्यामुळें, प्रत्येक विद्यार्थ्यास कामापुरतें स्वरज्ञान आधींच झालेलें असतें. शिवाय पाठ्य पुस्तकांतून चीजाहि स्वरलिपिसहित लिहिलेल्या तयार असतात. पूर्वींच्या विद्यार्थ्यांस गुरूंनीं गाइलेलें नुसतें ऐकून व नंतर तें आठवून व गाऊन गाऊन आपल्या गळ्यांत बसवावें लागत असे. पण त्यामुळें गळ्याची मेहनत अजाणतां होत असे. आजकाल आमच्या डोक्यांतच सर्व गाणें असल्यामुळें गळ्याचीं मेहनत करून त्यांत तें साधण्याचें आम्हांस सुचत नाहीं. 'आहे पुस्तकांत, गरज पडेल तेव्हां थोडेंसें पाहून ठेवूं' अशा भरंवशावर राहून आम्ही मेहनतीबद्दल उदास असतों. पण प्रत्यक्ष गाण्या-वाजविण्याचा प्रसंग आला म्हणजे डोक्यांतलें गळ्यांत उतरत नाहीं आणि मग त्या गाण्याचें हाल काय विचारावें? स्वरज्ञान व पुस्तकांचा उपयोग संगीत डोक्यांत भरण्यासाठीं नव्हे तर तें गळ्यांत किंवा हातानें वाद्यावर उतरविण्यासाठीं आहे, हें संगीत विद्यार्थ्यांनीं लक्षांत असूं द्यावें. अर्थात् ही सूचना कलावंताच्या धंद्यांत शिरणाऱ्या विद्यार्थ्यांस आहे हें समजेलच. स्वरज्ञान व पुस्तकें यांच्या मदतीनें अर्धी मेहनत वांचली. आतांचे विद्यार्थी समजून मेहनत करूं शकतात. त्यांना शिकलेल्या गीतांची अथवा ताल आलापांची वारंवार आवृत्ति करून गळ्यांत किंवा हातांत माधुर्य आणण्या-पलिकडे कांहीं करावयाचें नसतें. शिवाय आजकालच्या ग्रामोफोन, रेडिओ वगैरे यंत्रसाधनांमुळें चांगले आदर्श त्यांचेपुढें नेहमीं असतात. तेव्हां इतिहासप्रसिद्ध कलावंतांसारखेच, किंबहुना सर्वोत्कृष्ट जगन्मान्य कलावंत या देशांत आजच्या काळांत तयार होणें अशक्य नाहीं.

संगीतशिक्षक

संगीताध्यापन हा एक महत्त्वाचा विषय आहे. संगीतशिक्षक मैफलीचा गाणारावाजविणारा जरी नसला तरी त्याला सुस्वर व सताल गाण्याचें वाजविण्याचें सामर्थ्य हें असलेंच पाहिजे. विद्यार्थ्यांवर एऱ्हवीं त्याचें वजनच

पडणार नाहीं, पण याशिवाय आणखी किंत्येक गुण त्याला हवे असतात. शांतवृत्ति, विद्यार्थ्यांच्या अडचणींची जाणीव व त्याविषयीं सहानुभूति, त्यांच्या आवाजाचा धर्म, ग्रहणशक्ति, रुचीचा कल, सहज व सोप्या मार्गानें मनोरंजक होईल अशा रितीनें त्यांना विषयाची समजूत करून देण्याची कला, व त्यांच्याकडून आस्थेनें मेहनत करवून घेण्याची हातोटी, प्रत्यक्ष गाऊन वाजवून त्यांच्यासमोर चांगले आदर्श ठेवण्याविषयीं तत्परता या सर्व गोष्टी उत्तम संगीतशिक्षकाच्या ठायीं असणें अवश्य आहे. उत्तम कलाकार उत्तम शिक्षक असेलच पाहिजे असा नियम नाहीं. उलट शिक्षण देणें हें कलाकाराच्या स्वभावाच्या व कर्तव्याच्या कांहीं अंशीं विरुद्ध आहे. त्यानें शिक्षण देणें म्हणजे प्रत्यक्ष कृति करून दाखविणें एवढेंच. तो नुसता एखाद्या सुंदर दृश्याप्रमाणें आदर्शात्मक असतो. एखाद्या उत्तम गायकाचें मैफलींत जमलेलें गायन ऐकून पुष्कळ लोक त्याजकडे तालीम घेण्याकरितां धांव घेतात. आधीं अशा गायकांचें मन शिष्यांसंगतीं रेंगाळण्यांत रमत नाहीं. यदाकदाचित् ते शिकवूं लागलेच तर स्वतःच आपल्या सामर्थ्या-प्रमाणें गाऊं लागतात व शिष्यास त्याप्रमाणें गाण्यास सांगतात. शिष्याचा गळा साधारण तयार असला तर तो गुरूची तान आपण गाण्याचा प्रयत्न करूं लागतो तोंच गुरूंना पुनः स्फूर्ति होऊन ते आणखी एक जबरदस्त तान त्यांच्यासमोर चमकावतात व त्याची तारांबळ उडवितात. याप्रमाणें प्रत्यक्ष शिक्षण कांहींच होत नाहीं. शिष्यानें चिकाटी धरली तर फार तर तो गुरूंच्या ढंगाची थोडी नक्कल उतरवूं शकतो. त्यांतून बोटभर गुरूंचें व हातभर स्वतःचें असा रंग निघतो. आणि जर का शिष्य अगदींच कच्चा असला तर बिचारा गुरूंच्या सामर्थ्यानें नामोहरम होऊन आपण वाट चुकलों असें म्हणून थोड्याच दिवसांत माघारा फिरतो. मैफलीचा गाणारा, विद्यार्थ्यांसंगतीं स्वरस्थानें, चीजा, तान आलाप घोटूं लागला तर थोड्याच दिवसांत त्याचे कान बिघडून, त्याच्या गाण्यांतला प्रसाद लुप्त होईल, त्याला नवीन कल्पना सुचणार नाहींत. गाणें शिकवून

शिकवून स्वतःच्या गाण्यांतला रस आटवून शुष्क होऊन बसलेल्या मैफली गवय्यांची कितीतरी उदाहरणें आहेत.

तसेंच संगीत शिक्षकानें मैफलींत गाऊन रंग जमवण्याची आशा राखूं नये. निरनिराळ्या तऱ्हेच्या विद्यार्थ्यांसंगतीं आवृत्त्या करतां करतां व त्यांचे अपस्वर व वेडेंवांकडे उच्चार सुधारतां सुधारतां, संगीत शिक्षकाचे गळा व कान यांचें स्थैर्य नष्ट होतें व तीं फाजील चौकस बनतात. स्वरस्थानें व ताल यांची मोजमाप करून गाण्याची संवय त्याला लागते व तो बैठकीवर मौज आणण्यासारखें गाणें गाऊं शकत नाहीं. पण विद्यार्थि तो उत्तम तयार करूं शकतो. पुष्कळ वेळां मोठमोठ्या नांवाजलेल्या गवैयांच्या उस्तादांची नांवेंसुद्धां श्रोत्यांनीं ऐकिलेलीं नसतात. बिचारे खांसाहेब पीर मुर्शीदांच्या नांवानें आपले कान जर्जर करतात तरी श्रोत्यांना इतके कान पकडण्यासारखे खांसाहेबांचे उस्ताद होते तरी कसे, व त्यांची मैफलीच्या गायकांत प्रसिद्धि कशी नाहीं, याचें कोडें पडतें. पण फळावरून झाडाची परीक्षा, कार्यावरून कर्त्याची जाणीव या न्यायानें हे उस्ताद खरोखरीच पूजार्ह असतात.

संगीतशास्त्रकार

संगीत वाङ्मयाचा अभ्यास व तद्विषयक नवीन ग्रंथनिर्मिति, जुन्या अप्रसिद्ध ग्रंथांचे संपादन हाहि एक संगीतांतला स्वतंत्र व्यवसाय आहे. आपल्या संगीताचा पूर्वेतिहास, कालांतरानें आपल्या शुद्ध स्वरसप्तकांत, रागांत व गायनपद्धतींत होत गेलेला फरक, गीतप्रबंध, वाद्यें व वादनाचे प्रकार, ताल, नृत्य या विषयांचा इतिहास, संगीताचें आजचें स्वरूप, व त्याची पुढें योग्य दिशेनें उन्नति होण्यास इष्ट असलेल्या वस्तु यांचें विवरण, संगीत विषयक आदर्श प्रसिद्ध करणें इत्यादि संगीत शास्त्रकाराची मुख्य कार्यें होत.

आवाजाच्या धर्माला अनुसरून विद्यार्थ्यांचे वर्ग

विद्यार्थ्यांच्या आवाजाच्या धर्माप्रमाणें त्याला ध्रुपद, ख्याल, टप्पा किंवा ठुमरी यांपैकीं कोणच्याहि एका विषयांवर विशेष भर देऊन त्यांतच प्राविण्य संपादण्याकडे त्याचें लक्ष खेंचलें असतां हिताचें होईल. बारीक आवाजाच्या माणसानें ध्रुपद गाण्याचा प्रयत्न करणें जितकें निष्फळ आहे तितकेंच मोठ्या व भारी आवाजाच्या माणसानें ठुमरी गाणें निष्फळ आहे.

ध्रुपद म्हणजे तालाच्या धुमश्चक्रीचें गाणें आहे अशी समजूत कांहीं लोकांत आहे. रामपूरकडील तानसेनपरंपरेंत व साधारण पूर्वेकडील सर्व ठिकाणच्या ध्रुपद परंपरेंत तालाची खटपट मुळींच नाहीं. आधीं रागाचा सर्वांग परिपूर्ण आलाप ज्याला आपण व्यवहारांत "नोम् तोम्" असें म्हणतों, तो करून नंतर त्याच रागाचें ध्रुपद तालमीबरहुकुम व शुद्ध मुद्रा व शुद्ध वाणी राखून गावयाचें अशी तिकडील प्रथा आहे. ते लोक लयीची खटपट होरी, साध्या (झपताल, सूलताल, तेवरा वगैरे) तालांतल्या चीजा, तराणे वगैरे गीतांत करतात. ताल प्रधान ध्रुपद गाण्याची प्रथा केव्हां सुरू झाली व ती कोणीं सुरूं केली तें सांगतां येत नाहीं. पूर्वीं गायक वादकांच्या मोठमोठ्या राजेलोकांच्या दरबारांतून दंगली होत असत. त्या दंगलींतून गायक व पखवाजी यांच्या सामन्याची कल्पना निघून 'धा' ला 'धा' न शिवूं देण्याचा डाव निघाला असेल. दाक्षिणात्य गायक वादकांचाहि हात यांत असल्यास नवल नाहीं. तालप्रधान ध्रुपद गायन देखील, गायक व तालिया हे एकमेकांच्या नेहमींच्या वहिवाटींतलें व सहकारितेनें काम करणारे असले तरच मनोरंजक होऊं शकतें. अर्थात योग्य स्वरस्थानें व कंठमाधुर्यही गाण्यांत असलींच पाहिजेत हें निराळें सांगणें नकोच. गायक व पखवाजी यांच्या संगतीच्या ध्रुवपदाऐवजी त्यांच्या विसंगतीचेंच ध्रुवपद आजकाल ऐकूं येतें. त्याचें फळ कोण हरला व कोण जिंकला याची मौज व संगीता-

शुद्धिपत्र

पृष्ठ.	पंक्ति.	अशुद्ध.	शुद्ध.	पृष्ठ.	पंक्ति.	अशुद्ध.	शुद्ध.
पृष्ठ	पंक्ती	अशुद्ध	शुद्ध			रे	रे
४	१०	ऽऽ	ऽऽ	२१	४	गसा	गसा
						नि	नि़
६	३	निजठि	निज ढिं		४	सा	सा
७	७	सांरेंसां	सांरेंसां	२३	५	मौं	नौं
१०	८	निरेंसां	निरेंसां		५	नि	नि़
		सा प	सा प	२४	१२	म ऽ	न ऽ
११	३	म म	मं मे			नि	नि़
		मं	मं़	२५	१	सां	सा
	८	ग़	ग़			री	री
		ग	सा	२९	१	ग	ग
	८	नि़ री सा सा	नि़ री सा सा		८	ले	ले
		ध	ध़			२	०
१२	७	नि़	नि़	३५	२	रे -	रे ऽ
		म	मं	४०	१०	आयेहे	आरोहे
	१६	प	प	४२	१६	दी ३	ही ३
१३	११	सां	सा	४५	१०	ऽ	–
		ग़	सा			सा	सां
१४	१२	नि़	नि़	४८	७	ध	ध
		ध	ध़	५३	१०	ऽऽत	ऽऽतें
	१४	मं़ध	मं़ध		१४	तैसा	तैसो
		ग़	ग	५४	२	तऽ	ऽद
	१४	नि़ री	नि़ री	६०	६	तली	लली
१५	१	घऽऽ री	घऽऽ री ×			ग	ग
		ध	ध़		१०	मम	मग
	१४	नि	नि़	६१	९	कोमलर्षभा	कोमलर्षभः
१७	५	प	प़	६२	१२	मंधम	मंधमं

पृष्ठ	पंक्ति.	अशुद्ध.	शुद्ध.
		धृ	धृ
६३	९	मं	मं
६५	११	सा	सा
		नि	ध
६६	१६	मपम	मपमं
६७	३	ध	ध
	१३	कि	फि
		प	म
७३	३	री	री
७५	२	रे	रै
७७	१२	स	सां
	१३	भ	भा
७८	४	पीन	पीत
८२	६	ए	ए
	८	नू	नू
	१०	लै	ल
	१२	खे	खे
	१४	ए	ए
८३	३	न	न
	५	बो	बो
	७	पा	पा
	९	ए	ए
८५	८	सा|	सा| सा
८६	३	सवद	संवद
	१३	दोन्ही ऋषभ	दोन्ही गांधार

पृष्ठ.	पंक्ति.	अशुद्ध.	शुद्ध.
८७	१०	नि	नि
		ब	ब
८९	११	कोऽ	कोउ
९५	४	वर्जितर्षभ	वर्जितर्षभ
		मं	म
१०१	६	मप	मप
१०६	६	रऽ	रऽऽ
		नि	नि
	१२	धप	धप
१०७	२	इ	ड
		री	नि
११३	१४	प	प
		में	मं
११७	१०	रीं	रीं
	११	मे	भे
११९	५	आ	सा
		प	प
१२४	१३	विध	निध
१३२	१७	मों	मों
		मध	मध
१३५	५	नि निपम	निनिपम
१४२	९	ढुंड,	ढुंडदि
			री
			म री सा
१४६	८		येऽऽ ऽ (स्था.प्र.)
१४९	४	आ	आं
		प	प
१५३	१३	नि,सानि	नि,सानि

पृष्ठ.	पंक्ति.	अशुद्ध.	शुद्ध.
		प	प
१५७	१	नि	नि
		सा	सा
१५९	५	रीरी	री री
१६०	११	सु	सुं
		रीं	रीं
१६६	९	नि	नि
१८५	१५	ल ऽऽ मा	ल ऽऽ मं
२०७	९	कं	कुं
२१८	१६	साज्ज्ञैः	स्तज्ज्ञैः
२२३	१	नि सा	नि सा
२२६	४	सा नि प	सानिप
२३९	५	- सा	सा -
	६	ऽ है	है ऽ।
	१०	नि सां	नि सां
२५१	४	व	ब
		सां	सां
२५५	५	नि सा	नि सां
	७	री नि	री नि
२५८	७	ने	नै
	७	छ	ज्ञ
		प	प
२६२	९	सां सां(सां)	सां सां(सां)
२६५	७	छा	च्छा
२६६	८	ने	वे
२६७	१०	ने	वे
	१२	ण	पां
	१४	रे	रें

पृष्ठ.	पंक्ति.	अशुद्ध.	शुद्ध.
२७०	११	पधुमप	पधमप
	१२	सांनिधप	सांनिधप
		मम सां	मम सा
२७१	५	गगमरे	गगमरे
२७२	३	- री	सा री
		सां	सां
२७४	१२	री	रीं
२७७	४	मल्लाराच्या	या मल्लाराच्या
		री	री
२७८	१६	,गग	,गग
२८१	३	ग	ग
२८३	११	मगमध	मगमध
		ध	ध
२८५	१	सा सा	सां सां
२८६	३	सां	रीं
२९१	७	निधसां,सा,	निधसां,सां,
२९४	१०	म म	ग म
२९७	१२	असावरी	आसावरी
		म	म
२९९	७	री - म प	री म म
	१२	सारीं	सारीं
३०१	२	अगदऽ	अगदउ
		म मं	म म
३०२	३	प ग –	प ग री
३०३	१	रीसां	रीं सां
		नि	नि
३०४	८	ध	ध
		नि	नि
३०४	१०	ध	धं

नंदाच्या नांवानें शून्य हेंच. अशा गायनाला श्रोत्यांनीं विशेष आदर न दिला तर तें यथार्थ आहे. कित्येक तबलिये, पखवाजी यांस आपण वाजवायला बसलों असतां हिंदुस्थानांतील एकाहि गवैयाची किंवा ततंकाराची गाण्यावाजविण्याची हिंमत नाहीं यांतच कृतकृत्यता वाटते. अशांना "कधीं कोणाला गाऊं न देणारा तबलजी" अशी पाटी मारून म्युझिअम मध्यें लोकांच्या कुतूहलासाठीं ठेवावे. दुसरा त्यांचा उपयोग कांहीं नाहीं.

ख्याल गायनांत, रागाची क्रमवार बढत, जिला "अस्ताई भरना" म्हणतात ती, व पुढें तानप्रस्तार हीं मुख्य अंगें आहेत. चीजेचे योग्य विभाग करून, त्यांना सुस्वर व मधुर अशा आवाजांत रागाच्या स्वभावाला अनुसरून योग्य स्वरविन्यासांनीं शृंगारणें हेंच ख्याल गायन. हें करण्यास आवाज पातळ, फिरण्यासारखा लागतो. सर्वच विद्यार्थ्यांचा असा आवाज नसतो. करितां ख्यालासाठीं योग्य आवाजाच्या विद्यार्थ्यांची निवड केली पाहिजे. ख्याल गायनांत मागें म्हटल्याप्रमाणें शब्दांचें विशेष महत्त्व नसतें. जेणेंकरून रागाचें स्वरूप कौशल्यानें श्रोत्यांसमोर उभे राहील अशा रितीनें गाण्यांत सारी खुबी आहे. विशेषतः विलंबित लयीच्या ख्यालांत तबल्याची गडबड नुसत्या लयदार ठेक्याशिवाय जास्त नसावी. पुढें द्रुत ख्याल गातांना, लयींत ताना घेतांना, थोडींबहुत परणें साथीचीं विसंगत होऊं न देतां, तबलियानें घेतलीं तर मौज येते. अशीं कांहीं परणें ख्यालाच्या विद्यार्थ्यांनीं पाठ करून त्यांवर बांधलेल्या ताना मुखोद्गत करण्याची संवय केल्यास हिताचें होईल.

टप्पा, ठुमरी, व इतर असल्या प्रकारचीं गीतें अर्थप्रधान व शृंगारिक असतात. अशा गायनाला आवाज उंच सुराचा, लवचिक, व नाजूक असा असल्यास उत्तम. टप्यांत एक विशिष्ट प्रकारची तान, उदाहरणार्थ

नि ध प

निसां रें रें सानि, धनि सांसां निध, पध, निनि धप मप धध मम गम

पृष्ठ.	पंक्ति.	अशुद्ध.	शुद्ध.
		म	म
३०५	११	ध	ग
		नि	नि
३०६	१३	धप-	धपप
		सां	सां
३०९	१२	रींसा	रींसां
		सां	सां
	१२	निसा	निसां
		निसा	नि़सा
	१४	री री	री री
		मम	रीम
३११	१	,पप	,पप
		रीं	रीं
	४	ग	गं
		मम	रीम
	८	पप	पप
३१४	९	ठे	ठै
		म	म
३१५	१	मग	पग
		सां	सां
	६	ग	गं
		म	म
३१९	८	मपग	पपग
	१३	घूम	धूम
		सां	सां
३२८	७	गरीं	गंरीं
	१३	हु	उ
३३३	३	ध्रुवमेह	ध्रुवमिह
३३४	३	धुम	धुप

पृष्ठ.	पंक्ति.	अशुद्ध.	शुद्ध.
३३५	१६	रे ऽ	रै ऽ
३३६	४	रे,	रै ऽ
		सां	सां
	८	री	रीं
	१३	रेनके	रैनके
			म
३३७	५	पग	पग
		नि	नि़
	७	नी	नी
	१३	री	री
३४१	४	नठ	नट
३४२	१०	ने	नै
	१०	नि	न
		प	म
३४३	९	मनिप	मनिप
			निध | प
३४५	७		उठों | ऽ
		स	सां
३४७	१४	नि	नि
		निनि	निनि
३४८	७	पधध	मधध
		सां	सां
३५०	४	ग	गं
		म	म
३५४	७	गं	ग
		मम	[illegible]
३५६	७	गग	-ग
	७	प-म-	प-प-
		ध	ध
	९	सां	सां

पृष्ठ.	पंक्ति.	अशुद्ध.	शुद्ध.
	१२	दि	रि
३५९	२	लौ	लौं
	२	लौ	लौं
३६४	३	धप	ध॒प
	७	ऽध	-ध
३६५	१६	मप̣ग॒	मपग॒
३६६	७	ध	ध॒
	९	ध	ध॒
	९	मरी	मग॒
३६७	२	सग	सग॒̣
३७०	४	हूं	हू
३७२	४	दा	धा
		म	म
३७७	९	ग	ग॒
	१०	सा	सा
	११	ऽ	र
		रीं॒	री॒
३७८	१	सां	सा
	१२	ध̣॒नि̣	ध̣नि॒̣
३८२	७	री॒नि॒̣--	री॒नि॒̣
	८	ऽऽऽऽ	ऽऽ।
	१३	निया	जिया
		री॒	री॒
	१४	नि॒	नि॒̣

पृष्ठ.	पंक्ति.	अशुद्ध.	शुद्ध.
		ध॒	ध॒
३८३	५	पध	पध॒
		सा	सा
	७	ध॒	ध॒̣
		ध॒	ध॒̣
	१०	पध	पध॒
	१०	री॒ध॒	रीध॒̣
३८५	१०	ऽध ट ३	ऽध ट ३
३९१	११	वर्ज्य आहे	वर्ज्य आहेत
३९३	१०	रें	रें॒
४०१	३	षंचमो	पंचमो
	११	मध्यम	मध्य व
४०३	७ व ८	दोन्ही धैवत व	दोन्ही
		दोन्ही	
		ग	
४०५	९	मप	मप
४०६	४	नि॒̣	नि॒
		प	प
४०७	८	नि॒ध॒	नि॒ध
		नि॒	नि॒
४०८	८	धध	ध॒ध॒
	१२	ध̣॒-म	ध̣॒-प
४०९	८	का-	काऽ
४१२	८	सां-सां-	सां-सांसां

नि ध प म ग
पध निसां सांनि निध धप पम मग अशीं येते. ती विद्यार्थ्यांकडून मुद्दाम तयार करून घ्यावी लागते. ठुमरींत गीताचीं सार्थ वाक्यें घेऊन त्यांना कोमल अशा स्वरविन्यासांनीं नटविणें, मधून मधून हलक्या आवाजानें छोट्याशा जलद व सरळ ताना घेणें, किंचित् सयुक्तिक हावभाव, क्वचित् रागांत विचित्र स्वरयोजना करून नाविन्य उत्पन्न करणें, अशा गोष्टी कराव्या लागतात. या दोन्ही प्रकारच्या गीतांत शब्दार्थाला महत्त्व आहे हें लक्षांत असावें. शब्दार्थाला विसंगत अशा ताना किंवा गमका या गीतांत घेतल्यास गाणें हास्यास्पद होईल.

या निरनिराळ्या गायकींना योग्य असे निरनिराळे विद्यार्थी निवडून त्यांना त्याप्रमाणें शिक्षण देणें ही जबाबदारी प्रत्येक संगीत शिक्षकावर आहे. ती त्यानें विसरतां कामा नये.

संगीतसंस्था

गेल्या दहावीस वर्षांत होत असलेली संगीताविषयींची जागृति पाहून कोणाहि संगीतप्रेमी माणसास आनंद वाटल्यावांचून राहणार नाहीं. आज-काल सर्व मोठाल्या शहरांतून जागजागीं संगीत शिक्षणाचे लहान मोठे वर्ग सुरू आहेत. घरोघर गाणें वाजविणें ऐकूं येत आहे. कांहीं ठिकाणीं सरकारी आश्रयाखालींहि संगीत संस्था चालू आहेत. विश्वविद्यालयांच्या पाठ्य विषयांत संगीतालाहि स्थान मिळविण्याचे प्रयत्न होत आहेत. या सर्व उत्साहाकडे पाहून एखाद्या प्रचंड संगीत संस्थेची ही पूर्वतयारीच आहे असें कोणासहि वाटेल. संगीताचें कार्यक्षेत्र पाहतां, हल्लीं असलेल्या संस्था म्हणजे त्या कार्याचा ओनामाच आहे असें म्हणावें लागेल. नुसते रागदारी संगीताचे वर्ग चालविणें एवढेंच कार्य हल्लींच्या संस्था करीत आहेत. वास्तविक नेहमींच्या वर्गांशिवाय, लोकगीत, नाट्यसंगीत व वाद्यसंगीत यांचेंहि शिक्षण, लोकगीतांतील पदांचीं

नोटेशन्स व ग्रामोफोन रेकॉर्डस प्रसिद्ध करणें, नाटकाला अथवा बोलपटाला योग्य असें संगीत–रागांचा व रसांचा संबंध असल्यास, त्याचा यथायोग्य सप्रयोग निर्णय करून–निर्माण करणें, आपल्याकडील वाद्यांत व त्यांच्या संगीतांत कांहीं सुधारणा हवी कीं काय याचा विचार व त्याविषयीं प्रयोग, संगीतनिर्मिति, संगीतअध्यापन, संगीत–वाङ्मय इत्यादि विषयांचे वर्ग चालविणें, कर्णाटकी संगीताचें अवलोकन, संगीत–ग्रंथसंग्रहालयें, वाचनालयें, व नियतकालिकें यांचें संचालन, संगीत–परिषदा व मैफली भरविणें, वगैरे कार्ये या संस्थांचींच आहेत. पण या कार्यांपैकीं एकएकहि पार पाडण्यास विपुल द्रव्यसंचय हवा. त्याच्या अभावीं एका संस्थेला हीं कार्यें करणें अशक्य आहे. अमूर्त स्वरूपांत विस्कळित अशी ही संस्था आधींच चालू आहे. हल्ली पृथकत्वानें होत असलेल्या कार्यांचें संघटण करून मध्यवर्ती अशी संस्था कोठेंतरी एखाद्या मोठ्या शहरीं निर्माण होईल तो सुदिन. संगितज्ञ व द्रव्यसामर्थ्य असलेल्या लोकांनीं योग्य अधिकाऱ्यांना हाताशीं धरून शिस्तवार व मोठी अशी एक संस्था उघडल्यास ती लवकरच भरभराटीस येऊन संगीत संगोपनाचें एक मोठेंच काय केल्यासारखें होईल. ही संस्था लवकरच अस्तित्त्वांत येवो अशी त्या जगन्नियन्त्यास प्रार्थना आहे.

मारवा थाट.

मारवा थाटांतील राग (११)

पूर्व्या किंवा पूरवा

पूर्व-कल्याण

मालीगौरा

जैत किंवा जेत

वराटी किंवा बरारी

विभास

पंचम

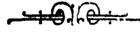
भटिहार किंवा भटियार किंवा भटियारी

भंखार

साजगिरी

ललिता-गौरी

राग पूर्व्या अथवा पूरबा

पूर्व्या अथवा पूरबा हा राग मारवा थाटांतून उत्पन्न होतो. यांत पूर्वी, पूरिया व मारवा या रागांचा संयोग आहे. पंचम वर्ज्य आहे व दोन्ही धैवत आहेत. हा संध्याकाळीं गाइला जातो. याचा विस्तार मन्द्र व मध्य सप्तकांत होतो.

याचें स्वरूप असें आहे.

सा, निरेधसा, निरेग, मंग, निनि, धमंधमंगरेगरेसा, रेनि,
मंधसा, सारेसा, नि, रेगमंधमंगरेसा । निधमंगरे
गरेनिरेनिमंधसा, सारेसा, नि, रेगरेगमंधमंधगरे
गनिधमंगरे, सा ।

पूरबा—तिलवाडा (विलंबित)

स्थायी.

नि़ सासा	सा रीध़	सा	निसा,री	ग	-	गमंमं	,ग	ध मं	ग	ध मं	ध
एक	पल	हुं	ऽऽ,न	जा	ऽ	नेऽऽ	ऽन	दे	ऽ	हों	ऽ
३				×				२			

निनिधमं	धधमंग	मंमंगरी	गगरीसा
ऽऽऽऽ	ऽऽऽऽ	ऽऽऽऽ	ऽऽऽमि
०			

सा	-नि़	री	सासा	सा निरी	गरी	सा निरी	सा	रीरीसानि़	सारीगरी	ध गमंमं	मं,गमं
या	ऽऽ	को	ऽवो	होत	दिन	बीऽ	ते	मेऽऽऽ	रेऽऽऽ	ऽऽऽ	ऽ,ऽऽ
३				×				२			

री ग	री	गरी	सा
आ	ऽ	ऽऽ	ये।

अंतरा.

सां निधमं	गरीसा	निरींनिध़	मं धसासा	नि़ सा	सानि़	री	सा	सा रीरीसानि़	सारीगरी	ध गमंमं	मं,गमं
मेरेजा	नकाम	मूऽरत	सोअब	सा	ऽऽ	ऽ	हा	बिऽऽऽ	रूऽऽऽ	मेऽऽ	ऽ,ऽऽ
३				×				२			

री
ग री गरी सा
पा ऽ ऽऽ ये।

			सा
सासा	रीधसा	निसा	,निरी
एक	पऽल	ऽ,ऽऽ	,हुंन
३			

पूरबा—तिलवाडा (विलंबित)

स्थायी.

नि			सा			ध	
सानि	रींध	सा	;निरी	ग	-	गमंमं	,ग
मौंऽ	ऽऽ	ऽ	,दर	बा	ऽ	ऽऽऽ	ऽजे
३				×			
ध		ध					
मं	ग	मं	ध	निंनिधमं	धधमंग	मंमंगरी	गगरीसा
बा	जे	रे	ऽ	ऽऽऽऽ	ऽऽऽऽ	ऽऽऽऽ	ऽऽऽऽ
२				०			
नि				नि			
सा	सानि	सा	-	सा	सानि	री	सा
ना	ऽऽ	थू	ऽ	गो	ऽऽ	री	ख
३				×			
		ध		री			
रीसानि	सारींगरी	गमंमं	,गमं	ग	री	गरी	सा
ाऽऽऽ	गेऽऽऽ	बाऽऽ	,ऽऽ	बू	ऽ	ऽऽ	का।
२				०			
		नि	सा				
सानि	री	धसा	,निरी				
ऽऽ	ऽ	मौंऽ	,दर				
३							

अंतरा.

		सा					
निधमं	गगरी	निरींनिध	मंधसासा	सासासानि	सासासा	री	सा
निजठि	गबैठ	तोंऽमैंसे	वाऽकरो	बाबुसऽ	दारंग	घ	र
३				×			
		ध		री			
रीरीसानि	सारीगरी	गमंमं	,गम	ग	री	गरी	सा
काऽऽऽ	जूऽऽऽ	बाऽऽ	,ऽऽ	बू	ऽ	ऽऽ	का
२				०			
सा		री	सा				
नि	री	धसा	,निरी				
ऽ	ऽ	मौंऽ	,दर				
३							

राग पूर्वकल्याण

हा राग मारवा थाटांतून उत्पन्न होतो. हा संपूर्ण आहे. यांत वादी ऋषभ व संवादी धैवत आहे. अवरोहांत पंचम दुर्बल आहे. गाण्याचा वेळ संध्याकाळ आहे.

याचें साधारण स्वरूप असें आहे.

रेग, मपधनि, धप, रे, मपधम, ग, रेसा । निरेनिध, निरे गमप, म, धम, निनिधमगरेसा । ग, मधमसां सांरेसां, निरेंनिधनिधप, गमपधनिसां, मधमग, निनिधमगरेसा ।

पूर्वकल्याण—एकताल (विलंबित)

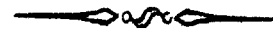
स्थायी.

		प						सा			
गमंपधनि	,धप	री	मंपधमं	ग	री	सा	सा	नि	री	नि	,ध
ऽऽऽऽऽ	,वन	ला	गीऽऽऽ	सां	ऽ	ऽ	झ	चे	ऽ	तो	,ज
३		४		×		०		२		०	
				ध						ग ध	
निरीग	मंप--	धग	प	मंधमं	,धनि	(प)	ध	मं	ग	निनिधमं	गरीसा-
ऽऽऽ	ऽऽऽऽ	ऽऽ	ऽ	मोऽऽ,	मन	वा	ऽ	ऽ	ऽ।	रेऽऽऽऽ	ऽऽऽऽ
३		४		×		०	.	२		०	

अंतरा.

		ध		ध				सां			
	गग	मं	धमंध	सां	सांरीं	सां	निसां	नि	रीं	नि	ध
	अब	तो	ऽऽऽ	या	दक	रो	ऽऽ	ना	ऽ	म	ह
	३	४		×		०		२		०	
ध										ग ध	
नि	ध	प	,मंप	गमंपध	निसां--	मं	ध	मं	ग	निनिधमं	गरीसा-
री	ऽ	को	,ऽऽ	ध्याऽऽऽ	ऽऽऽऽ	ऽ	ऽ	न	ध	रेऽऽऽ	ऽऽऽऽ
३		४		×		०		२		०	

राग मालीगौरा

मगौ रिसौ निरी निपौ मगौ मधौ सनी रिगौ ।
रिसौ सायं भवेन्मालीगौरा ऋषभवादिनी ॥

अभिनवरागमंजर्याम् ॥ १२ ॥

गमधानि तीखे मृदु रिखब पंचमसुरहु लगाय ।
रिप बादी संबादितें मालीगौरा गाय ॥

रागचंद्रिकासार ॥ ५२ ॥

मालीगौरः परमरुचिरो मारुसंस्थानजन्यः
संपूर्णोऽसाविह किल रिधौ वादिसंवादिनौ स्तः
श्रीसंमिश्रो विलसति सदा पूरियामिश्रितश्च
सायंगीतो मधुरनिनदैर्मंद्रमध्यप्रचारः

रागकल्पद्रुमांकुरे ॥ ५१ ॥

मालीगौरा राग मारवा थाटांतून उत्पन्न होतो. हा संपूर्ण आहे. यांत वादी स्वर ऋषभ व संवादी पंचम आहे. सायंकाळीं गातात. यांत श्री व पूरिया या दोन रागांचा संयोग असतो. याचा विस्तार विशेषेंकरून मन्द्र व मध्य सप्तकांतच होतो. पूरियांत पंचम स्वर दाखल केला असतां मालीगौरा होतो असेंहि कित्येक जाणते लोक म्हणतात. यांत बहुधा दोन्ही धैवत गायक लोक लावितात. "सप" संगति या रागांत श्रीरागाचें अंग दर्शवितें.

"धनिसारेनिधप, म, ग, मधसा" इतके स्वर म्हटले म्हणजे मालीगौरा स्पष्ट होतो. हाहि एक अप्रसिद्ध रागांपैकींच आहे.

उठाव.

मंग, रेसा, नि, रेनि, प, मंग, मंध, सा, निरेग, रेसा ।

चलन.

नि ध ध
धनिसारेनिध, निधप, मंग, मंगमंध, सा, निरेसा, निरेग,

नि प ध रे ध
निरेसा, साप, प, मंधमंग, मंधमंग, ग, रेसा । मंध

रे
सां, सां, निरेसां, निरेंनिध, मंनिधमंग, गरेसा,

रे
साध, मंग, ग, रेसा ।

मालीगौरा—त्रिताल (मध्यंलय)

स्थायी.

														सा म	प म
														क	र
ग	–	री	सा	नि	ध	नि	रीनि	(प)	–	–	मंग	म	ग	–	ग
या	ऽ	द	प्र	भू	ऽ	को	ऽऽ	आ	ऽ	ऽ	ऽऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ज
०				३				×				२			
मं ग	ग	ग	ग	ध म	–	ध	म	सा	सा	–	सा	ग नि	री	सा	सा
भ	व	भ	य	भं	ऽ	ज	न	अ	ल	ऽ	ख्नि	रं	ऽ	ज	न
०				३				×				२			
री नि	–	नि	नि	नि	री	ग	–	गप	मंप	ग	री	सा	–	–	सा
पू	ऽ	र	त	म	न	की	ऽ	काऽ	ऽऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ज।
०				३				×				२			

अंतरा.

म ग	–	ग	ध मं	–	मं	ध	मं	सां	–	सां	सां	सां	नि रीं	सां	सां
ए	ऽ	क	भा	ऽ	व	ध	र	नि	ऽ	मं	ल	अं	ऽ	त	र
०				३				×				२			
सां	–	सां	सां	सां	निरीं	नि	नि	(प)	–	–	मंग	मं	–	ग	ग
छां	ऽ	ड	त	स	बऽ	अ	भि	मा	ऽ	ऽ	ऽऽ	ऽ	ऽ	ऽ	न
०				३				×				२			
सां	–	नि	ध मं	–	ध	मं	ग	ग	–	मं	ग	री	री	सा	सा
भू	ऽ	क्ति	मू	ऽ	क्ति	के	ऽ	दा	ऽ	य	क	प्र	भु	व	र
०				३				×				२			

धृ - नि़ नि़ | नि़ री ग - | गप मंप ग री | सा - - सा
रा ऽ ख त | स ब की ऽ | लाऽ ऽऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ ज
० | ३ | × | २

मालीगौरा—त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

सा
नि़
मे

धृ नि़ री सा | धृ नि़ - धृ पृ | मं पृ पृ मं | मं ग़ - धृ मं
रे म ऽ न | ला ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ग ऽ | र ही ऽ मु
३ | × | २ | ०

धृ नि़ - सा | री - - - | री ग - नि़ - | री सा - सा
र त ऽ पि | या ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ | ऽ की ऽ को
३ | × | २ | ०

- नि़ - री | ग - मे मं ध | मं ग - मं | ग री सा सा नि़
ऽ लों ऽ स | हु ऽ ऽ क | हो ए ऽ ति | पी ऽ र। मे
३ | × | २ | ०

अंतरा.

नि़
सा
उ

सा प - प | प - - प | म प - पमं धृ | प - - मं प
ठ च ऽ ल | रे ऽ ऽ तुं | सौं ऽ गऽ मै | का ऽ ऽ पि
३ | × | २ | ०

ध	मं	-	ग	मं	-	री	-	ग	-	री	री	सा	-	-	(नि)सा
या	को	ऽ	मि	ला	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	व	न	को	ऽ	ऽ	प
३				×				२				०			
(नि)ध	नि	री	नि	(ध)नि	-	ध	प	(प)मं	ध	नि	सा	री	सा	-	(ध)मं
ल	प	ऽ	ल	ला	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ग	त	जु	ग	ऽ	अ
३				×				२				०			
(मं)ध	मं	-	ग	(ग)मं	-	ग	-	री	री	मं	ग	री	-	सा	,(नि)सा
ब	ना	ऽ	र	हे	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	मै	का	धी	ऽ	र ।	मे
३				×				२				०			

मालीगौरा—तीव्रा (मध्यलय)

स्थायी.

ध	नि	सा	री	री	नि	ध	प	प	प	प	पमं	ध	-
ए	ऽ	र	स	रा	ऽ	ऽ	स	र	सु	र	सो	ऽ	ऽ
२		३		×			२		३		×		
(प)ध	-		सां	(सा)नि	रे	-	सा	-	सा	सा	ध	नि	-
रे	ऽ		,बि	सौं	ऽ	ऽ	रे	ऽ	तुं	व	कि	यो	ऽ
२		३		×			२		३		×		
सा	-	सा	सा	(सा)नि	री	-	सा	-	सा	सा	ध	नि	-
आ	ऽ	द	गु	सां	ऽ	ऽ	ई	ऽ	पु	न	कि	पा	ऽ
२		३		×			२		३		×		
री	ग	-	मं	ग	री	सा	नि	री	ग	री	नि	ध	सा
क	टा	ऽ	ऽ	च्छे	ऽ	ऽ	हे	ऽ	रे	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
२		३		×			२		३		×		

अंतरा.

											प		
सा	-	प	-	पं	प	-	पं	प	पं	प	प.	मं	ध
ना	ऽ	ना	ऽ	प्र	का	ऽ	र	न	र	स	भ	रो	ऽ
२		३		×			२		३		×		
नि	धं	मं	ग	ध	मं	ग	री	-	सा	सा	री	सा	-
ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	तूं	ऽ	ऽ	हैं	ऽ	र	स	क	मी	ऽ
२		३		×			२		३		×		
निं	री	ग	मं	ध	मं	ग	री	सा	निं	री	ग	री	सा
ऽ	ऽ	र	स	ते	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	रे	ऽ	ऽ।
२		३		×			२		३		×		

मालीगौरा—एकताल (विलंबित)

स्थायी.

	निं
	सा
	ते

री		ग		ध				ध			
निं	रीरीध	निं	रीरीसानिसा	निं	ध	प	-	मं	ध	सासानिध	निं
रा	ऽचो	ल	ऽऽऽऽऽ	रा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽऽऽ	ऽ
३		४		×		०		२		०	
ध	ध	ग		ग				सा		ग	
मंध	मं	मं	ग	सा	सानि	री	सा	निरी	ग	निरी	सा
दुऽ	ल	रा	ऽ	रा	ऽऽ	ऽ	ता	पल	गा	ऽऽ	ऽ
३		४		×		०		२		०	

नि़				ध				ग्री			
सा	(सा)नि़	-री	ग	मं	धग	मं	ग,-मं	ग	-	री	सा,सा
रा	ऽऽ	ऽत	री	ब	ऽऽ	ऽ	न,ऽऽ	रा	ऽ	ऽ	ऽ।,ते
३		४		×		०		२		०	

अंतरा.

नि़		सा		मं				मं			
सा	-	प	-मंप	प	-मं	ध	प	प	-	ध	-प
रा	ऽ	ता	,ऽऽ	मौं	ऽऽ	ग	ल	चा	ऽ	ल	ऽसु
३		४		×		०		२		०	
मं				ग		ध		री			
प	धधपमंप	मं	ग	मंमंरी	ग	मं,-ध	मं,गमं	ग	नि़	री	सा
ना	ऽऽऽऽ	व	त	घऽऽ	री	घ,ऽऽ	री,ऽऽ	प	ल	प	ल
३		४				०		२		०	
नि़ नि़				नि़				सा			
सा	सा(सा)	-नि़ध़	नि़ध़	सा	नि़री	गरी	सा	निरीगमं	धनिरींगं	रींनिधमं	गरीसासा
स	दा।ऽ	ऽरं	गऽ	मौं	ऽऽ	ऽम	द	साऽऽऽ	ऽऽऽऽ	ऽऽऽऽ	ऽऽऽऽते
		४		×		०		२		०	

मालीगौरा—एकताल (विलंबित)

स्थायी.

नि़
सासा
अहि

		नि़	सा	ध				प			
	.नि़ध़	नि़	रीरी,नि़	नि़	-	ध़	प़	सा	सानि़	री	सा
	योऽ	ऽ	ऽऽ,मु	ने	ऽ	ऽ	ऽ	पी	ऽऽ	ऽ	र
		४		×		०		२		०	

सा				री			सा				
नि़	री	ग	,मं	ग	-	-	नि़	री	-	सां	निसा
चे	ऽ	री	,ते	हा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	री	ऽऽ
३		४		×		०		२		०	
नि़	सा			सा							
सा	रीध़	सा	सा	नि़	री	ग	री	ग	री	सा	,सासा
अ	बऽ	मो	को	दी	ऽ	जे	फ	ल	नि	त	।अहि
३		४		×		०		२		०	

अंतरा.

नि़			सा				मं				मं
सा	सा	-	प	प	प	प	प	पमं	ध	प	,प
सा	हे	ऽ	अ	स	र	फ	बा	ऽऽ	हु	ली	,क
३		४		×		०		२		०	
मं		ध		री				नि़			सा
पमं	ध	मं	गमं	ग	-	री	सा	सा	नि़	ध़	नि़
लौंऽ	ऽ	द	रऽ	दी	ऽ	जे	ऽ	सु	ख	ऽ	सौं
३		४		×		०		२		०	
				ध़		सा			री		
री	नि़	ध़	प़	म़	ध़	नि़	री	ग	नि़	री	सा
ऽ	प	त	ऽ	सु	न	ली	ऽ	जे	पी	ऽ	र
३		४		×		०		२		०	
सा				मं			री	री			
नि़	री	ग	-मं	ध	मं	ग,गमं	ग	नि़	री	सा	,सासा
औं	ली	या	ऽऽ	अ	ज	ऽ,ऽऽ	मे	ऽ	ऽ	री।	अहि
३		४		×		०		२		०	

मालीगौरा—चौताल (विलंबित)

स्थायी.

											सा
											रा
-	सा	निध	रीनि	नि	ध	प	म	-	ग	-	सा
ऽ	जा	ऽऽ	सिरि	रा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	म	ऽ	रा
३		४		×		०		२		०	
-	नि	-	री	ग	-	-	नि	री	सा	-,	सा
ऽ	ऽ	ऽ	म	चौं	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	द्र	ऽ।	रा
३		४		×		०		२		०	

अंतरा.

सा	री	सा	प	-	प	प	प	प	मं	-	ग
प	ती	त	पा	ऽ	व	न	दी	न	बौं	ऽ	धु
×		०		२		०		३		४	
-	ग	मं	री	ग	-	-	मं	ध	मं	मंग	मं
ऽ	से	व	क	को	ऽ	ऽ	दी	ऽ	जे	ऽऽ	आ
×		०		२		०		३		४	
ग	-	-	नि	री	सा	-,	सा				
नौं	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	द	ऽ।	रा				
×		०		२		०					

मालींगौरा–धमार (विलंबित)

स्थायी.

नि़				री							ध़		
ध़	नि़	सा	री	नि़	-	ध़	नि़	ध़	प़	प़	म़	-	ग़
री	ऽ	ढ	प	बा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ज	न	ला	ऽ	ऽ
३				×					२		०		
ग़				ध़	ध़								
म़	-	ग़	-	म़ध़	सा	-	-	नि़	री	-	ग	-	-
गे	ऽ	ऽ	ऽ	सऽ	ब	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	बा	ऽ	ऽ
३				×					२		०		
री				नि़			सा				ध		
नि़	री	सा	-	सा	-	-	प	-	-	प	म	-	ध
ऽ	ऽ	जे	ऽ	चौं	ऽ	ऽ	ग	ऽ	ऽ	म्रि	दौं	ऽ	ग
३				×					२		०		
ध				ध	ध		ध						
म	-	ग	-	म	म	ध	म	ग	म	री	ग	री,	सा
झां	ऽ	ऽ	ऽ	झ	न	ऽ	का	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ।	री
३				×					२		०		

अंतरा.

ध													
म	ध	-	सां	सां	सां	-	सां	सां	-	नि	रीं	सां	-
उ	ड	ऽ	त	गु	ला	ऽ	ल	ला	ऽ	ल	भ	ये	ऽ
×					२		०			३			
सां					ध					रीं			
नि	-	रीं	नि	ध	म	नि	ध	म	ग	ग	री	सा	-
बा	ऽ	ऽ	द	र	ब	र	ख	त	ऽ	रौं	ऽ	ग	ऽ
×					२		०			३			
नि़													
ध़	नि़	ध	म	ग	म	री	ग	री	सा				
छा	ऽ	ऽ	ये	ऽ	पि	च	का	ऽ	री				
×					२		०						

राग जैत किंवा जेत.

जैतरागो मारुमेले कथितः पंचमांशकः।
संवादिषड्ज आरोहेऽवरोहे च विवर्जितौ ॥ २४४ ॥

निषादमध्यमावत्र तथा चौडुव एव च ।
गांधारधैवतौ तीव्रावृषभः कोमलो मतः ॥ २४५ ॥

केषांचिन्मत आदिष्टो जैत्रः कल्याणमेलजः ।
पूर्वरात्रे स गेयः स्यादयं सायं प्रगीयते ॥ २४६ ॥

संगीतसुधाकरे ॥ पृ. ३५ ॥

सगौ पगौ रिसौ गश्च पगौ रिगौ मधौ मगौ ।
रिसौ जैत्रो भवेत् पांशः पधगस्थायमंडितः ॥

अभिनवरागमंजर्याम् ॥ ११९ ॥

जब मारूके मेलमें मनि सुरको तजि देत ।
पस बादी संबादितें राग होत है जैत ॥

रागचंद्रिकासार ॥ ५४ ॥

जैत या रागाचीं दोन तीन स्वरूपें प्रचारांत आहे. एक औडुव-औडुव, ज्यांत मध्यम व निषाद मुळींच वर्ज्य आहेत. दुसरें ज्यांत तीव्र मध्यम किंचित् घेतला जातो, व तिसरें ज्यांत दोन्ही ऋषभ व दोन्ही धैवत येतात. हे सर्व प्रकार मारवा थाटांतच मानावे लागतील कारण त्यांची मांडणी त्याच थाटांतली आहे. जेतांत वादीस्वर पंचम व संवादी षड्ज आहे. गाण्याचा

वेळ सायंकाळ आहे. जेतांत " पधग " हा स्वरविन्यास रागवाचक आहे. तसेंच ' साग ' व ' साप ' या स्वरसंगतीही महत्त्वाच्या आहेत. जेत-कल्याण नांवाचा पूर्वी वर्णिलेला राग जेतपासून वेगळा आहे. कारण तो कल्याण थाटांतला राग आहे.

उठाव.

सा, रेसा, रेग, रेगप, प, पधग, रेगप, ग, रेसा ।

चलन.

सा, सा, रेगरेसा, रेरेसा, रेग, प, प, धग, पधग, रेग, धपग, रे, सा, सारेसा ।

प, प, सां, सां, सांरेंसां, सांसां, रेंसां, प, पग, रेगप, सां, पधग, सागप, धपग, गरेसा, सारेसा ।

मध्यम घेणारा जेत प्रकारः—

उठाव.

सा, गप, ग, रीसा, ग, पग, रीग, मंधमंग, रीसा ।

चलन.

रेगरेरेसा, गपप, पगप, पधग, रेग, मंधमं, ग, रेसा ।

पपसां, सां, सांरेंसां, सांसांरेंसां, पपग, सासागप, पसां, पधग, रेगमंधमंग, रेसा ।

दोन्ही ऋषभ व दोन्ही धैवत घेणारा जेत प्रकार.

चलन.

प   नि म   रे   नि
गपग, साग, पमं, धपग, पमंग, गसा, रेसा, सा, रेसा,

ध   रे   सा
पधप । गपसां, सां, सांरेंसां, (प)ग, ग, रेसा, पगप

नि   रे
मंध, प, पग, साग, पमंधप, ग, गरेसा ।

जेत—तिलवाडा (विलंबित)

स्थायी.

नि़ मं	मं प	ग	ग
सा ग प पग	सा ग प मंप	प पमं ध़ प	प (प) - ग
मो ऽ ऽ रेऽ	रा ऽ ऽ ऽऽ	जा ऽऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ
३	×	२	०
री	सा	नि़	ध़
ग री - सा	री सा - नि़सा	सा (सा) - सानि़	प़ ध़ प़ -
आ नौं ऽ द	क रो ऽ ऽऽ	नि स ऽ दिऽ	न ऽ ऽ ऽ
३	×	२	०

(अथवा)

नि़	मं
सा सानि़ री सा	प़ ध़ प़ -
नि ऽऽ ऽ स	दी ऽ न ऽ
२	०

अंतरा.

प	नि	नि	ग
गप सांसां, सांसां सांसां	सां रीं सां सां	सां (सां) (प) ग	प ग री सा
अन कभा, तन रंग	तु मी स न	उ प जो ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ
३	×	२	०
री सा	मं मं	नि़ मं	ग
सासा प पमं धप	प प(प) प ग	सा ग प ग	पमं ध प –ग
बहु भा ऽऽ तन	ब नेऽ गो ऽ	का ऽ ऽ ऽ	ऽऽ ऽ जा ऽऽ
३	×	२	०
री			
ग री - सा			
आ नौं ऽ द			
३			

स्थायी प्रमाणें.

स्थायी (दुसरा प्रकार)

नि़ मं				नि प				ग				मं			
सा	ग	प	ग	सा	ग	प	ग	प	पर्म	ध	प	प	-	ग	-
मो	ऽ	ऽ	रे	रा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽ	ऽ	ऽ	जा	ऽ	ऽ	ऽ
३				×				२				०			
री								नि़				ध़			
ग	री	-	सा	री	सा	-	निसा	सा	नि	री	सा	प़	ध़	प़	-
आ	मौं	ऽ	द	क	रो	ऽ	ऽऽ	नि	ऽ	स	ऽ	दि	ऽ	न	ऽ
३				×				२				०			

अंतरा (दुसरा प्रकार)

मं				नि				नि	मं			ग			
पप	सांसां	सांसां	सांसां	सां	रीं	सां	सां	सां	सां	प	ग	प	ग	री	सा
अने	कभा	तन	रंग	तु	मी	स	न	उ	प	जो	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
३				×				२				०			
नि़ सा				मं				नि़ प				ग			
सासा	प	पग	पप	प	ध	प	पग	सा	ग	प	ग	प	ध	प	पग
बहु	भा	ऽऽ	तन	ब	ने	गो	ऽऽ	का	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	जा	ऽऽ
३				×				२				०			
सा															
ग	री	-	सा	स्थायी प्रमाणें.											
आ	नौं	ऽ	द												
३															

जेत—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

									नि़ सा
									क
सा	ग	री	-	सा	सा	-	(प) ग	प	प
ल	स	ज्यो	ऽ	त	ला	ऽ	गी	ऽ	र
०		३			×		२		
प	-	ग	री	सा	सा	-	(प) ग	प	प
हे	ऽ	ज्यो	ऽ	त	ला	ऽ	गी	ऽ	र
०		३			×		२		
प	-	प	-	प	(मं) प	-	ध	ग	-
हे	ऽ	ख्वा	ऽ	जे	मो	ऽ	न	दी	ऽ
०		३			×		२		
(मं) री	ग	(ध) मं	ध	मं	ग	री	सा	-	(नि़) सा
म	ऽ	द	ऽ	र	बा	ऽ	रे	ऽ,	क
०		३			×		२		

अंतरा.

(मं) प	-	सां	-	सां	सां	सां	सां	-	-
धौ	ऽ	ल	ऽ	घू	म	ट	के	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
(नि) सां	सां	सां	-	रीं	(नि) सां	-	प	-	ग
ब	ल	ब	ऽ	ल	जै	ऽ	ये	ऽ	ऽ
×		२			०		३		

नि सां	-	प	ग	प	प सां	-	ध प	-	मं ध
जै	ऽ	ये	ऽ	ऽ	जू	ऽ	वा	ऽ	द
×		२			०		३		
मं	ग	रि ग	रीसा	नि ,सा					
र	स	के	ऽऽ	। क					
×		२							

(टीपः--काहीं गवई ही चीज ' जेतश्री ' ची म्हणून गातात.)

रांग वराटी अथवा बरारी.

पधौ गपौ धमौ गरी गमौ गरी पुनश्च सः ।
गांधारवादिनी ख्याता वराटी भूरिरक्तिदा ॥ १२२ ॥
पूर्वीमेलगताप्यन्या वराटी श्रूयते क्वचित् ।
निरी गमौ मधौ ममौ गमौ धरी सरी निधौ ॥ १२३ ॥

अभिनवरागमंजर्याम् ॥

जब मारूके मेलमें पंचम दीन्ह लगाइ ।
धग संबादीबादितें तबहि बराटि कहाइ ॥

रागचंद्रिकासार ॥ ५३ ॥

वराटीति रागः स्मृतो मारुमेले ।
गवादी धसंवादियुक्तो विभाति ॥
सदा पंचमेनाभियुक्तः सुपूर्णः
स सायं बुधैर्गीयते मंजुगीतैः ॥

रागकल्पद्रुमांकुरे ॥ ५२ ॥

ग्रंथोक्त वराटीचेंच आधुनिक नांव 'बरारी' असें आहे. हा राग मारवा थाटांतून उत्पन्न होतो. हा संपूर्ण आहे. याचा वादीस्वर गांधार व संवादी धैवत आहे. हा सायंगेय आहे व मारव्याचे अंगानें गाइला जातो. पण पंचम स्वर लागत असल्यामुळें मारव्यापासून हा स्वतंत्र राखतां येतो. यांत "साप" व "गप" या स्वरसंगतींचा लाग आसतो. मध्यम यांत गौण ठेविणें इष्ट आहे. हा राग तोडी, त्रिवेणी व देशकार यांच्या संयोगानें

होतो असें जाणत्यांचें मत आहे. कोणी यांत कोमल धैवत घेऊन याला पूर्वी थाटांत मानितात. वराटीचे पुष्कळ प्रकार जुन्या ग्रंथांत वर्णिलेले आढळतात.

उठाव.

पधग, प, ध, मंग, रीग, मंग, रीसा ।

चलन.

नि
गरेग, रेसा, सा, रेसा, रेसा, साप, प, निधप, मंग, रेसा ।

पधप, सां सांरेंसां, सांनिसांरेंसां, मंधसां, सांरें, सां, निधप,
मंग, ग, रेसा ।

(अथवा)

रे
पधग, पधमंग, गरे, रेग, धमंग, रेसा, सारे, रेग, रेसा, सा,
सानिरेग, पग, प, पध, सां, पधग ।

बरारी—चौताल (विलंबित)

स्थायी.

											मं
											बि
मं											सा
री	ग	री	सा	सा	–	नि़	री	ग	–	री	नि़
र ३	ऽ	हृ ४	न	बा ×	ऽ	ऽ ०	व	री २	ऽ	ऽ ०	बे
		नि़	सा	मं				ध			ध
री	सा	सा	प	प	नि	ध	प़	मं	ग	री	मं
ऽ ३	ग	सु ४	ध	ले ×	ऽ	ऽ ०	हो	प्या २	ऽ	रे ०	, बि

(अथवा)

	मं	ध			
ध	प	मं	ग	री	मं
हो ०	प्या	ऽ २	ऽ	रे ०	, बि

अंतरा.

ध	सां	–	सां	सां	सां	–	सांनि	रीं	सां
ऽ ०	हु	ऽ २	के	का ०	हु	ऽ ३	नैंऽ	ऽ ४	न
				सां					
रीं	गं	रीं	सां	नि	–	रीं	नि	ध	प
ऽ ०	न	ऽ २	च	ला ०	ऽ	ऽ ३	व	त ४	ऽ
	ध			सां					
ध	सां	–	सां	रीं	निध	नि	ध	प	–
ऽ ०	ती	ऽ २	न	आ ०	ऽऽ	ऽ ३	ऽ	ई ४	ऽ

ध		री				ध
मं	ग	ग	-	री	सा,	मं
रा	ऽ	ऽ	ऽ	व	रे ।	बि
×	०		२		०	

बरारी—चैताल (विलंबित)

स्थायी.

सा				सा				नि़ सा			ध
नि़	री	ग	री	नि़	री	सा	-	सा	प	-	मं
सु	म	र	न	क	र	ले	ऽ	जि	या	ऽ	र
३		४		×		०		२		०	
		ध		ध		ध		री			
ध	नि	प	-	मं	ध	मं	ग	ग	री	सा	-
बा	ऽ	को	ऽ	ले	ऽ	ले	ऽ	ना	ऽ	म	ऽ
३		४		×		२		२		०	

अंतरा.

मं											
प		ध	प	सां	-	सां	-	रीं	सां	-	सां
मे		री	क	ही	ऽ	मा	ऽ	न	ले	ऽ	रे
×		०		२		०		३		४	
नि						नि	रीं				
सां	नि	रीं	गं	रीं	सां	सां	नि	ध	प	ध	पग
छां	ऽ	ड	दे	ऽ	तूं	स	ब	ऽ	लो	ऽ	भऽ
		०		२		०		३		४	
ध											
मं	ध	मं	गरी	ग	री	सा	-				
का	ऽ	ऽ	ऽऽ	ऽ	ऽ	म	ऽ				
		०		२		०					

बरारी—चौताल (विलंबित)

स्थायी.

				मं			ध				मं
प	धग	-	पप	प	ध	मं	मं	ग	री	-	गमं
तू	ऽऽ	ऽ	झक	झो	ऽ	ऽ	ऽ	र	ऽ	ऽ	झक
३		४		×		०		२		०	
				नि़				सा			
ग	री	सा	-	सा	-	सा	सा	नि़	री	ग	री
झो	ऽ	र	ऽ	आ	ऽ	न	ज	गा	ऽ	ई	प्या
३		४		×		०		२			
				नि़			सा				
ग	री	सा	-	सा	सा	-	नि़	-	री	ग	प
ऽ		रे	ऽ	मु	ख	ऽ	प	ऽ	र	अं	च
३		४		×		०		२		०	
				मं		ध	सां				मं
ग	प	-	प	प	ध	सां	मं	ध	प	-	, प
र	डा	ऽ	र	सो	व	त	ना	ऽ	र	ऽ	। तूं
३		४		×		०		२		०	
ध	ग	-	पप								
ऽ	ऽ	ऽ	झक								
		४									

अंतरा.

मं											
प	-	ध	सां	-	सां	सां	सां	-	सां	-	सां
अं	ऽ	ग	रा	ऽ	त	मु	स	ऽ	क्या	ऽ	ंत
		०		२		०		३			

नि								नि			
सां	सां	सां	रीं	-	सां	सां	सां	सां	रीं	सां	नि
उ	ठी	री	बा	ऽ	ल	ल	च	क	र	ही	ऽ
×		०		२		०		३		४	
मं					मं			मं			
प	-	प	प	प	प	ध	ग	प	धग	-	पप
बा	ऽ	र	न	के	भा	ऽ	र	तूं	ऽऽ	ऽ	झक
×		०		२		०		३		४	

राग विभास.

(मारवामेलजन्य प्रकार)

निरी गमौ गरी सश्च गपौ गपौ धमौ गपौ ।
गरी सश्च विभासाख्यो धांशो रात्र्यंतयामके ॥

अभिनवरागमंजर्याम् ॥ १२७ ॥

विभासाचा हा दुसरा प्रकार मारवा थाटांतून उत्पन्न होणारा आहे. हा संपूर्ण आहे. यांत धैवत वादी व गांधार संवादी आहे. हा प्रातःकालीं गाइला जातो. 'गप' व 'मंध' या संगति यांत रक्तिदायक आहेत. पंचमावरचा मुक्काम या रागाचें गांभीर्य दर्शवितो. हा राग सावकाश गाइला असतां चांगला वठतो. यांत देशकार व गौरी यांचा संयोग आहे असें कांहीं लोकांचें मत आहे.

उठाव.

नि़, रे॒ग, मंग, रे॒सा, गप, गपध, मंग, पग, रे॒सा ।

चलन.

प
सा, नि़, रे॒ग, पग, रे॒सा, रे॒सा, नि़ध़, मं़ध़, सा, रे॒सा, गप,
पध, पग, मंगरे॒सा । मंधसां, सां, रें॒सां, निरें॒गंरें॒सां,
सांनिध, मंधसां, सांरें॒निध, मंग, पग, रे॒सा ।

विभास-त्रिताल (मध्यलय)
(मारवामेलजन्य प्रकार)

स्थायी.

सा
र

री
नि़ री ग प ग सा रीध़ ध़ सा सा सा री सा - - -
बा ऽ ऽ ऽ को ना ऽऽ म सु म र म ना ऽ ऽ ऽ
० ३ २

ग
नि़ री ग - प ग प - प - ध प ग री सा, सा
झू ऽ टी ऽ ज ग की ऽ बा ऽ ऽ स ना ऽ ऽ। र

अंतरा.

प ग प प ध - ध ध ध नि ध निध प ध प -
ध्रु व पे हे ला ऽ द अ जा ऽ मि ऽल ता ऽ रे ऽ
० ३ २

नि नि सां
ध - ध सां - ध - प ग प ध प ग री सा, सा
पू ऽ जी ऽ ऽ म ऽ न का ऽ ऽ म ना ऽ ऽ। र

विभास-त्रिताल (मध्यलय)
(मारवामेलजन्य प्रकार)

स्थायी.

ग म म
प ग प प प - - - प - ध - प ध प ग
ह रि भ ज रे ऽ ऽ ऽ तूं ऽ ऽ ऽ म नु जा ऽ
३ ×

सा   ग ग
री री ग प | ग री सा सा प प ग ग पप गरी सारी निध
रि ध सि ध दा ऽ य क भ व भ य हाऽ ऽऽ ऽऽ रक
×   २

सा
मं धं मं सा सा - री सा नि री ग प ग री सा सा
भा ऽ व ध रे ऽ ह ढ अ प ने ऽ भी ऽ त र।

अंतरा.

मं   प
प प ग ग प - ध - ध - ध म ध नि प प
ग म न सि | री ऽ के ऽ मे ऽ ल न स मु दि त
×   ०

सां
ध - सां सां | (प) - प प प ध प प ग री सा सा
गा ऽ य वि भा ऽ स म नी ऽ दु र व ल क र
२   ०

ध   सा
मं धं मं सा सा - सा - नि री ग प ग री सा सा
धै ऽ व त बा ऽ दी ऽ अ त सूं ऽ द र क र।

विभास—त्रिताल (मध्यलय)

(मारवामेलजन्य प्रकार)

स्थायी.

- ग - प ग री सा - सा - री ध सा री सा -
ऽ कां ऽ स्कुं | व र वा ऽ जा ऽ इ ल ह म रा ऽ

री - नि ध | नि - ध सा - ग -. प ग प -
ऽ ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ मो ऽ रे - द र वा ऽ

मं ध म ग मं ध
नि नि ध प | प प प प ग - री री ग मं ध
ना ऽ य न | घ र क ल वा ऽ ऽ र दे ऽ ऽ ऽ।

मं ग - प
ऽ का ऽ स्कुं ||

अंतरा.

ग - ग ग प मं ध ध मं सां - सां सां - सां -
मौं ऽ म द सा ऽ तु मी स दा ऽ रं गी ऽ ले ऽ

रीं नि ध
नि - रीं गं गं रीं सां - रीं रीं नि ध नि ध मं -
प्रे ऽ ऽ म्पी या ऽ ला ऽ ना ऽ य न अ प ने ऽ

ध मं मं ग मं ध
मं सां सां सां मं मं ध ध ग - - री री ग मं ध
ऊ ऽ प र सु न भ र वा ऽ ऽ र दे ऽ ऽ ऽ।

ग ग - प
ऽ का ऽ स्कुं

विभास—त्रिताल (मध्यलय)

(मारवामेलजन्य प्रकार)

स्थायी.

सा
सो

सा															
नि़	री	ग	प	ग	सानि़	री	ध़	सा	सा	सा	री	सा	-	-	-
अ	ऽ	ऽ	ऽ	ब	मोऽ	ऽ	रे	सु	र	ज	न	वा	ऽ	ऽ	ऽ
०				३				×				२			
सा				ग											
नि़	री	ग	-	प	ग	प	-	मं	ध	पग	गप	ग	रीं	सा,	सा
म्हा	ऽ	रे	ऽ	ढिं	ग	तें	ऽ	अ	न	तऽ	नऽ	जा	ऽ	ऽ।	सो
०				३				×				२			

अंतरा.

मं					प										
प	ग	प	-	प	ध	ध	ध	ध	नि	ध	नि	प	ध	प	-
ब	ल	रै	ऽ	न	के	स	में	म	न	रं	ग	अ	ब	ही	ऽ
०				३				×				२			
सां	सां	सां						मं							
ध	ध	ध	सां	-	(प)	-	प	प	धग	पध	प	ग	री	सा,	सा
ग	र	वा	ऽ	ऽ	ला	ऽ	ग	र	हीऽ	दुऽ	र	ज	न	वा।	सो
०				३				×				२			

विभास—त्रिताल (मध्यलय)

(मारवामेलजन्य प्रकार)

स्थायी.

								मं							
		प	ग	प	-	-	-	प	-	ध	-	मं	-	ग	-
ऽ	ऽ	मो	रा	रे	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
३				×				२				०			

| सा री
म री ग म ग री सा - | प प ग ग | पग गप पग रीसा
मीं ऽ त पि य र वा ऽ सु र ज न | वाऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ
३ × ०

ध़ नि़
सारी सानि़ ध़ - | म़ ध़ म़ सा सा सा सा - | सा सा सा -
ऽऽ ऽऽ ऽ ऽ बे ऽ ग द र स वा ऽ ब ल मा ऽ
३ × २ ०

नि़ | सा म
सा री सा - | नि़ री ग म री - ग - री - सा -
मै ऽ का ऽ | आ ऽ न दि खा ऽ ऽ ऽ | वो ऽ ऽ ऽ ।
३ × २ ०

नि़ सा प ग
ऽ ऽ मो रा

अंतरा.

म
प ·प ग प - ध ध ध ध - ध ध म ध -
ऽ मं म द सा ऽ क इ स दा ऽ रं गि ल रे ऽ
२ ० ३ ×

ध
नि नि ध नि प ध प - पप धध पप गरी गप पग रीसा निसा
ब र स भ इ ल वा ऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ
२ २

प़ ध़ प़ सा सा सा सा सा सा सा सा सा सा री सा -
इ त नि बि न त को इ ह म रे मि ल न की ऽ

(सा)नि़ री ग मं	(मं)री - ग -	री सा, प़ ग
जा ऽ य सु	ना ऽ ऽ ऽ	वो ऽ । मो रा
२	०	३

विभास–आडाचौताल (विलंबित)

(मारवामेलजन्य प्रकार)

स्थायी.

(सा)
मैं

नि़ री	ग -	(ग)प ग	- री	सा -	(नि़)सा (सा)	- ध़
ऽ तो	हे ऽ	ऽ धा	ऽ ऽ	ऊं ऽ	अ ब	ऽ ऽ
४	०	×	२	०	३	०
(ध़)सा -	(सा)ध़ सा	(सा)री ग	- (ग)प	- ग	- (प)ग	प -
पी ऽ	रे ऽ	ज ला	ऽ ऽ	ऽ ऽ	ऽ लु	दी ऽ
४	०	×	२	०	३	०
- प	ध -	(ध)मं ध	मं ग	- (ग)प	ग री	सा,(सा)
ऽ न	ऽ ऽ	हे ऽ	ऽ ऽ	ऽ द	र ऽ	ऽ । मैं
४	०	×	२	०	३	०

अंतरा.

(मं)ध ध	सां -	(नि)सां -	रीं सां	(सां)नि -	नि (सां)रीं	गं. पं
सु र	की ऽ	सौं ऽ	ग त	रा ऽ	ग को	ऽ ऽ
४		×	२	०	३	०

				ध	ध		ध			ध			ध
गं	रीं	सां	ध	मं	मं	ध	मं	-	ग	मं	ध	-	मं
म	र	म	ऽ	म	न	ऽ	ई	ऽ	ऽ	च्छा	ऽ	ऽ	फ
४		०		×		२		०		३			
				ध					म				
ध	सां	-	निसां	मं	ध	मं	ग	-	प	ग	री	सा,(सा)	
ल	ऽ	ऽ	ऽऽ	पा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऊं	ऽ	ऽ।	मैं
४		०		×		२		०		३			

राग पंचम.

मधौ सनी धमौ धश्च मगौ मगौ रिसौ समौ ।
गमौ धनी धनी मधौ मांशः पंचम कस्त्वपः ॥ १२४ ॥

अपि च

गरी सनी रिगौ मपौ मधौ मगौ मगौ रिसौ ।
संपूर्णः पंचमोऽन्यः स्यात् मध्यमांशो निशीथगः ॥ १२५ ॥

अभिनवरागमंजर्याम्

रागः पंचम एष सर्वविदितो युक्तो वसंतस्वरैः ।
वादी मध्यम एव यत्र विलसत् संवादि षड्जो मतः ॥
आरोहे ऋषभं न संस्पृशति यो वर्ज्यर्षभोऽपि क्वचित् ।
रात्रावंतिमयामके सुमतिभिर्मंजुस्वरं गीयते ॥

रागकल्पद्रुमांकुरे ॥ ११६ ॥

सब बसंतके सुर जहां चढत रिखब नहिं लाग ।
सम संबादीबादितें कहियत पंचम राग ॥

रागचंद्रिकासार ॥ ११६ ॥

पंचम राग मारवा थाटांतून उत्पन्न होतो. ह्याचे दोन प्रकार प्रचारांत आहेत. एक पंचम वर्जित (षाडव) व दुसरा संपूर्ण, हे दोन्ही प्रकार ललितांगाचे आहेत. अर्थात् दोन्ही मध्यमांचा प्रयोग दोहोंतहि संमत आहे. ह्या दोन्ही प्रकारांत वादीस्वर शुद्ध मध्यमच आहे व षड्ज संवादी आहे.

दोन्ही उत्तर राग असून ते उत्तर रात्रींत गातात. षाडव प्रकारांत हिंदोलांग असतें. कोणी ह्या प्रकारांत ऋषभाचें दुर्बलत्व मानितात.

हा राग जुन्या ग्रंथांत वर्णिलेला आढळतो. पण तेथें तो भैरव थाटांत सांगितलेला आहे.

षाडव प्रकार

उठाव.

मंध, सां, निध, मंध, मंग, रेसा, साम, ग, मंध, निध, निमंध।

चलन.

मंधसां, सां, सांनिध, मंधमंग, मंगरेसा, निसाम, म, मग, मंधसां, निधानिमंध ।

संपूर्ण प्रकार

उठाव.

ग, रेसा, निरेग, म, प, मंध, मंग, रेसा।

चलन.

ग, मंग, रेसा, म, म, मग, प, मंधमंम, मग, मंधसां, सां,

रेंसां, रेंनिध, मंधमंगग, रेग, मंगरेसा।

पंचम—झपताल (मध्यलय)

(प-वर्ज्य प्रकार)

स्थायी.

ध									
मं	ध	सां	सां	सां	सां	–	सां	धं	ध
मा	ऽ	रु	व	स	मा	ऽ	ख्या	ऽ	त
×					०		३		
मं	ध		ग	मं	ग	–	सा	–	सा
मे	ऽ	ल	न	स	मू	ऽ	त्प	ऽ	न
×		२			०		३		
नि		सा					म		
सा	–	म	म	म	म	–	ग	ग	ग
पौं	ऽ	च	म	गु	नी	ऽ	प्रि	य	क
×		२			०		३		
ध					सां				
मं	ध	सां	–	सां	नि	ध	नि	मं	ध
ह	त	रा	ऽ	ग	जा	ऽ	यो	ऽ	ऽ।
×		२			०		३		

अंतरा.

ध									
मं	ध	सां	–	सां	सां	सां	सां	–	सां
हिं	ऽ	दो	ऽ	ल	रि	प	ही	ऽ	न
×		२			०		३		
नि		मं							
सां	–	गं	गं	मं	गं	मं	गं	–	सां
सो	ऽ	ह	नि	सु	ध	म	दी	ऽ	न
×		२			०				

तै ... ला ऽ , अ	त र ऽ , अ	रंग जा ऽ ऽ	ल गा ऽ ये, ऽऽ
३	×	२	०
निध प म ग	मंध सांसां सां सां	सां नि - रींगं	रीं - सां , सां
अंऽ ऽ ग ऽ	सुध बिस र त	ऽ ऽ ऽ मुख	दे ऽ खो , चा
३	×	२	०

अंतरा.

म॑	ध	सां	-	सां	-	सां	-	सां	-
गु	न	ते	ऽ	ही	ऽ	ते	ऽ	ही	ऽ
०		×		०		२		३	
सां	-	रीं	नि	ध	-	म॑	-	नि	ध
रा	ऽ	खि	ये	ऽ	ऽ	ओ	-	क्त	जु
०		×		०		२		३	
म॑	ग	म॑	ध	सां	-	सां	सां	सां	रीं
ग	त	ति	न	हू	ऽ	को	ब	चा	ऽ
०		×		०		२		३	
नि	ध	म॑	ग	री	-	सा, सा			
ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	य । प्र			
०		×		०		२			

पंचम—सूलताल (मध्यलय)

स्थायी.

सां	-	सां	सां	ध	ध	म॑	ध	प	-
रा	ऽ	म	ना	ऽ	म	ले	ऽ	ले	ऽ
×		०		२		३		०	
प	ग	प	म॑	ध	-	नि	सां	सां	-
म	न	मे	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	रो	ऽ
×				२		३			

ग	म	ग	नि	ध	प	मं	प		प
गु	प	त	प्र	ग	ट	र	ट	ना	ऽ
×		०		२		३		०	
ग	-	री	सा	नि	सा	ग	री	सा	-
ध्या	ऽ	न	जो	क	र	क	र	के	ऽ।
×		०		२		३		०	

अंतरा.

मं	मं	ध	ध	नि	सां	सां	सां	नि	सां
घ	डि	घ	डि	प	ल	प	ल	प	ह
×		०		२		३		०	
सां	नि	सां	सां	सां	सां	गं	-	सां	सां
र	प	ह	र	नि	स	बा	ऽ	स	र
×		०		२		३		०	
प	-	सां	-	सां	-	मं	-	ध	ऽ
ये	ऽ	सो	ऽ	ई	ऽ	च्छा	ऽ	आ	ऽ
×		०		२		३		०	
मं	मं	ग	ग	प	ग	प	ग	री	सा
नं	द	सु	ख	क	र	क	र	के	ऽ।
×		०		२		३		०	

पंचम—चौताल (मध्यलय)

स्थायी.

	सां		ध				सां				
	नि	रीं	नि	मं		ध	नि	रीं	नि	मं	-
ऽ	मा	ऽ	ध	वा	ऽ	ऽ	मा	ऽ	ध	वा	ऽ
३		४		×		०		२		०	
	ध							ध			
ग	मं	-	ध	रीं	सां	-	-	मं	मं	ग	ग
ऽ	मा		ध	वा	ऽ	ऽ	ऽ	म	द	न	म
				×		०		२		०	
		ध						सां			
ग	ग	मं	ध	सां	-	सां	सां	नि	रीं	नि	-
थ	न	म	धु	सू	ऽ	द	न	म	न	मो	ऽ
३		४				०		२		०	
ध											
मं	मं	ग	ग			ग	ग	री	सा	-	सा
ह	न	म	द	ना	ऽ	न्त	क	मु	कूं		
३		४		×		०		२			
										ध	
सा	सा	म	-	म	म	म	म	मं	ग	मं	ध
मु	र	ली	ऽ	ध	र	मु	रा	ऽ	री	मा	ऽ
३		४		×		०		२		०	
										सा	
सां	-	सां	निरीं			रीं	सां	सां	सां	नि	मं
या	ऽ	प	तिऽ	भ	ऽ	क्त	ब	त्स	ल	ह	रे।
३		४		×		०		२			
	सां										
ध	नि	रीं	नि								
ऽ	मा	ऽ	ध								
३		४									

अंतरा.

नि											
सां	-	सां	सां	-	सां	सां	-	नि	रीं	सां	सां
दीं	ऽ	न	बं	ऽ	धु	दा	ऽ	मो	ऽ	दू	र
×		०		२		०		३		४	
नि						सां			ध		
सां	नि	सां	रीं	सां	-	नि	रीं	नि	मं	-	ध
दू	नु	जा	ऽ	री	ऽ	दीं	ऽ	ना	ना	ऽ	थ
×		०		२		०		३		४	
							ध		ग		
सां	-	सां	सां	नि	ध	नि	मं	-	मं	-	ग
दा	ऽ	लि	द्र	ह	र	द	या	ऽ	सिं	ऽ	धु
×		०		२		०		३		४	
ग	-	मं	ध	मं	ग	-	री	री	सा	सा	नि़
दीं	ऽ	नो	-	द्धा	ऽ	ऽ	र	न	द	या	ऽ
×		०		२		०		३		४	
										सां	
री	म	म	म	म	-	म	मं	-	ग	नि	-
ऽ	नि	धि	द	या	ऽ	नि	धा	ऽ	न	ना	ऽ
×		०		२		०		३		४	
							ध		सां		
रीं	गं	रीं	सां	नि	रीं	नि	मं	ध	नि	रीं	नि
रा	ऽ	य	न	न	र	ह	र	ऽ	मा	ऽ	ध
×		०		२		०		३		४	
ध			सां			ध			ध		
मं	-	ध	नि	रीं	नि	मं	-,	ग ।	मं	-	ध
वा	ऽ	ऽ	मा	ऽ	ध	वा	ऽ	ऽ ।	मा	ऽ	ध
×		०		२		०		३		४	

पंचम—धमार (विलंबित)

स्थायी.

ध
ग - मं ध
गो ऽ कु ल
३

सां नि
सां - - ध सां | मं ध | नि ध मं ग रि सा -
गां ऽ ऽ व ऽ | के ऽ | ब सै ऽ या ऽ ऽ ऽ
× २ ० ३

मं सा
सा रि - सा - | ग मं | ध सां - सां सां रिं सां
स खी ऽ री ऽ | मों ऽ | ऽ सों ऽ क र त अ
× २ ०

ध सां
मं ध - सां - | ध मं | ग रि सा
ने ऽ ऽ क ऽ | ठ कु | रा ऽ इ।
× २

अंतरा.

मं ध
ग मं ध सां - | सां सां | सां - - | सां रिं सां -
मो ऽ ऽ र ऽ | मु क | ट ऽ ऽ | मु र ली ऽ
× २ ० ३

सां सां सां ध ध | गं - | सां सां सां | सां रिं सां -
क र सो ऽ हे | बा ऽ | कि लं ग | रा ऽ ई ऽ
× २ ० ३

ध
मं ध सां सां - | ध मं | ग रि सा
क ऽ ना ऽ | जा ऽ | ऽ ऽ इ।
× २ ०

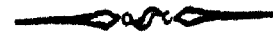
संचारी.

सा	म	-	म	-	ग	-	म॑	ध	सां	ध	म॑	ग	री॒
के	ऽ	ऽ	ष्ण	ऽ	ऽ	ऽ	र	सि	क	मां	ऽ	ग	त
×					२		०			३			
ग	म॑	ध	सां	सां	रीं॒	नि	ध	म॑	ग	नि	ध	म॑	ग
गो	ऽ	ऽ	र	स	ऐ	ऽ	सो	ऽ	ऽ	ढी	ऽ	ट	ऽ
×					२		०			३			
	म॑		सां										
री॒	ग	म॑	ध	सां	सां	ध	नि	म॑	ध	म॑	ग	री॒	सा
कुं	व	ऽ	रे	ऽ	क	ऽ	न्हा	ऽ	ऽ	ई	ऽ	ऽ	ऽ।
×					२					३			

(अपूर्ण)

राग भटिहार.

(भटियार किंवा भटियारी).

सधौ पधौ मपौ गश्च मधौ सरी निधौ च पः।
मपौ गरी तथा सश्च भट्टियारस्तु मांशकः ॥

अभिनवरागमंजर्याम् ॥ १२६ ॥

मेलाद्वासंतिकाद्वै प्रभवति रुचिरो भट्टिहारोऽपि रागः।
संपूर्णो मध्यमांशः परममधुरसंवादिषड्जस्वरो हि ॥
मिश्रा यस्मिन् त्रयोऽमी परजललितकालिंगका इत्थमूचू।
रात्रौ यामे तृतीये सुकुशलमतिभिर्गीयते मंजुतानैः ॥

रागकल्पद्रुमांकुरे ॥ ११४ ॥

मेल बसंत कलिंगडा परज ललत मिलि तीन।
मध्यम बादी संपूरन भटियारा कहि दीन ॥

रागचंद्रिकासार ॥ ११४ ॥

भटिहार अथवा भटियार हा राग मारवा मेलांतून उत्पन्न होतो. यांत दोन्ही मध्यम लागतात. याचा वादी शुद्ध मध्यम आहे व संवादी षड्ज आहे. हा रात्रीच्या शेवटच्या प्रहरीं गातात. शुद्ध मध्यमावर मुक्काम केला जातो. तीव्र मध्यम हा यांत रात्रिगेयत्वाचा दर्शक आहे. यांत "पग" व "धर्म" या स्वरसंगती रागाला गोडी आणतात. निषाद आरोहांत दुर्बल व अवरोहांत वक्र आहे. भटिहार हा एक जुना राग आहे व त्याचा उल्लेख ग्रंथांतून सांपडतो. पण हल्लींचें त्याचें स्वरूप ग्रंथोक्त स्वरूपापासून भिन्न

आहे. प्रचारांत खमाज थाटांतहि एक भटिहार गातात. पण तो अगदींच अप्रसिद्ध आहे. विशेष प्रचार वर वर्णिलेल्या भटिहाराचाच आहे.

उठाव.

सा, ध, प, धम, पग, मंध, सां, रेंनि, ध, प, म, पग, रेसा।

चलन.

साध, धप, म, म, पग, मंध, सां, सां, रें निधप, म, पग,
मंध, मंग, पग, रेसा। मंधसां, सां सां, निरेंसां,
रेंगं, रेंसां, सांम, मपग, मंधसां, रेंनिधमंग,
मंगरेसा।

भटियार—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

(नि) सा	(सा) ध	ध	ध	प	म	म	म	(म) प	ग
नि	स	दि	न	न	बि	सु	म	र	त
×		२			०		३		
मं	ध	सां	-	सां	रीं	नि	ध	प	प
सु	र	त	ऽ	ते	हा	ऽ	ऽ	ऽ	रि
×		२			०		३		
(प) सां	सां	नि	ध	ध	(नि) ध	ध	ध	नि	प
ध	न	ब	र	न	सुं	द	र	त	न
×		२			०		३		
(ग) म	(म) ध	ध	ध	प	म	(म)	री	-	सा
अ	त	सु	भ	ते	हा	ऽ	ऽ	ऽ	रि।
×		२			०		३		

अंतरा.

मं	ध	सां	-	सां	सां	सां	रीं	रीं	सां
मु	र	ली	ऽ	ग	म	न	सि	रि	ज
×		२			०		३		
नि	रीं	गं	गं	रीं	सां	सां	नि	ध	ध
क	र	त	सु	र	अ	त	सु	र	स
×		२			०		३		
सां	सां	नि	ध	ध	ध	ध	नि	प	प
अं	स	ग	त	म	ध्ध	म	च	त	र
×		२			०		३		

ध

तै [illegible] ऽ ,[illegible]	त र ऽ ,अ	रंग जा ऽ ऽ	ल गा ऽ ये,ऽऽ
३	×	२	०
ध प	ध	नि रीं	नि
निध प म ग	मध सांसां सां सां	सां नि - रींगं	रीं - सां ,सां
अंऽ ऽ ग ऽ	सुध बिस र त	ऽ ऽ ऽ मुख	दे ऽ खो ,चा
३	×	२	

रीं															
नि	ध	प	पध,धरीं	सां	नि	ध	प	म	-	ग	पग	री	-	सा	, सा
ऽ	ऽ	ल	मऽ,धऽ	मैं	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	तऽ	की	ऽ	ऽ	।,ब
३				×				२				०			

भटियारी-तिलवाडा (विलंबित)

स्थायी.

नि
सा
उ

सा				ग				ध	ध			नि	रीं		
ध	ध	प	म,गम	म	-	(म)	ग	मं	सां	-	निसां	सां	नि	ध	प
च	ट	ऽ	ऽ,गऽ	ई	ऽ	ऽ	ऽ	मो	री	ऽ	ऽऽ	नीं	ऽ	ऽ	द
३				×				२				०			
ध		ध						ग	ध			प			
प	पध	नि	प	म	-	(म)	ग	म	ध	प	म	ग	पग	री	सा,सा
हो	ऽऽ	ब	ल	मा	ऽ	ऽ	ऽ	मो	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽरा	रे	ऽ।उ
३				×				२				०			

अंतरा.

ध								सां				नि	रीं		
मं	ध	सां	-सां	सां	-	रीं	सां	नि	रीं	गं	रींसां	सां	नि	ध	प,पध
जो	मैं	जा	ऽन	ती	ऽ	ऐ	सो	पी	ऽ	त	ऽन	क	र	ती	ऽ,ऽऽ
३				×				२				०			
ध				ग				ग				प			
			-	म	-	प	ग	म	ध	पम	पग	ग	पग	री,	सा,सा
												ऽ	ऽन	हा!	ऽ,उ
												०			

भटियार—एकताल (विलंबित)

स्थायी.

म
,गमप
,मेऽऽ

ग			म	प				म	नि	नि	नि	
पग	,री	सा	,गम	प	गम	गमप	प	पप	ध	ध	ध	
रोऽ	ऽम	न	,हर	ली	ऽऽ	ऽऽऽ	नो	इन	लं	ग	र	
३		४		×		०		२		०		
सां				म	नि					प	म	
नि	सां	धप	म,गम	गम	ध	प	,ध	म	प	ग	,गमप	
ने	ऽ	ऽऽ	ऽ,ऽऽ	बाँऽ	सी	या	,ब	जा	ऽ	ये	। ,मेऽऽ	
३		४		×		०		२		०		

अंतरा.

ध				नि			नि	रीं			
मंध	सांसां	सां	सांसां	सांसां	रींरीं	सां	,सां	नि	धप	म	पग
लन	कभ	री	तब	श्रव	नन	में	,म	न	रंऽ	ग	ऽऽ
३		४		×		०		२		०	
ध				रीं			ग				म
मंध	सां	-	सांसां	नि	ध	प	,म	म	प	ग	,गमप
तब	ते	ऽ	कछु	ना	ऽ	ऽ	,सो	हा	ऽ	ये	। ,मेऽऽ
३		४		×		०		२		०	

रीं नि.
नि ध प पध,धरीं सां नि ध प म - ग पग री - सा, सा
ऽ ऽ ल मऽ,धऽ मैं ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ तऽ की ऽ ऽ ।,ब
३ × २

भटियारी-तिलवाडा (विलंबित)

स्थायी.

नि.
सा
उ

सा ग ध ध नि रीं
ध ध प म,गम म - (म) ग मं सां - निसां सां नि ध प
च ट ऽ ऽ,गऽ ई ऽ ऽ ऽ मो री ऽ ऽऽ नीं ऽ ऽ द
३ × ०

ध ध ध रे
प पध नि प म - (म) ग म ध प म ग पग री सा,सा
हो ऽऽ ब ल मा ऽ ऽ ऽ मो ऽ ऽ ऽ ऽ ऽरा रे ऽ।उ
३ × २ ०

अंतरा.

सां नि रीं
मं ध सां -सां सां - रीं सां नि रीं गं रींसां सां नि ध प,पध
जो मैं जा ऽन ती ऽ ऐ सो पी ऽ त ऽन क र ती ऽ,ऽऽ
३ २ ०

ध ग रे
नि प म - म - पं ग म ध पम पग ग पग री, सा,सा
बि न दे ऽ खे ऽ न हिं चै ऽ ऽऽ ऽऽ ऽ ऽन हा। ऽ,उ
३ × २ ०

भटियार—एकताल (विलंबित)

स्थायी.

	म
	,गमप
	,मेऽऽ

ग			म		प			म	नि	नि	नि
पग	,री	सा	,गम	प	गम	गमप	प	पप	ध	ध	ध
रोऽ	ऽम	न	,हर	ली	ऽऽ	ऽऽऽ	नो	इन	लं	ग	र
३		४		×		०		२		०	

सां				म	नि					प	म
नि	सां	धप	म,गम	गम	ध	प	,ध	म	प	ग	,गमप
ने	ऽ	ऽऽ	ऽ,ऽऽ	बाँऽ	सी	या	,ब	जा	ऽ	ये ।	,मेऽऽ
३				×		०		२		०	

अंतरा.

ध				नि			नि	रिं			
मंध	सांसां	सां	सांसां	सांसां	रिंरिं	सां	,सां	नि	धप	म	पग
लन	कभ	री	तब	श्रव	नन	में	,म	न	रंऽ	ग	ऽऽ
३		४		×		०		२		०	

ध				रिं			ग				म
मंध	सां	-	सांसां	नि	ध	प	,म	म	प	ग	,गमप
तब	ते	ऽ	कछु	ना	ऽ	ऽ	,सो	हा	ऽ	ये ।	,मेऽऽ
३		४		×		०		२		०	

रीं
नि ध प पध,धरीं | सां नि ध प | म - ग पग | री - सा, सा
ऽ ऽ ल मऽ,धऽ | मैं ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ तऽ | की ऽ ऽ ।,ब
३ × २ ०

भटियारी-तिलवाडा (विलंबित)

स्थायी.

नि
सा
उ

सा ध ध नि रीं
ध ध प म,गम म - (म) ग मं सां - निसां सां नि ध प
च ट ऽ ऽ,गऽ ई ऽ ऽ ऽ मो री ऽ ऽऽ नीं ऽ ऽ द
३ × २ ०
ध ध
प पध नि प म - (म) ग म ध प म ग पग री सा,सा
हो ऽऽ ब ल मा ऽ ऽ ऽ मो ऽ ऽ ऽ ऽ ऽरा रे ऽ।उ
०

अंतरा.

ध सां नि रीं
मं ध सां -सां सां - रीं सां नि रीं गं रींसां सां नि ध प,पध
जो मैं जा ऽन ती ऽ ऐ सो पी ऽ त ऽन क र ती ऽ,ऽऽ
२ ०
ध
नि प म - म - प ग म ध पम पग ग पग री, सा,सा
बि न दे ऽ | खे ऽ न हिं चै ऽ ऽऽ ऽऽ ऽ ऽन हा। ऽ,उ
३ २

भटियार—एकताल (विलंबित)

स्थायी.

											म
											,गमप
											,मेऽऽ
ग		म			प			म	नि	नि	नि
पग	,री	सा	,गम	प	गम	गमप	प	पप	ध	ध	ध
रोऽ	ऽम	न	,हर	ली	ऽऽ	ऽऽऽ	नो	इन	लं	ग	र
		४		×		०		२		०	
सां				म	नि					प	म
नि	सां	धप	म,गम	गम	ध	प	,ध	म	प	ग	,गमप
ने	ऽ	ऽऽ	ऽ,ऽऽ	बाँऽ	सी	या	,ब	जा	ऽ	ये ।	,मेऽऽ
३		४		×		०		२		०	

अंतरा.

ध				नि			नि	रीं			
मंध	सांसां	सां	सांसां	सांसां	रींरीं	सां	,सां	नि	धप	म	पग
लन	कभ	री	तब	श्रव	नन	में	,म	न	रंऽ	ग	ऽऽ
३		४		×		०		२		०	
ध				रीं			ग				म
मंध	सां	-	सांसां	नि	ध	प	,म	म	प	ग	,गमप
तब	ते	ऽ	कछु	ना	ऽ	ऽ	,सो	हा	ऽ	ये ।	,मेऽऽ
३		४		×		०		२		०	

राग भंखार.

अथ भंखाररागः स्यात्संपूर्णः पंचमांशकः ।
षड्जसंवादरुचिरो मध्यमद्वयसंयुतः ॥ ४८१ ॥
कोमलो मध्यमोऽत्रऽयमिष्यते भट्टिहारवत् ।
तृतीयप्रहरे रात्र्यां गानमस्यापि संमतम् ॥ ४८२ ॥
तीव्रा निषादगांधारधैवताः कोमलर्षभः ।
उभावप्युचितावत्र मध्यमौ तीव्रकोमलौ ॥ ४८३ ॥

संगीतसुधाकरे । पृ. ५५ ।

निसौ गमौ पमपगा मधौ मगौ पगौ रिसौ ।
भरुखारः पंचमांशः स्याद्रात्र्यां चरमयामके ॥

अभिनवरागमंजर्याम् ॥ १२८ ॥

भंखाररागस्तु वसंतमेले ।
संपूर्णरूपः खलु पंचमांशः ॥
द्विमध्यमोऽसौ मृदुलर्षभश्च ।
रात्रौ तृतीये प्रहरेऽभिगीयते ॥

रागकल्पद्रुमांकुरे ॥ ११५ ।

जब बसंतके मेलमें पंचमहूं लग जाय ।
पस बादिसंबादीतें राग भखार कहाय ॥

रागचंद्रिकासार ॥ ११५ ॥

भंखार अथवा भल्खार राग मारवा थाटांतून उत्पन्न होतो. हा आधुनिक आहे असें कांहीं लोक म्हणतात. हा संपूर्ण आहे, व यांत वादी स्वर पंचम आहे. हा उत्तरांगप्रधान आहे, व तो रात्रीच्या शेवटच्या प्रहरीं गातात. यांत दोन्ही मध्यमांचा प्रयोग आहे, व त्यामुळें याचा समप्रकृतिक अशा विभास रागापासून हा भिन्न राहतो. यांत मुक्त-मध्यम नसल्यामुळें भटिहाराहि या पासून भिन्न होतो. भटिहाराप्रमाणें यांतहि " पग " व " म॑ध " या स्वरसंगति महत्त्वाच्या आहेत. हा राग अप्रसिद्ध आहे, व त्यामुळें तो कमी ऐकण्यांत येतो.

उठाव.

ऩिसा, गमप, म, पग, म॑ध, म॑ग, पग, रे॒सा।

चलन.

गरे॒सा, ग, मपमग, म॑ध, म॑ग, पग, रे॒सा। ऩिसा, रे॒ग,
मग, म॑धम॑ग, गरे॒सा। ऩिसा, गमप, मप, मग,
ग, पमग, रे॒सा, ऩि, सारे॒ग, मग, धम॑ग,
पग, रे॒सा।

झंखार—तीव्रा (मध्यलय)

स्थायी.

नि़													
सा	सा	ग	म	प	–	म	प	–	म	–	प	ग	ग
र	व	गु ३		गा	ऽ	ऽ	रे	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ ×	ऽ	तुं
											ध		
ग	ग	प	ग	री	सा	–	ग	–	म	ग	मं	ध	मं
स	म	झ ३	भ	ला	ऽ	ऽ	मा २	ऽ	न	व	दे	ऽ	ऽ
ध	मं	ग	प	ग	री	सा							
ऽ २	ऽ	ही	ऽ	आ ×	ज	हुं।							

स्थायीप्रमाणें.

अंतरा.

।नि़													
सा	सा	ग	म	प	–	म	प	–	म	–	प	ग	–
ग २	म	न ३	सि	री ×	ऽ	ऽ	के २	ऽ	ऽ ३	ऽ	ऽ ×	ऽ	ऽ
–	–	प	ग	री	–	सा	सा	–	नि़	सा	ग	म	ग
ऽ २	ऽ	सु ३	र	नी ×	ऽ	के	पं २	ऽ	च ३	म	वा ×	ऽ	दि
ध											री		
मं	मं	मं	ध	मं	ग	ग	ग	–	मं	ग	सा	–	–
स २	म	झ ३	ऽ	च ×	त	र	रे २	ऽ	ऽ ३	भ	ला ×	ऽ	ऽ।

भंखार—त्रिताल (मध्यलय)

(एक प्रकार)

स्थायी.

निं म
सा - ग म प - - म प - म - प - ग -
सा ऽ ज न आ ऽ ऽ ऽ ये ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
०

मं - ध - मं - ग - प - - ग री - सा -
मो ऽ रे ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ घ रे ऽ ऽ ऽ
३ ०
सा
नि़ सा ग म प - म - प - ग - री - सा -
नै न र स मा ऽ ऽ ऽ ते ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ।
२ ०

अंतरा.

ध नि
मं ध सां - सां सां - सां रीं सां सां सां - म - म
अ त ही ऽ बि ची ऽ त्र म न रं ग ऽ बा ऽ ल
× ०

ध
(म) - - - - म प ग मं ध सां सां सां सां सां सां
मा ऽ ऽ ऽ ऽ तु मे ऽ सौं ऽ त न सं ग रं ग
× २ ० ३
सां नि़ म
निसां रीं - नि ध मं ग मं ग री सा - सा - ग म
राऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ते ऽ ऽ ऽ। सा ऽ ज न

(टीपः—कोणी ही चीज ' भटियार ' ची म्हणून गातात.)

भंखार—त्रिताल (विलंबित)

स्थायी.

ग, गमं	गरी	रीरीसानि	सा, गम	प	म	प	गमं, ग
ए, ऽऽ	रुठ	माऽऽऽ	ऽ, हेऽ	का	ऽ	री	ऽऽ, क
३				×			
				ध			
रीसा	सारीगरी	, ग	मग	मं	ध	मं	ग
तली	ऽऽऽऽ	, दा	वर	नै	नी	ऽ	ऽ।
				०			

अंतरा.

	म			ग	ग	प	
सासा	, गम	प	पप	मग	, मग	गपग	सा(सा)
मन	, रंग	पी	तम	अब	, घर	जाऽने	दे ऽ
३							
			ग	ग			प
सा(सा)	, री	गग	मम	प	प	म	ग
सा ऽ	, स्न	नंद	कीऽ	चो	री	ऽ	ऽ

राग साजगिरी.

निरी गमौ गरी सश्च निधौ मधौ सरी सगौ ।
मनी धमौ धमौ गश्च पगौ रिसौ तथैव च ।
साजगिरी मता सायमप्रसिद्धाऽथ गांशिका ॥

अभिनवरागमंजर्याम् ॥ १२१ ॥

अथ साजगिरीरागः प्रख्यातः सकलप्रियः ।
गांधारांशश्च संपूर्णः स्यात्संवादिनिषादकः ॥ २६२ ॥
धैवतद्वयसंयुक्त ईषत्कोमलमध्यमः ।
तीव्रा निषादगांधारमध्यमाः कोमलर्षभा ॥ २६३ ॥
रुचिरात्र स्यान्निषादमध्यमस्वरसंगतिः ।
मंद्रमध्यप्रचारश्च सायंकाल मनोहरः ॥ २६४ ॥
समुद्भूतः पूरियायाः पूर्विकायाश्च मिश्रणात् ।
विचित्रं रूपमेतत्स्यादपूर्वं लक्ष्यवर्त्मनि ॥ २६५ ॥

संगीतसुधाकरे । (पृ. ३७)

जबही गुनियन पूरबी द्वै धैवतसें गाइ ।
तबही सारे जगतमें साजगिरी कहिलाइ ॥

रागचंद्रिकासार ॥ ५९ ॥

साजगिरी मारवा मेलांतून उत्पन्न होणारा एक आधुनिक प्रकार आहे. हा संपूर्ण आहे, व यांत गांधारवादी आहे. यांत दोन्ही धैवत व दोन्ही

मध्यमांचा प्रयोग सांगितला आहे. निषाद व मध्यम यांची संगति यांत चांगली शोभते. हा राग सायंकाळीं गाइला जातो. पूरिया व पूर्वी यांचे संयोगानें हा राग होतो असें जाणत्यांचें मत आहे. याचें मंडन बहुतेक मन्द्र व मध्य सप्तकांतच शोभतें. शुद्ध मध्यमावर मुक्काम यांत अतिरंजक होतो; व त्यामुळें वर दिलेल्या दोन रागांपासून याचें स्वरूप स्वतंत्र होतें. हाहि एक अप्रसिद्धच राग आहे.

उठाव.

नि़, रे॒ग, मं॑ग, रे॒सा, नि़ध़, मं॑ध़, सा, रे॒सा, ग, म, निध,
मं॑धमं॑ग, पग, रे॒सा ।

चलन.

सा, नि़रे॒गरे॒मं॑ग, रे॒सा, सा, नि़रे॒गरे॒सा, सा, नि़ध़, सा,
सा, नि़रे॒ग, नि़रे॒नि़ध़, मं॑ध़, सा, ग, म, नि, मं॑धम,
ग प
मं॑मं॑गरे॒सा, मं॑ग, मं॑प, ध॒प, सां, सां, सांनि
रें॒निध॒प, पधग, प, प, ध, सां, निरें॒नि,
ग प
मं॑धग, मं॑मं॑गरे॒सा ।

साजगिरी–एकताल (विलंबित)

स्थायी.

											नि़
											सा
											ए

					ध						सा
नि़	री॒	ग	री॒	मं	मं	ग	नि़	री॒	सा	–	नि़
ऽ	ऽ	री	ऽ	ऽ	आ	ऽ	ऽ	ऽ	जे	ऽ	आ
३		४		×		०		२		०	

				सा			सा			ध़	
री॒	ग	री॒	सा	नि़	–	री॒	नि़	ध़	–	मं़	ध़
ऽ	नौं	ऽ	द	नौं	ऽ	ऽ	द	ऽ	ऽ	म	ह
३		४		×		०		२		०	

ध़	मं़		सा				म				मध
मं	सा	सा	निरी	ग	री॒	सा	ग	–	म	गम	निनि
र	घ	रे	ऽऽ	स	खी	ऽ	सो	ऽ	ऽ	ऽऽ	हेऽ
३		४		×		०		२		०	

ध				मं	मं ध		री				सा
मं	ध	ग	–	गमं	गमंमं	ग	नि़	री॒	सा	–,	नि़
ला	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽ	ऽऽऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ।	ए
३		४		×		०		२		०	

री॒	ग	–	री॒
ऽ	री	ऽ	ऽ
३		४	

अंतरा.

मं	ग	प	धप	सां	-	सां	सांनि	रीं	रीं	सां	-
ज	सो	म	तांऽ	रा	ऽ	नि	कोऽ	ऽ	स	खी	ऽ
३		४		×		०		२		०	
सां	निध	निध	प	प	पमं	ध	ग	प	ध	सांनि	रींनि
नि	जाऽ	ऽऽ	यो	के	ऽऽ	ऽ	ष्ण	छ	बी	ऽऽ	ऽल
३		४		×		०		२		०	
मं	-	ध	ग	गमं	गमंमं	ग	नि़	री	सा	- ,	नि़
रा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽ	ऽऽऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ ।	ए
३		४		×		०		२		०	
री	ग	-	री								
ऽ	री	ऽ	ऽ								
३		४									

साजगिरी—आडाचौताल (विलंबित)

स्थायी.

सा (नि़)
चं

नि़	री	ग	री	मं	मं	ग	री	-	सा	-	सा	नि़	री
ऽ	ऽ	गे	ऽ	ऽ	का	ऽ	ऽ	ऽ	म	ऽ	हो	ये	ऽ
४		०		×		२		०		३		०	

नि॒ नि
ग री॒ | - सा | सा (सा) | ध॒ सा | सा - | सा सानि॒ | री॒ सा
आ सा | ऽ न | त त | ऽ छि | न ऽ | प रऽ | सी ये
४ | ० | × | २ | ० | ३ | ०

सा सा ध॒
नि॒ री॒ | ग ग | नि॒ री॒ | नि॒ ध॒ | मं॒ ध॒ | मं॒ सा | - सा
हीं ऽ | दू र | बा ऽ | र ऽ | हों ऽ | ऽ ऽ | ऽ वे
४ | ० | × | २ | ० | ३ | ०

म म | म | मंध ध | | म ध | | नि॒
ग ग | ग म | निनि मं | ध ग | गमंगमं गमंमं | ग री॒ | सा, सा
प न | आ ऽ | ऽऽ रा | ऽ ऽ | ऽऽऽऽ ऽऽऽ | ऽ ऽ | म। चं
४ | ० | × | २ | ० | ३ | ०

अंतरा.

ग | | मं | | | नि
मं ग | प धप॒ | प सां | सां रीं॒ | सां - | सां - | सां निध॒
औ लि | या केऽ | च र | न प | र ऽ | भो ऽ | म बिऽ
४ | ० | × | २ | ० | ३ | ०

ग॒ | | मं | मं
नि ध॒ | प॒ - | प प | - प | ध ग | प प | - ध
सा ऽ | म ऽ | त त | ऽ छि | न मि | ट त | ऽ दा
४ | ० | × | २ | ० | ३ | ०

| | ध | मं | ध
सां नि | रीं॒ नि | मं ध | ग गमं | गमंमं ग | री॒ सा | -, सा
री ऽ | ऽ द्र | धा ऽ | ऽ ऽऽ | ऽऽऽ ऽ | ऽ म | ऽ। चं
४ | ० | × | २ | ० | ३ | ०

राग ललिता-गौरी.

मध्यमौ द्वौ यदा गौर्यां संप्रयुक्तौ यथायथम् ।
ललिता पूर्विका गौरी भवेदिति सुसंमतम् ॥

श्रीमल्लक्ष्यसंगीते (द्वि. पृ. १२५)

ललितागौरी हा राग श्रीमल्लक्ष्यसंगीतांत पूर्वी थाटांत घातला आहे. यांत दोन्ही मध्यम लागतात. दोन्ही मध्यम घेऊन गौरी राग म्हटला म्हणजे ललिता-गौरी राग होतो, असें गुणि लोक समजतात. या रागांत उपलब्ध असलेली एकच चीज येथें दिली आहे. तींत दोन्ही धैवतांचा प्रयोग असून कोमल धैवत नांवापुरताच असल्यामुळें, ह्या चीजेचा मारवा थाटांतील चीजांत समावेश केला आहे. ही जवळजवळ भटियार रागाची दिसते. परंतु जयपूरचे आषकअलि खांसाहेबानी ती ललितागौरीची म्हणून सांगितली असल्यामुळें तें नांव दिलें आहे.

साधारण चलन.

ध मं ध़, नि, रें, गं रें, सां, निसां, सां, (नि रें) नि, ध, प, (प) ध नि प
(प) म प ग, रे ग, रे, सा । सा, नि़ ध़, सा, रे सा, प, प ध नि
प, ग, (नि) म प म, ध, सां, सां, सां रें सां, सां, नि रें
गं रें सां, सां (रीं) नि ध प, प ध नि प, ग, मप ॥

ललितागौरी—धमार (विलंबित)

स्थायी.

धमं	ध	नि	-	रीं	गं	रीं	सां	-	नि	सां	निसां	रींनि	-
ए ३	मु	र	ऽ	ली ×	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ २	ऽ	वा ०	ऽ	ऽ
ध	-	प	-ध	नि	प	-	पम	-	प	ग	री	ग	-
ऽ ३	ऽ	ले	ऽऽ	सां ×	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ २	ऽ	ऽ ०	व	ऽ
री	-	सा	-	निसा	-	-	नि़	ध़	सा	-	री	सा	-
रे ३	ऽ	ऽ	ऽ	नें ×	ऽ	ऽ	क	ऽ	मा २	ऽ	र ०	ग	-
मंप	-	प	ध	नि	प	-	पग	-	-	म	प	-	-
दे ३	ऽ	हो	ब	ता ×	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ २	य	रे ०	ऽ	ऽ।

अंतरा.

धमं	-	धं	सां	सां	सां	-	निसां	-	-	निसां	रीं	सां	सां
ढूं ×	ऽ	ऽ	ढ	कि	री २	ऽ	सौं ०	ऽ	ऽ	के ३	ऽ	त	स
सां	रींनि	रीं	गं	रीं	सां	-	सां	सां	-	रीनि	ध	प	पध
क ×	ल	ऽ	ब़	न	हूं २	ऽ	अ ०	ब	ऽ	ला ३	ऽ	ऽ	कित
नि	प	-	पग	-	-	म	प	-	-				
जा ×	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ २	उ	रे ०	ऽ	ऽ				

काफी थाट.

कांफी थाटांतील राग (३५)

सैंधवी अथवा सिंदूरा
सिंध
बरवा
पंजाबी बरवा
धनाश्री
धानी
प्रदीपकी किंवा पटदीपकी
हंसकंकणी
पलासी
मध्यमादि सारंग
शुद्ध सारंग
वडहंस सारंग
सामंत सारंग
मियांकी सारंग
लंकदहन (सारंग)
पटमंजरी
सूहा (कानडा)
सुधराई (कानडा)
शहाना (कानडा)
नायकी कानडा
देशाख्य (देवसाख)
कौशिककानडा किंवा कौंसी
मेघमल्लार किंवा मेघ
सुरमल्लार
रामदासी मल्लार
नट मल्लार
मीराबाईका मल्लार
चरजूका मल्लार
चंचलसस मल्लार
धूलिया मल्लार
रूपमंजरी मल्लार
श्रीरंजनी
आभोगी
चंद्रकौंस
गौड

सधवा अथवा सदूरा

अथ रागः सिंधुरोऽत्र षड्जांशक उदीरितः ।
पंचमस्वर संवाद्यारोहे गांधार वर्जितः ॥ ४२५ ॥
कैश्चिद्धैवतसंवादी ऋषभांशो निगद्यते ।
अयं षाडवसंपूर्णः सर्वकालेषु गीयते ॥ ४२६ ॥
धैवतर्षभकौ तीव्रौ मृदूगांधारमध्यमौ ।
उभावपि निषादौ स्तस्तीव्रकोमल संज्ञकौ ॥ ४२७ ॥

संगीत सुधाकरे (पृ. ९१)

सरी मपौ धसौ रिश्च निधौ पमौ गरी च सः ।
सैंधवी कीर्तिताशास्त्रे सपसंवाद शोभना ॥ १४८ ॥
मपौ निसौ रिगौ रिश्च सनी धपौ मगौ रिसौ ।
सिंदूरा गीयते लोके पांशाऽऽरोहे गवर्जिता ॥ १४९ ॥

अभिनवरागमंजर्याम् ।

काफीकेही मेलमें चढत गनी नहीं होइ ।
पस संवादी वादि है राग सिंदूरा सोइ ॥

रागचंद्रिकासार ।

ंधवी अथवा सिंधुरा हा काफी थाटांतून उत्पन्न होणारा एक औडुव-
राग आहे. यांत आरोहांत गांधार व निषाद हे स्वर वर्ज्य आहेत.
षादी आहे व पंचम संवादी आहे. हा कोणत्याहि वेळीं गातां येतो.
ाच्या वर्ज्यत्वाबद्दल मतभेद आहे. आरोहांत कधीं कधीं तो स्वर

घेतलेला आढळतो. प्रचारांत हा राग काफीमिश्रित असाच बहुतेक ऐकण्यांत येतो. व त्यामुळें तो सर्वसाधारण लोकांस प्रिय होतो. हा राग "सिंधोडा" या नावानें रागविबोधांत वर्णिलेला आहे. पारिजात व हृदयप्रकाश या ग्रंथांतहि या रागाचा उल्लेख आहे.

उठाव.

शुद्ध सिंदूरा

सा, रीमप, ध, सां, निधपमग, रीसा।

काफीमिश्रित सिंदूरा

मप, निसां, रींगं, रीं, सां, निधपमग, रीसा।

चलन.

मपनिसांरींगं, रीं, सां, सां, निध, मपगरे, मगरीसा,
धमप, निसांरींगंरींसां।

सिंदूरा—त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

सां

म प ध सां ध ध सां - नि ध प म ग री री

घ न बि ना ऽ श ना ऽ च तु र भु जा ऽ ए

सां

म ग - री री - सा - री सा सां नि - ध घ

क दं ऽ त लं ऽ बो ऽ द र ग जा ऽ न न।

अंतरा.

सां

- प ध सां ध सां - रीं गं रीं सां रीं रीं सां सां

ऽ दु र ब द ना - मू ऽ श क ब ह ना रि

म म

ध प ग - ग - री ग - री सा री - सा सा

सि ध के ऽ दा ऽ य क ऽ ग ण ना ऽ य क

रे म रे म प ध म प ध रें सां नि ध प ध।

सिंदूरा—त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

म म सा

नि ध ध सां नि - पध ग - री म ग रीग री सा

ऽ न ह रे ऽ ऽदुख मो ऽ म न को ऽऽ स खी

री ग री म	ग रीग री सा	री म प ध	रीं सां निं धध
च तु र पि	या ऽऽ बि न	त र स त	ऽ जि या नित
३	×	२	०

अंतरा.

प	ध	गं मं	नि
म - प ध	सां ध सां सां	रीं गं रीं सां	रीं सां सां -
घा ऽ य ल	की ऽ ग त	घा ऽ य ल	जा ऽ ने ऽ
३	×	२	०
ध प	ध सा प	म	म सा
सां नि ध ध	रींरीं सांनि धनि ध	ग - री म	ग - री सा
का ऽ सें क	हुंऽ ऽ ऽ सऽ ब	या ऽ त न	की ऽ ग त
३	×	२	०

सिंदूरा—तिलवाडा (विलंबित)

स्थायी.

प धप	ध	प नि	
सां (सां) नि निध	सां सां नि धप	ध ध म पधध	म ग - रीरी
उ न ऽ बिन	क ल ऽ नहि	ए ऽ ऽ कऽघ	री ऽ ऽ कहा
३	×	२	०
म	सा	म	प
ग री ग रीसा	री निसा सा ,सासा	री म - ,पध	सांनिसांरींनि -ध मप
कै ऽ ऽ सेऽ	बी ऽऽ ते ,दिन	रा ऽ ऽ ,तम	खी ऽऽऽऽ ऽऽ अब
३	×	२	०

अंतरा.

प	ध सां	मं	सां
म - - पध	सां ध सां -	गं रीं गं रींसां	रीं निसां सां -
बे ऽ ऽ गमि	ल न की ऽ	री ऽ ऽ तसु	धा ऽऽ रो ऽ
३	×	२	०

						प	नि			म		सा
निध धनिपध	सां	–	नि	धध	ध	ध	म	पधध.	ग	रीग	री	सा
ऽऽ गिऽनऽ	रे	ऽ	ऽ	नबि	हा	ऽ	ऽ	तऽस	खी	ऽऽ	अ	ब
	×				२				०			

सिंदुरा—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

		रीं		ध			ध	
–	रीं	नि	सां	नि	–	ध	प	ध
ऽ	ज	नं	द	ला	ऽ	ल	मु	ख
	२			०		३		
		म						
–	री	री	म	ग	री	सा	री	सा
ऽ	द	नै	ऽ	न	न	नि	र	ख
	२			०		३		
		म					ध	
सा	सा	री	म	प	प	ध	म	प
र	म	मौं	ऽ	ग	ल	भ	यो	ऽ
	२			०		३		
								प
रींमं	रीं	सां	–	सां	–	नि	ध	ध
वऽ	न	मे	ऽ	रे	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ।
	२			०		३		

अंतरा.

				ध	सां			
–	म	प	ध	सां	ध	सां	सां	–
ऽ	टि	कं	ऽ	द	ऽ	पं	ला	ऽ
	२			०		३		

	म	म	प
री ग रो म	ग रीग री सा	री म प ध	रीं सां नि धध
च तु र पि	या ऽऽ बि न	त र स त	ऽ जि या नित
३	×	२	०

अंतरा.

प	ध	गं मं	नि
म – प ध	सां ध सां सां	रीं गं रीं सां	रीं सां सां –
घा ऽ य ल	की ऽ ग त	घा ऽ य ल	जा ऽ ने ऽ
३	×	२	०
ध प	ध सा प	म	म सा
सां नि ध ध	रीरीं सांनि धनि ध	ग – री म	ग – री सा
का ऽ सें क	हुंऽ ऽ ऽ सऽ ब	या ऽ त न	की ऽ ग त
३	×	२	०

सिंदूरा—तिलवाडा (विलंबित)

स्थायी.

प धप	ध	प नि	
सां (सां) नि निध	सां सां नि धप	ध ध म पधध	म ग – रीरी
उ न ऽ त्रिन	क ल ऽ नहि	ए ऽ ऽ कऽत्र	री ऽ ऽ कहा
३	×	२	०
म	सा	म	प
ग री ग रीसा	री निसा सा ,सासा	री म – ,पध	सांनिसांरींनि –ध मप
कैं ऽ ऽ सेऽ	बी ऽऽ ते ,दिन	रा ऽ ऽ ,तम	खी ऽऽऽऽ ऽऽ अब
३	×	२	०

अंतरा.

प	ध सां	मं	सां
म – – पध	सां ध सां –	गं रीं गं रींसां	रीं निसां सां –
बे ऽ ऽ गमि	ल न की ऽ	री ऽ ऽ तसु	धा ऽऽ रो ऽ

नि				ध				प	नि			म		सा	
सां	(सां)	निध	धनिपध	सां	-	नि	धध	ध	ध	म	पधध	ग	रीग	री	सा
गि	न	ऽऽ	गिऽनऽ	रे	ऽ	ऽ	नबि	हा	ऽ	ऽ	तऽस	खी	ऽऽ	अ	ब
३				×				२				०			

सिंदुरा—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

नि			रीं		ध			ध	
सां	-	रीं	नि	सां	नि	-	ध	प	ध
आ	ऽ	ज	नं	द	ला	ऽ	ल	मु	ख
×		२			०		३		
म			म						
ग	-	री	री	म	ग	री	सा	री	सा
चं	ऽ	द	नै	ऽ	न	न	नि	र	ख
×		२			०		३		
			म					ध	
सा	सा	सा	री	म	प	प	ध	म	प
प	र	म	मौं	ऽ	ग	ल	भ	यो	ऽ
×		२			०		३		
मं									प
रीं	रींमं	रीं	सां	-	सां	-	नि	ध	ध
भु	वऽ	न	मे	ऽ	रे	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ।
×		२			०		३		

अंतरा.

					ध	सां			
म	-	म	प	ध	सां	ध	सां	सां	-
को	ऽ	टि	कं	ऽ	द	ऽ	पं	ला	ऽ
×		२			०		३		

गं	मं		सां						
रीं	गं	रीं	रीं	सां	नि	सां	सां	नि	ध
व	ऽ	ण्य	ए	ऽ	क	ऽ	त्र	क	र
×		२			०		३		
नि			ध		म	म			
सां	-	सां	नि	ध	ग	गम	ग	री	सा
बा	ऽ	रूं	ऽ	त	ब	हिऽ	ज	ब	हि
×		२			०		३		
मं									प
रीं	मं	रीं	सां	-	रीं	सां	नि	ध	ध
ने	ऽ	क	हे	ऽ	रे	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ।
×		२			०		३		

सिंदूरा—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

सां			रीं					ध	
नि	सां	रीं	नि	सां	नि	-	ध	प	ध
लो	ऽ	च	न	वि	शा	ऽ	ल	ब	न
×		२			०		३		
म			म		म				
ग	-	री	री	म	ग	री	सा	री	सा
मा	ऽ	ल	उ	र	क	म	ल	मु	ख
×		२			०		३		
री				री					
सा	-	री	म	म	प	-	ध	म	प
कुं	ऽ	ड	ल	न	की	ऽ	झ	ल	क
×		२			०		३		

म	म		सा						
रीं	रींमं	रीं	रीं	सां	सां	-	नि	ध	ध
न	यऽ	न	सु	ख	दा	ऽ	इ	री	ऽ।
×		२			०				

सां	
नि	सां
लो	ऽ
×	

अंतरा.

प					ध	सा			
म	-	म	प	ध	सां	ध	सां	सां	सां
पी	-	त	प	ट	शि	र	मु	कु	ट
×		२			०		३		
गं	मं		सां		सां				
रीं	गं	रीं	रीं	सां	नि	सां	सां	नि	ध
शौं	ऽ	ख	च	ऽ	क्र	ऽ	ग	दा	ऽ
×		२			०		३		
नि			ध		म	म			
सां	-	सां	नि	ध	ग	गम	ग	री	सा
प	ऽ	द्म	अ	ध	र	तेंऽ	मु	र	ली
×		२			०		३		
मं			सां						प
रीं	मं	रीं	रीं	सां	सां	-	नि	ध	ध
च	ऽ	त्र	म	न	भा	ऽ	इ	री	ऽ।
×		२			०		३		

सिंदूरा—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

म ग	-	री	-	सा	म री	म	प प	ध	नि
पी	ऽ	न	ऽ	कि	री	ऽ	त	ऽ	न
×		२			०		३		
म ग	-	री	सा	-	म	ग	री	ग	सा
जा	ऽ	नी	ऽ	ऽ	तु	म	तो	ऽ	हो
×		२			०		३		
री	म	प	ध	प ध	सां ध	नि	धम	नि	ध
मू	र	ख	ऽ	अ	ना	ऽ	ऽऽ	ऽ	री।
×		२			०		३		

अंतरा.

सां नि	-	ध	-	म	ध प	सां ध	सां ध	सां	सां
नं	ऽ	द	ऽ	ल	ल	न	तो	ऽ	री
×		२			०		३		
रीं	मं गं	रीं	-	सां	नि	सां	नि	धं	प
बि	न	ती	ऽ	क	र	त	हूं	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
म ग	-	ग र	ग	सा	री	म	प	-	ध
ला	ऽ	ख	ऽ	ज	त	न	क	ऽ	र
×		२			०		३		
सां ध	नि	नि सां	-	नि	ध	म	नि	-	ध
मैं	ऽ	तो	ऽ	से	हा	ऽ	ऽ	ऽ	री।
×		२			०		३		

सिंदूरा–धमार (विलंबित)

स्थायी.

	मं (over गं), सां (over रीं)		सां (over नि)
म प नि सां	रीं गं - रीं -	सां -	नि - -
ए रि मे रे	मु ख ऽ प ऽ	र ऽ	डा ऽ ऽ
३	×	२	०
म (over ध)	म (over ग)	री (over म)	म म (over ग ग)
ध म ध प	ग - - री -	म -	ग ग -
रो ऽ ऽ गु	ला ऽ ऽ ल ऽ	सां ऽ	व रो ऽ
३	×	२	०
सा (over री)	म (over री)	ध (over रीं)	प (over ध)
री - सा -	री म - प -	ध रीं	सां नि ध
वा ऽ के ऽ	म न ऽ में ऽ	क छु	औ ऽ र।
३	×	२	०

अंतरा.

प (over म), सां (over नि)	सां (over नि)		
म - प नि -	- नि	सां सां -	नि सां - रीं
ला ऽ ऽ ज ऽ	ऽ स	कु च ऽ	ऽ ऽ ऽ का
×	२	०	३
मं (over गं), सां (over रीं)		सां (over रीं), रीं (over नि)	
गं - - रीं -	सां -	रीं नि -	सां - सां सां
हू ऽ ऽ की ऽ	ना ऽ	मा ऽ ऽ	ऽ ऽ न त
×	२	०	३
सा (over नि)			सां (over नि)
नि - - सां -	- रीं	सां - -	नि - सां सां
मू ऽ ऽ ठ ऽ	ऽ च	ला ऽ ऽ	ऽ ऽ व त
×	२	०	३
नि (over सां)			
सां - नि रीं -	नि -	ध प ध	
दौ ऽ ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ	रे ऽ ऽ।	
×	२	०	

सिंदूरा—धमार (विलंबित)

स्थायी.

प	सां	मं	
म प -	नि - सां -	रीं ग̲ं - रीं -	सां -
हो ऽ ऽ	री ऽ ऽ ऽ	खे ऽ ऽ ले ऽ	ऽ ऽ
०	३	×	२
नि	प म	म सा	
सां - -	नि̲ प - प	ग̲ - - री -	सा -
सौं ऽ ऽ	त ऽ ऽ सु	जा ऽ ऽ नें ऽ	री ऽ
०	३	×	२
प	सां	नि रीं	ध
म प -	नि - सां -	सां नि̲ - ध प	म प
आ त ऽ	मा ऽ ऽ ऽ	रा ऽ ऽ म ऽ	सो ऽ।
०	३	×	२

अंतरा.

प सां		
म प - नि -	सां नि	सां - - सां - - -
जो ऽ ऽ गी ऽ	ऽ जो	खे ऽ ऽ ले ऽ ऽ ऽ
×	२	० ३
मं		रीं
रीं ग̲ं - रीं -	- सां	रीं नि - सां - - -
जो ऽ ऽ ग ऽ	ऽ जु	ग त ऽ सों ऽ ऽ ऽ
×	२	० ३
सां	सां	
नि - - सां -	- नि	सां - - नि सां सां सां
सा ऽ ऽ धू ऽ	ऽ खे	ले ऽ ऽ ऽ ऽ ह र
×	२	०
नि		
सां रीं नि̲ नि̲ ध	प ध	म प -
ना ऽ ऽ म ऽ	सो ऽ।	हो ऽ ऽ
×	२	

सिंदूरा—धमार (विलंबित)

स्थायी.

म प नि सां	रीं (मं)गं - रीं -	- -	(सां)नि - -
ए रि दै या	अ ब ऽ ना ऽ	ऽ ऽ	जा ऽ ऽ
३	×	२	०
(प)ध म ध प	(म)ग - - री -	म म	(म)ग - -
उ ऽ ब्रि ज	में ऽ ऽ ऽ ऽ	द ध	बे ऽ ऽ
३	×	२	०
(सा)री - सा -	(म)री म - प प	ध (ध)रीं	नि नि -
च ऽ न ऽ	गो ऽ ऽ र स	के ऽ	मि स ऽ
३	×	२	०
(प)ध म ध प	ग री ग सा -	री म	प - ध
स ब र स	चा ऽ ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ	हे ऽ। ए
३	×	२	०

अंतरा.

(प)म - प नि -	- नि	सां - -	नि सां रीं गं
औ ऽ ऽ र ऽ	ऽ न	मों ऽ ऽ	पी ऽ या ऽ
×	२	०	३
रीं रीं - सां -	, सां	रीं नि -	सां - - -
हं स ऽ के ऽ	ऽ बो	ल त ऽ	हो ऽ ऽ ऽ
×	२	०	३
(मां)नि - - सां -	सां सां	रीं नि -	सां - सां सां
हं ऽ ऽ से ऽ	झ ग	र त ऽ	हो ऽ अ ब
×	२	०	३

सां	-	नि॒	रीं	-	नि॒	-	ध	-	ध	म	प	नि	सां
का	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	हे	ऽ।	ए	ऽ	रि	दै	या
×					२								

सिंदूरा—धमार (होरी) (विलंबित)

स्थायी.

							म	प	-	नि	-	सां	-
							ए	री	ऽ	मैं	ऽ	तो	-
										३			
रीं	रीं	गं॒	रीं	-	-	-	सां	-	-	नि॒	-	प	-
ज	ब	ऽ	जा	ऽ	ऽ	ऽ	नू	ऽ	ऽ	ए	ऽ	सो	ऽ
×										३			
ग॒	ग॒	-	ग॒	-	म	-	री	-	-	सा	-	-	-
च	त	ऽ	र	ऽ	खे	ऽ	लै	ऽ	ऽ	या	ऽ	ऽ	ऽ
×					२					३			
-	-	-	री	म	म	-	प	-	-	ध	सां	सां	-
ऽ	ऽ	ऽ	हो	ऽ	री	ऽ	खे	ऽ	ऽ	ल	ऽ	न	ऽ
										३			
रीं	नि॒	-	ध	-	प	ध	म	प	-	नि	-	सां	-
आ	ऽ	ऽ	वे	ऽ	ऽ	ऽ।	ए	री	ऽ	मैं	ऽ	तो	ऽ
×					२					३			

अंतरा.

नि	नि	-	नि	-	नि	-	सां	सां	-	सां	-	-	-
ह्	मा	ऽ	री	ऽ	चूं	ऽ	न	री	ऽ	यां	ऽ	ऽ	ऽ
×					२					३			
नि	सां	-	रीं	-	-	-	सां	-	-	नि॒	-	ध	-
रं	ग	ऽ	में	ऽ	ऽ	ऽ	बो	ऽ	ऽ	रे	ऽ	ऽ	ऽ
×					२								
ध	रीं	सां	रीं	-	-	-	ध	-	-	नि॒	-	-	रीं
अ	प	ऽ	नी	ऽ	ऽ	ऽ	पा	ऽ	ऽ ।	ग	ऽ	ऽ	ब
×					२				।	३			
सां	नि॒	-	ध	-	प	ध	म	प	-	नि	-	सां	-
चा	ऽ	ऽ	वे	ऽ	ऽ	ऽ ।	ए	री	ऽ	मैं	ऽ	तो	ऽ
										३			

राग सिंध.

सिंध हा एक काफी थाटांतला क्षुद्रगीतार्ह राग आहे. यांत सतारीच्या गती फार असतात. यांत दोन्ही गांधार लागतात. ऋषभ यांत प्रबल असतो. हा केव्हांहि गातां येतो. याचें स्वरूप असें आहे.

साधारण चलन

निधनि, रे, गमग, रे, सा, मगरे, निसानि, पधनि,

सा। ग, ग, म, म, गगरे, सा, मगरे, निसानि,

पधनि, सा।

सिंध—त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

नि
सा
आ

प म - प म ग म - ग॒ री सा नि॒ सा - नि॒ सा
ऽ ज ऽ स लो ऽ ऽ ऽ ने ऽ ऽ ऽ ने ऽ ,रा ऽ
० ३

री प
री सा - सा नि॒ - ध ध नि॒ - सा - नि॒ सा - ,सा
त में ऽ पि या ऽ पा ऽ या ऽ नी ऽ ऽ ऽ ऽ। आ

अंतरा.

सा।

नि॒ नि॒			
सा ध॒ - नि॒	री - -, ग॒	री - - नि॒	री ग॒ - म
ऽ थ ऽ स	खी ऽ ऽ, मि	ल ऽ ऽ, मं	ऽ ग ऽ ल
३	×	२	०
म			री
ग॒ - री सा	नि॒ ध॒ - सा	नि॒ सा - नि॒	सा सा नि॒ ध॒
गा ऽ या ऽ	नी ऽ ऽ हां	स हां ऽ स	ग र वा ऽ
३	×	२	०
प			
, नि॒ ध॒ ध॒	नि॒ - सा -	नि॒ सा -	
ऽ ल गा ऽ	या ऽ नी ऽ	ऽ ऽ ऽ ,	
३	×	२	

राग बरवा.

बर्वेत्यपि च रागोऽस्ति क्षुद्रगीतसमाश्रयः।
ऋषभांशश्च संपूर्णः सवदत्पंचमस्वरः ॥ २३० ॥
द्वौ गांधारौ धैवतौ द्वौ निषादौ द्वौ समीरितौ।
ऋषभस्तीव्र आख्यातो मध्यमः कोमलः स्मृतः ॥ २३१ ॥
इमावाधुनिकौ रागौ पीलुबर्वेतिनामकौ।
मन्ये प्रसिद्धिमानीतौ नूनं विशिखगायकैः ॥ २३२ ॥

संगीतसुधाकरे। (पृ. ३४)

दो दो है धगनीं जहां कोमळ मध्यम जानि।
परि संबादिबादितें बर्वा राग बखानि ॥ ५० ॥

रागचंद्रिकासार।

हा एक काफी थाटांतून उत्पन्न होणारा क्षुद्रगीतार्ह राग आहे. याचा वादीस्वर ऋषभ आहे व संवादी पंचम आहे. कोणी यांत दोन्ही ऋषभ, दोन्ही धैवत व दोन्ही निषाद घेण्याचें सांगतात. धुनवजा राग असल्यामुळें त्यांस विशेष नटवून गाण्यासाठीं असले स्वर दाखल करण्यास हरकत नाहीं. याची मांडणी काफी थाटाचीच आहे. पूर्वांगांत थोडासा देसीचा भाग यांत येतो. पण बाकी स्वर व चलन निराळें असल्यामुळें, देसी भिन्न होते.

याचें साधारण चलन असें आहे.

म
सा, रेग, रेसा, रेम, पधमप, रेग, रेसा, निसामगरेसा;

म
सा, रेम, रेमप, ध, पधसां निधम, धपगरे, गरेग
सा। म, पधनि, सां, सांनिरेंसां, निनिसां
निधप, सारेम, रेमप, ध, पधसां,
निध, म, पग, रेगसा।

बरवा—त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

ग	म	म	
री ग री सा	री म पध मप	री ग री सा	री निसा सा -
गा ऽ व त	रा ऽ ग नि	गु नि ज न	ब र वा ऽ
०	३	×	२
सा ग	म		म
नि सा री म	री म प नि	ध प पध मप	री ग रीनि सा
मे ऽ ल क	र त क र	हा ऽ र सुं	द र वा ऽ।
०	३	×	२

अंतरा.

		नि	सां
म - प ध	नि सां सां सां	सां रीं सां सां	नि धनि ध प
सैं ऽ ध वि	का ऽ फि मि	ला ऽ व त	दे ऽ सी ऽ
०	३	×	२
नि	म		म
सा - री म	री म प नि	ध प पध मप	री ग रीनि सा
रे ऽ ख ब	अं ऽ श ब	ना ऽ य च	त र वा ऽ।
०	३	×	२

बरवा—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

म			
ग रीग	री नि सा	री म	प - ध
सो ऽऽ	च ऽ स	म झ	म ऽ न
×	२	०	३
		म प	
सां रीं	नि ध म	री म	प ध पमप
अ ब	मा ऽ न	ले ऽ	प्या ऽ रेऽऽ।
×	२	०	३

अंतरा

प	ध	नि	सां	नि	सां	सां	सां	-	सां
नि	रं	ज	ऽ	न	नि	र	का	ऽ	र
×		२			०		३		
									प
नि	सां	मं	गं	रीं	सां	सां	नि	ध	ध
ज	ग	को	ऽ	से	व	न	हा	ऽ	र
×		२			०		३		
नि	नि	ध	प	ध	म	प	री	ग	री
अ	प्रं	पा	ऽ	र	इ	श	व	ऽ	र
×		२			०		३		
री					म	प			
म	ग	री	नि	सा	री	म	प	ध	पमप
सु	म	र	ऽ	नि	हा	ऽ	ऽ	ऽ	रेऽऽ
×		२			०		३		

बरवा—त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

																प	प
																न	हीं
रीं	म	प							नि			म					
म	ध	म	प	री	ग	री	सा	री	सा	सा	सा	री	-	म	प		
ऽ	मा	न	त	ना	ऽ	रि	गु	मा	ऽ	न	भ	री	ऽ	न	हीं		
०								×				२					
प								म	री								
सां	नि	ध	प	रीं	म	पध	ध	ग	ग	री	सा	री	ग	म	प		
ला	ऽ	ख	म	ना	ऽ	व	त	कै	ऽ	सि	रु	ठी	ऽ	न	हीं।		
								×				२					

अंतरा.

सां
म - प ध नि - सां सां नि - सां सां रीं नि ध प
कौ ऽ न उ पा ऽ व क रैं ऽ स ज नी ऽ अ ब
० ×

सां ग
नि - सां सां ध नि प - रे ग रां सा रीं म प म
का ऽ स म झा ऽ वैं ऽ जो ऽ स म झैं ऽ न हीं।
×

बरवा—एकताल (विलंबित)

अंतरा.

री
ह

म री	ग	सारी	री म पप	म री	-	ग	सा री	सा	-	-	सा री
मा ३	ऽ	रीऽ ४	कोऽ	ना ×	ऽ	ऽ ०	सु	ने २	ऽ	ऽ ०	आ
री नि	सा	सा	निसा	नि सा	सा	-	म री	म	री म	ध प	ध
ऽ ३	ऽ	ली ४	ऽऽ	जि ×	य	ऽ ०	रा	ऽ २	प	रा ०	ऽ
सां	नि	ध	प	म री	प म	ध प	नि ध	म	ग	री	म ,री
ऽ ३	ये	बु ४	स	मे ×	ऽ	ऽ ०	ऽ	ऽ २	ऽ	ऽ। ०	,ह

अंतरा.

प				सां				नि			
म	-	-	पध	नि	सां	सां	सां	सां	सांनि	रीं	सां
सा	ऽ	ऽ	सन	नं	द	मो	री	ज	नऽ	म	की
३		४		×		०		२		०	
	रीं			नि़			म		री		
सांनि	नि	ध	प	सा	-	-	री	म	म	प	ध
बैऽ	ऽ	र	न	सैं	ऽ	ऽ	यां	ऽ	सो	त	न
३		४		×		०		२		०	
ध				म	प	ध	नि				
सां	नि	ध	प	री	म	प	ध	म	ग	री	,री
के	ऽ	र	स	मे	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ।	,ह
३	०	४		×		०		२		०	

बरवा—आडाचौताल (विलंबित)

स्थायी.

													म
													री
													ए
		म	ध	म			सा		सा				सा
ग	सा	री	मप	री	-	ग	री	सा	मग	री	सा	-	री
ऽ	री	मैं	काऽ	ना	ऽ	ऽ	हीं	ऽ	पऽ	रे	ऽ	ऽ	चै
४		०		×		२		०		३		०	
री				री		म		म			ध		
नि	सा	सा	निसा	सा	सा	री	म	री	म	-	प	-	ध
ऽ	ऽ	न	ऽऽ	त	र	प	त	हूं	ऽ	ऽ	मैं	ऽ	प
४		०		×		२		०		३		०	
				म	प		ध						म
सां	नि	ध	प	री	म	-	प	-	ध	म	ग	री	री
री	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	री	ऽ	ऽ।	ए
४		०		×		२		०		३		०	

अंतरा.

				सां						नि			
-	मम	म	प	नि	सां	-	सां	-	सां	सां	-नि	रीं	सां
ऽ	मन	रं	ग	अ	ज	ऽ	हूं	ऽ	न	ही	ऽऽ	ऽ	आ
४		०		×		२		०		३		०	
				री		म		म			ध		
नि	सांनि	ध	प	सा	सा	री	म	री	म	-	प	-	ध
ऽ	ऽऽ	थे	ऽ	अ	सु	व	न	ला	ऽ	ऽ	गी	ऽ	झ
४		०		×		२		०		३		०	
				म	प		ध						म
सां	नि	ध	प	री	म	-	प	-	ध	म	ग	री	री
री	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ।	ए।
४		०		×		२		०		३		०	

बरवा–चौताल (विलंबित)

स्थायी.

म				म		म					नि़
ग	री	ग	सा	री	प	ग	री	ग	सा	-	सा
आ	ऽ	ऽ	यो	सा	ऽ	व	ऽ	ऽ	न	ऽ	सो
×		०		२		०		३		४	
				ध़	सा				सा		
नि़	ध़	प़	प़	प़	नि़	सा	सा	सा	नि़	सा	सा
हा	ऽ	व	न	सो	रं	ग	रं	ग	सो	ऽ	हे
×		०		२		०		३		४	
म	सा							ध			
ग	री	म	म	प	-	प	ध	सां	-	रीं	नि
पी	ऽ	सं	ग	झू	ऽ	ल	त	बा	ऽ	ल	मु
×		०		२		०		३		४	
				म				म	प	ध	नि
ध	प	म	प	ग	री	ग	सा	री	म	प	ध
म	का	ऽ	त	आ	ऽ	ऽ	ली	है	ऽ	ऽ	ऽ।
×		०		२		०		३		४	

अंतरा.

प			सां								
म	-	प	नि	सां	नि	सां	-	नि	सां	-	सां
जा	ऽ	की	औं	ऽ	ग	औं	ऽ	ग	जो	ऽ	त
×		०		२		०		३		४	
सां				मं							
नि	सां	सां	सां	गं	रीं	गं	रीं	सां	नि॒	ध	प
झ	ल	क	त	जो	ऽ	ऽ	ब	न	नी	ऽ	की
×		०		२		०		३		४	
म	सा								सां		
ग	री	म	म	प	प	प	-	ध	ध	सां	-
चि	त	व	त	चि	त	चो	ऽ	र	ते	ऽ	ऽ
×		०		२		०		३		४	
				म				म	प	ध	नि॒
सां	नि॒	ध	प	ग॒	री	ग॒	सा	री	म	प	ध
नै	न	म	त	वा	ऽ	ऽ	ली	है	ऽ	ऽ	ऽ।
×		०		२		०		३		४	

बरवा—धमार (विलंबित)

स्थायी.

म				म	प	ध	नि॒	म					
ग॒	री	ग॒	सा	री	म	प	ध	प	प	ग॒	री	ग॒	सा
मो	ऽ	ऽ	पे	रं	ग	ऽ	डा	ऽ	ऽ	-	रो	ऽ	री
३				×					२		०		
	सा	नि॒		सा	सा						म		
सा	नि॒	ध़	प़	नि॒	नि॒	सा	सा	-	सा	सा	री	म	-
अ	ध	क	ऽ	सि	लो	ऽ	री	ऽ	श्या	म	औ	र	ऽ
३				×					२		०		
ध	सां					सां					ग		
प	ध	सां	-	सां	-	नि॒	ध	प	ध	म	म	ग॒	री
आ	प	ना	ऽ	भी	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	जे	ऽ	ऽ।
३				×					२		०		

अंतरा.

प			नि	नि									
म	प	-	ध	ध	सां	-सां	सां	-	सां	सां	-	सां	-
म	ल	ऽ	त	ऽ	ऽ	ऽगु	ला	ऽ	ल	औ	ऽ	रे	ऽ
×					२		०			३			
मं													
गं	गं	-	रीं	-	गं	सां	सां	-	-	सां	नि	ध	प
कु	च	ऽ	मू	ऽ	ऽ	ख	मीं	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ड	त
×					२		०			३			
			म				ग			री	सा		
प	ध	म	ग	-	री	-	री	ग	सा	ग	री	म	प
क	हो	ऽ	री	ऽ	ऽ	ऽ	स	ऽ	खी	का	ऽ	हा	ऽ
×					२		०			३			
नि	नि			नि	नि					म			
ध	ध	म	प	ध	ध	म	म	ग	री	ग	री	ग	सा
की	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	जे	ऽ	ऽ	मो	ऽ	ऽ	पै।
×					२		०			३			

पंजाबी बरवा—चौताल (विलंबित)

स्थायी.

		प					रि				
प	-	ध	म	-	गरी	ग	सा	नि	ध	-	प
जो	ऽ	गी	ज	ऽ	गऽ	त्या	ऽ	ग	ह	ऽ	म
×		०		२		०		३		४	
								प			
नि	-	नि	नि	सा	सा	प	ध	म	ग	री	सा
जो	ऽ	ग	ज	ग	त	दो	ऊ	ऽ	त	ऽ	ज
×		०		२		०		३		४	
म											
री	-	री	म	-	प	प	प	प	प	-	ध
जो	ऽ	गी	पा	ऽ	छे	प	व	न	ह	ऽ	म
×		०		२		०		३		४	

सां	नि	धप	पध	ध	म	ग	गरी	गसा	रीनि	सा	सा
प	व	नऽ	सेऽ	ऽ	बि	हु	टऽ	ऽ	ऽ	ऽ	है।
×		०		२		०		३		४	

अंतरा.

						सां					
म	-	प	नि	-	नि	नि	सां	,	सां	-	सां
जो	ऽ	गि	छे	ऽ	दे	का	ऽ	ऽ	न	ऽ	न
×		०		२		०		३		४	
								सां	सां		
प	नि	नि	सां	-	सां	सां	नि	नि	ध	नि	प
हु	ऽ	मं	छे	ऽ	दे	[illegible]	ऽ	ऽ	न	ऽ	ज
×		०		२		०		३		४	
					ग	म					
प	-	ध	म	-	री	री	म	म	प	प	प
जो	ऽ	गी	दौं	ऽ	ड	धा	ऽ	रे	तो	हु	म
×		०		२		०		३		४	
ध						प					
सां	-	नि	धप	ध	म	म	गरी	गसा	रीरि	सा	सा
धा	ऽ	र	दौंऽ	ऽ	ड	न	टऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽ	है।
×		०		२		०		३		४	

राग धनाश्री

धनाश्रीश्च प्रसिद्धोऽयं रागः स्यात्पंचमांशकः ।
षड्जसंवादिरुचिरो निषादग्रहशोभनः ॥ २०४ ॥
पंचमन्यास आरोहे वर्जितर्षभधैवतः ।
अवरोहे च संपूर्णोऽपराह्णसमये प्रियः ॥ २०५ ॥
अत औडुवसंपूर्णस्तीव्रावृषभधैवतौ ।
गांधारो मध्यमश्चैव निषादश्चापि कोमलाः ॥ २०६ ॥
प्रिया पंचमगांधारसंगतिश्चावरोहणे ।
इयं तु काफी मेलोक्ता धनाश्रीर्वर्णिता मया ॥ २०७ ॥
कुत्रचिद्भैरवीमेले पूर्वीमेलेऽपि कुत्रचित् ।
आरोहे रिधहीनैव कथितेयं विचक्षणैः ॥ २०८ ॥

संगीतसुधाकरे ॥ पृ. ३२ ॥

ऩिसौ गमौ पधौ पश्च निधौ पगौ पगौ रिसौ ।
अपराह्णे धनाश्रीः स्यात् पांशाऽऽरोहे रिधोज्झिता ॥ १४४ ॥

अभिनवरागमंजर्याम् ।

स्वरास्तु मृदवोऽखिला ऋषभधौ च नारोहणे-
वरोहसमये भवेयुरथ यत्र सर्वेऽपि च ॥
समुल्लसति पंचमोऽ श इह षड्जसंवादिना-
पराह्णसमयेषु निग्रहयुता धनाश्रीर्मता ॥ ४४ ॥

रागकल्पद्रुमांकुरे ।

(भैरवीमेलजन्य धनाश्री)

निसौ गमौ पनीसश्च निधौ पमौ पगौ रिसौ ।
पांशाऽऽरोहे रिधत्यक्ता धनीश्रीरपराजने ॥

अभिनवरागमंजर्याम् ॥ १९६ ॥

चढत रिखब धैवत नहीं सब कोमल सुरजान ।
सप संवादीवादितें धनासिरी पहिचान ।

रागचंद्रिकासार ॥ ४७ ॥

धनाश्री राग काफी थाटांतून उत्पन्न होतो. यांत ऋषभ व धैवत हे स्वर आरोहांत वर्ज्य आहेत.

काफी थाटांतून उत्पन्न होणाऱ्या रागांचे, विशिष्ट रागांगांवरून पांच वर्ग होतात. पैकीं धनाश्री हें एक आहे. दुसरीं अंगें काफी, सारंग, कानडा व मल्लार हीं होत. या अंगांचें विशेष त्या त्या वर्गांतील राग वर्णन करितांना समजाविले जातीलच. प्रस्तुत धनाश्री अंग म्हणजे ऋषभ व धैवत यांचें दौर्बल्य व षड्ज, पंचम व क्वचित् मध्यम यांचें प्राबल्य व "पग॒" स्वरसंगति हेंच होय.

धनाश्रींत वादी पंचम व संवादी षड्ज आहे. गाण्याचा वेळ दिवसाचा तिसरा प्रहर आहे. याचा उठाव साधारणतः निषादावरून होतो. पंचमावर न्यास असतो. अवरोहांत "पग॒" ही स्वर संगति श्रुतिमनोहर होते. तिसऱ्या प्रहरच्या रागांत आरोहांत ऋषभ व धैवत यांचे दौर्बल्य व त्यामुळें सा, म व प यांचें प्राबल्य असणें हें एक चिन्हच आहे. भीमपलासी बहुतेक धनाश्रीसारखीच असते; मात्र भीमपलासींत मध्यम वादी आहे व धनाश्रींत पंचम वादी आहे. धनाश्री हा राग जुनाच आहे. ग्रंथांत त्यांचा उल्लेख सांपडतो.

धनाश्रीचा एक प्रकार भैरवी थाटांतला आहे. वर वर्णिलेल्या धनाश्रींतच ऋषभ व धैवत कोमल केले म्हणजे ही दुसरी धनाश्री होते, असें म्हणतात.

काफी मेलजन्य धनाश्री.

उठाव

निसा, गमप, धप, निधप, ग, पग, रीसा।

चलन.

म
प, पग, पग, रे, सा, निसा, ग, मप, प, धप, निधप,

म
मग, मपग, ग, रे, सा, निसागमप। निसा, पनिसा,

म म
रे, सा, ग, रेसा, निसागमप, धप, निधप,

सां, निध, प, मप, ग, मपग, रे, सा।

भैरवीमेलजन्य धनाश्री.

उठाव.

निसा, गमप, निसां, निधपमग, पग, रेसा.

चलन.

म म म सा
निसाग, मप, पधप, म, पग, गमप, ग, रेसा, रेनिसा,

मप, गमप, मिधप, पपधम, गमप, गमग, रेसा।

म
पपधपग, मप, नि, निसां, गंरेंसां, पनिसां,

पधमप, गमप, ग, रेसा।

धनाश्री—चौताल (विलंबित)

स्थायी.

प	-	प	प	ग	प	ग	म	ग	री	-	सा
शा	ऽ	स्त्र	सु	म	त	रा	ऽ	ग	गा	ऽ	य
×		०		२		०		३		४	
नि	-	सा	सा	ग	म	प	प	नि	ध	प	प
ओ	ऽ	ड	व	पू	ऽ	र	न	ब	ना	ऽ	य
×		०		२		०		३		४	
प	प	ग	म	प	प	नि	-	सां	सां	-	सां
क	र	हृ	र	प्रि	य	मे	ऽ	ल	सा	ऽ	ध
×		०		२		०		३		४	
सां	नि	ध	प	ग	प	ग	म	ग	री	-	सा
रि	ध	ब	र	जि	त	नि	त	दि	खा	ऽ	य।
×		०		२		०		३		४	

अंतरा.

प	-	प	प	ग	म	प	नि	नि	सां	सां	सां
पं	ऽ	च	म	ज	ब	बा	ऽ	दि	क	र	त
×		०		२		०		३		४	
नि	नि	सां	गं	रीं	सां	रीं	सां	नि	ध	प	प
ध	ऽ	न्ना	ऽ	सी	ऽ	गु	नि	ब	र	न	त
×		०		२		०		३		४	
म	प	नि	सां	मं	गंमं	पं	-	गं	रीं	सां	सां
भी	ऽ	म	प	ला	ऽऽ	सी	ऽ	मों	च	त	र
×		०		२		०		३		४	

सां	-	नि॒ध	प	ग॒	म	प	ग॒	म	.ग॒री	री	सा
चा	ऽ	दीऽ	ऽ	म	ऽ	ध	म	क	हाऽ	ऽ	य।
×		०		२		०		३		४	

धनाश्री—सूलताल (मध्यलय)

स्थायी.

प	-	प	प	म	प	नि॒	प	(म)ग॒	-
आ	ऽ	ज	कृ	पा	ऽ	ऽ	क	रे	ऽ
×		०		२		३		०	
म	ग॒	(प)म	प	(म)प	(म)ग॒	-	री	-	सा
आ	ऽ	ये	ऽ	मे	रे	ऽ	धा	ऽ	म
×		०		२		३		०	
(सा)नि॒	(सा)नि॒	सा	सा	(नि)सा	म	ग॒	री	-	सा
ध	न	घ	रि	शु	भ	ऽ	दी	ऽ	न
×		०		२		३		०	
(सां)नि	सां	सां	-	रीं	सां	-	नि॒	ध	प
जा	ऽ	गे	ऽ	मे	रे	ऽ	भा	ऽ	ग।
×		०		२		३		०	

अंतरा.

[illegible]	प	(म)ग॒	म	प	(सां)नि	-	सां	-	सां
[illegible]	न	कि	त	प	त	ऽ	ग	ऽ	इ
		०		२		३		०	

सां											
नि	नि	सां	–	रीं	सां	सां	नि॒	ध	प		
अ	खि	यां	ऽ	सी	त	ल	भ	ऽ	इ		
×		०		२		३		०			
		सां									
म	प	नि	सां	मं	गं॒	–	रीं	–	सां		
भ	ले	जो	ऽ	भ	ले	ऽ	आ	ऽ	ये		
×		०		२		३		०			
प	सां	सां	सां	रीं	सां	–	नि॒	ध	प		
मो	ऽ	ह	न	घ	न	ऽ	श्या	ऽ	म।		
×		०		२		३		०			

धनाश्री—चौताल (विलंबित)

स्थायी.

सा		सा						म			
नि॒	सा	म	ग॒	री	सा	नि॒	सा	ग॒	म	प	प
सा	ऽ	स	स	द	न	म	द	न	क	द	न
०		३		४		×		०		२	
		प		म							
प	प	नि॒	पम	ग॒	म	प	नि॒	–	सां	–	सां
द	र	श	न	को	ऽ	ले	ऽ	ऽ	पू	ऽ	जा
०		३		४		×		०		२	
प		नि				म	म				
सां	–	ध	प	ग॒	प	प	ग॒	–	री	–	सा
जा	ऽ	त	दे	ऽ	खि	ए	क	ऽ	बा	ऽ	र
०		३		४		×		०		२	

अंतरा.

				म		ध		प			
प	प	म	प	ग॒	म	प	नि॒	नि॒	सां	-	सां
स	ह	ज	नि	क	ट	आ	ऽ	य	ह	ऽ	रि
×		०		२		०		३		४	
सां	सां					सां	सां				
नि॒	नि॒	सां	गं॒	रीं	सां	नि॒	नि॒	सां	नि॒	ध	प
ह	र	ख	ह	र	ख	बु	झ	न	ला	ऽ	गे
×		०		२		०		३		४	
म	म				मं	म					
प	ग॒	-	प	म	प	प	ग॒	-	री	-	सा
कां	हां	ऽ	जा	ऽ	त	ए	री	ऽ	ग्वा	ऽ	ल
×		०		२		०		३		४	
सा											
नि़॒	सा	ग॒	म	प	नि॒	प	नि॒	सां	गं॒	रीं	सां
क	र	प	क	र	त	वा	ऽ	को	ऽ	क	र
×		०		२		०		३		४	
म	म										
प	ग॒	-	री	-	सा						
त	जो	ऽ	हा	ऽ	र।						
×		०		२							

राग धानी.

धानी प्रोक्ता मृदुगमनिका वर्जिता धर्षभाभ्या-
मारोहेऽस्याः सगमपनयः स्युस्त एवावरोहे ॥
गांधारो वाद्यपि च निसखः प्रोच्यते ह्यौडुवेयं ।
चंचच्चारुस्वरसुरुचिरं गीयते सर्वकालम् ॥

रागकल्पद्रुमांकुरे ॥ १०० ॥

निसौ गमौ पनीसश्च सनी पमौ गसौ तथा ।
धानी लोकप्रसिद्धा स्याद्गांशाऽऽरोहे रिधोज्झिता ॥

अभिनवरागमंजर्याम् ॥ १५० ॥

रिखब नहीं धैवत नहीं कोमल गमनि बखानि ।
गनि वादीसंवादितें राग कहावत धानि ॥

रागचंद्रिकासार ॥ ९८ ॥

धानी हा राग काफी थाटांतून उत्पन्न होतो. यांत ऋषभ व धैवत वर्जित आहेत. गांधार वादी व निषाद संवादी आहे. हा सार्वकालिक म्हणजे कोणत्याहि वेळेस गाण्यास योग्य व क्षुद्रगीतार्ह असा आहे. कांहीं लोक धानीमध्यें अवरोहांत थोडासा ऋषभ लावितात. जुन्या ग्रंथांत धानीचा उल्लेख मिळतो. संगीत पारिजातांत ऋषभवर्जित व ऋषभधैवतवर्जित असे धानीचे दोन प्रकार सांगितले आहेत. रागतत्त्वविबोधांत "शुद्ध धन्नासी" या नांवानें आजच्या धानीचा उल्लेख आहे असें कांहीं लोक

म्हणतात. पण असल्या वादमूलक गोष्टींत प्रचाराला अनुसरून चालणेंच हिताचें आहे. ध्वनींत षड्ज, पंचम व मध्यम यांच्या सापेक्ष गौणत्वामुळें व ऋषभ व धैवत यांच्या असत्प्रायत्वामुळें तींत गांभीर्य मुळींच नसतें.

उठाव.

निसाग, मप, निसां, सांनिप, मग, सा।

चलन.

ग, सा, गमप, निपनिसां, गंसां, निप, मग, गसा। म,
मपगमपनि, पनिसां, गं, सां नि, पग, गमपनि,
पमग, सा।

धानी–त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

नि सा
अ ब

ग - ग सा ग म प नि प नि सां रें सां नि प म
मा ऽ न म ना ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ हृ रि सु म
३

ग ग ग म प नि प म ग म ग रें सा री नि सा
र न क र भा ऽ व ध रे ऽ सु ध घ ट मों ऽ।

अंतरा.

म सां |सां
म म म - प प ग म प नि नि प नि सां सां -
ध न दौ ऽ ल त औ र मा ऽ ल प सा ऽ रा ऽ
× ३

सा
सां - नि प म प ग म प नि प म ग - नि सा
का ऽ म न आ ऽ व त ना ऽ म बि ना ऽ। अ ब

राग प्रदीपकी अथवा पटदीपकी.

पगौ मगौ रिसनिसा गमौ पगौ मनी धपौ ।
मगौ मगौ रिसौ पटदीपकी षड्जवादिनी ॥

अभिनवरागमंजर्याम् ॥ १५३ ॥

प्रदीपकी अथवा पटदीपकी काफीमेलांतून उत्पन्न होते. हींतहि आरोहांत ऋषभ धैवत वर्ज्य आहेत. ही भीमपलासी अंगानें गातात. वादीस्वर षड्ज व संवादी मध्यम आहे. कोणी मध्यम वादी मानितात. यांत दोन्ही गांधार लागतात. तीव्र गांधार बहुधा आरोहांत येतो. मन्द्र व मध्य सप्तकांतच हिचा विस्तार बहुतेक होतो. अवरोहांतहि ऋषभस्वर अति दुर्बल असतो. ऋषभ धैवत हे यांत जरा तीव्रापेक्षां किंचित् नीच असे लावावे असें एक विधान कोठें कोठें आढळतें. तीव्र गांधाराचा प्रयोग कुशलतेनें करावा लागतो. यांत मध्यमावर मुक्काम केल्यानें हंसकंकणी यापासून भिन्न राहते.

उठाव.

पग॒, मग॒, रेसा, नि़॒सा, गम, पगम, नि॒धप, मगम, ग॒रेसा ।

चलन.

सा सा

नि़॒, सा, मग॒रेसा, नि़॒धप़, म़, नि़॒, प़, नि़॒सा, ग, म, मपम,
गम, नि़॒धप, म, गम, पग॒, रेसा । मपसां, सां,
रेंसां, नि॒सांमंग॒रेंसां, नि॒धप, म, गम, पनि॒
धप, म, गम, पग॒, रेसा ।

प्रदीपकी—झूमरा (विलंबित)

स्थायी.

नि	प नि	नि सा सा प	सा प
निसा मग री सा	नि मप प	सा निनि निम प	नि नि सा
अऽ ऽऽ री ऽ	बी ऽऽ र	आ ऽऽ ऽऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ
३	×	२	०
नि	री	प सा	म सा
सा मग री सा	निसा निध प	निम प नि -	प निसा सा
पि ऽऽ या ऽ	घऽ रऽ	कऽ रूं गी ऽ	अ नेऽ क
३	×	२	०
नि ग म	प	ग	सा सा प
सा ग सा गम	म प मप	म गरी सानि धप	निनि नि सा
सा ऽ त नऽ	के ऽ ऽऽ	सिं गऽ ऽऽ रऽ	वाऽ ऽ ऽ
३	×	२	०
सा			
निसा मग री सा			
एऽ ऽऽ री ऽ।			
३			

अंतरा.

सा म म	प	नि	नि म
रीनिसा गग,म प प	म प प	प पम धप प	धप प मग
बऽहो तऽ,दि न न	पा ऽ छे	पि याऽ मोऽ रे	आई ला ऽऽ
३		२	०
नि म	ग	सा ग	सा
सा गम प मग	मग री सा	ग - नि नि	ग - ग
म नऽ ऽ ऽऽ	ऽऽ रं ग	दो ऽ ऽ रे	धा ऽ ये

सा ग | म | | ग
ग म मग मप | पम निध प | पम गसा गम प | मग री सा
ला ऽ गेऽ ऽऽ | ऽऽ ऽऽ इ | गऽ ऽऽ ऽऽ ऽ | रऽ वा ऽ।
३ | × | २ |

प्रदीपकी–तिलवाडा (विलंबित)

स्थायी.

सा प नि सासा
निसा मग री सा निधप - निमप निनि नि सा सा निसा
पिऽ ऽऽ या ऽ ऽ र ऽ ना ऽ ऽ ऽऽ ऽ हीं ऽऽ
× २

री म री ग म म
नि सासा ग ग म - ग ,मप | प प म ग म ग री सा,निसा
कै ऽसे के ऽ धीऽ ऽ ,रज | ध री ऽ ऽ ऽ ऽ ये ऽ,ऽऽ
३ ×
सा
म ग री सा
पि ऽ या ऽ।

अंतरा.

मा म | प | प | म
नि सा ग म | म प प प | नि पम गसा गम | प मग मग रीसा
उ मं गे ऽ | जो ऽ ब न | बि रऽ हाऽ ऽस | ता ऽऽ ऽऽ वेऽ
| × | २ | ०

सासा निसा | री सा | ग म | म
निनि मप निसा सासा | नि सा ग - | सा ग म प | प मग मग रीसा
रऽ नाऽ ऽऽ दिन | मो ऽ पें ऽ | भा ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽऽ ऽऽ रीऽ।
३ | × | २ | ०

राग हंसकंकणी.

सगौ मपौ गरी सश्च निसौ गमौ पमौ पगौ ।
पांशाऽपराह्लगा लक्ष्ये कीर्तिता हंसकंकणी ॥

अभिनवरागमंजर्याम् ॥ १५४ ॥

चढत रिखब धैवत नहीं दोउ गंधार दिखाय ।
तीवर रिध कोमल गमनि हंसकंकनी गाय ॥

रागचंद्रिकासार ॥ ४५ ॥

हंसकंकणी राग काफी थाटांतून उत्पन्न होतो. आरोहांत ऋषभ व धैवत वर्ज्य आहेत. जाति औडुव—संपूर्ण आहे. हा दिवसा तिसऱ्या प्रहरीं गाइला जातो. हा धनाश्री अंगाचा राग आहे. दोन्ही गांधारांचा प्रयोग यांत आहे. व तो रागाला मोठें वैचित्र्य आणितो. साधारणतः तीव्र गांधार आरोहांत व कोमल गांधार अवरोहांत लागतो. पंचमस्वर वादी व षड्ज संवादी आहे. हा अप्रसिद्ध रागांपैकीं एक आहे. " पग " ही स्वरसंगति यांत विशेष महत्त्वाची आहे.

उठाव.

साग, मप, गरीसा, निसा, ग, मप, म, पग।

चलन.

ग, गमप, ग, रेसा, नि, साग, म, मपग। मपनिसां सां,
निसां, मपनिसांगंरेंसां, निधप, पनिधपध, मग,
म, निसा, ग, म, पमपग, मप, ग, रेसा ।

हंसकंकणी—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

प	प	प			म				
ग	ग	ग	म	प	ग	रीग	री	सा	-
ध	न	हं	ऽ	स	कं	ऽऽ	क	नी	ऽ
×		२			०		३		
सा	सा				म			म	
नि	नि	सा	ग	ग	ग	म	प	प	मग
अ	त	चि	ऽ	त्र	रा	ऽ	ग	नी	ऽऽ।
×		२			०		३		

अंतरा.

प		सां					सां		
म	प	नि	सां	सां	सां	सां	नि	सां	सां
क	र	ना	ऽ	ट	सु	र	स	क	ल
×		२			०		३		
प		सां		सां					
म	प	नि	सां	गं	रीं	सां	नि	ध	प
सु	ध	मे	ऽ	ल	सु	मि	ला	ऽ	य
×		२			०		३		
ध							प		
प	नि	ध	प	ध	प	मग	ग	प	म
पौं	ऽ	च	म	क	रे	ऽऽ	बा	ऽ	दि
×		२			०		३		
सा	सा				प				
नि	नि	सा	ग	ग	ग	म	प	म	पग
ब	तु	र	ब	ड	भा	ऽ	गि	नी	ऽऽ।
×		२			०		३		

हंसकंकणी—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

प	म	प			प				
ग	ग	ग	म	प	म	पग	री	सा	-
क	र	ता	ऽ	सो	पौं	ऽऽ	डि	त	ऽ
×		२			०		३		
नि	री			री	म	म			प
सा	नि	सा	ग	ग	ग	गम	प	म	ग
मा	ऽ	नो	ऽ	भं	व	रऽ	रे	ऽ	ऽ।
×		२			०		३		

अंतरा.

प		सां					सां		
म	प	नि	सां	नि	सां	-	निसां	सां	सां
आ	ऽ	वे	ऽ	सु	धे	ऽ	ऽऽ	ज	ब
×		२			०		३		
प		सां		सां					
म	प	नि	सां	गं	रीं	सां	नि	ध	प
आ	ऽ	वे	ऽ	सु	धे	ऽ	ऽ	स	ब
×		२			०		३		
ध					नि		प		
प	नि	ध	प	-	ध	प	ध	प	म
ना	ऽ	म	ले	ऽ	ते	ऽ	ह	र	ऽ
×		२			०		३		
म			प						प
प	म	ग	ग	म	प	म	प	म	ग
ह	र	ऽ	ह	र	रे	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
×		२			०		३		

प	प	प			म						
ग	ग	ग	म	प	प	मग	मग	री	सा		
क	र	ता	ऽ	सो	पौं	ऽऽ	ऽऽ	डि	त।		
×		२			०		३				

कंकणी—त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

म
नि
तें

		म													
ध	प	ग	-	री	सा	-	नि	सा	ग	-	सा	ग	म	-	प
डे	रे	घो	ऽ	ल	घो	ऽ	ल	घ	ती	ऽ	मि	यां	वे	ऽ	ता
०				३				×				२			
						म		म		म					म
नि	ध	प	प	म	प	ग	-	गम	प	ग	-	री	सा	-	नि
नू	ऽ	ऽ	रा	हा	त	कां	ऽ	दीऽ	ऽ	ठा	ऽ	डी	आ	ऽ,	न्तें।
०				३				×				२			

अंतरा.

प				सां				सां		सां					
म	म	म	प	नि	नि	सां	-	नि	सां	मं	गं	रीं	नि	ध	मप
स	दा	रं	ग	दी	ग	लां	ऽ	तुं	सि	मा	ऽ	न	ले	ऽ	तेऽ
०				३				×				२			
प				ध	म			म						सा	
सां	नि	ध	'म	प	ग	-	-	गम	प	ग	रीसा	सा	-	सा	नि
सुं	ऽ	खां	ऽ	ऽ	दी	ऽ	ऽ	ऽऽ	ऽ	ऽ	अऽ	मा	ऽ	न,	तें।
०				३				×				२			

राग पलासी.

हा भीमपलासीचा एक घटक आहे अशी समजूत कांहीं जुन्या संप्रदायाच्या गायकांची आहे. प्रचारांत भीम व पलासी हे वेगवेगळे मानणारे व गाणारे क्वचितच आढळतील. पण जुन्या गायकांच्या संग्रहीं अशीं कांहीं गीतें सांपडतात. पैकीं हें एक गीत येथें दिलें जात आहे. पलासी हा राग काफी थाटांत धैवत–वर्जित षाडव असा आहे. बाकी पुष्कळसा धनाश्री किंवा धानी सारखा आहे.

पलासी—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

					सा		म		
					नि	सा	ग	–	म
					चौं	S	द्र	S	सो
					०		३		
						प		म	
प	–	प	प	–	म	म	प	ग	म
आ	S	न	न	S	खं	S	ज	न	S
×		२			०		३		
					सा		म		
प	म	ग	री	सा	नि	सा	ग	–	म
के	S	S	S	S	चौं	S	द्र	S	सो
×		२			०		३		
						प		म	
प	–	प	प	–	म	म	प	ग	म
आ	S	न	न	S	खं	S	ज	न	S
×		२			०		३		
			म						
प	म	प	ग	म	सा	ग	म	प	म
के	S	ह्र	ग	S	बै	S	ठी	S	ब
×		२			०		३		
		री					म		
प	नि	प	नि	सां	प	म	ग	म	प
ना	S	ये	S	सिं	गा	S	र	S	क
×		२			०		३		
		म			सा		म		
म	ग	ग	री	सा	नि	सा	ग	–	म
रे	S	S	S	S	चौं	S	द्र	S	सो
×		२			०		३		

अंतरा.

ग	म	प	नि	सां	नि	सां	सां	सां	सां
आ	ऽ	य	ऽ	ग	ये	ऽ	म	न	मो
×		२			०		३		
नि	सां	रीं	सां	सां	नि	सां	प	म	प
हृ	न	ता	ऽ	छि	न	ऽ	दे	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
रीं	सां	नि	सां	प	म	प	ग	–	म
ख	नै	को	चि	त	चा	ऽ	हा	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
					सा		म		
प	म	ग	री	सा	नि	सा	ग	–	म
भ	रे	ऽ	ऽ	ऽ	चं	ऽ	द्र	ऽ	सो
×		२			०		३		

संचारी.

नि	सां	नि	सां	प	म	प	ग	म	म
आ	र	सी	ऽ	में	क	र	श्या	ऽ	म
×		२			०		३		
						प			
प	–	प	प	प	म	म	प	ग	–
की	ऽ	मु	र	त	वो	ऽ	नि	ज	ऽ
×		२			०		३		
						म			
ग	म	प	म	प	ग	ग	री	सा	–
मू	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	र	त	ऽ
×		२			०		३		

नि़		सा	–	ग॒	म	प	ग॒	म	प
ला		ऽ	ऽ	ऽ	ये	ऽ	ग	रे	ऽ
×		२			०		३		

आभोग.

ग॒	म	प	नि॒	सां	नि॒	सां	सां	सां	–
शि	व	ना	ऽ	थ	नो	ऽ	र	वी	ऽ
×		२			०		३		
नि॒	–	सांसां	गं॒	रीं	सां	नि॒	सां	प	–
जा	ऽ	जल	में	सु	म	नो	र	ती	ऽ
×		२			०		०		
प	रीं	सां	नि	सां	प	म	ग॒	–	प
ना	ऽ	र	ऽ	बि	हा	ऽ	र	ऽ	क
×		२			०		३		
म	ग॒	^म ग॒	री	सा	नि़	सा	^म ग॒	–	म
रे	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	चं	ऽ	द्र	ऽ	सो
×		२			०		३		

मध्यमादिसारंग.

रिमौ पनी तथा सश्च निपौ मरी पुनश्च सः ।
धगोज्झिता तु मध्याह्ने मध्यमादी रिवादिनी ॥

अभिनवरागमंजर्याम् ॥ १६७ ॥

धग बरजै कोमल मनि तीवर रिखब सुजान ।
परि संवादीवादितें मध्यमादि पहचान ॥

रागचंद्रिकासार ॥ ३९ ॥

मध्यमादि अथवा मधमाद हा एक काफी थाटांतून उत्पन्न होणारा सारंग प्रकार आहे. सारंग अंगांतील धग दौर्बल्याला अनुसरून यांत ते स्वर मुळींच वर्ज्य आहेत. ऋषभस्वर यांत वादी व पंचम संवादी आहे. हा दुपारीं गातात. पूर्वांगांत "परी" व उत्तरांगांत "निप" या संगति रागबोधक आहेत. यांत शुद्ध निषादाचा प्रयोग कित्येकांच्या मतें निषिद्ध आहे.

उठाव.

री, मप, नि, सां, निपमरे, सा ।

चलन.

प सां सां
निप, मपरे, सा, रेसा, निसा, रे, प, मप, निप । निनिसां,

प
सां, निसां, सां, निनिप, निसांरेंरेंसां, मप, निप,

म म
रेंरेंमप, सां, निप, रे, मप ।

मधमाद सारंग–झपताल. (मध्यलय)

स्थायी.

प	प				म				
नि॒	नि॒	प	म	प	री	–	सा	री	सा
लि	ख	त	म	ध	मा	ऽ	द	बु	ध
×		२			०		३		
सा		म	म		म				
नि़	सा	री	री	प	री	म	प	पम	प
ओ	ऽ	ड	व	ध	ग	वि	र	हिऽ	त।
×		२			०		३		

अंतरा.

सां	सां				सां				
नि	नि	सां	सां	–	नि	सां	सां	सां	सां
क	ह	त	सा	ऽ	रं	ऽ	ग	स	ब
×		२			०		३		
सां			मं					प	
नि	सां	सां	रीं	मं	रीं	–	सां	नि॒	प
मे	ऽ	द	गु	नि	शा	ऽ	स्त्र	म	त
		२			०		३		
म	प	रीं	रीं	रीं	सां	–	सां	नि॒	प
रि	ख	ब	सु	र	अं	ऽ	श	नि	प
×		२			०		३		
					प				
म	प॰	सां	सां	सां	नि॒	पम	म	री	सा
सं	ऽ	ग	त	च	तु	रऽ	सु	म	त।
×		२			०		३		

मधमाद् सारंग—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

नि॒	नि॒	सां	-	रीं	सां	-	नि॒	-	प
म	ध	मा	ऽ	द्	सा	ऽ	रं	ऽ	ग
×		२			०		३		
प	म	नि॒	नि॒	प	म	री	सा	-	सा
औ	ऽ	ड	व	सु	र	स	रा	ऽ	ग
×		२			०		३		
नि॒̣	सा	री	म	म	प	प	(प) नि॒	-	प
दू	ऽ	जै	ऽ	दि	व	स	जा	ऽ	म
×		२			०		३		

अंतरा.

म	म	प	नि॒प	नि॒	सां	-	सां	सां	सां
विं	द	रा	ऽऽ	ब	नी	ऽ	नि	जु	गु
×		२			०		३		
नि॒	सां	रीं	मं	रीं	सां	सां	नि॒	नि॒	प
धै	ऽ	व	त	ई	स	त	प	र	स
×		२			०		३		
प	म	री	सा	सा	री	म	प	नि॒	सां
सा	ऽ	द	त	क	हे	ऽ	र	सि	क
×		२			०		३		
म	प	सां	सां	नि॒	प	म	री	-	सा
गु	नि	ज	न	म	त	प्र	मा	ऽ	न
×		२			०		३		

मधमाद सारंग—झपताल (मध्यलयं)

स्थायी.

प	प		म				सा		
नि॒	नि॒	प	री	-	री	री	री	सा	-
आ	ऽ	ज	अं	ऽ	ज	न	दि	यो	ऽ
×		२			०		३		
सा	सा		म		म				
नि॒	नि॒	आ	री	प	री	-	री	सा	-
रा	ऽ	धि	का	ऽ	नै	ऽ	न	को	ऽ
×		२			०		३		

अंतरा.

सां	सां	सां			सां	सां			
नि॒	नि॒	नि॒	सां	सां	नि॒	नि॒	सां	सां	सां
मी	ऽ	न	म्रि	ग	ही	ऽ	न	कु	ल
×		२			०		३		
म	प		सां						
नि॒	नि॒	प	नि॒	सां	रीं	रीं	सां	रीं	सां
ल	ज	त	खौं	ऽ	ज	न	न	रे	स
×		२			०		३		
प		प			म				
म	प	नि॒	प	-	री	री	म	प	प
अ	ध	क	चं	ऽ	च	ल	सु	र	स
×		२			०		३		
प					प	प		म	
सां	-	रीं	सां	सां	नि॒	नि॒	पम	री	म
श्या	ऽ	म	सु	ख	नै	ऽ	नऽ	को	ऽ।
×		२			०		३		

मधमादसारंग—चौताल (विलंबित)

स्थायी.

											प नि ऐ
प	म	री	सासा	सा नि	म	प	प	प नि	प	मप	म
ऽ ३	सी	ऽ ४	सर	दा ×	ऽ	ऽ ०	ई	ख २	स	ऽऽ ०	खा
री	सा री	सा	-	सा नि	सा	-	म री	म री	म	री	सा
ऽ ३	न	की ४	ऽ	ए ×	ऽ	ऽ ०	गु	ला २	ऽ	ब ०	सु
सा नि	सा	सा	-	सां नि	सां	सां	नि	नि म	प	प	प नि
गौं ३	ऽ	ध ४	ऽ	छी ×	र	का ०	ऽ	ऽ २	ऽ	ई ०	, ऐ

अंतरा.

प म	प	-	सां नि	सां	सां	सां	सां	सां नि	सां	-	सां
अ ×	त	ऽ ०	पा	ऽ २	त	ब ०	स	न ३	पा	ऽ ४	त
सां नि	सां	रीं	रीं	सां	सां	सां	-	नि	म	प	प
बा ×	ऽ	ज ०	त	मि २	र	दौं ०	ऽ	ऽ ३	ऽ	ऽ ४	ग

प			ं			मं			सां		
म	प	-	नि॒	सां	-	रीं	मं	रीं	रीं	सां	-
धु	न	ऽ	सा	ऽ	ऽ	रीं	ऽ	ग	ब	र	ऽ
×		०		२		०		३		४	

प				नि॒			प
सां	-	नि॒	-	म	प	प	नि॒
सा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ई,	ए
×		०		२		०	

मधमाद सारंग—चौताल (विलंबित)

स्थायी.

प़			प़								
नि़	नि़	प़	निप़	नि़	सा	सा	सा	-	सा	-	सा
अ	प	ने	अऽ	प	ने	घ	र	ऽ	की	ऽ	कि
×		०		२		२		३			
						री					
सा	-	सा	री	-	री	प	-	म	प	म	सा
वा		ड	दे	ऽ	दे	सो	ऽ	ऽ	य	ऽ	र
×		०		२		०		३		४	
			प़						प़		
री		सा	नि़	सा	री	म	री	सा	नि़	-	प़
ही		ऽ	आ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ली	ऽ	रि
×		०		२		०		३		४	
सा	म		प								
री	री	-	म	प	प	नि॒	-	प	नि॒	सां	सां
ऐ	सो	ऽ	स	म	य	तूं	ऽ	ऽ	अ	ब	बु
×		०		२		०		३			

सां	-	सां	नि़	-	प	प	म	री	म	प	नि़
ला	ऽ	ये	का	ऽ	न	ले	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
×		०		२		०		३		४	

प	म	री	सा	री	सा
अ	प	ने	अ	प	ने
×		०		२	

अंतरा.

म	-	-	म	-	म	प	-	(प) नि़	सां	-	सां
सू	ऽ	ऽ	र	ऽ	ज	आ	ऽ	यो	सी	ऽ	स
×		०		२		०		३		४	
सां	सां	-	सां	-	रींमं	रीं	सां	-	सां	नि़	प
प	र	ऽ	छा	ऽ	ईऽ	प	र	ऽ	छा	ऽ	ई
×		०		२		०		३		४	
म	-	म	री	म	-	म	प	(प) मप	प	-	-
भू	ऽ	ले	ऽ	है	ऽ	ब	टो	ऽऽ	ही	ऽ	ऽ
×		०		२		०		३		४	
नि़	-	नि़	सां	-	सां	नि़	-	प	री	म	पनि़
बा	ऽ	ट	धू	ऽ	प	दे	ऽ	ख	ग	ह	रीऽ
×		०		२		०		३		४	

प	म	री	सा	री	सा	....इ०
अ	प	ने	अ	प	ने	
×		०		२		

मधमादसारंग—धमार (विलंबित)

स्थायी.

नि		नि					प						
सां	रीं	नि	म	प	प	प	सां	नि	-	म	प	नि	प
स	खी	ऽ	ऽ	ऽ	ब्रि	ज	के	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	खिं
×					२		०			३			
							म	म					
म	-	रीसा	री	-	सा	-	री	री	म	म	री	सा	-
लै	ऽ	ऽऽ	ऽ	ऽ	या	ऽ	म	द्	ऽ	मा	ऽ	ते	ऽ
×					२		०			३			
नि	री	नि					म	म					
सा	सा	नि	म़	प़	सा	सा	री	री	म	री	-	सा	सा
ब	र	ऽ	ऽ	ऽ	जो	री	रं	ग	ऽ	डा	ऽ	र	त।
×					२		०			३			

अंतरा.

			सां		सां					सां			
म	प	-	नि	-	नि	-	सां	-	-	नि	सां	सां	सां
झू	ऽ	ऽ	मे	ऽ	ऽ	ऽ	झू	ऽ	ऽ	मे	ऽ	स	ब
×					२		०			३			
प							प						
सां	-	नि	म	प	प	प	रीं	-	नि	नि	म	प	-
घे	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	र	ल	ये	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
×					२		०			३			
						नि				सा			
नि	प	-,	म	री	,	प	म	-	-	री	-	सा	-
कुं	व	ऽ	र	ऽ	ऽ	क	न्हा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ई	ऽ
×					२		३			०			

मधमाद सारंग–धमार (विलंबित)

स्थायी.

म	प	सां	निसां	रीं	सां	-	नि	-	सां	-	नि	प	-
ढ	प	की	ऽऽ	धु	का	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	रे	ऽ	ऽ
३				×					२		०		
				प									
म	-	म	प	नि	नि	प	म	री	सा	सा	री	म	री
बा	ऽ	ज	त	ब	न	ब	न	ऽ	ऽ	ना	च	त	ऽ
३				×					२		०		
											प	प	
म	प	नि	सां	रीं	-	-	सां	-		सां	नि	नि	प
कुं	व	र	ऽ	के	ऽ	ऽ	ष्ण	ऽ	ऽ	का	ऽ	ऽ	न।
३				×					२		०		

अंतरा.

			सां								म		
म	प	-	नि	सां	सां	सां	नि	सां	-	सां	रीं	मं	रीं
ए	क	ऽ	गा	ऽ	व	त	ए	क	ऽ	मि	दौं	ऽ	ग
×					२		०			३			
							प			म			
सां	सां	-	नि	प	म	प	विध	नि	प	री	-	सा	सा
ब	जा	ऽ	व	त	ड	म	रूऽ	ऽ	ऽ	बा	ऽ	ज	त
×					२		०			३			
										सां			
सा	सा	-	री	-	म	री	म	प	-	नि	सां	सां	-
ए	क	ऽ	ना	ऽ	ऽ	ऽ	च	त	ऽ	दे	ऽ	दे	ऽ
×					२		०			३			
							प	ध					
रीं	-	-	सां	-		सां	नि	नि	प	म	प	सां	निसां
ता	ऽ	ऽ	ल	ऽ	ऽ	ता	ऽ	ऽ	न।	ढ	प	की	ऽऽ
×					२		०			३			

राग शुद्धसारंग

शुद्धसारंगरागःस्याद्गांधारस्वरवर्जितः ।
ऋषभांशः षाडवश्च संवादीपंचमस्वरः ॥ ८३ ॥
संगतिश्चात्र मधुरा स्यात्पंचमनिषादयोः ।
मध्याह्नसमयेचास्य गानं परमरक्तिदम् ॥ ८४ ॥
ऋषभो धैवतश्चैव तीव्रौ द्वौ समुदीरितौ ।
मध्यमश्च निषादश्च कोमलौ द्वौ समीरितौ ॥

संगीतसुधाकरे ॥ पृ. ८५ ॥

सरीमगी पमौपश्च निपौ मपौ मरी च सः ।
सारंगः शुद्धपूर्वःस्याद्रंशो मद्वयशोभनः ॥

अभिनवरागमंजर्याम् ॥ १७६ ॥

शुद्ध सारंग हा काफी थाटांतून उत्पन्न होतो. यांत गांधार वर्ज्य आहे, ऋषभवादी व पंचम संवादी आहे. हा दोनप्रहरीं गातात. यांत धैवतस्वर स्पष्ट असल्यामुळें मधमादसारंग यापासून निराळा होईलच. यांत दोन्ही मध्यम व दोन्ही निषाद लागतात व अवरोहांत धैवताचा थोडा प्रयोग होतो. या कारणांनीं शुद्धसारंग आपल्या अंगानें स्वतंत्र आहे. नूर सारंग हा एक समप्रकृतिक राग आहे. पण त्यांत शुद्ध मध्यम नाहीं. कांहीं लोक यांत धैवत वर्ज्य करतात. पण आपण प्रचाराला धरून चालणें हें उत्तम. या रागाचा उल्लेख हृदयकौतुक व हृदयप्रकाश या ग्रंथांत आहे तसाच पारिजातांतहि आहे.

उठाव.

सा, रेमरे, प, मंप, नि॒प, मप, मरे, सा ।

चलन

सारे, मरे, प, मंप, धप, मरे, सा, नि॒, प़, नि़सा, रे, म,

सा
रे, सा । सारेमप, मप, धप, मरे, नि॒प, मरे, सा,

नि॒प़, नि़सा, रे, मरे, सा ।

शुद्धसारंग—तीव्रा (मध्यलय)

स्थायी.

री सा री	म री	प - प	मं प	ध प	म - री
स ब	बि ध	का ऽ ज	ह म	रे स	म्हा ऽ रे
२	३	×	२	३	×
म री प	म रीसा	री - सा	प मंप	ध प	म री सा
हो ऽ	त्रि जऽ	ना ऽ थ	गो ऽऽ	बिं दृ	जा ऽ रे
२	३	×	२	३	×

अंतरा.

प म प	सां नि -	सां - सां	सां नि सां	रीं सां	प नि - प
पु र	के ऽ	लो ऽ ग	स ब	हीं ऽ	ठा ऽ डे
२	३	×	२	३	×
प नि प	म री म	री सा -	सा सां -	प नि पम	री - सा
क र	जो ऽ	र त ऽ	दा ऽ	स तुऽ	म्हा ऽ रे
२	३	×	२	३	×

शुद्धसारंग—एकताल (विलंबित)

स्थायी.

नि़ सा री	री म री	मं प -	मं प	- मं ध	- प
मा ई	री मैं	का ऽ	ऽ ऽ	ऽ से	ऽ क
३	४	×	०	२	०
मं प(प) म	-री सा	सा नि़ सा	म निसा री	- री प	म -
तुंऽ पी	ऽऽ र	अ प	ऽऽ ने	ऽ जी	या ऽ
		×		२	०

				सा			सा				
म	री	सा	-	नि़	प़	-	नि़	सा	सा	सा	री
ऽ	ऽ	की	ऽ	व्या	ऽ	ऽ	कू	ऽ	ल	हो	ऽ
३		४		×		०		२		०	

	सा			मं	मं						
म	री	-	सा	प	प	री	म	सा	री	-	सा
ऽ	व	ऽ	त	स	री	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	रे
३		४		×		०		२		०	

अंतरा.

नि़			म		री	प					
सा	-	-	री	म	म	म	प	-	प	-	मंप
जा	ऽ	ऽ	सो	ऽ	ल	गी	ऽ	ऽ	सो	ऽ	ऽऽ
×		०		२		०		३		४	

प		प									
मं	प	मंप	नि	-	प	म	-	री	-	सा	-
ए	क	ऽऽ	ही	ऽ	न	जा	ऽ	ऽ	ऽ	ने	ऽ
×		०		२		०		३		४	

सा	सा		म					सा			
नि़	नि़	सा	री	प	म	-	री	री	-	सा	सा
क	हो	ऽ	कै	ऽ	से	ऽ	र	हे	ऽ	अ	ब
×		०		२		०		३		४	

सा								री	म	म	
प	-	री	म	सा	री	-	सा	सा	री	रीम	रीगं
धी	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	र	मा	ई	रीऽ	ऽमैं
×		०		२		०		३		४	

राग बडहंस–सारंग

निपौ मरी सरी मश्च पनी पनी सनी पमौ ।
रिसौ मध्याह्नगः पांशः सारंगो बडहंसकः ॥

अभिनवरागमंजर्याम् ॥ १७२ ॥

कोमलमनि गंधारनहीं अल्पहिधैवतहोइ ।
सपसंवादी वादितें बडहंस कह्यो सोइ ॥

रागचन्द्रिकासार ॥ ४२ ॥

बडहंस–सारंग काफी थाटांतून उत्पन्न होतो. कित्येक याला बिलावल थाटांत मानतात. यांत ऋषभ वादी व पंचम संवादी आहे. गाण्याचा वेळ दुपारचा आहे. सारंगभेद असल्यामुळें गांधार यांत वर्जित आहे. साधारणतः या रागांत गांधार व धैवत हे वर्जितच असावे. मध्यम यांत मुक्त असून निषादावर कांहीं ताना आणून संपवितात. याचा उल्लेख जुन्या ग्रंथांत सारंग मेलांत सांपडतो. हृदयप्रकाशात यांत तीव्र मध्यमाचा प्रयोग सांगितला आहे. पण प्रचार तसा नाहीं. किंचित् तीव्र धैवत अवरोहांत घेतला जातो. प्रचाराला अनुसरून चालणें हें केव्हांहि इष्ट आहे. कांहीं गीतांत तीव्र गांधारहि सांपडतो.

उठाव.

नि॒प, म, रे, सा, रेम, प, नि॒प, निसां, नि॒, पम, रे, सा ।

प ध प सां

निनि, प, मरे, सा, रेम, मप, निप, निसांरेंसां, निम, निप,

सा

मरे, सा, सा, सानि, सा, रेम, मप । मप, निप,

म

निसां, सां, सांरेंसां, सांनि, प, पमनिप, रे,

सा म

सा, सा, नि, सा, रेमप ।

बडहंस–सारंग–एकताल (मध्यलय)

स्थायी.

प	ध					नि़					
नि	नि	प	म	री	सा	सा	सा	री	म	–	म
मे	रो	म	न	स	खि	ह	र	न	की	ऽ	नो
०		३		४		×		०		२	
प			प			सां					
म	–	प	नि	–	प	नि	–	सां	नि	सां	नि
या	ऽ	ऽ	सां	ऽ	व	रे	ऽ	ने	म	धु	र
०		३		४		×		०		२	
	प		प	ध				सा			
प	म	प	नि	नि	पम	म	री	री	सा	–	सा
ब	ड	ऽ	हं	ऽ	मऽ	धु	न	सु	ना	ऽ	य
०		३		४		×		०		२	
सा						म					
नि	प़	नि़	सा	सा	सा	री	म	री	म	–	प
प	र	म	सु	ख	अ	नों	ऽ	द	दी	ऽ	नो।
०		३		४		×		०		२	

अंतरा.

प			प								
म	–.	प	नि	प	नि	सां	सां	नि	सां	सां	सां
म	ऽ	ध्य	मा	ऽ	दि	बिं	द	रा	ऽ	ब	न
०		३		४		×		०		२	
सां						सां				सां	
नि	सां	रीं	मं	रीं	सां	नि	–	सां	सां	नि	नि
सा	ऽ	म	त	सु	ध	लौं	ऽ	क	द	ह	न
०		३		४		×		०		२	
			प	ध		म		सा			
प	म	प	नि	नि	पम	री	–	री	री	सा	सा
ता	ऽ	न	से	ऽ	निऽ	गौं	ऽ	ड	च	तु	र
०		३		४		×		०		२	

(सा) नि़ प़	नि़ सा	- सा	(म) री म	(म) री म	प प
अ ऽ	ष्ट भे	ऽ द	वि श	द कीं	ऽ नां।
०	३	४	×	०	२

बडहंस–सारंग–त्रिताल (विलंबित)

स्थायी.

सां - सां (प) नि	प मप (प) नि प	म री सा री	(री) म - - म
धू ऽ प प	र तऽ आ ली	जि या अ क	ला ऽ ऽ य
२	०	३	×
म प निप नि	सां सां सां -	नि - सां -	रीं सां - प
प से ऽऽ वो	त न में ऽ	आ ऽ ये ऽ	हि जा ऽ य।
२	०	३	×

अंतरा.

म - प प	नि प नि नि	सां सां सां सां	नि सां सां -
वृ ऽ च्छ ल	ता ऽ स ब	ब न में सु	का ऽ में ऽ
२	०	३	×
नि नि नि नि	सां सां सां सां	नि नि सां रीं	सां - - प
नि स दि न	उ न बि न	वि र ह स	ता ऽ ऽ य
२	०	३	×
म - प प	नि - प पम	री - री -	(सा) री - सा -
लू ऽ ह च	ले ऽ अ रुऽ	आं ऽ धी ऽ	आ ऽ वे ऽ
२	०	३	×
(नि) सां (सां) सां मं मं	रीं - सां सां	नि सां सां -	रीं सां - प
मों रि स खि	यां ऽ दु ख	हि य में ऽ	न मा ऽ य।
२	०	३	×

बडहंस-सारंग–झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

(प)नि	(ध)नि	प	म	री	सा	–	(सा)नि़	–	सा
ता	ऽ	ल	सु	र	के	ऽ	भे	ऽ	द
×		२			०		३		
म	म	म	म	म	प	–	म	प	प
गु	नि	थ	न	कि	सं	ऽ	ग	ऽ	त
×		२			०		३		
(प)नि	प	सां	सां	–	(प)नि	(ध)नि	प	म	प
में	ऽ	क	छू	ऽ	पा	ऽ	ऽ	ऽ	वे।
×		२			०		३		

अंतरा.

म	प	नि	प	सां	सां	सां	सां	सां	–
सी	ऽ	ख	त	सु	न	त	र	हे	ऽ
×		२			०		३		
नि	सां	(मं)रीं	मं	रीं	(रीं)नि	सां	सां	(प)नि	प
सु	र	की	ऽ	ढ	र	न	मु	र	न
×		२			०		३		
म	–	म	प	प	म	री	(सा)री	सा	–
मु	ऽ	द्रा	ऽ	प्र	मा	ऽ	न	सों	ऽ
×		२			०		३		
(प)नि	प	(प)सां	सां	–	(प)नि	(ध)नि	प	म	प
तो	ऽ	क	छू	ऽ	आ	ऽ	ऽ	ऽ	वे।
×		२			०		३		

संचारी.

					प				
सा	म	म	म	-	म	प	प	-	-
आ	ऽ	प	ही	ऽ	गा	ऽ	वे	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
प					रीं		प	ध	
नि̱	प	सां	सां	सां	नि	सां	नि̱	नि̱	प
आ	ऽ	प	हि	ब	जा	ऽ	ऽ	ऽ	वे
×		२			०		३		
प	ध		प						
नि̱	नि̱	प	नि̱	नि̱	प	म	री	सा	-
ता	ऽ	न	गु	नि	ज	न	के	व्यो	ऽ
×		२			०		३		
सा		सा			प				
नि̱̣	सा	म	-	म	म	प	प	-	-
रे	ऽ	स	ऽ	म	झा	ऽ	बे	ऽ	ऽ
×		२			०		३		

आभोग.

म	प	नि̱	प	-	सां	-	नि	सां	सां
बै	ऽ	जू	के	ऽ	प्र	ऽ	ऽ	ऽ	भु
×		२			०		३		
सां							प	ध	
नि̱	सां	रीं	मं	रीं	सां	सां	नि̱	नि̱	प
र	स	ब	ऽ	स	क	र	ली	ऽ	नो
×		२			०		३		
		प					सा		
म	म	म	प	प	म	री	री	री	सा
त	ब	ही	ऽ	गु	नी	ऽ	ज	न	को
×		२			०		३		

प		प			प	ध			
नि़	प	सां	-	सां	नि़	नि़	प	म	प
री	ऽ	झ	ऽ	र	झा	ऽ	ऽ	ऽ	वें।
×		२			०		३		

बडहंस–सारंग–झूमरा (विलंबित)

स्थायी.

म ध	म			म				प	प ध		सां		
निनिपम	पनि़पम	री	सा	री	म	-	म	मप	निनि	प	नि	सां	-
आऽऽऽ	ऽऽजऽ	बा	ऽ	ल	म	ऽ	सु	पऽ	नेऽ	ऽ	ही	ऽ	ऽ
३				×			२				०		
सां				प							नि़ म		
रीं	-	सां	नि़	मप	नि़	पम	म	री	सा	-	सा	रीमरी	मप
मी	ऽ	ले	ऽ	मांऽ	ऽ	हेंऽ	ग	र	या	ऽ	ल	गाऽऽ	येऽ।
३				×			२				०		

अंतरा.

प	प			सां			सां सां				नि		
म	प	नि़प	,नि	नि	सां	सांसां	नि़नि	सांनि	रीं	सां	सां	(सां)	नि़
चों	ऽ	कऽ	,प	री	ऽ	पिया	दिऽ	सऽ	ऽ	त	ना	ऽ	हिं
३				×			२				०		
म				री			नि़				प	म	
प	पम	नि़	प	म	री	सा	सा	(सा)नि़	सा	री	म	प	प
स	दाऽ	ऽ	ऽ	रौं	ऽ	ग	जि	याऽ	त	र	सा	ऽ	ये।
३				×			२				०		

बडहंस—सारंग—एकताल (विलंबित)

स्थायी.

	म						
	रीमपसां	सां	नि	पनिसां	निनिपम	रीसानिसा	— , सा
ऽ	लालहमी	सो	ऽ	ऽऽऽ	ऽऽऽऽ	ऽऽऽऽ	ऽ , अ
४		×		०		२	
							म
				(सा)	नि	सा	रीमपनिमप
				ब	ऽ	का	हेऽऽऽऽऽ
				०		३	
		म				म	
सां	निनिपमरीसानिसा	री	—	सा	निसा	री	प
ऽ	ऽऽऽऽऽऽऽऽ	बा	ऽ	त	ऽऽ	ब	ऽ
४		×		०		२	
				म	री	सा	रीरीसानि
				ना	ऽ	व	तऽऽऽ।
				०		३	
	म						
सा	री म प सां						
ऽ	ला ल ह मी						
४							

अंतरा.

	सां			नि				गं			
,सांसां	नि	सां	—	सां	निसां	सांसां	—	रीं	गंरीं	सां	—
,मन	के	फू	ऽ	ले	ऽऽ	कहां	ऽ	दे	ऽऽ	त	ऽ
४		×		०		२		०		३	
प								नि			
सां	(सां)	(प)	—ग	प	धनिसांरीं	सां	—	सां(सां)	नि	पनिसांरीं	सांनि
स	ऽ	दा	ऽऽ	रौं	गऽऽऽ	की	ऽ	चोऽ	ऽ	रीऽऽऽ	ऽऽ
४		×		०		२		०		३	

		म	म			म		नि़				
पम	री	रीमपनि़	मप,री	-	सा	सारी	पप	धनिसांरीं	सांसां	रींरींसांनि़	पमरीसारी	
याऽ	ऽ	छोऽऽऽ	ऽऽ,पा	ऽ	वे	महुं	मद	साऽऽऽ	एक	हाऽऽऽ	ऽऽऽऽव	
४		×		०		२		०		३		

म	
सा	रीमपसां
त।	लालहमी
४	

राग सामंतसारंग.

पमौ पनी पमौ रिश्च सरी मपौ निधौ च पः ।
सामंतपूर्वसारंगो रिपसंवादशोभनः ॥

अभिनवरागमंजर्याम् ॥ १६८ ॥

सामंतसारंग काफी थाटांतून उत्पन्न होतो. यांत गांधार मुळींच वर्ज्य आहे. सारंगाचा प्रकार असून यांत ऋषभ वादी व पंचम संवादी आहे. हा दुपारीं गाइला जातो. अवरोहांत थोडा धैवताचा स्पर्श होतो. यांत देस व सारंग हे मिश्रित आहेत.

उठाव.

प, मप, निप, मरे, सा, रे, मप, निधप ।

चलन.

पम, पनिप, रेरे, सा, निसा, रेम, प, म, निधप, मप, निसां,
सां, निसां रेंरें, सां निप, म, निधप ।

सामंतसारंग—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

					म				
प	म	प	नि॒	पम	री	-	सा	नि॒सा	सा
सा	ऽ	मं	ऽ	तऽ	सा	ऽ	रं	ऽऽ	ग
×		२			०		३		
सा				री			म		
नि़	सा	री	म	म	प	पम	नि॒	ध	प
त्रि	ल	स	त	च	तु	रऽ	सु	म	त
×		२			०		३		
प		सां							
म	प	नि	सां	सां	सां	-	नि	सां	सां
ज	व	उ	ऽ	त्त	रां	ऽ	ग	ग	त
×		२			०		३		
नि									
सां	रीं	सां	नि॒	प	प	पम	नि॒	ध	प
धैं	ऽ	व	त	छु	व	तऽ	इ	ष	त ।
×		२			०		३		

अंतरा.

प		सां							
म	प	नि	सां	सां	सां	सां	सां	-	सां
रि	प	क	र	त	स	म	वा	ऽ	द
×		२			०		३		
प									
नि॒	प	नि	सां	सां	नि	सां	रीं	रीं	रीं
गां	ऽ	धा	ऽ	र	सु	र	त	जि	त
×		२			०		३		

मं	मं	मं							
रीं	रीं	.रीं	मं	रीं	सां	सां	नि	सां	सां
अ	व	रो	ऽ	ह	क्र	म	स	ज	त
×		२			०		३		
म									
प	रीं	रीं	सां	-	प	म	नि॒	ध	प
सू	ऽ	र	छा	ऽ	या	ऽ	नि	ध	प।
×		२			०		३		

राग मियांकीसारंग.

सनी सधौ निपौ धश्च निसौ रिपौ मरी च सः ।
मीयांपूर्वकसारंगो मध्याह्ने ऋषभांशकः ॥

अभिनवरागमंजर्याम् ॥ १७१ ॥

मियांकीसारंग हा काफी थाटांतून उत्पन्न होतो. गांधार स्वर यांत मुळींच वर्ज्य आहे. यांत ऋषभ वादी व पंचम संवादी आहे. हा दोन प्रहरींच गातात. ऋषभाचें वादित्व व " रिप " व " रीम " या स्वरसंगति सारंगांगाच्या खुणा आहेत. मीयांमल्लाराप्रमाणें यांत " नि॒ध " संगति येते व त्यामुळेंच हा इतर सारंगांपासून भिन्न होतो. " सा, नि॒ध़ नि॒ध़, सा " या स्वरविन्यासानें या रागाचें मंडन होतें. हा एक यावनिक प्रकार असून मीयां तानसेन यांनीं हा प्रचारांत आणिला असें लोकमत आहे.

उठाव.

सा, नि़॒सा, ध़नि़॒, प़ध़नि़॒सा, रे, पमरे, सा ।

चलन.

रेसा, ध़नि़॒प़, नि़॒ध़, नि़॒ध़, सानि़॒सा, सा, नि़॒ध़, नि़॒सा, सारे,

मम, प, प, धप, मरेसा । प, नि॒ध, नि॒ध, सां, निसां,

रेंसां, नि॒ध, सां, रेंपं, मरें, सां, नि॒प, मर, सा ।

मियांकीसारंग—तिलवाडा (विलंबित)

स्थायी.

(सा) निध सा री	म री - सा	सा -नि री सा	सा (सा) नि ध
प्या रेऽ वा को	कां हां ऽ ऽ	पा ऽऽ ऽ ऽ	ऽ ऊं रे ऽ
३	×	२	०
म प निध निध	नि सा - निमा	सा री म सारी	प म री सा
पा ऽ ऊंऽ रेऽ	ऽ ऽ ऽ ऽऽ	कां हां ऽ ऽऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ।
३	×	२	०

अंतरा.

सा - री मम	म प प प	म प प ,प	प (प) मरी सा
जं ऽ ग ऽल	जं ऽ ग ल	हुं ड, फि	रं दि राऽ ऽ
३	×	२	०
सा री सा -	री म म प	प (प) म री	री म री सा
रू ठ ला ऽ	हो ऽ तो ऽ	म ना ऽ य	ला ऽ ऽ ऊं।
३	×	२	०

मियांकीसारंग—एकताल (विलंबित)

स्थायी.

(सा) निसा	निमा ,मारी	म री	- ,मामा	निमारी रीसा	नि प
मां ऽऽ	ऽऽ ,गत	प ना	ऽ ,इश	बऽऽ रऽ	से ऽ
३	४	×	०	२	०

सा	ध सा	म	री	म	
नि़ सा	नि़सा ,नि़सा	री म	म प	रीमपनिनिपम	म री
ग त	ऽऽ ,बर	नी ऽ	ऽ ऽ	ऽऽऽऽऽ नऽ	जा ऽ
३	४	×	०	२	०

	ध नि
सा सा(सा)	नि़सा सारीरी
ये ऽऽ।	ऽऽ मांगत
३	४

अंतरा.

प सां		पध		सां	नि
मप नि	सां निसां	निनिमप नि	सां सांसां	नि सां	पनिसांरीं ,सां
तुम दा	ता ऽऽ	ऽऽऽऽ ऽ	ऽ होउ	ज ग	केऽऽऽ ,हो
३	४	×	०	२	०
प [illegible]		प	प ध		सा
नि (नि)	- प	नि प	मप निनि,पमप	म री	सा(सा) नि़सा
वा ऽ	ऽ ली	ये ऽ	ऽऽ त्रिऽ,पऽऽ	त ऽ	माऽ ऽऽ
३	४	×	०	२	०
ध		म		नि	
नि़ध़ नि़सां	सा ,सा	रीमपनि सां	नि प	मप ,धप	म री
ऽऽ ऽऽ	सों ,स	होऽऽऽ ऽ	ऽ ऽ	ऽऽ ,नऽ	जा ऽ
३	४	×	०	२	०

	ध
सा सा (सा)	नि़ध़ ,सारीरी
ये ऽ।	ऽऽ,मांगत
३	४

मियांकीसारंग—चौताल (विलंबित)

स्थायी.

			नि़			म़					
री	सा	-	ध़	नि़	प़	प़	नि़	ध़	सा	सा	सा
द़	या	ऽ	नि	ऽ	ध	द़	या	ऽ	क	र	दी
०		३		४		×		०		२	
सा नि़						नि			म	म	
धध़	सा	सा	री	सा	-	सा	सा	-	री	री	म
जेऽ	अ	ष्ट	सि	ध	ऽ	न	व	ऽ	नि	ध	ऽ
०		३		४		×		०		२	
						प					
-	म	प	प	प	प	ध	प	-	म	री	-
ऽ	जो	स	ब	बि	ध	सु	ख	ऽ	पा	ऽ	ऽ
०		३		४		×		०		२	
				सा							
सा	री	सा	-	धनि़	प़						
ऊं,।	द	या	ऽ	निऽ	ध						
०		३		४							

अंतरा.

म			प								
प	-	-	नि़	ध	नि	सां	-	सां	सां	सां	-
जी	ऽ	ऽ	व	ऽ	न	मू	ऽ	क्त	क	र	ऽ
×		०		२		०		३		४	
नि			नि			नि					
सां	सां	-	सां	रीं	सां	सां	ध	नि़	नि़	प	-
ह	र	ऽ	दू	ख	ऽ	दा	ऽ	ऽ	ली	द्र	ऽ
×		०		२		०		३		४	

म प	ध नि̱	ध	नि	सां	सां	सां रीं	-	नि	सां	सां	-
प	ती	त	पा	व	न	ते	ऽ	ऽ	ऽ	रो	ऽ
×		०		२		०		३		४	
प नि̱	प	-	म	री	-	सा	सा री	सा	-	ध़ नि̱	प़
ज	स	ऽ	गा	ऽ	ऽ	ऊं, ।	द	या	ऽ	नि	ध
×		०		२		०		३		४	

मियांकीसारंग—धमार (विलंबित)

स्थायी.

सा निसा	धनि	पध
काऽ	ऽऽ	ऽऽ
०		

सा	सा	री री सारी	प	म	-	री	सा	-	-	नि़ सा	ध़ नि़	प़ ध़	सा
ऽ	म	कोऽ	द	मा	ऽ	ऽ	मे	ऽ	ऽ	बा	जे	ऽ	ऽ
३				×					२		०		
नि़ सा	प री	म	,म	प म	प	-	नि̱ ध	प	म	री	सा	री	सा
सु	न	री	ऽस	खी	ऽ	ऽ	ढ	प	की	ऽ	धु	का	ऽ
३				×					२		०		
सा	म सा	री	प	री म	-	री	सा	-	-	सा	निसा	धनि	पध
र	मा	नो	ऽ	ये	ऽ	ऽ	ही	ऽ	ऽ ।	का	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ।
३				×					२		०		

अंतरा.

प म सां	सां		सा
म प प नि ध	नि -	सां - -	नि सां रीं सां
ता ऽ ऽ री ऽ	दे ऽ	दे ऽ ऽ	कू ऽ क म
×	२	०	३
नि		प	सां सां
सां - - सां ध	नि प	म प मप	ध नि सां सां
ची ऽ ऽ है ऽ	ऽ ऽ	ला ऽ ऽऽ	ज स कु च
×	२	०	३
		म	नि म
रीं सां - सां सांध	नि प	प म री	सा सा सा रीप
जि या ऽ ते ऽऽ	ऽ ऽ	भा ऽ ज	डा र मा नोऽ।
×	२	०	३

राग लंकदहन–सारंग

रामपूरकडील एका गीतावरून लंकदहन या सारंगप्रकाराचे नियम असे होतील.

यांत दोन्ही निषाद, अवरोहांत थोडा शुद्ध धैवत व कोमल गांधार वक्र असे स्वर लागतात. या कोमल गांधारामुळें हा इतर सारंगप्रकारांहून भिन्न होतो. बाकीचे स्वर सारंगाप्रमाणेंच.

याचें साधारण चलन असें आहे.

चलन.

म   प ध   रे   म
सा, रे, म, म, प, प, निनिप, प, मरेसा, रेमरेसा, सांनिधनिप,

मपगगमरेसा, । मप, निसां, सां, सांरेंमंरेंसां, सां,

प
निप, म, म, प, पसां, सांनिधनिप,

म म
ग, रे, सा,

लंकदहन–सारंग–धमार (विलंबित)

स्थायी.

सा
गु

										प	ध		
री	म	-	म	-	प	प	प	प	-	नि	नि	प	-
ला	ऽ	ऽ	ल	ऽ	रं	ग	भ	र	ऽ	कि	न	डा	ऽ
×					२		०			३			
			री				म						
प	-	-	म	री	सा	-	री	म	-	री	-	सा	-
रो	ऽ	ऽ	री	ऽ	ऽ	ऽ	मे	ऽ	ऽ	री	ऽ	ऽ	ऽ
×					२		०			३			
सा							म	म					
सां	नि	ध	नि	प	म	प	ग	ग	म	री	-	सा	सा
आं	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ख	न	बी	ऽ	ऽ	च	ऽ	ऽ।	गु
×					२		०			३			

अंतरा.

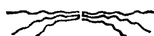
										सां			
म	प	-	नि	सां	सां	-	सां	-	-	नि	सां	सां	-
ए	क	ऽ	आ	ऽ	वो	ऽ	री	ऽ	ऽ	मो	ऽ	हे	ऽ
×					२		०			३			
नि	मं									प			
सां	रीं	मं	रीं	-	सां	-	सां	-	सां	नि	प	म	-
कि	सी	ऽ	की	ऽ	ना	ऽ	मा	ऽ	नुं	दू	ऽ	जे	ऽ
×					२		०			३			

म प - सां - सां - सां - - - - सां सां
ल गी ऽ मो ऽ हे ऽ का ऽ ऽ ऽ ऽ ब र
× २ ० ३

प म म सा
सां नि ध नि प म प ग ग म री - सा सा
आ ऽ ऽ ऽ ऽ ख न की ऽ ऽ च ऽ ऽ । गु

राग पटमंजरी.

(काफीमेलजन्य प्रकार)

निसौ रिसौ निधौ पश्च सरी मपौ धगौ रिगौ ।
मगौ रिसौ भवेत्पटमंजरी षड्जवादिनी ॥

अभिनवरागमंजर्याम् ॥ १५१ ॥

कोमलगमनी सुर जहां चढते धग न लगाइ ।
सप बादी संबादितें पटमंजरि गुनि गाइ ॥

रागचंद्रिकासार ॥ ४४ ॥

पटमंजरी हें एक मनोरंजक रूप काफी थाटांतून उत्पन्न होतें. हा राग संपूर्ण आहे. आरोहांत धैवत व गांधार हे दुर्बल असल्यानें सारंगांगाचा भास होतो. यांत वादी षड्ज आहे व संवादी पंचम आहे. हा सारंगानंतर गाइला जातो. "सारे मप" या स्वरांनीं सारंगांग व्यक्त होतें. धैवत व गांधार यांच्या योग्य प्रयोगानें त्याचा तिरोभाव होतो. हें एक अप्रसिद्ध-रूप असल्यामुळें याच्याबद्दल मतभेद असले तर नवल नाहीं.

पटमंजरीचा एक दुसरा प्रकार बिलावल थाटांतलाहि आहे. त्या प्रकाराच्या उपलब्ध असलेल्या घराणेदार चीजा क्रमिक पुस्तक मालिकेच्या पांचव्या भागांत पां. १९६ ते १९८ ई वर दिल्या आहेत, तेथें पहाव्या.

उठाव.

नि़, सा, रेसा, नि़ध़प़, सा, रेम, प, धग॒, रेग॒मग॒रेसा ।

चलन.

सा, निसारेसा, धप, सा, निसा, रेमप, ममप, गरेगमग,

रेसा, रेनिसा ।

निसां, सां, निसां; मप, प, सा, निसा, रेसा, पनिप,

निसा, रेम, प, प, मप, धगरेगमग, रेसा ।

पटमंजरी—झपताल (मध्यलय)

(काफीमेलजन्य प्रकार)

स्थायी.

री		सा					सा		
नि़	सा	नि़	सारी	सा	नि़	धप	नि़	सा	सा
अ	प	नी	ऽऽ	बि	था	ऽऽ	को	आ	ली
×		२					३		
सा	सा	ऱ				म	प		
नि़	नि़	नि़	सा	सा	री	री	म	प	-
का	ऽ	ऽ	ऽ	सें	क	ही	ये	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
प					म				
म	प	म	प	ध	ग॒	रींग॒	मग॒	री	सा
च	त	रा	ऽ	ऽ	आ	ऽऽ	ऽऽ		ऽ।
×		२							

अंतरा.

प		सां			सां				
म	प	नि	सां	सां	नि	सां	सां	-	सां
उ	मं	गो	ऽ	हि	आ	ऽ	व	ऽ	त
×		२			०		३		
प		प		म			सा		
म	प	म	प	प	सा	-	नि़	सारी	सा
म	न	मे	ऽ	ल	बे	ऽ	को	ऽऽ	स
×		२			०		३		
		सा			म				
नि़	धप	नि़	सा	सा	री	-	म	प	-
दा	ऽऽ	हे	आ	ली	कै	ऽ	से	ऽ	ऽ
×		२			०		३		

प		प			म				
म	प	म	प	ध	ग	रीग	मग	री	सा
रा	ऽ	खूं	ऽ	ऽ	आ	ऽऽ	ऽऽ	जे	ऽ।
×		२			०		३		

पटमंजरी—आडाचौताल (विलंबित)

(काफीमेलजन्य प्रकार)

स्थायी.

				प				री		म			
री	सा	निध	प	सा	-	नि	सा	नि	सा	री	म	प	मप
प	ति	याऽ	ऽ	रे	ऽ	ऽ	ऽ	लि	ख	भे	जूं	ऽ	ऽऽ
४		०		×		२		०		३		०	
प	प	प					म					सा	
म	म	प,	मपध	म	ग	री	गग	री	सा	री	निसा	सा	निसारीग
पि	या	ऽ,	ऽऽऽ	के	ऽ	ऽ	ऽऽ	पा	ऽ	ऽ	ऽऽ	से	ऽऽऽऽ।
४		०		×		२		०		३		०	

अंतरा.

सां सां		सां सां		प				प					
निनि	सांसां	निनि	सांसां	म	प	प	मप	म	प	प	,प	सा	,निसा
जाऽ	ऽरे	कग	ऽवा	क	हि	यो	ऽऽ	इ	त	नो	,सं	दे	,ऽऽ
४		०		×		२		०		३		०	
री						प		नि	म				
निसा	निसा,निसारेसा	नि	प	सा	निनि	नि,सानि	सा	सा	री	म	प	प	मप
ऽऽ	ऽऽ,ऽऽस	वा	ऽ	ऽ	ऽऽ	ऽ,ऽमो	रा	ले	जै	यो	ऽ	रे	ऽऽ
४		०		×		२		०		३		०	
री	प	प											
म	म	प,	मपध										
पि	या	ऽ,	ऽऽऽ										
४		०											

स्थायीप्रमाणें.

राग सूहा.

सूहा रागः खलु गमनिभिः कोमलैः संप्रपन्नो ।
ह्यारोहे धस्वरविरहितश्चावरोहे तथैव ॥
वादी मध्यः प्रविलसति संवादकः षड्ज एव ।
प्राङ्मध्याह्नान्मधुररुचिरं गीयते गानधुर्यैः ॥

रागकल्पद्रुमांकुरे ॥ ३८ ॥

निसौ गमौ पनिमपाः सनी पमौ पगौ मपौ ।
गमौ रिसौ सुहा मांशा द्वितीयप्रहरे दिने ॥ १५७ ॥

अपि च

निसौ मरी सनिसगा मपौ मगौ मनी पसौ ।
धनी पमौ पगौ मरी सश्च सूहाऽपरा क्वचित् ॥

अभिनवरागमंजर्याम् ॥ १५८ ॥

कोमल गमनी तीखरिखब धैवत जामें नाहीं ।
समसंवादी बादितें सूहा राग कहाइ ।

रागचंद्रिकासार ॥ ३७ ॥

सूहा हा एक काफीथाटांतून उत्पन्न होणारा कानडा प्रकार आहे. कानडा प्रकारांतलें गंधारावरचें आन्दोलन यांताहि आहे. यांत धैवत वर्ज्य आहे. याचा दुसरा एक प्रकार कोमल धैवत घेणारा आहे. ह्याचा वादीस्वर मध्यम व संवादी षड्ज आहे. गाण्याची वेळ दुपारचीं आहे. याच्या आरोहांत ऋषभ दुर्बल आहे. अवरोहांत गांधार वक्र आहे. हीही एक कानडा अंगाची खूण आहे. ह्याच्या उत्तरांगांत सारंग असतो. पण पूर्वांगांत

गांधार स्पष्ट असल्यामुळें सारंगापासून याचा भेद राहतो. यांत मुक्त मध्यम व त्यावर न्यास व तसेंच "निप" ही स्वरसंगति रागाला फार माधुर्य आणितात. दरबारीकानडा व मेघमल्लार यांच्या संयोगानें हा राग होतो असें विद्वानांचें मत आहे. सारंगाच्या प्रकारांत गांधार वर्ज्य असतो व कानड्यांत तो लागतो. हा या दोन प्रकारांत मोठा फरक आहे.

उठाव.

निसा, गम, पनिमप, सां, निप, मप, गम, पगम, रे, सा।

चलन.

म म
सा, निसा, ग, म, पग, मरे, सा, निसा, निप, सा, मरे,
म म प म
पग, म, रेसा, साग, म, प, सां, निप, मपग, मरे, सा।

कोमल धैवत घेणारा प्रकार.

निसा, मरे, सा, निसा, गम, पम, गम, निप, सां, धनिप,
मप, गम, रे, सा ।

सूहा—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

सा		म	म				प		
नि़	सा	ग	ग	म	प	प	निम	प	सां
क	र	हा	ऽ	र	प्रि	य	ठाऽ	ऽ	ठ
×		२			०		३		
प		प			प		म		
नि	प	निम	प	सां	नि	प	प	ग	म
सु	ध	राऽ	ऽ	ग	क	रि	ये	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
म		म	म		सा		सा		
ग	म	ग	ग	म	री	-	री	सा	-
सो	ऽ	हा	ऽ	भि	धा	ऽ	न	सौं	ऽ
×		२			०		३		
सा		म			प		सा		
नि़	सा	ग	म	प	ग	म	री	-	सा
वा	ऽ	को	ऽ	बि	च	रि	ये	ऽ	ऽ
×		२			०		३		

अंतरा.

प		सां					सां		
म	प	नि	सां	सां	सां	-	नि	सां	सां
म	ऽ	ध्य	म	क	रे	ऽ	औं	ऽ	श
×		२			०		३		
सां					सां		नि		
नि	सां	सां	रीं	सां	नि	सां	प	नि	प
धै	ऽ	व	त	को	त	जि	ये	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
प		म	म				प	प	
नि	प	ग	ग	म	प	-	नि	मप	सां
द	र	बा	ऽ	र	मे	ऽ	घ	जुऽ	त
×		२			०		३		

प		प			प		म	म	
नि	प	निम	प	सां	नि	प	ग	ग	म
नि	प	सौंऽ	ऽ	ग	कु	रि	ये	ऽ	ऽ।
×		२			०		३		

प		म	म	
म	प	ग	ग	म
सो	ऽ	हा	ऽ	भि
×		२		

स्थायी प्रमाणें.

सूहा-एकवाईत्रिताल (विलंबित)

स्थायी.

प
नि
सो

								प						म	प	
नि	प	-	म	म	प	-	सां	नि	प	-	म	प	प	गम	म	
हु	त	ऽ	ग	ल	बी	ऽ	च	बै	जौं	ऽ	ति	ऽ	मा	लाऽ	मो	
३								२				०				
	म	ग												म	प	
प	ग	म	म	रीं	सा	-	सा	सा	म	-	प	प	मप	गम	नि	
ऽ	र	ऽ	मु	क	ट	ऽ	न	प	न	ऽ	चि	शा	ऽऽ	लाऽ,।	सो	
								२				०				

अंतरा.

म
म

								सां					सां	प	प
प	नि	प	नि	सां	सां	-	सां	नि	सां	रीं	सां	नि	सां	निप	नि
क	रा	ऽ	कु	त	कूं	ऽ	ड	ल	ल	ट	क	चा	ऽ	लाऽ	च

म · प प प म प
प ग॒ म म प नि॒ प सां नि॒ प - मप म प ग॒म नि॒
त रा ऽ के ह र रं ग गि र ऽ धर ला ऽ लाऽ,।सो
३ × २

सूहा—त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

नि॒ सा री प
सा - म री प म नि॒ प सां - नि॒ प - प प री
का ऽ क रूं हो ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ का हा ऽ क रूं ऽ
० ३
री री नि॒ सा री
म म री सा री री सा - सा सा म म री री सा सा
सु नो मो री स ज नी ऽ उ न बि न अ ब मैं का
० ×
म॒ प॒ री
प॒ नि॒ प॒ सा सा सा सा - म री म सा री री सा सा
क ल न प र त हैं ऽ घ रि प ल न ए रि

अंतरा.

म प सां
री म री प प प नि॒ मप नि - सां सां सां - सां -
बै ऽ जु क ह त हैं ऽऽ ला ऽ इ मि ला ऽ ई ऽ
× ० ३
नि॒ नि॒ सा
पनि॒ पनि॒ प म री - सा - सा - म री
तऽ बऽ हीं ऽ जा ऽ नी ऽ। का ऽ क रूं

सुहा—त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

प
सां सां
प ऽ

नि सा म मम मप म म
सांरीं सांनि पम रीरी ग - - ग गग म निनि पप गम री सा सां
ऽऽ लऽ नऽ मोऽ हा ऽ ऽ य हऽ र रंऽ गऽ केऽ बि ना। प
३ × २

अंतरा.

प
म
सा

प प प सा सां प प
प नि नि नि सां - सां - नि सां रीं सां नि सां निप म
ऽ रौं ऽ ग पा ऽ णी ऽ के ऽ शु भ द्‌ र सऽ बि
×

म सां सां नि म
प नि सां रीं गं मं रीं सां निसां सांरीं सांनि पम गम री सा सां
न त र स त ऽ मो रा जिऽ ऽऽ याऽ निऽ सऽ दि ना।,प
३ • × २

सूहा—तिलवाडा (विलंबित)

स्थायी.

प
नि
,आ

मम प | प नि प | प प प
प,मप गग म ,मप | सां - निसां नि | म प मप ,मप | सां - निसां ,निनि
ज,ऽऽ रेऽ ऽ ,बऽ | धा ऽ ऽऽ वा | ऽ ऽ ऽऽ ,बऽ | ने ऽ ऽऽ ,लाऽ
३ | × | २ | ०

मम | म सा | नि | प म
प,मप गग म निप | सां गम री सा | सा म म ,प | मपनिनि पमपग म ,नि
ड,ऽऽ लेऽ के ऽऽ | ऽ घऽ ऽ र | गा ऽ वो ,मा | ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ई।,आ
३ | × | २ | ०

अंतरा.

प म प | सां | प सां सां | सां नि
म प प निप ,निनि | सां सांसां रींनिसां सां | निप ,नि निसां —सां | रीं सां,सांरीं सांप निप
बा ऽल केऽ ,घर | ब्या हार चोऽऽ है | अत ऽसु गौंऽ ऽअ | औं ग,मऽ लाऽ ऽयां
३ | × | २ | ०

म मम | म मम सा | नि | म
प गगम प,निप सां | प,मप गगम री सा | साम म प प | मपनिनिपम पगम म नि
आ छेऽत्र ने,ऽऽ क्रो | गैं,ऽऽ यऽत्र जा ये | रीऽ झा इ ये | माऽऽऽऽऽ ऽऽऽ ई।आ
३ | × | २ | ०

सूहा—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

सा		म	म				प		
नि॒	सा	ग॒	ग॒	म	प	प	नि॒म	प	सां
अ	क	क	ऽ	क्क	क	क	कऽ	ऽ	क्क
×		२			०		३		
प		प			प		म		
नि॒	प	नि॒म	प	सां	नि॒	प	प	ग॒	म
क	क	कऽ	ऽ	क्क	क	र	ते	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
प		म	म	म	म	म	म	म	
म	प	ग॒	ग॒	ग॒	ग॒	ग॒	ग॒	ग॒	म
थे	इ	या	ऽ	ऽ	थे	इ	या	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
म	म	म			म		सा		
ग॒	ग॒	ग॒	म	प	ग॒	म	री	-	सा
सु	र	सा	ऽ	ऽ	धौं	ऽ	ऽ	ऽ	ते।
×		२			०		३		

अंतरा.

प		प		सां					
म	प	नि॒	प	नि	सां	सां	सां	-	-
गा	ऽ	ये	ऽ	गु	र	न	तें	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
सां		सां			सां				
नि	सां	नि	सां	रीं	नि	सां	नि॒प	नि॒	प
थे	इ	थे	ऽ	इ	क	र	तेऽ	ऽ	ऽ
×		२			०		३		

प		म					प		
म	प	ग_	म	म	म	प	नि_म	प	सां
थे	इ	आ	ऽ	वे	थे	इ	आऽ	ऽ	वे
×		२			०		३		
प		प			प				
नि_	प	नि_म	प	सां	नि_	पम	प	ग_	म
ति	र	नाऽ	ऽ	द	ति	रऽ	ते	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
प		म	म						
म	प	ग_	ग_	म					
थे	ई	या	ऽ	ऽ					
×		२							

स्थायीप्रमाणें.

सूहा—चौताल (विलंबित)

स्थायी.

प					म	म	म				
नि_	प	–	प	ग_	ग_	ग_	ग_	म	री	–	सा
र	थ	ऽ	की	ऽ	ग	रू	ऽ	र	धू	ऽ	र
×		०		२		०		३		४	
सा									म		
नि_	सा	–	म	–	म	म	–	प	प	ग_	म
अ	स	ऽ	मा	ऽ	न	छा	ऽ	यो	है	ऽ	ऽ
×		०		२		०		३		४	
म	म					सा		री			
ग_	ग_	म	री	–	सा	री	–	नि_	सा	सा	–
दौ	ऽ	रे	दौ	ऽ	रे	दे	ऽ	ख	न	को	ऽ
×		०		२		०		३		४	

नि सा						प		प		म	
सा	म	-	प	-	प	सां	-	नि	·प	ग	म
ज	द्रू	ऽ	ना	ऽ	थ	आ	ऽ	ऽ	यो	है	ऽ।
×		०		२		०		३		४	

अंतरा.

प		प						सां			
म	प	-	नि	प	नि	सां	-	नि	सां	सां	-
पा	ऽ	ऽ	ती	ऽ	के	भे	ऽ	ज	न	को	ऽ
×		०		२		०		३		४	
सां			मं			सां		रीं			
नि	सां	-	रीं	मं	गं	रीं	-	नि	सां	-	सां
छि	न	ऽ	द्रू	ऽ	न	ला	ऽ	गि	बा	ऽ	र
×		०		२		०		३		४	
प			म			प					
म	-	प	प	-	सां	नि	प	नि	प	सां	-
द्वा	ऽ	रि	का	ऽ	को	छां	ऽ	ड	प्र	भू	ऽ
×		०		२		०		३		४	
						प		प		म	
प	रीं	रीं	रीं	सां	-	सां	-	नि	प	ग	म
कृ	ऽ	ज	न	को	ऽ	आ	ऽ	ऽ	यो	है	ऽ।
×		०		२		०		३		४	

सूहा—चौताल (विलंबित)

स्थायी.

									प	प	
	सां	-	सांनि	सां	रीं	सां	नि	सां	निप	नि	प
	री	ऽ	हऽ	ऽ	रि	कृ	ऽ	ऽ	जऽ	न	में
		०		२		०		३		४	

न						म			सा		
प	मग	मग	म	-	प	प	मग	म	री	-	सा
ह	रीऽ	ऽऽ	डा	ऽ	र	ह	रीऽ	ऽ	बां	ऽ	स
×		०		२		०		३		४	
			म			म	प		सां		
री	सा	-	री	-	म	प	निप	-	नि	सां	सां
ह	री	ऽ	बां	ऽ	स	ह	रीऽ	ऽ	बां	सु	री
×		०		२		०		३		४	
			सां			सां			प	प	
रीं	सां	-	नि	सां	सां	रींनि	सां	सां	निप	निम	प
ह	री	ऽ	मु	क	ट	मोऽ	ऽ	र	लीऽ	ऽऽ	ऽ।
×		०		२		०		३		४	

अंतरा.

				प							
म	-	म	प	नि	प	नि	सां	सां	सां	सां	-
प	ऽ	न्ना	ऽ	पो	ऽ	घा	ऽ	ख	ह	री	ऽ
×		०		२		०		३		४	
सां	सां										
नि	नि	सां	रीं	-	सां	रीं	सां	सां	निप	नि	प
कि	स	न	जी	ऽ	को	ना	ऽ	म	हऽ	री	ऽ
×		०		२		०		३		४	
नि	मं	रीं							प		
सां	गं	मं	रीं	-	सां	रीं	सां	-	निप	नि	सां
क	म	ल	बी	ऽ	च	ग	टा	ऽ	हऽ	री	ऽ
×		०		२		०		३		४	
						सां			प	प	
सां	सां	-	रीं	-	सां	रींनि	सां	सां	निप	निम	प
ह	री	ऽ	ह	ऽ	री	होऽ	ऽ	र	हीऽ	ऽऽ	ऽ।
×		०		२		०		३		४	

सूहा—चौताल (विलंबित)

स्थायी.

कण		सा			
सा	म	री	सा	निसा	सा
क	न	क	बैं	ऽऽ	दि
०		३		४	

कण	नि	म	म				री					
	सा	ग	ग	प	म	प	म	री	सा	री	नि	सा
	उ	ल	ऽ	टे	ऽ	ऽ	र	हीं	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
	×		०		२		०		३		४	
कण	सा						म	म				
	नि	सा	मग	म	प	प	ग	ग	म	री	-	सा
	छू	ऽ	टेऽ	बा	ऽ	र	टू	टे	ऽ	हा	ऽ	र
	×		०		२		०		३		४	
कण	मा				मम		म				नि	नि
	री	निसा	सा	सा	गग	प	प	निप	सां	निसां	ध	ध
	फैं	ऽऽ	ल	र	होऽ	ऽ	क	जऽ	रा	ऽऽ	दृ	स
	×		०		२		०		३		४	
कण	ध				नि	नि						
	नि	प	सां	निसां	ध	ध	ग	ग	म	री	निसा	सा
	ऽ	दि	स	ऽऽ	त	न	च	ट	क	बैं	ऽऽ	दि।
	×		०		२		०		३		४	

अंतरा.

कण			नि	नि								
	म	प	ध	ध	नि	सां	सां	-	सां	नि	रीं	सां
	द	र	की	ऽ	द	र	की	ऽ	को	ऽ	च	की
	×		०		२		०		३		४	

मं	मं		सां	नि॒	प	म	म				
गं॒	गं॒मं	रीं	रीं	सां	नि॒	प	ग॒	म	प	री	सा
प	टीऽ	ऽ	या	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	द	र	की	ऽ
×		०		२		०		३		४	

			म								
सा	सा	सा	ग॒	प	प	पम	नि॒	प	सां	निसां	सां
ल	ट	प	टा	ऽ	त	चऽ	ल	त	चा	ऽऽ	ल
×		०		२		०		३		४	

				म	म						
पनि॒	मप	पनि॒	मप	ग॒	ग॒म	री	सा	म	री	निसा	सा
लऽ	चऽ	कऽ	तऽ	क	टऽ	क	न	क	बैं	ऽऽ	दि।
×		०		२		०		३		४	

सूहा—धमार (विलंबित)

स्थायी.

प		म		नि॒			प	म			रीं		
नि॒	प	ग॒	म	प	सां	-	नि॒	प	सां	-	नि॒	सां	-
ए	रि	मैं	ऽ	का	ऽ	ऽ	से	ऽ	क	ऽ	हूं	ऽ	ऽ
३				×					२		०		

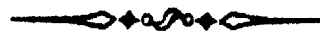
प				म	म	म			सा				
नि॒	-	प	-	ग॒	ग॒	ग॒	म	ऽ	री	-	सा	-	-
जा	ऽ	य	ऽ	वे	ऽ	ऽ	तो	ऽ	का	ऽ	न्हा	ऽ	ऽ
३				×					२		०		

							प		प				
म	म	म	म	प	-	-	नि॒	प	ग॒	म	री	-	सा
त	क	त	क	मा	ऽ	ऽ	र	त	पि	च	का	ऽ	रि
३				×					२		०		

अंतरा.

प प			
म प - नि॒ प	सां -	सा सा -	सां - नि॒ सां
रं ग ऽ के ऽ	ऽ ऽ	स र ऽ	की ऽ ऽ ऽ
	२	०	३
सां सां सां		सां	नि॒
नि॒ नि॒ सां रीं -	सां -	रीं नि॒ सां	प - नि॒ प
भ र ऽ पी ऽ	च ऽ	का ऽ ऽ	री ऽ ऽ ऽ
×	२	०	३
म म म		नि॒ प	नि॒
प - - ग॒ ग॒	म -	प प नि॒	म प सां सां
हा ऽ ऽ थ ऽ	न ऽ	लि ये गु	ला ऽ ऽ ल
	२	०	३
प म म		ना	
नि॒ प - ग॒ ग॒	म -	री - सा	
भ र ऽ झो ऽ	ऽ ऽ	ऽ ऽ रि	
×	२	०	

राग सुघराई.

सुघ्राई स्यान्मृदुगमनिका रोहणे धैवतेन ।
हीनेत्युक्ता पुनरभिहिता चावरोहे धयुक्ता ॥
वादीस्यात्पंचम इह सुसंवादिषड्जः प्रयुक्तो ।
मध्याह्नात्प्राक् सरसमधुरं गीयते बुद्धिमद्भिः ॥

रागकल्पद्रुमांकुरे ॥ ३९ ॥

धपौ मरी निसरिगा मरी सनी पमौ च पः ।
गमौ रिसौ भवेत्पांशा संगवे सुघराइका ।

अभिनवरागमंजर्याम् ॥ १५९ ॥

तीवर रिध कोमल गमनि चढते ध नहिं लगाइ ।
सप संबादीबादितें गुनि गावत सुघराई ॥

रागचंद्रिकासार ॥ ३८ ॥

सुघराई काफी थाटांतून उत्पन्न होणारा एक कानडा आहे. ह्यांत आरोहांत धैवत वर्ज्य आहे. " निप " संगति ह्यांत सुद्धां पुष्कळवेळां येते कारण ती कानड्याची एक खूण आहे. अवरोहांत गांधार वक्र आहे. व तो आन्दोलित आहे. हा राग दिवसाचे दुसरे प्रहरीं गातात. ह्याचा वादीस्वर पंचम व संवादी षड्ज आहे. ह्यांत किंचित् सारंगांग पण आहे. अडाणा व वृंदावनी यांच्या संमिश्रणानें हा राग होतो असें म्हणतात. हा शहाना–कानड्याशीं समप्रकृतिक आहे. शहाना ही ह्याच रागाची रात्रीं गाइली

जाणारी प्रतिमूर्ति आहे. सूहांत धैवत मुळींच वर्ज्य आहे. ह्यांत तोच फक्त आरोहांत वर्ज्य आहे. ह्या रागांत गांधार व धैवत हे दोन्ही स्वर स्पष्ट लागतात.

उठाव.

धप, मरे, नि़सा, रे, ग, म, रेसा, निप, मप, गम, रेसा ।

चलन (प्रकार १)

नि   मम   म
धप, रे, सा, रे, नि़सा, सा, रेगगम, रे, सा, नि़सा, रेम,
प   म
मप, निप, सां, पनिप, मपगम, प । म, प, निसां,
प   प   मम
सां, रें, सां, निप, पमप, निप, गग, म ।

चलन (प्रकार २)

नि नि   मम   म
साध, धनिप, परेम, मप, निप, सां, निसां, गग, म, निप,
म म   री   नि नि   मम   री
मपग, गम, मरी, ध ध निप, पग, मरे, सा । मप,
निप, नि, सां, रेंसां, मरेंसां, निसांरेंसां, पनिप,
मप, निसां, रेंसां, प, निप, सां,
मम
पग, मरे, सा ।

सुघराई—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

नि॒			प	प				सा	
ध	प	–	मप	नि॒	प	म	री	री	सा
दै ×	ऽ	ऽ २	याऽ	पि	या ०	बि	न ३	मै	का
म	म	म					सा	री	
ग॒	ग॒	ग॒	म	म	री	–	री	निसा	सा
प ×	ल	ना २	ऽ	सो	हा ०	ऽ	य ३	आऽ	लि
सा		म					प		
नि़	सा	री	म	म	प	प	नि॒	म	प
नि ×	स	दि २	न	त	र ०	फ	त ३	र	फ
नि॒					नि				
प	नि	सां	निरीं	सांगीं	सां	प	प	नि॒म	प
जि ×	य	रा २	अऽ	कुऽ	ला ०	ऽ	य ३	आऽ	लि।

अंतरा.

प			प						
म	म	प	नि॒प	नि	सां	सां	सां	–	सां
ह ×	रि	प्रि २	यऽ	च	र ०	न	पां ३	ऽ	शु
सां		मं						प	
नि	सां	रीं	मं	रीं	सां	–	प	नि॒	प
क ×	ब	ला २	ऽ	वें	गे ०	ऽ	सु ३	घ	र
	म	म		री			प	ध	
पनि॒	पप	ग॒	म	म	प	–	ध	म	प
इऽ ×	तऽ	नी २	ऽ	क	हो ०	ऽ	ह ३	म	रि

						नि				पं	
प	रीं	सां	-	सांरीं		सां	प	प		निम	प
त	प	त	ऽ	मिऽ		टा	ऽ	य		आऽ	ली
×		२				०		३			

सुघराई—त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

नि सा								प		म		म			
सा	म	री	म	प	प	प	-	नि	प	ग	-	ग	-	म	-
अ	ध	ऽ	प्रभु	ज	त	वा	ऽ	क	रि	हों	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
०				३				×				२			
	म	म		प	ध				म	म		सा			
	ग	ग	म	नि	नि	ध	प		ग	ग	म	री	-	सा	-
ऽ	का	ऽ	ल्न	नं	दि	या	ऽ	ऽ	गै	ऽ	ली	मैं	ऽ	को	ऽ।
०				३				×				२			

अंतरा.

	प			सां				सां				सां			
-	म	-	प	नि	-	सां	-	नि	सां	रीं	सां	नि	सां	नि	प
ऽ	पा	ऽ	स	कै	ऽ	से	ऽ	आ	उं	तो	रे	मि	त	वा	ऽ
०				३				×				२			
मं								सां				सां			
रीं	-	रीं	मं	रीं	-	सां	सां	नि	सां	रीं	सां	नि	सां	नि	प
मो	ऽ	य	र	है	ऽ	स	ब	घ	र	के	ऽ	लु	ग	वा	ऽ
०				३				×				२			
						प									
प	रीं	सां	रीं	नि	सां	नि	प	मप	नि	प	म	री	-	सा	-
अ	ब	हि	सु	न	त	जा	ऽ	ऽऽ	ऽ	ग	लि	मैं	ऽ	का	ऽ।
०				३				×				२			

सुघराई—त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

प प ध	प ध		सा
म प नि नि	प मप नि नि	प म प म	री - री -
ब ऽ ल्मा ऽ	रे ऽऽ चू ऽ	न रि या ऽ	मै ऽ का ऽ
×	२	०	३
म म			म म
ग - ग -	म प	धप म प -	ग - ग -
ला ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ल रं	गाऽ ऽ ऽ ऽ	दे ऽ ऽ ऽ
×	२	०	३
म म			
ग - ग म	री - सा -	री री री -	सा - सा -
जै ऽ सी ऽ	तो ऽ री ऽ	प गि यां ऽ	वै ऽ सी ऽ
×	२	०	३
ग म ध	म प ध		सा
म - नि नि	प प नि नि	प म प म	री - री -
मो ऽ री ऽ	रे ऽ चू ऽ	न रि या ऽ	मै ऽ का ऽ।
×	२	०	३

अंतरा.

प	प प		
म - प प	नि - नि -	सां सां सां सां	सां - सां -
रौं ऽ ग रं	गी ऽ ली ऽ	औ र च ट	की ऽ ली ऽ
×	२	०	३
नि रीं रीं		प ध	सा
सां - मं मं	रीं - सां -	नि नि प म	री - री -
भो ऽ र मं	गा ऽ दे ऽ	चू ऽ न र	मै ऽ का ऽ
×	२	०	३
म म			म म
ग - ग -	म प	धप म प -	ग - ग म
ला ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ल रं	गाऽ ऽ ऽ ऽ	दे ऽ ऽ ऽ
×	२		३

सुघराई—त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

म	प	-	नि	प	म	प	म	रीग	सारी	-	म	-	प	प	-
तो	रे	ऽ	ग	र	ज	वा	ऽ	हांऽ	ऽऽ	ऽ	रे	ऽ	पि	या	ऽ
०				३				×				२			
	म	प	,प	नि	प	नि	प	सां	-	-	-	नि	सां	-	सां
ऽ	बा	बु	ऽल	के	ऽ	ऽ	ऽ	दे	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	स
०				३				×				२			
सां	रीं	सांरीं	गं	-	रीं	सां	-	-	-	प	प	प	-	ध	म
ना	ऽ	ऽऽ	ऽ	ऽ	जि	या	ऽ	ऽ	ऽ	पि	या	हां	ऽ	हां	ऽ।
०				३				×				२			

अंतरा.

म	-	प	प	नि	प	नि	-	सां	-	-	,सां	सां	-	सां	सां
जो	ऽ	क	छु	ह	म	से	ऽ	चू	ऽ	ऽ	कप	री	ऽ	तु	म
०				३				×				२			
नि	नि	प	-	नि	नि	सां	-	सां	रीं	सांरीं	गं	रीं	-	सां	-
ले	ऽ	हो	ऽ	अ	प	ना	ऽ	ता	ऽ	ऽऽ	ऽ	ऽ	ऽ	सा	ऽ
०				३				×				२			
प	गं	-	गं	रीं	रीं	सां	सां	-	प	प	प	प	-	ध	म
सा	ऽ	ऽ	स्न	नं	द	दु	ख	ऽ	सैं	या	पि	या	ऽ	हां	ऽ।
०				३				×				२			

सुघराई—त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

प	म म सा	म	
सां - नि प	ग गम री री	ग - म म	प - प -
पा ऽ य ल	रु मऽ झु म	बा ऽ जे स	खी ऽ री .
०	३	×	२
		म म म	
प रीं नि सां	नि प म प	ग ग ग म	री री सा -
कै से आ उं	पि या के मि	ल न को ऽ	अ प ने ऽ
०	३	×	२

अंतरा.

म प नि प	नि - सां सां	प रीं सां रीं	नि सां नि प
ज ब दे ऽ	खूं ऽ त ब	अ त हि स	ता ऽ वे ऽ
०	३	×	२
रीं		म म	
मं - रीं सां	रीं - सां -	ग गम री सा	री - सा -
आ ऽ ग ल	गा ऽ ये ऽ	सि गऽ रे सिं	गा ऽ रे ऽ
०	३	×	२

सुघराई—एकताल (मध्यलय)

स्थायी.

ध			रीं	ध	
प -	रीं सां	- रीं	नि -	सां प	- नि
बा ऽ	र बा	ऽ र	बा ऽ	र बा	ऽ र
×	०	२	०	३	४

			म		सा	म				सा	
प	म	प	ग	री	री	री	म	प	निप	नि	-
तु	म	को	क	हू	के	हा	ऽ	ऽ	ऽऽ	री	ऽ
×		०		२		०		३		४	
		सां						प		म	म
सां	-	नि	सां	निसां	रींसां	नि	सां	नि	प	ग	ग
ऽ	ऽ	क	ब	हूंऽ	ऽऽ	ह	म	रे	ऽ	ला	ऽ
×		०		२		०		३		४	
				म		सा		सा			
म	री	-	सा	री	-	नि	सा	नि	सा	री	म
र	ला	ऽ	र	ला	ऽ	र	फि	रो	ऽ	ऽ	ऽ
×		०		२		०		३		४	
		नि		प				मं			
प	नि	म	प	म	प	नि	सां	रीं	मं	रीं	सां
ऽ	ऽ	न	मु	रा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	री	ऽ।
		०		२		०		३		४	

अंतरा.

म	म	म	प		प	नि	-	सां	-	नि	सां
ड	ग	र	ड	ग	र	का	ऽ	है	ऽ	ह	म
०		३		४		×		०		२	
				प		सां		मं			
रीं	सां	नि	सां	नि	प	नि	सां	रीं	मं	रीं	-
को	स	ता	ऽ	वे	ऽ	तु	म	को	ऽ	लो	ऽ
०		३				×		०		२	
								प			
सां	सां	नि	सां		सां	नि	सां	नि	प	म	म
ग	न	ला	ऽ	ज	न	आ	ऽ	वे	ऽ	स	ब
				४		×		०		२	

		प						सा			
प	प	नि	प	सां	-	सां	सां	नि	सां	रीं	मं
रं	ग	या	ऽ	री	ऽ	त	न	हू	म	रे	ऽ।
०		३		४		×		०		२	

रीं	सां	निसां	रींसां	नि	प
म	न	भाऽ	ऽऽ	वे	ऽ
०		३		४	

सुघराई—आडाचौताल (मध्यलय)

स्थायी.

री		म						मरी					
नि	सा	री	म	निप	निम	पग	म	गग	रीसा	री	-	सा	निसा
हु	कु	म	की	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽ	बांऽ	ऽऽ	ऽ	ऽ	धी	ऽऽ
×		२		०		३		०		४		०	
री					सां			नि	पप				
नि	सासा	मरी	म	प	नि	सां	सां	पम	निनि	पम	रीमा	री	सा
सा	हेब	केऽ	आ	गे	ठा	ऽ	डी	कऽ	रऽ	जोऽ	ऽऽ	ऽ	र
×		२		०		३		०		४		०	

अंतरा.

प	सां									प		म	पप
निप	निनि	सां	निसां	सांनि	रीं	सां	रींनि	सां	सां	नि	प	पम	निनि
महु	मद	शा	ऽऽ	जोऽ	हि	फ	रऽ	ऽ	मा	वे	ऽ	सोऽ	हिऽ
४		०		×		२		०		३		०	

									पप				पप
पम	पम	गुम	म	री	म	पनि	पसां	निसां	निनि	पम	प	मप	निनि
बऽ	जाऽ	ऽऽ	लों	ने	क	नाऽ	ऽऽ	ऽऽ	मुऽ	खऽ	न	मोऽ	ऽऽ
४		०		×		२		०		३		०	

पम	रीसा	री	सा
ऽऽ	ऽऽ	ऽ	र।
४		०	

सुघराई—त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

प							सा	म							
मप	निसां	रींसां	निप	मग	रीग	–	रीरी	ग	–	–	म	री	–	–	ग
जाऽ	ऽऽ	ऽऽ	नेऽ	नाऽ	ऽऽ	ऽ	देऊं	गी	ऽ	ऽ	पि	या	ऽ	ऽ	ऽ
०				३				×				२			
				सा								सा			
सा	–	–	–	नि॒	नि॒	नि॒	सा	सा	सा	सा	सा	नि॒	सा	री	री
को	ऽ	ऽ	ऽ	क	स	क	म	स	क	अ	रु	झ	ट	क	प
०				३				×				२			
		म											म		
सा	सा	प	–	म	नि	प	म	री	ग	री	सा	री	ग	–	–
ट	क	दूं	ऽ	ब	र	सो	ऽ	क	छु	क	हे	ग	यो	ऽ	ऽ।
०				३				×				२			

अंतरा.

प															
म	म	–	प	–	प	नि	प	नि	–	सां	सां	सां	–	सां	–
अ	दा	ऽ	रं	ऽ	ग	सा	ऽ	ची	ऽ	क	र	मा	ऽ	नो	ऽ
२				०				३				×			

सां नि नि नि नि	सां सां सां -	सां रीं सां सां	नि - प -
उ न दो उ	व न सो ऽ	क छु न क	ही ऽ मैं ऽ
२	०	३	×
प नि - म प	सां - सां -	म नि - प नि	म प मप निनि
जो ऽ ऽ क	ही ऽ सो ऽ	धी ऽ ट लं	ग र सोऽ ऽऽ
२	०	३	×
मप निनि पम रीसा			
ऽऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ।			

सुघराई—रूपक (मध्यलय) पाठ १

स्थायी.

प म -	प सां	नि सां निप निप	प म -	म प प	म प मरी म
हो ऽ	म ट	की ऽऽ ऽऽ	मो ऽ	ऽ रि	रे ऽऽ ऽ
२	३	०	२	३	०
म ग म गम	री सा	सा री - सा	सा -	म री म	प - निप
इया ऽऽ	म क	न्हे ऽ या	गो ऽ	र स	के ऽ ऽऽ
२	३	०	२	३	०
सां नि सां	निसां रीं	रीं - सां	सां नि -	सां रीं	नि सां निप निप
मि स	ऽऽ ऽ	लू ऽ ऽ	ऽ ऽ	ऽ ऽ	टी ऽऽ ऽऽ।
२	३	०	२	३	०

अंतरा.

प				सां			सां						
म	म	प	नि̲प	नि	सां	सां	नि	सां	सां	-	रीं	-	सां
अं	च	रा	ऽऽ	प	क	र	मे	ऽ	रो	ऽ	बैं	ऽ	यां
२		३		०			२		३		०		

नि				नि̲			प				सां		
सां	रीं	सां	रीं	सां	नि̲	प	म	म	प	नि̲प	नि	सां	-
झि	झ	के	ऽ	ली	ऽ	नि	औ	र	हां	ऽऽ	हां	ऽ	ऽ
२		३		०			२		३		०		

सां	सां			सां							नि̲		
नि̲	नि̲	सां	नि̲सां	रीं	-	सां	नि̲	सां	नि̲सां	रीं	सां	-	नि̲प
क	र	ऽ	ऽऽ	छू	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽ	ऽ	टी	ऽ	ऽऽ।
२		३		०			२				०		

सुघराई—रूपक (मध्य—विलंबित) पाठ २

स्थायी.

प				नि			प			म	म		
म	-	प	सां	सां	नि̲	प	म	-	प	प	प	म	री
हो	ऽ	म	ट	की	ऽ	ऽ	मो	ऽ	ऽ	रि	रे	ऽ	ऽ
२		३		०			२		३		०		

म									म				
री	म	री	सा	री	-	सा	सा	-	री	म	प	नि̲	प
श्या	ऽ	म	क	न्है	ऽ	या	गो	ऽ	र	सं	के	ऽ	ऽ
२		३		०			२		३		०		

							सां				नि̲		
सां	-	मिसां	निसांरीं	रीं	-	सां	नि̲	सांनि	रीं	सांरीं	सां	नि̲	प
ऽ	ऽ	मीऽ	सऽऽ	लू	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽ	ऽ	ऽऽ	टी	ऽ	ऽ।
२				०			२		३		०		

अंतरा.

प		सां	सां		
म म	प निप	नि सां सां	नि -	सां -नि	रीं - सां
अ च	रा ऽऽ	प क र	मे ऽ	री ऽऽ	बै ऽ यां
२	३	०	२	३	०

सां		नि	प	प	सां
नि सां	रीं सांरीं	सां नि प	म मप	नि प	नि सां -
झी ऽ	झ कऽ	ली ऽ ऽ	औ रऽ	हां ऽ	हां ऽ ऽ
२	३	०	२	३	०

सां			सां		नि
नि सां	निसां निसांरीं	रीं - सां	नि सांनि	रीं सांरीं	सां नि प
क र	ऽऽ ऽऽऽ	छू ऽ ऽ	ऽ ऽऽ	ऽ ऽऽ	टी ऽ ऽ।
२	३	०	२	३	०

सुघराई—तीव्रा (मध्यलय)

स्थायी.

प
नि
क

	म म	म	प	म म	म म
प प	गग म	नि प -	म प	ग ग	ग ग म
र म	कऽ र	क री ऽ	म र	ही ऽ	मे ऽ ऽ
२	३	×	२	३	×

ग म	म		म म		म म
म नि	प प	प गम म	ग ग	म प	ग ग म
र ब	र हि	मा ऽऽ न	सा हा	ब सु	भा ऽ न
२	३	×	२	३	×

		नि़	नि
री री	सा सा	सा रीं रीं	सां - रीं सां सां नि प
नि स	दि न	चा ह त	तें ऽ रि अ मा ऽ ऽ
२	३	×	। ×

	प प	प प
नि प	मप सां	नि प नि
ऽ ऽ	नऽ र	हे म। क
२	३	×

इत्यादि वर प्रमाणें.

अंतरा.

प	प		प	सां	
म प	निप नि	सां - सां	निप निप	नि सां	रीं रीं सां
औं ऽ	तऽ र	जा ऽ मि	पाऽ ऽऽ	क प	र व र
२	३	×	२	३	×
सां सां		प प	प	सां	
नि नि	सां सां	नि नि प	। प	नि सां	रीं - सां
दि गा	ऽ र	ते ऽ ऽ	रो ऽ	ही ऽ	दी ऽ न
२	३	×	२	३	×
प	म म	म म	प	प	प प
नि प	ग ग	ग ग म	म प	मप सां	नि प नि
र ख	ली ऽ	जे ऽ ऽ	नि त	नऽ बी	ना मे। क
२	३	×	२		×

	मम	म
प प	गग म	नि प -
र म	कऽ र	क री ऽ
२	३	×

सुघराई—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

नि़	नि	नि			म			म	म
सा	ध	ध	नि	प	प	-	प	ग	ग
सूं	ऽ	दू	र	न	वे	ऽ	ली	अ	ल
×		२			०		३		
म	म		प		म	म	ग		
ग	ग	म	निम	प	ग	ग	म	री	सा
बे	ऽ	ली	केऽ	ऽ	सो	ह	त	नै	न
×		२			०		३		
नि़	नि	नि	नि	नि	सां				
सा	ध	ध	ध	ध	नि	सां	सां	रीं	सां
मा	ऽ	न	म	त	वा	ऽ	रे	प्या	रे
×		२			०		३		
नि								प	
सां	-	रीं	-	सां	सां	-	सां	नि	प
चौं	ऽ	च	ऽ	ल	ला	ऽ	ज	भ	रे।
×		२			०		३		

अंतरा.

प		सां					सां		
म	प	नि	सां	सां	सां	-	नि	सां	सां
अं	ग	अं	ऽ	ग	हो	ऽ	ज्यो	ऽ	त
×		२			०		३		
प		सां			सां		प		
नि	प	नि	सां	रीं	रीं	सां	नि	-	प
झ	ल	क	त	जो	ब	न	बा	ऽ	न
×		२			०		३		

प		सां			मं				
म	प	नि	सां	सां	रीं	मं	रीं	-	सां
स	ब	हू	ऽ	क	हा	ऽ	व	ऽ	त
×		२			०		३		
सां		सां						प	
नि	सां	रीं	रीं	सां	सां	-	सां	नि̲	प
ही	ऽ	र	न	के	हा	ऽ	र	ग	रे।
×		२			०		३		

सुघराई–चौताल (विलंबित)

स्थायी.

नि
सा
घुं

	नि̲			म							
ध	ध	नि̲	प	प	ग̲	म	म	-	प	सां	
ऽ	ध	ऽ	ट,	खो	ऽ	ऽ	ल	ऽ	ब	नी	
३		४		×		०		२		०	
म	म			म		प		म		री	
ग̲	ग̲	म	-	नि̲	प	म	प	ग̲	म	म	री
दे	ऽ	खो	ऽ	ब	न	ऽ	ऽ	रा	ऽ	आ	ऽ
३		४		×		०		२			
नि̲	नि̲			म	म						नि
ध	ध	नि̲	प	प	ग̲	म	रीसा	री	सा		सां
ऽ	ष	ऽ	क	ते	रे	ऽ	मुऽ	ख	का	ऽ।	घुं
३		४		×		०		२		०	

अंतरा.

प			प								
म	प	-	नि॒	प	नि	सां	-	नि	सां	सां	-
वे	ऽ	ऽ	द्दो	ऽ	नों	प्रे	ऽ	ऽ	म	की	ऽ
×		०		२		०		३		४	
नि॒						नि॒	सां				
सां	-	नि॒	रीं	सां	-	सां	मं	-	रीं	सां	-
सा	ऽ	ऽ	री	यां	ऽ	र	स	ऽ	ब	स	ऽ
×		०		२		०		३		४	
सां						सां					
नि॒	सां	नि॒	रीं	रीं	सां	नि॒	सां	प	नि॒	प	-
मि	र्ग	ऽ	म	द्	सों	भ	री	ऽ	ऽ	या	ऽ
×		०		२		०		३		४	
प			प			सां					
म	प	-	नि॒	-	प	नि॒	सां	नि॒	रीं	सां	-
मा	ऽ	ऽ	नो	ऽ	ऽ	आ	ऽ	ऽ	ली	या	ऽ
×		०		२		०		३		४	
म	म		सा				नि॒				
प	ग॒	म	री	री	सा	-	सां				
पेहे	रे	ऽ	सु	ख	का	ऽ।	घुं				
×		०		२		०					

सुहा–सुघराई–त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

सारी
सऽ

री		म	म					म						सा	
नि	सा	ग	ग	-	म	प	-	प	-	म	ग	म	-	री	-
हे	ऽ	ल	ऽ	ऽ	रि	या	ऽ	आ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ई	ऽ
०				३				×				२			
सा	-	-	नि	प	सा	-	सा	सा	सा	सा	नि	सा	री	री	सा
रे	ऽ	ऽ	स	ब	मी	ऽ	ल	रू	र	सी	ऽ	स	गुं	धा	ऽ
				३				×				२			
								म		म					
नि	प	-	सा	नि	सा	-	री	ग	-	ग	म	री	-	सा	री
व	न	ऽ	आ	छि	नी	ऽ	कि	ब	ऽ	नो	ऽ	को	ऽ।	स	ऽ
								×				२			

अंतरा.

म
सा

												सां			
प	नि	प	प	सां	-	-	-	-	-	सां	-	सां	-	-	नि
ऽ	थ	ऽ	स	खी	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	मी	ऽ	ल	ऽ	ऽ	मौं
३				×				२				०			
				रीं						प					
सां	रीं	-	सां	नि	-	सां	-	-	-	नि	-	प	-	-	,म
ऽ	ग	ऽ	ल	गा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	वो	ऽ	ऽ	,हं
३				×				२				०			

		म म	
म प - प.	प - म ग	ग ग म प	री सा - नि
स हं ऽ स	में ऽ ऽ ऽ	द्दी ऽ ल ऽ	गा वो ऽ अ
३	×	२	०
	म म		री म म
नि सा - री	ग - ग म	री - सा री	नि सा ग ग
च्छि नी ऽ कि	ब ऽ नो ऽ	को ऽ।स ऽ	हे ऽ ल ऽ
३	×	२	०
, म प -			
ऽ रि यां ऽ			

राग शहाना.

सहाना रागोऽयं मृदुगमनिकस्तीव्रधरिको ।
न धः स्यादारोहे विलसति विलोमे तु स मनाक् ॥
समाम्नातः पांशो भवति सहकारी तु स इह ।
स्फुरत्तानैर्गीतो जनयति निशीथे मुदमसौ ॥

रागकल्पद्रुमांकुरे ॥ १०८ ॥

निधौ पमौ पसौ निश्च पमौ पगौ मपौ गमौ ।
रिसौ रात्र्यां सहाना स्यात् पंचमांशपरिष्कृता ॥

अभिनवरागमंजर्याम् ॥ १५६ ॥

रिध तीखे कोमल निगम चढत नहीं ध लगाइ ।
पस बादीसंबादितें होत सहाना भाइ ॥

रागचंद्रिकासार ॥ १०६ ॥

शहाना—कानडा काफी थाटांतून उत्पन्न होतो. हें आधुनिक रूप आहे. हा संपूर्ण आहे. कोणी आरोहांत धैवत वर्ज्य करून हा राग गातात. ह्यांत वादी पंचम व संवादी षड्ज आहे. रात्रौ तिसरे प्रहरीं हा राग गाइला जातो. कानडा अंगाच्या अवरोहांतला वक्र व आन्दोलित गांधार व तशीच 'निप' संगति त्या रागांत देखील येतात. तीव्र धैवत ह्यांत येत असल्यामुळें अडाणा दूर होतो. तसेंच धैवत व गांधार ह्या स्वरांमुळें सारंग हटतो. ह्याचें दिवसाचें प्रतिरूप सुघराई होय. ह्याचें साधारण चलन कानडा अंगानें होत असून

त्यांत धैवत व गांधार यांचा प्रयोग केल्यानें फार गोडी येते. "निधनि प, धमप, " असा स्वरविन्यास ह्या रागाचें चिन्हच आहे. सूहांत धैवत नसल्यामुळें तो राग निराळा होतो. अडाणा, दरबारी व मल्लार यांच्या संमिश्रणानें हा राग उत्पन्न होतो असें कांहींचें मत आहे.

उठाव.

निधप, मप, सां, निप, मपग, म, पग, म, रेसा।

चलन.

निधनिप, धमप, प, सां, निनिप, मप, ग, म, पगमप,
गमरेसा, सा, म, प, धपप, ग, म, । मपनिसां,
सां, निसां, निसांरेंसां, सां, निप, निनिप,
निमपसां, निप, मप, गगम ।

शहाना—त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

- म म म	प - प -	ध प - ध	प म री सा
ऽ जा ने दे	मैं ऽ का ऽ	सु नो ऽ स	ज न वा ऽ
३	×	२	०
(नि)सा म म म	म प (म)ग म	प रीं सां रीं	सां ध नि सां
का ऽ हे क	र त तु म	नि त उ ठ	ह म स न
३	×	२	०
नि ध नि म	प ध नि सां	नि प म प	(म)ग म री सा
रा ऽ ऽ र	ना हीं ना हीं	मा नुं गी तो	री मैं अ ब।
३	×	२	०

अंतरा.

म प निप नि	सां सां सां सां	निसां रींसां निसां रींसां	नि ध नि प
छे ऽ रऽ क	र त न हीं	माऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ	ने ऽ ऽ ऽ
×	२	०	३
म प नि सां	रीं (गं)गं मं रीं	रीं सां - सां	म - म म
ब र जो री	क रे ऽ ग	हे ली ऽ नी	बिं ऽ दा क
×	२	०	३
म प - प	प रीं सां रीं	सां ध नि सां	नि ध नि प
हुं क्या ऽ मैं	नि त उ ठ	ह म सं ग	रा ऽ ऽ र
×	२	०	३
प ध नि सां	नि प म प	(म)ग म री सा	
ना हीं ना हीं	मा नुं गी तो	री मैं अ ब।	
×	२	०	

शहाना—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

नि	निध	नि	प	प	ध	म	प	प	प
अ	वऽ	गु	न	भ	यों	ऽ	स	क	ल
×		२			०		३		
प					प		म	म	
सां	-	निध	नि	प	म	प	ग	ग	म
हूं	ऽ	नाऽ	ऽ	थ	मे	ऽ	रे	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
प		म	म						
म	प	ग	ग	म	री	री	सा	-	सा
अ	प	नो	ऽ	स	म	झ	मा	ऽ	फ
×		२			०		३		
नि							म	म	
सा	म	म	-	प	प	मप	ग	ग	म
की	ऽ	जे	ऽ	ग	ने	ऽऽ	रे	ऽ	ऽ
×		२			०		३		

अंतरा.

प		सां							
म	प	नि	सां	सां	सां	सां	सां	-	सां
तु	म	बि	न	क	व	न	हा	ऽ	रे
×		२			०		३		
सां					सां				
नि	सां	रीं	-	सां	नि	सां	निध	नि	प
भ	व	फं	ऽ	द	मे	ऽ	रेऽ	ऽ	वि
×		२			०		३		

प		प	ध		प				
नि	प	नि	नि	प	ध	म	प	-	प
न	ति	क	र	त	ह	र	रं	ऽ	ग
×		२			०		३		
प			प		प		म	म	
सां	-	सां	नि	प	म	प	ग	ग	म
गा	ऽ	य	गु	न	ते	ऽ	रे	ऽ	ऽ।
×		२			०		३		
प		म	म						
म	प	ग	ग	म					
अ	प	नो	ऽ	स					
×		२							

इत्यादि स्थायी प्रमाणें

शहाना—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

प	ध								
नि	नि	प	प	-	ध	म	प	-	प
गूं	ऽ	दु	ला	ऽ	मा	ऽ	ल	ऽ	न
×		२			०		३		
प		प	ध		प		म	म	
सां	-	नि	नि	प	म	प	ग	ग	म
फू	ऽ	लों	ऽ	दा	से	ऽ	रा	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
प		म	म		सा				
म	प	ग	ग	म	री	-	री	री	सा
आ	ऽ	ज	ऽ	ब	ना	ऽ	ब	न	री
×		२			०		३		
नि							म	म	
सा	-	म	म	-	प	-	ग	ग	म
को	ऽ	मु	बा	ऽ	र	ऽ	क	ऽ	ऽ।
×		२			०		३		

अंतरा.

प		प							
म	प	नि	प	नि	सां	-	सां	-	-
आ	ऽ	जे	ऽ	न	बी	ऽ	को	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
सां					सां		प	ध	
नि	सां	रीं	-	सां	नि	सां	नि	नि	प
कं	ग	ना	ऽ	बं	धा	ऽ	है	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
प	ध				प				
नि	नि	प	प	-	नि	प	प	-	प
नू	ऽ	र	का	ऽ	ओ	ब	ट	ऽ	ना
×		२			०		३		
प		प	ध		प		म	म	
सां	-	नि	नि	प	म	प	ग	ग	म
अं	ऽ	ग	ऽ	म	लो	ऽ	है	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
प		म	म				सा		
म	प	ग	ग	म	री	-	री	-	सा
ता	ऽ	जे	ऽ	र	खे	ऽ	सी	ऽ	र
×		२			०		३		
नि़							म	म	
सा	म	म	-	प	प	-	ग	ग	म
छ	ऽ	त्र	ऽ	ध	रो	ऽ	है	ऽ	ऽ
×		२			०		३		

शहाना—धमार (विलंबित)

स्थायी.

(प)नि	नि	-	प	-	-	प	ध	म	-	प	-	मप	(म)प
कुं	ज	ऽ	न	ऽ	ऽ	उ	ड़	त	ऽ	है	ऽ	ऽऽ	गु
×					२		०			३			
(प)सां	-	-	नि	ध	नि	प	(प)म	प	-	(म)ग	-	म	-
ला	ऽ	ऽ	ल	ऽ	ऽ	रि	हैं	ऽ	ऽ	या	ऽ	ऽ	ऽ
×					२		०			३			
(प)म	प	-	म	ग	म	-	(सा)री	-	ग	सा	-	-	-
हो	ऽ	ऽ	री	ऽ	ऽ	ऽ	खे	ऽ	ऽ	ले	ऽ	ऽ	ऽ
×					२		०			३			
(नि)सा	म	-	म	-	-	(म)प	प	-	-	(म)प	-	ग	म
के	ऽ	ऽ	ष्ण	ऽ	ऽ	क	न्है	ऽ	ऽ	या	ऽ	ऽ	ऽ।
×					२		०			३			

अंतरा.

(प)म	प	-	(सां)नि	-	सां	नि	सां	सां	-	(सां)नि	सां	सां	-
स	ब	ऽ	स	ऽ	ऽ	खि	य	न	ऽ	मी	ऽ	ले	ऽ
×					२		०			३			
(सां)नि	सां	-	रीं	-	सां	-	(सां)नि	सां	-	नि	ध	नि	प
ब	न	ऽ	ब	ऽ	न	ऽ	आ	ऽ	ऽ	ई	ऽ	ऽ	ऽ
×					२		०			३			
(प)नि	प	-	प	-	-	प	(प)ध	म	-	प	-	(प)म	प
खे	ऽ	ऽ	ल	ऽ	ऽ	त	है	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	नं	द
×					२		०			३			

सां	-	-	नि	ध	नि	प	म	प	-	प	ग	म	-	
ला	ऽ	ऽ	ल	ऽ	ऽ	रे	दै	ऽ	ऽ	या	ऽ	ऽ	ऽ	
×					२		०			३				

प म	प	-	म	ग
हो	ऽ	ऽ	री	ऽ
×				

इ. अस्ताई प्रमाणें.

शहाना—धमार (विलंबित)

स्थायी.

प नि	-	प	प	-	-	म	म ध	म	-	प	-	-	प मप
आ	ऽ	ऽ	छी	ऽ	ऽ	नि	भा	ऽ	ऽ	त	ऽ	ऽ	सोंऽ
×					२		०			३			
प सां	-	-	नि	ध	नि	प	प म	प	-	प	ग	म	-
खे	ऽ	ऽ	ले	ऽ	ऽ	क	न्है	ऽ	ऽ	या	ऽ	ऽ	ऽ
×					२		०			३			
प	म प	-	म ग	म ग	म	-	री	सा री	-	सा	-	-	-
ब्रि	ज	ऽ	बी	ऽ	ऽ	ऽ	थ	न	ऽ	सों	ऽ	ऽ	ऽ
×					२		०			३			
नि सा	म	-	म	-	-	-	प म	प	-	म	ग	म	-
ए	ऽ	ऽ	री	ऽ	ऽ	ऽ	गु	ई	ऽ	यां	ऽ	ऽ	ऽ।
×					२		०			३			

अंतरा.

प
म प - नि - | सां नि | सां - - | नि सां सां -
अ बी ऽ र ऽ | ऽ गु | ला ऽ ऽ | ऽ ल के ऽ
× | २ | ० | ३

सां | | रीं | ध
नि सां - नि सां | रीं सां | रीं नि सां | नि॒ ध नि॒ प
स र ऽ ऽ ऽ | पि च | का ऽ ऽ | री ऽ ऽ ऽ
× | २ | ० | ३

प ध | | प ध |
नि॒ नि॒ प प - | - प | ध म - | प - म प
ना ऽ ऽ च ऽ | ऽ त | ता ऽ ऽ | ता ऽ ऽ ऽ
× | २ | ० | ३

प | | प |
सां - - नि॒ ध | नि॒ प | म प - | म ग॒ म -
थै ऽ ऽ या ऽ | ऽ ऽ | दै ऽ ऽ | या ऽ ऽ ऽ।
× | २ | ० | ३

राग नायकी कानडा.

निपौ मपौ सनी पमौ पगौ मपौ गमौ रिसौ ।
धहीना नायकी मांशा मध्यरात्रगता जने ॥ १६० ॥
सरी पगौ मरिसमाः पधौ निपौ सनी पमौ ।
पगौ मरी स इत्युक्ता नायकी मांशिकाऽपरा ॥ १९१ ॥

अभिनवरागमंजर्याम् ॥

गमनी सुर कोमल जहां धैवत सुरबरजोइ ।
समसंवादीवादितें कहो नायकी सोइ ॥

रागचन्द्रिकासार ॥ १०२ ॥

नायकी कानडा काफी थाटांतून उत्पन्न होतो. ह्यांत धैवत वर्ज्य आहे, मध्यमवादी व षड्ज संवादी आहे. गानसमय मध्यरात्र आहे. पूर्वांगांत सूहा व उत्तरांगांत सारंग मिळून हा राग बनतो. 'रिप' संगति रागवाचक आहे. कोणी नायकींत आरोहांत क्वचित् कोमल धैवत घेतात. हा धैवत निषादाच्या संगतीं लाविला जातो. जसें 'ध॒नि॒प'. कानड्यांपैकीं देवसाख, नायकी, सुहा व सुघराई हे सारंगांगाचे असून त्या सर्वांत धैवत व गांधार या स्वरांचे अल्पत्त्व असतें. कांहीं लोक नायकी कानड्यांत धैवत कोमल घेतात व ते संपूर्ण करून गातात. हा प्रकार दरबारी कानडा, कौशिक कानडा व बागेश्री असे तीन राग मिळून होतो. भावभट्टानें आपल्या अनूपविलासांत नायकी कानड्यांत मल्लार व कानडा यांचा योग सांगितला आहे. कान

प्रकार असल्यामुळें ह्यांत गांधाराचें अवरोहांत वक्रत्व व त्या स्वरावर आन्दोलन, तसेंच " नि़प " ही स्वरसंगति हीं प्रमुख आहेत.

उठाव

निप, मप, सां, निप, मप, ग, मप, गम, रेसा।

चलन.

म
सा, रेपग, म, रेसा, रेनि़सा, रेपगम, म, म, प, सांनिप,
प सा
गम, रे, सा, रेपग, म, रे, सा।

नायकी कानडा–त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

प	
नि	
स	

ध							म	म		म			प ध नि		
नि	प	प	म	प	म	-	प	ग	म	री	प	-	निनि	म	प
ज	न	बि	न	भ	ई	ऽ	नि	रा	ऽ	स	हूं	ऽ	कऽ	हो	स
३				×				२				०			
र			पध			मम	म								सा
सां	-	-	निनि	पम	प	गग	ग	म	री	-	सा	री	सा	-	नि
खी	ऽ	ऽ	किऽ	सऽ	बि	धऽ	पा	ऽ	ऊं	ऽ	द	र	स	ऽ।	स
३				×				२				०			

अंतरा.

प	
म	
क	

		प		सां			नि	प		सां					पध
म	प	नि	प	नि	सां	-	प	निनि	प	नि	सां	रीं	रीं	सां	निनि
ह	त	ना	ऽ	यि	का	ऽ	अ	पऽ	ने	जि	य	को	दु	ख	हऽ
३				×				२				०			
	म	म		नि	प	नि		पध		म		सा			सा
पमप	ग	ग	म	प	नि	प	सां	निनि	पमप	ग	म	रीं	री	सा	नि
रऽऽ	के	ऽ	द	र	स	बि	न	निऽ	सऽऽ	दि	न	त	र	स।	स
३				×				२				०			

नायकी कानडा—त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

प — प — म म
नि - प प म प सां सां - प नि प प म म
ऽ पा ऽ पी हु रि मु ख बो ऽ ऽ ऽ लु रे ऽ तुं
३ २

म म म
ग ग म म म नि प ग म री सा री री सा -
ऽ सा ऽ र थ क क र या ऽ न र त न को ऽ।
× २

अंतरा.

		सा	
म म प	सां - सां -	नि सां रीं सां	रीं निसां सां -
ऽ ह र बि	ना ऽ दू ऽ	जो ऽ स ब	झू ऽऽ ठो ऽ
०	३	×	२
	रीं प		म ग
रीं सां रीं	नि सां नि प	नि प - म	- प - म
ऽ ह र रं	ग अ खि यां	ऽ खो ऽ ल	ऽ रे ऽ तुं
०	३	×	२
म म	म	म	
ग ग म	म म नि प	ग म री सा	री री सा -
ऽ सा ऽ र	थ क क र	या ऽ न र	त न को ऽ।
०	३	×	२

नायकी कानडा—तिलवाडा (विलंबित)

स्थायी.

निसा ,रीप
एऽ ,मग

म मम	सा	री ग	म मम प
ग गग म रीसा	री -ग सा निसा	नि सा निसा रीप	प गग म मप
वा ऽऽ ऽ रन	वा ऽऽ रूं ऽऽ	पि ऽ ऽऽ यर	वा ऽऽ ऽ। मग
३	×	२	०

अंतरा.

प प	नि	प री
मप निप सांसां सांसां	रींसां रीं,सांरीं सां,निप निप	मम मम प सां
इन नैऽ नन पर	तन म,नऽ वा,ऽऽ ऽरूं	दर सदि खा जा
३	×	२

प प म
निप म,पनि पग म,मपानि
सुख हियेऽ राऽ ऽ।मगऽ
०

म म
प मग गम ,रीसा
वा ऽऽ ऽऽ ,रन
३

नायकी कानडा—तिलवाडा (विलंबित)

स्थायी.

रीप
बन

म सा म
प मग गम ,रीसा रां - सा - रीनि सा निसा रीप प म,पनिमप पग म
रा ऽऽ ऽऽ ,मोरा प्या ऽ रा ऽ ब्याऽ ऽ ऽऽ हन आ ऽ,ऽऽऽऽ याऽ ऽ
०

प म
म - प ,पमां सां निप नि प सां सां निप ,प परी मसा री सा,रीप
छै ऽ ल ,छऽ | बी ऽऽ ऽ ला ला डे लाऽ ,रं गीऽ ऽऽ ऽ ला|बन
३ × २ ०

अंतरा.

प प
म प निप ,नि सां - सां ,सां सां -नि रीं सांरीं
भू ऽ खऽ ,न हा ऽ र ,च मे ऽऽ ऽ लीऽ
३ × २

नि
सां निप नि प
बे ऽऽ ऽ ला
०

प सां मंमं सां
म प नि सां गंगं मं रीं ,सां रींनि सां सां निसां
कं ग ना ऽ हाऽ ऽ थ ,स जीऽ ऽ ला ऽऽ

निनिपनि निपमप निनिपम रीसा,रीप
ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽऽऽ ऽऽ|बन

नायकी कानडा—एकताल (विलंबित)

स्थायी.

सा			सा	रीं		प	पध	म	म		
नि	सा	री	री	प	-	मप	निनि	ग	ग	म	रीसा
सु	ख	क	र	आ	ऽ	ऽऽ	ईऽ	रे	ऽ	ऽ	पिऽ
३		४		×		०		२		०	

				नि			सा	म		सा	
री	-	सा	,निसा	सा	-	री	री	ग	म	री	सा
या	ऽ	के	,ऽऽ	सौं	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ग।
३		४		×		०		२		०	

अंतरा.

	म	मम				म	प	प			
प	प	गग	म	प	-	प	मप	नि	प	सां	सां
दौ	र	नऽ	दु	रा	ऽ	ई	आऽ	ई	ऽ	ऽ,	त
३		४		×		०		२		०	

प				म							
नि	नि	प	-	प	री	म	सा	री	-	सा	निसा
ब	फ	ल	ऽ	औं	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ग	ऽऽ।
३		४		×		०		२		०	

नायकी कानडा—चौताल (विलंबित)

स्थायी.

म
नि
सूं

		म						नि			प
नि	प	प	म	प	म	-	प	म	प	-	री
दृ	र	बि	न	सु	ख	ऽ	स	दृ	न	ऽ	श्या
३		४		×		०		२		०	

				प			नि				
प	म	प	-	नि	प	-	म	प	निप	सां	-
ऽ	म	को	ऽ	नि	र	ऽ	खे	ऽ	ऽऽ	ऽ	ऽ
३		४		×		०		२		०	
प				म	म		सा				सा
नि	-	प	प	ग	ग	म	री	-	सा	-	नि
नै	ऽ	न	न	म	न	ऽ	था	ऽ	गे	ऽ।	सूं
३		४		×		०		२		०	

अंतरा.

नि			सां					प		सां	
सा	-	-	नि	सां	सां	सां	-	नि	प	नि	सां
या	ऽ	ऽ	बि	धु	न	ते	ऽ	नि	क	से	ऽ
×		०		२		०		३		४	
	सां					प			नि	प	
रीं	रीं	-	सां	नि	प	म	प	प	मप	सां	-
ऽ	री	ऽ	मो	ह	न	तु	छ	के	झऽ	रु	ऽ
×		०		२		०		३		४	
म	म		सा				सा				
ग	ग	म	री	-	सा	-	नि				
के	ऽ	ऽ	झां	ऽ	के	ऽ।	सूं				
×		०		२		०					

नायकी कानडा—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

					म				
		सा	-	री	ग	म	.री	-	सा
		दौं	ऽ	प	ती	ऽ	रा	ऽ	ज
		२			०		३		
			म		प				
सा	री	सा	री	म	म	प	प	-	म
र	हे	प	र	ऽ	यं	ऽ	क	ऽ	सु
×		२			०		३		

प	नि	म	प	सां	नि	सां	नि	सां	सां
गौं	ऽ	ध	न	की	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ज
×		२			०		३		
					प		प		
सां	-	सां	नि	सां	नि	प	म	प	म
हां	ऽ	हो	ऽ	र	ही	ऽ	धू	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
म									
ग	म								
मे	ऽ।								
×									

अंतरा.

					सां				
सा	-	नि	नि	प	नि	सां	सां	-	सां
जो	ऽ	ब	न	के	म	द	मा	ऽ	ते
×		२			०		३		
सां					मं	मं			
नि	सां	रीं	-	सां	गं	गं	मं	रीं	सां
दो	ऊ	नौं	ऽ	द	रा	ऽ	म	झु	के
×		२			०		३		
प						प			
म	प	नि	सां	रीं	सां	नि	प	म	प
उ	झ	कें	ऽ	ऽ	झु	कि	झू	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
म									
ग	म								
मे	ऽ।								

संचारी.

(प)नि	–	प	प	म	प	प	(म)ग	–	प
मो	ऽ	ह	न	को	म	न	मो	ऽ	हे
×		२			०		३		
म	–	म	ग	म	री	–	सा	सा	सा
नी	ऽ	में	ऽ	म	न	ऽ	मो	ह	नी
×		२			०		३		
(सा)नि	सा	री	म	री	म	प	(प)नि	म	प
को	ऽ	म	न	मो	ह	न	ही	ऽ	में
×		२							

आभोग.

प	–	म	प	नि	प	नि	सां	–	–
पी	ऽ	क	भ	री	प	ल	कैं	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
प	प	सां	–	रीं	(मं)गं	मं	रीं	–	सां
अ	ल	कैं	ऽ	ल	खीं	ऽ	ला	ऽ	ल
×		२			०		३		
(मं)मं	पं	रीं	सां	रीं	नि	सां	(प)नि	म	प
हो	य	ल	ल	के	मु	ख	चू	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
ग	म								
मे	ऽ।								
×									

नायकी कानडा—चौताल (विलंबित)

(कोमल धैवत घेणारा प्रकार)

स्थायी.

रीं	सां	-	नि॒	प	प	म	नि॒	प	प	-	नि॒
बिं	बो	ऽ	ठ	ऽ	न	कुं	ड	ऽ	ल	ऽ	ऽ
×		०		२		०		३		४	
प	-	मग॒	म	प	निप	सां	-	-	नि॒	प	-
गो	ऽ	ऽऽ	ल	ऽ	कऽ	पो	ऽ	ऽ	ल	ऽ	ऽ
×		०		२		०		३		४	
ग	म					सा	नि॒		सा		
ग॒	ग॒	म	री	-	सा	नि॒	सा	सा	म	म	म
चि	रा	ऽ	ज	ऽ	त	द	स	न	च	म	के
×		०		२		०		३		४	
					म	म	म				
प	-	म	प	ग॒	ग॒	ग॒	ग॒	म	री	-	सा
चौं	ऽ	ऽ	पा	ऽ	ऽ	भा	ऽ	ऽ	ल	ऽ	ऽ
×		०		२		०		३		४	
									नि		
म	म	-	म	प	निप	नि	सां	सांरीं	सां	नि॒	प
ति	ल	ऽ	क	ऽ	सोंऽ	सि	र	ऽऽ	प	ऽ	र
×		०		२		०		३		४	
सां									नि		
नि॒	-	-	सां	-	सां	रीं	-	सांरीं	सां	निप	निसां
मौं	ऽ	ऽ	ग	ऽ	ल	नै	ऽ	ऽऽ	न	ऽऽ	ऽऽ
×		०		२		०		३		४	

अंतरा.

म	-	म	प	निप	नि	सां	-	सां	सां	-	सां
को	ऽ	ट	को	ऽऽ	ट	अं	ऽ	ब	खौं	ऽ	ब
×		०		२		०		३		४	
[सां]नि	[सां]नि	सां	मं	रीं	सां	[सां]नि	नि	[सां]रीं	निध	नि	प
श्या	ऽ	म	ब	र	न	घ	न	स	मुऽ	ऽ	द्र
×		०		२		०		३		४	
म	म	म	म	[म]प	निप	नि	नि	-	सां	-	-
ऐ	सो	न	ट	ना	ऽऽ	ग	र	ऽ	को	ऽ	ऽ
×		०		२		०		३		४	
[प]रीं	सां	-	रीं	सां	निप	[ध]नि	प	-	म	नि	प
जैं	ये	ऽ	री	ऽ	त्रऽ	र	न	ऽ	कं	ड	ल।
×		०		२		०		३		४	

संचारी.

[सा]म	म़	-	म	-	-	प	-	प	[प]सां	नि	प
त्रि	भं	ऽ	गी	ऽ	ऽ	नृ	ऽ	त्य	क	रे	ऽ
×		०		२		०		३		४	
[प]नि	नि	-	नि	सां	सां	निसां	सांरीं	[नि]सां	निप	नि	प
मु	र	ऽ	ली	ऽ	अ	धऽ	रऽ	ध	रेऽ	ऽ	ऽ
×		०		२		०		३		४	
प	मग	ंम	री	सा	-	री	-	सा	[नि]सा	निसा	सा
म	नऽ	ऽ	अ	कू	ऽ	ला	ऽ	ऽ	ग	ऽऽ	यो।
×		०		२		०		३		४	

सा	-	-	री	-	-	(म)ग॒	-	-	म	-	-
मो	ऽ	ऽ	रे	ऽ	ऽ	सां	ऽ	ऽ	चो	ऽ	ऽ
×		०		२		०		३		४	
प	-	प	प	-	प	सां	(नि॒प)	नि॒	प	-	प
का	ऽ	रि	ना	ऽ	ग	ध	(नऽ)	ऽ	वै	ऽ	को।
×		०		२		०		३		४	

आभोग.

म	प	(नि॒प)	नि	-	नि	सां	सां	-	सां	सां	(नि॒प)
क	ह	(तऽ)	म	ऽ	न	प्र	भु	ऽ	ति	रि	(यांऽ)
×		०		२		०		३		४	
म	प	-	(सां)नि॒	सां	-	(मं)रीं	मं	-	रीं	-	सां
र	स	ऽ	के	ऽ	ऽ	का	ऽ	ऽ	र	ऽ	न
×		०		२		०		३		४	
रीं	सां	-	प	(सां)नि॒	-	रीं	सां	(निसां)	(प)नि॒	-	प
सु	र	ऽ	स	ती	ऽ	बा	ऽ	(ऽऽ)	ह	ऽ	न
×		०		२		०		३		४	
(म)नि॒	प	-	प	-	-	म	-	-	(म)नि॒	-	प
भा	ऽ	ऽ	ल	ऽ	ऽ	कूं	ऽ	ऽ	ढ	ऽ	ल
×		०		२		०		३		४	

नायकीकानडा—धमार (विलंबित)

स्थायी.

सा	म सा		सा री
नि सा री प	प ग म री -	सा -	री नि -
ए ऽ म ध	मौं ऽ ऽ ड ऽ	ल ऽ	नि र ऽ
३	×	२	०
	म सा		सा
सा - री प	प ग म री -	सा -	म - म
ऽ ऽ त त	का ऽ ऽ न्है ऽ	या ऽ	श्री ऽ म
३	×	२	०
म	प		प
प - प -	म प प नि -	प -	म प सां
डो ऽ ले ऽ	दृि ग न लो ऽ	ले ऽ	क पो ल
३	×	२	०
प	प प	म म	री सा
नि - प -	सां - - नि प	ग ग	म री सा
गो ऽ ले ऽ	कूं ऽ ऽ ड ल	की ऽ	झ ल क।
३	×	२	०

अंतरा.

प प			सां
म प - नि -	प -	सां - -	नि सां सां -
जो ऽ ऽ दे ऽ	ऽ ऽ	खे ऽ ऽ	ऽ ऽ सो ऽ
×	२	०	३
सां सां		सां	प
नि सां - रीं -	सां -	नि सां -	नि प नि प
री ऽ ऽ झ ऽ	र ऽ	ह त ऽ	है ऽ ऽ ऽ
×	२	०	३
प प	पं	म म	सा
सां - सां नि प	म प	ग ग म	री सा री प
ता ऽ ल ता ऽ	न न	की ऽ झ	म क। म ध
×	२	०	३

नायकीकानडा–धमार (विलंबित)

स्थायी.

सा	म म		सा सा
नि सा री प	प ग म री -	सा -	नि नि सा
ला ल ला ड	ली ऽ ऽ खे ऽ	ल ऽ	नि क ऽ
३	×	२	०
प	प	प म	री सा
नि - प -	म - प सां -	नि प	म री सा
से ऽ ऽ ऽ	हो ऽ ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ	ऽ ऽ री।
३	×	२	०

अंतरा.

			मां
म प - सां -	, सां	सां - -	नि सां सां -
सं ऽ ऽ ग ऽ	ऽ स	खा ऽ ऽ	स ऽ खी ऽ
×	२	०	३
सां		मां सां	प प
नि सां - रीं -	सां -	नि नि सां	नि नि प -
रं ग ऽ भ ऽ	र ऽ	ली ऽ ऽ	ऽ ऽ ये ऽ
×	२	०	३
प	प म	री सा	
म प - सां -	नि प	म री सा	नि सा री प
खे ऽ ऽ ल ऽ	ऽ र	चो ऽ री।	ला ल ला ड।
×	२	०	३

राग देशाख्य (देवसाख)

निसौ मरी पमौ निपौ सनी पमौ पगौ मरी ।
स इत्युक्तो देवसागः संगवे पंचमांशकः ॥

आभिनवरागमंजर्याम् ॥ १६२ ॥

हरप्रियामेलसमुद्भवोऽयं देशाख्यरागो धगदुर्बलःस्यात् ।
वाद्यत्र षड्जः सहचारिमध्यमः सारंगभंग्या कुतुपेऽभिगीयते ॥

रागकल्पद्रुमांकुरे ॥ ३७ ॥

देशाख्य यालाच कोणी देवसाख, देवसाग, अथवा देशाख म्हणतात. हा राग काफी थाटांतून उत्पन्न होणारा कानडा प्रकार आहे. यांत वादीस्वर पंचम व संवादी षड्ज आहे. कांहींच्या मतें समसंवाद आहे. यांत धैवत स्वर वर्ज्य असतो. कांहीं लोक यांत धैवत व गांधार दुर्बल ठेवून गातात. कानडाप्रकार असल्यामुळें गांधारावर आंदोलन अवश्य आहे. यांत मध्यमावर न्यास चांगला शोभतो. " गप " संगति यांत रागवाचक आहे. हा दुपारीं गातात. जुन्या ग्रंथांत हा दोन्ही गांधार व दोन्ही निषाद घेणारा व ऋषभ-वर्जित असा वर्णिलेला आहे. दोन गांधार घेणारीं देवसाखाचीं गीतें आजहि उपलब्ध आहेत.

उठाव.

निसा, मरी, पम, निप, सां, निप, मप गम, रीसा ।

चलन.

मम प म
सासामरेसा, निसा, गग, प, निप, गमरेसा, सानिसा ।

प मंमं
मप, पनिप, सां, सां, रेंसां, निसां, सां, निप, गंगं

प मम
मंरेंसां, निप, गगम, रंसा ।

देवसाख—त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

सा
नि सा
र ति

री
म री प म | नि प सां - | नि प पम प | प ग म -
या ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ बी ऽ तऽ ग ई ऽ ऽ ऽ
० ३ ×

म म नि सा
ग ग म री - री सा सा सा नि प पम रीं - सा सा
क रू ऽ को ऽ न ग त जि या घ बऽ रा ऽ व त
० ३

सा री सा
नि सा म रीं प म नि प सां - प म म नि सा
च त रा ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ का ऽ र न। र ति
० ३ ×

अंतरा.

री री म सां
म री प म | नि प नि - | सां - सां सां | नि सां सां -
स गु न बि | चा ऽ रो ऽ | रे ऽ मो रे | ब म ना ऽ
× २ ० ३

मं मं मं मं मं मं मं म म म
गं गं गं गं | गं गं गं मं | ग ग ग म | री री सा सा
पि या क ब | आ ऽ वें ऽ | गे ऽ मो रे | घ र प र
× २

नि सा सा
सा - प - | म - नि सा
हौं ऽ पैं ऽ | यां ऽ। र ति
× २

देवसाख—त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

री सा
अ खी

री | | प ध नि | म
म री प म | नि प सां - | नि नि म प | प - म री
यां ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ | ला ऽ ग र | ही ऽ मो री
० | ३ | × | २

म म | | री |
ग ग म रीं | - री सा सा | म मनि प म | री री सा सा
अ दा ऽ रं | ऽ ग पि या | तु मऽ रे ऽ | द र स न
० | ३ | × | २

नि
सा - म री | प म नि प | सां - सां नि | प म री सा
का ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ र ऽ | न ऽ। अ खि
| ३ | × | २

अंतरा.

री सां
म री म री प म नि प नि सां - सां नि सां सां -
कु च भु ज फ र के ऽ स गु ऽ भ इ ल या ऽ
० × २

रीं मं मं म म
मं रीं रीं मं रीं - मं मं री री म म री री सा -
उ न के ऽ आ ऽ व न ह रे ऽ ब द न को ऽ
० ३ × २

सा सा नि ग
नि नि सा सा सा - प - म - प - म - री सा
क र हों सिं गा ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ र ऽ न ऽ। अ खी
२

देवसाख–झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

ग	म	री	–	सा	री	री	म	–	प
दु	र	गे	ऽ	ह	र	नि	दो	ऽ	प
×		२			०		३		
म ग	म	री	–	सा	री	–	सा	सा	–
दा	ऽ	री	ऽ	द्र	दा	ऽ	हि	नी	ऽ
×		२			०		३		
री सा	–	म	ग	म	प	ध	सां नि	सां	सां
दु	ऽ	ष्ट	ऽ	वि	दा	ऽ	र	ऽ	नि
×		२			०		३		
सां नि	सां	सां ध	नि	प	प	म	प	म ग	म
क	रु	शं	ऽ	भु	जा	ऽ	ऽ	या	ऽ।

अंतरा.

प म	म	नि ध	निध	सां	सां	नि	सां	सां	–
अ	सु	र	ऽऽ	सं	घा	ऽ	र	नी	ऽ
×		२			०		३		
नि सां	नि	सां	–	रीं	सां	नि	सां	धनि	प
र	क्त	बी	ऽ	ज	मा	ऽ	ऽ	रऽ	नी
×		२			०		३		
म	–	म	–	प	ध	नि	सां	–	सां
दीं	ऽ	न	ऽ	अ	भ	य	व	ऽ	र

		नि॒						मं	
सां	सां	ध	नि॒	प	प	म	प	ग॒	म
सु	र	न	ऽ	र	पा	ऽ	ऽ	या	ऽ
×		२			०		३		

देवसाख—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

म	म	म	म	म			प		
ग॒	ग॒	री	री	री	म	प	म	प	प
दा	ऽ	न	व	द	ल	न	का	ऽ	ज
×		२			०		३		
म			सा						
ग॒	म	री	री	सा	री	री	सा	-	सा
अं	ऽ	ब	च	ढि	मृ	ग	रा	ऽ	ज
×		२			०		३		
नि		म		री			सां		
सा	-	री	म	म	प	ध	नि	सां	रीं
घा	ऽ	ल	नि	अ	सु	र	रा	ऽ	ज
×		२			०		३		
सां		सां			म	म	म	म	
नि	सां	ध	नि॒	प	प	ग॒	ग॒	ग॒	म
पा	ऽ	ल	नि	ऽ	सु	र	रा	ऽ	ज।
×		२			०		३		

अंतरा.

म		सां							
प	-	ध	-	नि	सां	सां	सां	-	सां
जे	ऽ	ते	ऽ	सु	भ	ट	दै	ऽ	त
×		२			०		३		

नि					रीं		सां	सां	
सां	सां	सां	-	रीं	नि	सां	ध	ध	-
सु	भ	हीं	ऽ	स	द़	ल	ह	ल्यो	ऽ
×		२			०		३		
		म	म				सां		
प	-	ग॒	ग॒	म	प	ध	नि	सां	रीं
बा	ऽ	चो	ऽ	अ	सु	र	सो	ऽ	जो
×		२			०		३		
रीं		प			प		म		
नि	सां	नि॒	-	प	म	प	प	ग॒	म
र	न	छां	ऽ	ड	ग	यो	भा	ऽ	जि।
×		२			०		३		

संचारी.

नि॒		नि॒	नि॒	नि॒	नि॒	नि॒	नि॒		
सा	सा	ध	ध	ध	ध	ध	ध	नि॒	प
ब्र	र	ख	त	सु	म	न	त्रि	दि	स
×		२			०		३		
ध		सां			रीं		सां		
प	ध	नि	सां	रीं	नि	सां	ध	नि॒	प
दुं	ऽ	दु	भि	प	ट	ह	बा	ऽ	ज
×		२			०		३		
म	म				म	म		सा	
प	ग॒	म	म	प	ग॒	ग॒	म	री	री
आ	ऽ	ई	ऽ	वि	बु	ध	ना	ऽ	रि
×		२			०		३		
नि॒	नि॒	नि॒	नि॒	नि॒	नि॒	नि॒	नि॒		
ध	ध	ध	ध	ध	ध	ध	ध	नि॒	प
ले	ऽ	आ	ऽ	र	ती	ऽ	सा	ऽ	ज
×		२			०		३		

आभोग.

म		नि॒	नि॒	नि॒					
प	प	ध	ध	ध	सां	-	सां	सां	सां
स	द	ही	ऽ	कृ	पा	ऽ	क	र	नि
×		२			०		३		
नि॒					रीं		सां		
सां	-	सां	सां	रीं	नि	सां	ध	नि॒	प
भ	ऽ	क्त	न	को	दु	ख	ह	र	नि
×		२			०		३		
म		म		री			नि॒		
प	-	ग॒	म	म	प	-	ध	नि	सांरीं
आ	ऽ	नं	द	कि	शो	ऽ	र	की	ऽऽ
×		२			०		३		
रीं		सां				म		म	
सां	सां	ध	नि॒	प	प	प	पम	ग॒	म
अ	ब	रा	ऽ	खो	तु	म	लाऽ	ऽ	ज।
×		२			०		३		

टीपः—हीं शेवटचीं दोन गीतें देवसाखाचीं म्हणून जुन्या गायकांच्या संग्रहांतून आलीं आहेत. हल्लींच्या प्रचारांतील देवसाखापासून निराळें असें हें स्वरूप आहे.

राग कौशिककानडा अथवा कौंसी

गांधारांदोलिता कौंसी वागीश्वर्यंगमंडिता ।

अपि च

आसावरीसुमेलोत्था कौशिकीकानडा मता ।
प्रारोहे रिपहीनाऽसौ संपूर्णा चावरोहणे ॥ ७८ ॥
मध्यमः संमतो वादी साहचर्ये तु षड्जकः ।
गानं समीरितं तस्या निशीथे भूरिरक्तिदम् ॥ ७९ ॥
कानडा मालकोशश्च मिलतोऽत्र यथायथम् ।
काफीमेलगता कौंसी पूर्वमेव मयोदिता ॥ ८० ॥
मधनिसनिधमैः स्यान्मालकोशांगदर्शनम् ।
पगमगरिसैः कुर्याद् बुधस्तदंगवारणम् ॥ ८१ ॥
अप्रसिद्धमिदं रूपं गायनोत्तमनिर्मितम् ।
समुद्भूतं यथान्यायमवश्यं रक्तिदं भवेत् ॥ ८२ ॥

श्रीमल्लक्ष्यसंगीते द्वि० (पृ. १६४)

नायकी साहना तद्वद्देशाख्यः कौशिकाह्वयः ।
रागाः प्रकीर्तितास्तज्ज्ञैः कानडांग सुशोभनाः ॥ १९ ॥

श्रीमल्लक्ष्यसंगीते ॥ द्वि० ॥ (पृ. १४०)

निसौ मगौ मपमगा गरी समौ धनी च सः ।
निधौ मधा निधमपा गमा गरो पुनश्च सः ।
कर्णाटः कौशिकाख्यातो निशीथे मध्यमांशिकः ॥

अभिनवरागमंजर्याम् ॥ १८८ ॥

संपूरन कोमल निगम मध्यम वादी जान ।
मालकंस मिलि कान्हरा कौंसी रूप बखान ॥

रागचंद्रिकासार ॥ १०४ ॥

कौशिककानडा अथवा कौंसीकानडा याचे दोन प्रकार आहेत. एक काफीमेलजन्य व दुसरा आसावरीमेलजन्य. काफी थाटांतून उत्पन्न होणाऱ्या कौंसीमध्यें कानडा व बागेश्रीचें अंग असतें व आसावरी थाटांतील कौंसींत तेंच कानडा व मालकौंसाचें असतें. दुसऱ्या प्रकारांत आरोहांत ऋषभ व पंचम हे स्वर दुर्बल असतात. दोहोंतहि वादी स्वर मध्यम व संवादी षड्ज् आहे. गाण्याचा वेळ मध्यरात्र आहे. बागेश्री अंगाच्या कौंसीचें मंडन साधारणतः " निप, मपनि मपग, म, पग, म, रेसा; मध, निध, मप, गमध, निध, प, मपगम, रेसा " या स्वरसमुदायानें होतें. मालकौंस अंगाच्या कौंसींत " मधनिसां निधम " हे स्वर मालकौंसाचें अंग दर्शवितात. व पग, मरेसा हे कानडा दर्शवितात.

कौंसीकानडा हा एक अप्रसिद्ध रागांपैकीं आहे. व त्याचीं दोन्ही रूपें स्वतंत्रच असून योग्य नियमांनीं गाइल्यास परिणामकारक होतात.

बागेश्री अंगाच्या कौंसीचें चलन.

म म म नि नि
पम, पधग, मप, गम, रेसा, रेनिसा, ग, म, रेसा, सा, धध,

नि नि
धनिप, धनिसां, रेंसां, सां, धनिप, म, पधम ।

प नि नि
निसां, सां, रेंनिसां, निप, मधध, निप,

धनिरेंसां, धम, पधम

मालकंस अंगाचा कौंसी.

उठाव.

निसाम, गम, पग, मगरेसा, म, ध, निसां, निध,
मधनिधम, पग, मग, रेसा ।

चलन.

सा, निधनि, सा, म, मग, मग, रेसा, निध, सा, म, मगप,
पग, रेगमगरेसा । मधनिसां, सां, सांमं, मंगंरेंसां,
सांनिधम, ग, पग, मगरे, सा ।

कौंसीकानडा—चौताल (विलंबित)

स्थायी.

ध				म					म		ग॒
प	ध	म	पध	ग॒	-	-	म	प	ग॒	-	म
मैं	ऽ	ऽ	जब	दे	ऽ	ऽ	खी	ऽ	री	ऽ	गो
३		४		×		०		२		०	
				सा						म	म
री	-	सा	-	री	नि॒	सा	री	नि॒	सा	ग॒	ग॒
पा	ऽ	लु	ऽ	मो	ह	नी	मु	र	त	श्या	ऽ
३		४		×		०		२		०	
				नि॒		नि॒	नि॒	ध		नि॒	
म	री	-	सा	सा	सा	ध	ध	नि॒	प	ध	नि॒
म	ला	ऽ	ल	त	न	म	न	ध	न	जो	ऽ
३		४		×		०		२		०	
				नि॒							
रीं	सां	सां	-	ध	नि॒	ध	प	म	प	ध	म
ब	न	नौं	ऽ	छा	ऽ	व	रे	को	ले	ग	ई।
३		४		×		०		२		०	

अंतरा.

सां			सां				सां	रीं			
नि	सां	सां	नि	सां	-	सां	रीं	नि	सां	सां	सां
सुं	द	र	स	रु	ऽ	प	उ	ज	ऽ	ग	र
×		०		२		०		३		४	
प					नि॒	नि॒	नि॒	ध		नि॒	
नि॒	-	प	प	म	ध	ध	ध	नि॒	प	ध	नि
ना	ऽ	ग	र	सु	र	त	च	तु	र	चि	ता
×		०		२		०		३		४	
रीं	सां	-	धम	प	ध	म	-	प	म	प	पध
ऽ	रे	ऽ	लिऽ	ख	ल	ई	ऽ।	मैं	ऽ	ऽ	जब
×		०		२		०		३		४	

कौंसीकानडा–एकताल (विलंबित)

स्थायी.

मा सा								म			
नि	निसा	म	,म	म	-	ग	मप	प	म	ग	-
कि	पाऽ	ऽ	,क	रे	ऽ	ऽ	जोगी	डा	ऽ	ऽ	ऽ
३		४		×		०		२		०	
ग				ध	नि					सा	
म	ग	री	सा	नि	ध	-	नि	सा	-	नि	सा
ह	म	प	र	तु	म	ऽ	गु	रु	ऽ	ह	म
३		४		×		०		२		०	
मा		म	म	ग	म		मा				
म	-	ग	ग	म	ग	-	री	-	ग	सा	निसा
से	ऽ	व	क	तु	मा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	रे	ऽऽ।
३		४		×		०		२		०	

अंतरा.

म		नि						सां			
ग	म	ध	,ध	मधनिसां	-	सां	,सां	नि	सां	सां	निसां
अं	ऽ	ग	,च	मुऽऽऽ	ऽ	त	,ल	गा	ऽ	ये	ऽऽ
३		४		×		०		२		०	
नि											
ध	नि	सां	मं	-	गं	मं	गं	रीं	सां	नि	ध
सीं	ऽ	गीं	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	च	जा	ऽ	ऽ	ऽ
३		४		×		०		२		०	
				म		म		सां			नि
मधनिसां	,निध	ध	मग	ग	म	नि	ध	नि	सां	-	सां
ऽऽऽऽ	,चऽ	त	ऽऽ	भो	ऽ	रे	ऽ	ही	ऽ	ऽ	आ
३		४		×		०		२		०	

				ग			सा				
निध	नि	धम	ग	म	ग	-	री	-	ग	सा	निसा
ऽऽ	ऽ	येऽ	ऽ	ह	मा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	रे	ऽऽ।
३		४		×		०		२		०	

कौंसीकानडा–एकताल (विलंबित)

स्थायी.

मा			नि सा					म			
रीनि	सा	निसा	साम	म	-	ग	मप	प	-	म	ग
राऽ	ऽ	ऽऽ	जन	के	ऽ	ऽ	सिर	ता	ऽ	ऽ	ऽ
३		४		×		०		२		०	
				ध			मा				नि सा
म	ग	री	सा	नि	-	ध	नि	सा	-	निसा	साम
ऽ	ऽ	जा	ऽ	रा	ऽ	ऽ	जा	ऽ	ऽ	ऽऽ	सिरि
३		४		×		०		२		०	
म	-	ग	,प	प	-	म	ग	म	ग	री	सा
रा	ऽ	ऽ	,म	चौं	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	द्र	ऽ।
३		४		×		०		२		०	

अंतरा.

म		नि						सांसां			निसां
ग	म	ध	,ध	मधनिसां	-	सां	सां	निनि	सां	निसां	सांमं
ज	ग	त	,उ	धाऽऽऽ	ऽ	र	न	जऽ	न	ऽऽ	प्रति
३		४				०		२		०	

								म		नि	सां
मं	गं	सां	निध	मधनिसां	निध	म	ग	ग	म	ध	नि
पा	ऽ	ऽ	ऽऽ	ऽऽऽऽ	ऽल	न	ऽ	तूं	ऽ	ही	आ
३		४		×		०		०		०	
				ध			म	म			
सां	सां	नि	ध	नि	ध	म	ग	गम	ग	री	सा
ऽ	द	अं	त	स	ब	ही	क्र	हेऽ	बौं	ऽ	द।
३		४		×		०		२		०	

राग मेघमल्लार.

मल्लार एव मेघः किंचिन्मृदुनिप्रवेशतो भवति ।
ऋषभस्यांदोलनमत्यत्र भवेद्भेदधीजननहेतुः ॥

रागकल्पद्रुमांकुरे ।

रिमौ रिसौ निपौ निसौ रिमौ रिपौ रिमौ रिसौ ।
ऋषभांदोलितो मेघः सपसंवादमंडितः ॥

अभिनवरागमंजर्याम् ॥ १७६ ॥

सुध मलारके मेलमें दोउ निखाद लगात ।
समबादीसंबादितें मेघमलार कहात ॥

रागचंद्रिकासार ॥ ९३ ॥

मेघमल्लार काफी थाटांतून उत्पन्न होतो. ह्यांत धैवत व गांधार वर्ज्य आहेत. अर्थात् जाति औडुव–औडुव आहे. षड्ज् वादी व पंचम संवादी आहे. कोणी मध्यम संवादी मानितात. "म रे प" हा मल्लाररागाचा स्वरविन्यास ह्यांतहि प्रामुख्यानें येतो. ऋषभावर होणारें आन्दोलन ह्या रागाची ओळखण्याची खूणच आहे. हें आन्दोलन ऋषभाला मध्यमाचा

म म म

कण लावीत एकसारखें तीन चार वेळ तो गाइल्यानें होतें. जसें रे, रे, रे. मध्यमावर अनेकदां मुक्काम होतो व त्यानें सारंग टळतो. हा राग मौसमी आहे, व तो वर्षाकालीं गातात. धैवत घेणाऱ्याहि कांहीं चीज़ा या रागाच्या उपलब्ध आहेत.

उठाव.

रेम, रेसा, नि़प़, नि़सा, रे, मरे, प, रेम, रे, सा।

चलन.

म म प़ सा म म
रे, रेमरेसा, नि़प़, सा, सारेरे, रेमम, रे, सारेमरे, सानि़प,

प रे
मपसां, निप, मरेसा । मप, निसां, सां, रेंसां,

प म म
निसांरेंमंरें, सां, निप, सां, निप, रेरेमरेसा ।

मेघमल्लार—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

म	म	म					प	प	
री	री	री	म	री	सा	सा	नि़	नि़	प़
उ	मं	ड	ऽ		मं	ड	मे	ऽ	घ
×		२			०		३		
					म		म		म
प़	नि़	सा	री	सा	री	प	प	-	री
ग	ग	न	च	ढ	आ	ऽ	ये	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
म	म	म					प	प	
री	री	री	म	री	सा	सा	नि़	नि़	प़
बि	बि	ध	ऽ	ब	र	न	स	क	ल
×		२			०		३		
			प		मप		म		
म	प	सां	नि	प	निनि	प	री	-	सा
बि	बु	ध	म	न	हऽ	र	खा	ऽ	ये।
×							३		

अंतरा.

म	प	नि	सां	सां	सां	सां	सां	-	सां
ग़	नि	य	न	क	र	त	तां	ऽ	न
×		२			०		३		
					प		म		
नि	सां	रीं	रीं	सां	नि	प	नि	प	प
ध	ग	ब	र	ज	स	ह	ग	म	क
×		२			०		३		

प					प		म		
म	प	सां	-	सां	निनि	प	री	-	सा
ब	र	खा	ऽ	रु	तऽ	सु	हा	ऽ	ये
×		२			०		३		

मं		मं					प		
रीं	-	रीं	मं	रीं	सां	सां	नि	प	प
गं	ऽ	भी	ऽ	र	सु	ध	मु	र	त।
×		२			०		३		

मेघमल्लार—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

म	म	म					प	प	
री	री	री	म	री	सा	सा	नि़	नि़	प़
ते	ऽ	रो	ऽ	सु	म	र	न	क	रुं
×		२			०		३		

					म				
नि़	सा	री	-	री	री	प	प	-	री
तूं	ऽ	ही	ऽ	जि	व	न	भ	ऽ	ल
×		२			०		३		

		म					प	प	
नि़	सा़	री	म	री	सा	सा	नि़	नि़	प़
ते	ऽ	रो	ऽ	हि	ज	स	गु	ऽ	न
×		२			०		३		

					प प				
म	प	सां	-	-	निनि	प	म	री	सा
गा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽ	ऽ	ई	ऽ	ये।
×		२					२		

अंतरा.

म	प	निं	सां	सां	सां	सां	सां	-	सां
तूं	S	ही	S	न	य	न	जो	S	त
×		२			०		३		
नि	सां	रीं	-	रीं	सां	सां	(प)नि	(प)नि	प
तूं	S	ही	S	पो	ख	न	प्रा	S	न
×		२			०		३		
(मं)रीं	(मं)रीं	(मं)रीं	मं	रीं	सां	-	सां	नि	प
क	हां	के	अ	ब	कौ	S	न	को	S
×		२			०		३		
म	प	सां	-	-	(प प)निनि	प	म	री	सा
क	हा	S	S	S	SS	S	ई	S	ये।
×		२			०		३		

मेघमल्हार–झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

री	(म)री	(म)री	म	री	सा	-	(प)नि	-	प
ग	र	ज	S	घ	टा	S	घ	S	न
×		२			०		३		
(नि)सा	-	री	-	(सा)री	(म)री	प	(म)प	मरी	म
का	S	रे	S	री	का	S	रे	SS	S
×		२			०		३		

री		म					प		
नि	सा	री	म	री	सा	सा	नि	-	प
पा	ऽ	व	ऽ	स	रु	त	आ	ऽ	इ
×		२			०		३		
प		प			पध		म		
म	प	सां	-	सां	निनि	पम	री	-	सा
दु	ल	हा	ऽ	न	मऽ	नऽ	भा	ऽ	ये।
×		२			०		३		

अंतरा.

प		सां							
म	प	नि	सां	नि	सां	-	सां	-	-
रे	ऽ	न	ऽ	अं	घे	ऽ	री	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
सां					सांसां				
नि	सां	रीं	-	सां	रींरीं	सांनि	मप	निसां	रीं
बि	ज	री	ऽ	ड	राऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽऽ	वे
×		२			०		३		
प		सां							
नि	प	नि	सां	सां	सां	सांनि	रीं	सां	-
स	दा	रं	गी	ले	मं	मऽ	दु	सा	ऽ
×		२			०		३		
नि							म		
सां	निसांरीं	सां	नि	-	प	म	री	-	सा
पि	याऽऽ	घ	रे	ऽ	ना	ऽ	ऽ,	ऽ	हिं।
×		२			०		३		

मेघमल्लार—त्रिताल (मध्यलय)

(धैवत घेणारा एक प्रकार)

स्थायी.

सा सा सा री
च म क बि
३

म म
री पम प म री - री री म री - सा सा सा सा -
ज री ऽ या ऽ ऽ ऽ ब र ऽ स ऽ मे ह र वा ऽ
× २ ० ३

प़ नि़ प़ नि़ सा सा नि़ सा री म री सा री नि़ सा -
मा ती जा बा ल म वा ऽ ऽ ऽ प र दे स वा ऽ
× ०

सा
नि - नि नि - म प - म री - सा
ठौ ऽ र ठौ ऽ र ठौ ऽ र ठौ ऽ र।

अंतरा.

म सां
म मं म नि ध - नि नि नि नि नि सां - सां सां -
क हा क रूं ऽ ऽ मो हे ग र ज बा ऽ व री ऽ
× २ ० ३

ध नि ध नि सां सां सां - सां सां (सां) - ध नि प -
अ जि जो ही ऽ न पी ऽ ह र वा ऽ ऽ ऽ ऽ ऽ
× ० ३

ग
ध नि ध प म प म - री - म - प - - -
आ ऽ व त है ऽ म ग वा ऽ ऽ ऽ हे ऽ ऽ ऽ
×

ध	सां	ध	प	म	प	म	म	री	-	म	-	प	-	प	-
जा	ऽ	व	त	है	ऽ	म	न	वा	ऽ	ऽ	ऽ	मे	ऽ	रो	ऽ
×				२				०				३			
सां	-	सां	नि	-	म	प	-	म	री	-	सा				
दौ	ऽ	र	दौ	ऽ	र	तो	ऽ	र	ओ	ऽ	र।				
×				२				०							

मेघमल्लार-झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

प	ध		सां					रीं	
नि	नि	प	नि	सां	सां	-	रीं	नि	सां
धू	ऽ	म	आ	ऽ	ये	ऽ	ब	द	रि
३			×		२			०	
प	ध		म	म	म	म	री	प	
नि	नि	प	री	री	री	री	म	म	प
या	ऽ	भ	रे	ऽ	अ	त	सु	रै	ऽ
३			×		२			०	
म	म		म	म	म	म			
प	नि	प	री	री	री	री	म	री	सा
या	प्या	ला	भ	र	भ	र	पि	वा	वे
३			×		२			०	

अंतरा.

			प	ध					
म	म	प	नि	नि	सां	सां	सां	-	सां
ए	क	तो	भ	र	पि	च	का	ऽ	रि
×		२			०		३		

सा					सा		प	ध	
नि	सां	रीं	रीं	सां	नि	सां	नि	नि	प
दु	जे	ब	र	से	मे	ऽ	हा	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
मं	मं	मं	मं					रीं	
रीं	रीं	रीं	रीं	मं	रीं	सां	रीं	नि	सां
आ	प	छि	का	वे	मो	हे	छि	का	वे
×		२			०		३		
सां					प		प	ध	म
नि	सां	सां	-	सां	नि	प	नि	नि	प
ग	र	वा	ऽ	ल	गा	वे।	धू	ऽ	म
×		२			०		३		

मेघमल्लार—झपताल (मध्यलय)

स्थायी

								री	
							री	नि़	सा
							म	ग	न
							३		
म		म	म		म				
री	री	री	री	-	री	म	री	सा	-
र	हो	रे	दा	ऽ	लि	द्र	भ	ये	ऽ
×		२			०		३		
सा		म					प़		
नि़	सा	री	म	री	सा	-	नि़	-	प़
को	ऽ़	न	ऽ	ह	रे	ऽ	न	ऽ	र
×		२			०		३		
प़									
म़	प़	नि़	सा	-	री	री	सा	-.	सा
इ	ऽ	द्र	के	ऽ	म	न	में	ऽ	त
×		२			०		३		

प		प		पध					
म	प	सां	-	निनि	प	म	री	नि़	सा
जो	ऽ	लो	ऽ	धऽ	रे	ऽ।	म	ग	न
×		२			०		३		

अंतरा.

सां	सां				प	ध		म	
नि	नि	सां	सां	-	नि	नि	प	री	-
का	ऽ	भ	यो	ऽ	जो	ऽ	भ	यो	ऽ
×		२			०		३		
प									
म	प	नि	सां	रीं	रीं	-	सां	-	-
छ	त्र	प	ति	न	रे	ऽ	स	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
सां	सां				सां	सां			
नि	नि	सां	सां	-	नि	नि	सां	सां	सां
रा	ऽ	म	रा	ऽ	जा	ऽ	को	प	र
×		२			०		३		
सां	सां		सां	रीं					
नि	नि	सां	मं	मं	रीं	सां	सां	नि	-
ता	ऽ	प	पा	इ	य	त	है	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
प					प		प		
नि	मप	रीं	सां	-	नि	प	नि	म	प
बि	पऽ	त	सा	ऽ	ग	र	को	ऽ	न
×		२			०		३		
प		प		पध					
म	प	सां	-	निनि	प	म	री	नि़	सा
ता	ऽ	रो	ऽ	तऽ	रे	ऽ।	म	ग	न
×		२			०		३		

मेघमल्लार—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

सा			प				म	म	म
सां	सां	सां	नि॒	प	प	री	री	री	री
प्र	ब	ल	द	ल	सा	ऽ	ज	ज	ग
×		२			०		३		
म					सा				
री	म	म	री	–	री	–	री	सा	सा
जू	ऽ	म	जा	ऽ	भू	ऽ	म	प	र
×		२			०		३		
			म						
री	नि॒	सा	री	म	प	नि॒	प	नि	सां
उ	मं	ड	घ	न	घो	ऽ	र	ज	ल
×		२			०		३		
मं					प		प		
रीं	मं	रीं	सां	–	नि॒	प	नि॒	म	प
ई	ऽ	द्र	ला	ऽ	यो	ऽ	है	ऽ	ऽ।
×		२			०		३		

अंतरा.

प		सां							
म	प	नि॒	सां	सां	सां	सां	सां	–	सां
ब	र	स	त	मु	स	ल	धा	ऽ	र
×		२			०		३		
सां		मं					प		
नि॒	सां	रीं	मं	रीं	सां	सां	नि॒	–	प
हो	ऽ	त	ऽ	पा	हा	ड	छा	ऽ	र
×		२			०		३		
मं	मं	मं	मं						
रीं	रीं	रीं	रीं	मं	रीं	सां	रीं	सां	–
के	ऽ	ष्ण	क	र	ध	र	गि	रि	ऽ
×		२			०		३		

मं रीं	मं	रीं	सां	-	प नि	प	नि	म	प
व	र	ब	चा	ऽ	यो	ऽ	है	ऽ	ऽ।
×		२			०		३		

संचारी.

म	-	म	म	म	प	प	नि	प	-
बुं	ऽ	द	न	ध	र	नि	ध	री	ऽ
×		२			०		३		
प म	प	सां	-	सां	नि	प	प	म री	-
स	ब	ही	ऽ	कि	इ	च्छा	क	री	ऽ
×		२			०		३		
म री	म री	री	म	म	री	री	सा	-	सा
प	सु	पौं	ऽ	छि	जि	य	जौं	ऽ	त
×		२			०		३		
म	म	म	प	प	नि	-	नि	म	प
अ	धि	क	सु	ख	पा	ऽ	यो	है	ऽ।
×		२			०		३		

आभोग.

म	प	नि	प	नि	सां	सां	सां	सां	-
ह	र	ना	ऽ	थ	स्तु	त	क	रे	ऽ
×		२			०		३		

सां					सां				
नि̱	सां	सां	-	-	नि̱	सां	रीं	रीं	-
अ	प	नी	ऽ	ऽ	कौ	ऽ	न	ग	त
×		२			०		३		
मं	मं	मं	मं						
रीं	रीं	रीं	रीं	मं	रीं	सां	रीं	सां	-
सु	र	प	त	अ	चि	न	भ	यो	ऽ
×		२			०		३		
सां									
नि	सां	रीं	सां	रीं	सां	-	नि̱	म	प
स	र	नि	वा	ऽ	यो	ऽ	है	ऽ	ऽ।
×		२			०		३		

मेघमल्लार—सूलताल (मध्यलय)

स्थायी.

सां				सां			प		
नि	-	सां	-	रीं	सां	-	नि̱	-	प
रा	ऽ	धे	ऽ	आ	ये	ऽ	मे	ऽ	घ
×		०		२		३		०	
प				प		म	म		
म	प	सां	-	नि̱	प	प	प	-	री
ह	रि	को	ऽ	घ	र	ले	जा	ऽ	ये
×		०		२		३		०	
म	म			म	म				
री	री	प	प	री	री	म	री	-	सा
घ	टा	भ	इ	घ	न	ऽ	घो	ऽ	र
×		०		२		३		०	

सां	सां			सां				नि	
नि	नि	सां	सां	रीं	रीं	रीं	सां	सां	नि
ग	र	जं	त	थ	र	र	र	र	र।
×		०		२		३		०	

अंतरा.

प									
म	प	नि	-	सां	सां	नि	सां	सां	सां
छू	ऽ	टे	ऽ	प	त्र	न	भु	व	न
×		०		२		३		०	
सां									
नि	सां	रीं	रीं	सां	-	नि	सां	नि	नि
दू	ऽ	र	र	ह्यो	ऽ	ऽ	ग	व	न
×		०		२		३		०	
मं	मं	मं							
रीं	रीं	रीं	मं	रीं	रीं	-	सां	-	सां
क	रि	ये	ऽ	च	प	ऽ	ला	ऽ	ई
×		०		२		३		०	
सां						नि	रीं		
नि	सां	रीं	रीं	सां	-	सां	सां	नि	नि
सो	ऽ	च	प	ला	ऽ	ई	ऽ	घ	र
×		०		२		३		०	

मेघमल्लार—चौताल (विलंबित)

स्थायी.

नि						नि	सां		प		
सां	-	नि	सां	-	सां	सां	रीं	सां	नि	-	प
आ	ऽ	ये	घे	ऽ	र	घो	ऽ	रे	का	ऽ	रे
×		०		२		०		३		४	

प						प	ध				
म	-	प	प	सां	सां	नि॒	नि॒	प	प	म	री
बा	ऽ	द	र	च	हुं	ओ	ऽ	र	प्या	ऽ	रे
×		०		२		०		३		४	
म	म			री	री	म					
री	री	-	म	म	म	री	-	सा	री	सा	-
कू	ऽ	ऽ	क	त	म	यू	ऽ	र	ग	ण	ऽ
×		०		२		०		३		४	
नि			सा	म		म					
सा	-	री	री	री	प	री	-	म	री	-	सा
जो	ऽ	र	हि	ज	त	ला	ऽ	ऽ	त	ऽ	है।
×		०		२		०		३		४	
सां											
नि	सां										
आ	ऽ										
×											

अंतरा.

प											
म	प	नि॒	सां	-	सां	नि	-	सां	सां	-	सां
द	म	के	आ	ऽ	ज	दा	ऽ	म	नी	ऽ	म
×		०		२		०		३		४	
मं	मं					म	म				
रीं	रीं	मं	रीं	-	सां	री	री	म	री	सा	-
रो	ऽ	रे	अं	ऽ	ग	भा	ऽ	ऽ	म	नी	ऽ
×		०		२		०		३		४	
नि		सां	सां						सां		
सां	-	रीं	रीं	-	पं	मंरीं	मं	रीं	रीं	सां	-
डा	ऽ	रे	डा	ऽ	रे	कोऽ	ऽ	य	लि	या	ऽ
×		०		२		०		३		४	
नि			सा	म		म					
सा	-	री	री	री	प	री	-	म	री	सा	-
चा	ऽ	त	क	हु	ल	सा	ऽ	ऽ	त	है	ऽ।
×		०		२		०		३		४	

संचारी.

ऩि		सां	सां	सां		सां		सा	सा		
सा	-	नि	नि	नि	-	नि	-	नि	नि	प	-
आ	ऽ	ई	अं	धी	ऽ	या	ऽ	रि	घ	टा	ऽ
×		०		२		०		३		४	
प			म			सां	सां	सां	सां		
म	-	प	प	सां	-	नि	नि	नि	नि	प	-
ठा	ऽ	डी	स	ब	ऽ	दे	ऽ	स	छ	टा	ऽ
×		०		२		०		३		४	
म	म	म				म	म			सा	
री	री	री	म	प	-	री	री	म	री	री	सा
नै	ऽ	ऽ	न	न	ऽ	नी	ऽ	र	ना	रि	न
×		०		२		०		३		४	
				म		म					
सा	सा	सा	-	री	प	री	मरी	म	री	सा	-
अ	त	ही	ऽ	ब	र	सा	ऽऽ	ऽ	त	है	ऽ
×		०		२		०		३		४	

आभोग.

प			सां								
म	प	-	नि	सां	नि	सां	-	नि	सां	-	सां
क	हे	ऽ	यूं	ऽ	बि	यो	ऽ	गि	ना	ऽ	र
×		०		२		०		३		४	
नि									प	ध	
सां	रीं	मं	रीं	सां	-	सां	-	सां	नि	नि	प
आ	वे	ऽ	न	हीं	ऽ	दू	ऽ	ख	पा	ऽ	र
×		०		२		०		३		४	
नि			सां	सां							
सां	रीं	-	रीं	रीं	पं	मं	रीं	-	रीं	सां	-
क	हे	ऽ	ह	री	ऽ	व	ल्ल	ऽ	भ	ये	ऽ
×		०		२		०		३		४	

नि़		सा		म		म					
सा	री	री	-	री	प	री	-	म	री	सा	-
जि	य	रा	ऽ	त	र	सा	ऽ	ऽ	त	है	ऽ।
×		०		२		०		३		४	

मेघमल्लार—चौताल (विलंबित)

स्थायी.

नि़
सा
तूं

म			म						सा		
री	-	री	री	-	प	म	री	-	री	सा	-
ला	ऽ	गी	मा	ऽ	न	क	र	ऽ	न	को	ऽ
×		०		२		०		३		४	
			सा			सा					
सा	सा	-	री	-	सा	म	री	म	री	सा	-
ते	रे	ऽ	तो	ऽ	ऽ	आ	ऽ	ऽ	ये	है	ऽ
×		०		२		०		३		४	
री			म								
म	-	म	प	-	प	प	म	नि॒	नि॒	प	मप
ला	ऽ	ल	ली	ऽ	जि	ये	ऽ	ऽ	म	ना	ऽऽ
×		०		२		०		३		४	
सां	-	नि॒	प	म	री	म	री	-	सा	नि॒सा	सा
ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ये	ऽऽ	। तूं
×		०		२		०		३		४	

अंतरा.

प म	प	-	प नि̱	प	नि̱	सां	-	नि	सां	-	सां
च ×	ढ	ऽ ०	दे	ऽ २	खो	च ०	ऽ	त्र ३	सा	ऽ ४	रि
सां नि	सां	-	मं रीं	मं	रीं	सां	-	-	प नि̱	-	प
उ ×	मं	ऽ ०	गी	ऽ २	घ	टा ०	ऽ	ऽ ३	का	ऽ ४	री
म प	रीं	-	मं रीं	मं रीं	मं	रीं	-	सां	सां नि	सां	सां
वे ×	ऽ	ऽ ०	दे	खो २	ऽ	रा ०	ऽ	त ३	ला	ऽ ४	गी
सां रीं	सां	-	प नि̱	प	मरी	री प	म	री प	म	री	सा
री ×	बा	ऽ ०	द	ऽ २	रऽ	ह ०	रे	ऽ ३	ऽ	ऽ ४ ।	तूं

मेघमल्लार—चौताल (विलंबित)

स्थायी.

सां नि	सां	सां	-	सां	सां	सां रीं	रीं	सां	-	प नि̱	प
आ ×	ऽ	यो ०	ऽ	अ २	ब	ब ०	र	खा ३	ऽ	रु ४	त
प म	-	प	प	सां	-	प नि̱	-	प	म प	-	री
ओ ×	ऽ	त्क ०	ट	कां २	ऽ	ती ०	ऽ	न ३	रे	ऽ ४	स

म		म				म	म				
री	म	नि	-	प	प	री	री	म	री	-	सा
अं	ऽ	भो	ऽ	ध	र	न	ग	प्र	म	ऽ	त्त
×		०		२		०		३		४	
नि						सा					
सा	-	री	-	सा	सा	प	मरी	म	री	सा	सा
का	ऽ	मी	ऽ	ज	न	स	बऽ	ह	र	ख	त।
×		०		२		०		३		४	

अंतरा.

प		सां				सां			रीं		
म	प	नि	सां	सां	-	नि	सां	रीं	नी	सां	सां
च	म	कृ	त	दा	ऽ	म	नी	प	ता	ऽ	क
×		०		२		०		३		४	
नि								प			
सां	-	रीं	-	सां	सां	रीं	सां	नि	-	प	प
डं	ऽ	का	ऽ	भ	यो	अ	श	नी	ऽ	र	व
×		०		२		०		३		४	
मं	मं	मं	मं	मं					सां		
रीं	रीं	रीं	रीं	रीं	मं	रीं	रीं	सां	नि	सां	सां
के	ऽ	ष्ण	ब	र	न	म	धु	र	मे	ऽ	घ
×		०		२		०		३		४	
मां									प		म
नि	सां	रीं	रीं	सां	-	रीं	सां	-	नि	-	प
ग	ग	न	भ	न्यो	ऽ	स	मं	ऽ	ता	ऽ	त।
×		०		२		०		३		४	

संचारी.

नि			सां								
सा	सा	नि	नि	-	नि	नि	प	म	म	प	प
च	हू	ऽ	धा	ऽ	र	घ	न	ब	र	स	त
×		०		२		०		३		४	

प			प						ध		
म	-	प	.सां	-	सां	नि	-	नि	नि	प	प
तो	ऽ	य	भा	ऽ	र	मौं	ऽ	दृ	च	ल	त
×		०		२		०		३		४	
मं		म				म	म			सा	
री	म	नि	नि	प	प	री	री	म	री	री	सा
अ	त	म	न	ह	र	ना	ऽ	द	क	र	त
×		०		२		०		३		४	
सा						सा	म				
नि़	सा	री	री	सा	सा	प	री	म	री	सा	सा
चा	ऽ	त	क	कु	ल	स	ब	हु	ल	स	त।
×		०		२		०		३		४	

आभोग.

प								सां			
म	प	नि	सां	सां	-	सां	-	नि	सां	सां	सां
अ	भि	न	व	दू	ऽ	वाँ	ऽ	कौं	ऽ	दृ	लि
×		०		२		०		३		४	
सां						सां				प	
नि	सां	रीं	मं	रीं	सां	नि	सां	रीं	सां	नि	प
मौं	ऽ	डि	त	छि	ति	सो	ऽ	ह	त	अ	त
×		०		२		०		३		४	
मं	मं										
रीं	रीं	मं	पं	मं	रीं	सां	सां	नि	सां	सां	सां
भू	ऽ	ख	न	न	व	रं	त	ना	ऽ	दि	क
×		०		२		०		३		४	
नि		प		प		म		म	सा		
म	प	सां	सां	नि	प	री	म	री	री	सा	सा
वे	ऽ	श	व	धू	ऽ	च	तु	र	क	हु	त।
×		०		२		०		३		४	

राग सूरमल्लार

मल्लारो यः सूरपूर्वो नियुक्तो
द्वावत्राप्याच्छादितौ तौ धगौ स्तः ।
षड्जो वादी मध्यमः संप्रवादी
रागाभिज्ञैर्गीयते प्रावृषीह ॥

रागकल्पद्रुमांकुरे ॥ ९५ ॥

निसौ रिमौ पमौ निधौ पनी सनी पमौ रिसौ ।
सूरमल्लारको मांशः सारंगांगेन मंडितः ॥

अभिनवरागमंजर्याम् ॥ १७३ ॥

सारंगकी छब देत है गावत सुरमल्लार ।

रागचंद्रिकासार ॥ ९४ ॥

सूरमल्लार हा एक काफी थाटांतून उत्पन्न झालेला मल्लाराचा प्रकार आहे. हा राग भक्त सूरदासांनीं निर्माण केला असें म्हणतात. ह्यांत धैवत व गांधार मुळींच वर्ज्य आहेत. मध्यम वादी व षड्ज संवादी आहे. कोणी षड्ज वादी व मध्यम संवादी मानतात. मध्यमावर न्यास असतो. हा मोसमी राग आहे. वर्षाऋतूंत हा गातात. धैवत व गांधार हे स्वर ह्या रागांत नसल्यामुळें सारंग बराच पुढें येतो. म्हणून तो टाळण्याकरितां धैवताचा किंचित् स्पर्श ह्या रागांत संमत आहे. हा मल्लार असल्यामुळें "म रे" ही मींड ह्यांत वारंवार येणारच. पण तीमुळें सोरट रागाचा किंचित् भास होतो.

तो " नि॒प " व " रिप " या स्वरसंगतीमुळें टळतो. " नि॒मप नि॒धप " ह्या स्वरविन्यासानेंहि सूरमल्हार प्रगट होतो. ह्या रागांतील मध्यमान्त स्थाय मल्हाराचे सूचक आहेत. कोणी ह्यांत थोडा कोमल गांधार घेतात. मध्यमादि (मधुमाद) सारंग व मल्हार यांच्या मिश्रणानें सूरमल्हार होतो. असें जाणत्याचें मत आहे.

उठाव.

ऩिसा, रेम, पम, नि॒धप, निसां, नि॒प, मरे, सा ।

चलन

सा, ऩिसा, रेम, मप, नि॒धप, मपमरे, सा, निनि॒पमरे, सा,
सा, रेम, मपनि॒धप, निसां, रेंसां, नि॒, मनि॒धप,
मपनि॒, पमरे, सा । ममप, नि, निसां, रें, नि॒
नि॒मप, धप, मरे, सांनि, मपनि॒धप,
धप, मरे, रेंनि॒, मपनि॒धप,
मरे, प, मरे, सा ।

कोमल गांधार घेणारा प्रकार.

गरेमप, नि॒धनि॒मप, प, मप, निसां, रेंसां, नि॒धनि॒प, मरे,
सारे, मपगम, रेसा ।

सूरमल्लार—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

सां	-	[प]नि	-	प	प	म	[म]नि	नि	प
गा	ऽ	वो	ऽ	गु	नी	ऽ	स	क	ल
×		२			०		३		
प	म	[म]नि	नि	प	म	री	सा	-	सा
रा	ऽ	ग	नि	सु	र	म	ला	ऽ	र
×		२			०		३		
नि	सा	[म]री	म	री	सा	-	सा	-	सा
सा	ऽ	रं	ऽ	ग	के	ऽ	सौं	ऽ	ग
×		२			०		३		
नि	सां	[मं]रीं	मं	रीं	सां	सां	[प]नि	म	प
मे	ऽ	ल	न	क	र	म	ला	ऽ	र।
×		२			०		३		

अंतरा.

म	प	नि	सां	सां	सां	-	नि	सां	सां
म	ऽ	ध्य	म	क	रो	ऽ	बा	ऽ	दि
×		२			०		३		
नि	सां	[सां]रीं	रीं	सां	[सां]रीं	सां	[प]नि	-	प
ख	र	ज	सु	र	सं	म	वा	ऽ	दि
×		२			०		३		

		मं								
प	पम	नि	-	प	म	री	री	सा	सा	
ब	रऽ	खा	ऽ	स	मे	ऽ	च	त	र	
×		२			०		३			
सां		मं								
नि	सां	रीं	मं	रीं	सां	सां	नि	म	प	
सं	ऽ	स्था	ऽ	न	ख	र	हा	ऽ	र।	
×		२			०		३			

सूरमल्लार—त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

प प

ब र

		ध						नि		म					
प	-	नि	प	प	-	री	सा	सा	-	री	म	-	-	-	-
खा	ऽ	रु	त	बै	ऽ	रि	ह	मा	ऽ	रे	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
०				३				×				२			
प				प								सां			
म	-	प	प	नि	प	नि	नि	सां	-	सां	सां	नि	नि	सां	सां
मा	ऽ	स	अ	खा	ऽ	ड	घ	टा	ऽ	घ	न	ग	र	ज	त
०				३				×				२			
सां				मं				नि							
नि	नि	सां	सां	रीं	मं	रीं	सां	सां	-	(सां)	-	नि	-	प	म
पि	यु	प	र	दे	ऽ	स	ह	मा	ऽ	रे	ऽ	ऽ	ऽ।	ब	र
०				३				×				२			

१.

प | प | | सां
म - प प | नि प नि नि | सां - सां - | नि सां सां सां
दा ऽ द र | मो ऽ र पि | ऽ या ऽ | चा ऽ त्र क
० | ३ | × | २

प ध | | म |
नि नि प म | प म री सा | - री म | - - - -
पि यु पि यु | क र त पु | ऽ रे ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ
० | ३ | | २

प | प | |
म म प प | नि प नि नि | सां सां सां | नि नि सां सां
अ ब न स | ह त स खि | तु र बि | र ह दु ख
० | ३ | | २

सां | मं | |
नि नि सां सां | रीं मं रीं सां | (सां) - | नि - प म
नि क स त | प्रा ऽ न ह | मे रे ऽ | ऽ ऽ ब र
| ३ | |

सूरमल्हार—त्रिताल (मलय)

स्थायी.

प
म मप
ब रऽ

प ध | म | नि |
नि नि प म | प म री सा | सा - म | - - - -
स न के ऽ | बा ऽ द र | का ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ ऽ
० | ३ | × | २

री	प		
म म म प	नि॒ प नि नि	सां सां सां -	सां रीं सां -
उं म ड घ	टा ऽ घ न	बि ज री ऽ	च म के ऽ
०	३	×	२
सां सां रीं		नि॒	नि॒
नि सां मं भं	रीं रीं सां सां	सां - (सां) -	नि॒ - म म
दि न त र	व र ह रि	या ऽ रे ऽ	ऽ ऽ। ब र
०	३	×	२

अंतरा.

प	प		
म - म प	नि॒ प नि नि	सां सां सां -	नि सां सां सां
नं ऽ द कुं	व र फ [illegible]	ज न वा ऽ	ऽ ऽ स खि
०	३	×	२
प ध		नि म	
नि॒ नि॒ प म	री सा नि [illegible]	सा - री म	- - - -
ज म ना ऽ	ट ट गि ग	वा ऽ रे ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ
०	३	×	२
प	प		
म - म प	नि॒ प [illegible] -	सां - सां सां	रीं रीं सां सां
मो ऽ र ध	रे ऽ सिं ऽ	गा ऽ र सु	घ र अ त
०	३	×	२
नि सां		नि	नि॒
सां - मं मं	रीं - सां सां	सां - (सां) -	नि॒ - म म
रा ऽ ग म	ला ऽ र उ	घा ऽ रे ऽ	ऽ ऽ। ब र
०	३	×	२

सूरमल्लार—त्रिताल (मध्यलय) ठुमरी

स्थायी.

प
म प
अ व

प ध   म   प
नि नि प म   री - सा सा   री - म -   प - म मप
घ ट ही ऽ   दे ऽ ख ड   री ऽ ऽ ऽ   ऽ ऽ, अ वऽ
०   ×   २

प ध नि   सां   सां
नि नि म प   नि - सां -   - - नि सां   रीं रीं सां सांरीं
घ ट आ ऽ   ली ऽ री ऽ   ऽ ऽ ऽ ऽ   क र प कऽ
०   ३   ×   २

म म   प
सां नि प म   री म री म   प म रीं सा   री सा म मप
र त मो हे   का ऽ न्हा ऽ   ऽ ऽ ग हे   ल ई। अ वऽ
०   ३   २

अंतरा.

प
म म म म   प प प प   नि प नि नि   सां - सां सां
ज ल थ ल   अ ग म भ   व न ज ल   कूं ऽ ड ल
०   ३   ×   २

प   सां
नि प नि नि   सां - सां सां   नि सां रीं सां   नि - प प
दि ऽ ष्ट न   आ ऽ व त   जा ऽ त स   खी ऽ मो हे
×   २

म प
री म री म प - प प प नि प नि सां सां सां सां
आ ऽ न अ चा ऽ न क सु घ र छै ऽ ल मो री
० ३ २

सां प ध प
रीं रीं - सां रीं रीं सां सां नि नि प नि नि म म प
बै यां ऽ प क र क र की ऽ नी सै ऽ ल। अ ब
० ३ × २

सूरमल्लार—त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

प ध सा
नि नि पम प म री सारी निसा सां - (सां) - नि - म प
बा द वाऽ ब र स नऽ कोऽ आ ऽ ऽ ऽ ये ऽ ऽ ऽ
० ३ × २

म सा सा
प पम निप पम म री सा सा नि सा सा री री री सा सा
न निऽ नऽ निऽ बूं ऽ द न ग र ज ग र ज अ ब
० ३ × २

नि म प
सा सा म म - प प - प रीं सां - नि नि निम प
च हूं ऽ ओ ऽ र तें ऽ बि ज रीं ऽ च म कऽ त।
२

अंतरा.

प सां
म म प नि - प नि नि सां - सां - नि सां सां -
[illegible] श्या ऽ म न हिं आ ऽ ये ऽ स ज नी ऽ

प सां			
नि - प नि	सां सां सां सां	निसां रींमं रीं सां.	सां (सां) नि -
कौ ऽ न सो	त न स न	नेऽ ऽऽ हा ल	गा ऽ ये ऽ
०	३	×	२
प प		सां	प प
म प रीं रीं	सां रीं सां सां	नि सां रीं सां	नि प म प
ए क घ री	प ल छि न	क ल न प	र त अ ब।
०	३	×	२

सूरमल्लार—त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

प
म
घो

प प	नि		
प नि - नि	सां - सां सां	- रीं सां नि	प म री सा
र घो ऽ र	घो ऽ र घो	ऽ र ब र	स त मे ऽ
३	×	२	०
सा			
नि सा री म	प नि सां रीं	सां नि म प	(नि) - प म
हु र वा ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	बी ऽ ज रि
३	×	२	०
सा			सा म
री सा नि सा	(सा)नि प नि	प नि सा सा	नि सा री म
या ऽ च म	के ऽ अ न	त गा ऽ म	जि न जा ऽ
३	×	२	०

म												सां			प
री	म	प	-	(नि॒)	-	प	म	प	म	मप	निसां	रीं	नि॒	-	म
ओ	मे	रे	ऽ	पी	ऽ	य	र	वा	ऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽ	हा	ऽ।	घो
३				×				२				०			

अंतरा.

प				प								सां			
म	म	प	प	नि॒	प	नि	-	सां	सां	-	सां	नि	सां	सां	-
म	ध	वा	पि	ला	ऽ	वो	ऽ	ग	रे	ऽ	ल	गा	ऽ	वो	ऽ
×				२				०				३			
सां				रीं		सां	सां					प	ध		
नि	सां	रीं	रीं	नि	सां	रीं	रीं	सां	नि॒	म	प	नि॒	नि॒	प	म
भ	र	भ	र	श	र	वा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
×				२				०				३			
री	सा	प़	नि़	प़	नि़	सा	सा								
ऽ	ऽ,	अ	न	त	गा	ऽ	म								
×				२											

इत्यादि स्थायी प्रमाणें

सूरमल्लार—तीव्रा (मध्यलय)

स्थायी.

														सा	
														नि़	सा
														दा	नि
														३	
			म			म									
री	-	री	री	-	री	प	म	री	सा	सा	सा	री	प		
तो	ऽ	म्ता	तो	ऽ	म्ता	ना	ना	ना	ना	ता	ना	दे	रे		
×			२		३		×			२		३			

प म री	म -	री सा	री - सा	नि़ . सा	म री
ना ऽ ऽ	तो ऽ	म्ता ऽ	दा ऽ नि	ता ना	दे रे
×	२	३	×	२	३
(प)म प -	प -	प म	नि प -	प म	(म)री म
ना ऽ ऽ	दा ऽ	नी ऽ	य ला ऽ	ली ऽ	या ऽ
×	२	३	×	२	३
प म री	(म)री म	प निप	(सां)नि सा नि	प म	री सा
ऽ ऽ ऽ	ली ऽ	य ऽऽ	ला ऽ ऽ	य ऽ	ला ले
×	२	३	×	२	३
री नि सा	री -	(म)री प	म री सा		
तो ऽ म्ता	तो ऽ	म्ता ना	ना ना ना।		
×	२	३	×		

अंतरा.

(प)म -	म प	(प ध)नि नि प	(सां)नि -	सां नि	सां सां -
दी ऽ	म्दा रा	दा रा ऽ	दी ऽ	म्दा रा	दा रा ऽ
२	३	×	२	३	×
सां -सां	सां सां	रीं रीं -	(सां)रीं -	सां -	(प)नि प नि
दी ऽम	अ त	त दी ऽ	म्दी ऽ	म्दी ऽ	म्तो ऽ म्त
२	३	×	२	३	×
सां सां	रीं -	सां - -	(री)म री	म म	(प)म प़ -
ना द्रे	ना ऽ	ऽ ऽ ऽ	ता ना	दे रे	ना ऽ ऽ
२	३	×	२	३	×

म		प		म	
प -	प .-	नि प -	प म	री म	प म -
दा ऽ	नी ऽ	य ला ऽ	ली ऽ	या ऽ	ऽ ऽ ऽ
२	३	×	२	३	×
म					सा
री म	प निप	नि सां -	सां -	सां नि	नि सां नि
ली ऽ	ये ऽऽ	ला ऽ ऽ	ऽ ऽ	बे ऽ	ला ऽ ऽ
२	३	×	२	३	×
			म		म
प म	री सा	री - सा	री -	री प	री री सा
ला ऽ	ला ले	तो ऽ म्ता	तो ऽ	म्ता ना	ना ना ना
२	३	×	२	३	×

सुरमल्लार—आडाचौताल (विलंबित)

स्थायी.

प				प		
सां -	निसां सां(सां)	नि -म	नि नि	प मपनि	प म	री सा
आ ऽ	ऽऽ ऽऽ	ऽ ऽऽ	ऽ ये	ऽ ऽऽऽ	ग र	ज त
×	२	०	३	०	४	०
प	प प		सा	म	प	
म प	मप निनि,पमप	म री	सा निसा	रीमपनिनि निमप	मपनिसांरीं मं	रीं सां
बा ऽ	ऽऽ ऽऽ,दऽऽ	र ऽ	वा अत	ही ऽऽऽऽ ऽऽऽ	ऽऽऽऽऽ ऽ	ऽ सो
×	२	०	३	०	४	०
सां				प		
रीं -	सां सां(सां)	नि निम	नि नि	प मपनि	प म	री सा
हा ऽ	ऽ ऽऽ	ऽ ऽऽ	ऽ ये	ऽ ऽऽऽ	ग र	ज त
×	२	०	३	०	४	०

अंतरा.

प म	प	प निप	सां ,नि	सां	सां	-	सां नि	सां -,निसां		नि सां,सांनि	रीं	-	सां
रु ४	ऽ	मेऽ ०	,झू	ऽ ×	म	ऽ २	च	हूं ०	,ऽऽ	ओ,र ऽ ३	तें	ऽ ०	ऽ
सां सां निनि	सां	-	नि	म प	पम	नि	प	म	री	सा	सा निसा	म रीमपनिनि	निमप
बर ४	से	ऽ ०	ऽ	स ×	दाऽ	ऽ २	ऽ	रैं ०	ऽ	ग ३	अत	हीऽऽऽऽ ०	ऽऽऽ
प मपनिसांरीं	मं	रीं	सांसां	सां रीं	-	सां	सां(सां)	नि	-म	नि	नि	प	प मपनि
ऽऽऽऽऽ ४	ऽ	ऽ ०	सुख	पा ×	ऽ	ऽ २	ऽऽ	ऽ ०	ऽऽ	ऽ ३	ये	ऽ ०	ऽऽऽ
प	म	री	सा										
ग ४	र	ज ०	त।										

सूरमल्हार—धमार (विलंबित)

स्थायी.

म	री	म	प प	प नि	ध	नि	प	-	धप	धम	म	म	री
ह ३	र	सों	ऽ	इ ×	त	ऽ	ना	ऽ	ऽऽ २	ऽऽ	क ०	ह्यो	ऽ
री ग	ग	सा	-	म	री	री	प म	प	धप	धम	म	रे	-
जा ३	ऽ	ए	ऽ	बी ×	ऽ	र	पा	ऽ	तंऽ २	गऽ	वा ०	ऽ	ऽ।

अंतरा.

म म प नि नि	नि सां	सां सां -	(म) रीं मं रीं -
इ त ऽ ब र	से ऽ	घ न ऽ	श्या ऽ म ऽ
×	२	०	३
सां नि सां नि प	म प	नि सां रीं	रीं - मं -
ब द रि या ऽ	इ त	बि र ह	न ऽ को ऽ
×	२	०	३
रीं - सां नि प	(प) म प	धप धम री	म री म प
ने ऽ न छ र	ला ऽ	गेऽ ऽऽ ऽ	ह र सों ऽ।
×	२	०	३

राग रामदासी मल्लार.

हरप्रियाह्वये मेले जातो रागः सुनामकः ।
रामदासीति विख्यातः संपूर्णो लोकविश्रुतः ॥ ९९ ॥
मध्यमः संमतो वादी संवादी षड्ज ईरितः ।
गानं तस्य समीचीनं वर्षाकाले सुनिश्चितम् ॥ १०० ॥
गांधारस्तीव्र आरोहेऽवरोहे कोमलाभिधः ।
अप्रसिद्धमिदं रूपं नूनं रक्तिप्रदायकम् ॥ १०१ ॥
द्विगांधारप्रयोगात्स्यादन्यमल्लारभित्स्फुटा ।
रिमयोर्निपयोश्चापि संगतिर्भूरिरक्तिदा ॥ १०२ ॥
सहानागौडसंयोगाद्रूपमेतद्विनिर्मितम् ।
धीमता रामदासेनेत्याहुः केचिद्विपश्चितः ॥ १०३ ॥
मतान्तरे तु मृदुग एक एवाऽत्र संमतः ।
लक्ष्यमार्गमनुल्लंघ्य कुर्यात्तत्र स्वनिर्णयम् ॥ १०४ ॥

श्रीमल्लक्ष्यसंगीते द्वि० (पृ. १५७)

रामदासी हा एक मल्लाराचा प्रकार काफी थाटांतून उत्पन्न होतो. हा रामदास नायकांनीं निर्माण केला असें म्हणतात. यांत वादी स्वर मध्यम व संवादी षड्ज आहे. हा सुद्धां वर्षाकालीं गातात. यांत दोन्ही गांधार लागतात. आरोहांत तीव्र गांधार व अवरोहांत कोमल गांधार लागतो. हे एक अप्रसिद्ध व चित्ताकर्षक रागरूप आहे. दोन गांधार स्पष्ट लागत असल्यामुळें इतर मल्लार प्रकार यापासून भिन्न होतात. यांतहि " मरी "

व "रीप" संगति रक्तिदायक आहेत. यांत शहाना, व गौड या रागांचा संयोग आहे. कांहीं लोक हा नुसत्या कोमल गांधारानें गातात.

उठाव.

मम

पग॒मरेसा, रेनि॒सा, सारेग, म, प, मप, ग॒ग॒मरे, पमनि॒प,

म   प

ग॒मरेसा । पधनि, सां, सां, सांरेंसां, निसां, नि॒प,

प म   म

म, म, पग॒, म, पम, नि॒प, ग॒मरेसा ।

रामदासीमल्लार–आडाचौताल (विलंबित)

स्थायी.

म
प
ते

म		सा री		सा	री		नि
ग ग	म रीसा	री नि	सा सा	– री	नि सा	सा सा	
ऽ रो	ऽ हिऽ	छे ऽ	ऽ ल	ऽ मो	ऽ ऽ	सों क	
४	०	×	२	०	३	०	
नि		म	म		म		
सा री	ग म	प म	प ग	प म	प म	नि प	
र त	ऽ ऽ	बा रा	ऽ जो	ऽ री	ऽ ऽ	ऽ । ते	
४	०	×	२	०	३	०	
म म							
ग ग							
रो ऽ							
४							

अंतरा.

ध				नि		सां
प ध	नि सां	नि सां	सां –	सां सांनि	रीं सां	– रीं
ज ब	हूं ऽ	नि क	सूं ऽ	प नीऽ	ऽ यां	ऽ भ
×	२	०	३	०	४	०
रीं	प				म म	
नि सां	नि प	म –	– म	– प	प ग	म म
र न	को ऽ	बै ऽ	ऽ यां	ऽ प	क र	ऽ झ
×	२	०	३	०	४	०
म		म		म	म	
प ग	म म	प पम	नि प	– प	ग ग	म रीसा
का झो	ऽ री	ऽ ऽऽ	ऽ ऽ	ऽ । तं	ऽ रो	ऽ हिऽ
×	२	०	३	०	४	०

रामदासीमल्लार—एकताल (विलंबित)

स्थायी.

,री
,स

नि़					नि़	ध़		ध़			
सा	सासानि़ध़	नि़ध़	प़	प़	ध़	नि़	ध़	नि़	ध़नि़सा	-	सा
क	लऽऽऽ	ऽब	न	हु	ला	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽऽ	ऽ	ये
३		४		×		०		२		०	
नि़								नि़			
सा	री	सा	-सा	सासानि़ध़	नि़ध़	-सा	सा	सा	मग	प	प
भू	ऽ	म	ऽह	रीऽऽऽ	ऽऽ	ऽय	ल	मो	ऽऽ	ऽ	रे
३		४		×		०		२		०	
प		सां		म	नि़	ध़					
सां	सां(सां)	ध	प	प़	ध़	नि़	ध़	नि़	ध़नि़सा	सा	,री
क	रऽ	ही	ऽ	पु	का	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽऽ	र।	,स
३		४		×		०		२		०	

अंतरा.

नि़	नि॒नि॒	नि॒नि॒	ध			नि			ध		
सासा	धध	धध	नि॒प	-प	पप	धनिसां	,धप	मग॒मग॒	पप	मग॒मग॒	-
उन	मोरी	सुर	ऽत	ऽआ	जहु	नाऽऽ	,दऽ	ईऽऽऽ	रेद	ईऽऽऽ	ऽ
३		४		×		०		२		०	
		म		प						म	
,म	मरी	री	प	सां	-	सांध	नि॒प	म	म	री	प
ऽको	यली	या	ऽ	कू	ऽ	कऽ	ऽर	प	पि	हा	ऽ
३		४		×		०		२		०	

	सां	म़ नि़	ध़	ध़	
सां (सां)	ध निप	प़ ध़	नि़ ध़	नि़ ध़नि़सा	सा ,री
क र	हीं ऽऽ	पु का	ऽ ऽ	ऽ ऽऽऽ	र । ऽस
३		×	०	२	

रामदासीमल्लार–धमार (विलंबित)

स्थायी.

प
नि प
ऐ सो

म म		सा री	
ग ग म री सा	- सा	री नि -	सा - सा री
खे ऽ ऽ ल न	ऽ ब	दौं ऽ ऽ	ऽ ऽ गी अ
×	२	०	३
म		प	म
ग म - म -	ग म	प म प	प ग म -
नो ऽ ऽ खे ऽ	ऽ ऽ	ऽ हो ऽ	री ऽ ऽ ऽ
×	२	०	३
		म	म
प - म नि प	नि म	प म ग	म म नि प
के ऽ ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ	ला ऽ ऽ	ऽ र। ऐ सो
×	२	०	३

अंतरा.

ध सां			
प - ध नि -	सां नि	सां - रीं	नि सां सां -
वा ऽ ऽ हां ऽ	ऽ म	रो ऽ रे	दु ऽ ई ऽ
×	२	०	३

प							म	म	म				
नि॒	प	-	प	-	म	प	प	ग॒	ग॒	म	-	-	-
औ	र	ऽ	तो	ऽ	र	त	ग	रे	ऽ	को	ऽ	ऽ	ऽ
×					२		०			३			
म					म	म						म	
नि॒	म	-	प	-	ग॒	ग॒	म	-	-	प	म	नि॒	प
हा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	रे	ऽ।	ऐ	सो
×					२		०			३			

राग नटमल्लार.

काफीमेलसमुत्पन्नो नटमल्लार ईरितः ।
आरोहे चावरोहेऽपि संपूर्णस्तद्विदां मते ॥ १०५ ॥
मध्यमः कीर्तितो वादी संवादी षड्ज ईरितः ।
गानं चास्य समीचीनं वर्षाकाले सुनिश्चितम् ॥ १०६ ॥
नटमल्लारसंयोगाद्रागोऽयं निर्मितो बुधैः ।
पूर्वांगे स्यान्नटछाया मल्लारस्योत्तरांगके ॥ १०७ ॥
रिमयो रिपयोश्चात्र संगतिः सुखदायिनी ।
ईषन्निकोमलस्पर्शः प्रतिलोमेऽत्र क्षम्यते ॥ १०८ ॥
मतान्तरे द्विगांधारो गीयते लक्ष्यवर्त्मनि ।
नित्यं लक्ष्यमनुल्लंघ्य कुर्यात्तत्र स्ववर्तनम् ॥ १०९ ॥

श्रीमल्लक्ष्यसंगीते । द्वि० । (पृ. १५७–८)

नटमल्लार हा काफी थाटांतून उत्पन्न होतो. हा संपूर्ण आहे. यांत मध्यम वादी व षड्ज संवादी आहे. हा मल्लाराचा एक प्रकार आहे, व तो वर्षाकाळीं गाइला जातो. नट व मल्लार यांच्या संयोगानें हा राग निर्माण झालेला आहे. पूर्वांगांत नट व उत्तरांगांत मल्लार आहे. " मरी " व " रीप " या स्वरसंगति यांत रक्तिवर्धक आहेत. यांत तीव्र गांधारही कोठें कोठें घेतलेला आढळतो. कांहीं गीतें तर नुसता तीव्र गांधार घेणारीं अशीं मिळतात व तो प्रकार बिलावल थाटांत कोणी मानतात.

उठाव.

ग रे ग
सा, रेग, ग, (म)रे, मरे, सा, निसा, रेसा, निसा, रेग,

म
मप, (प)मग, मरे, रे, मरे निसा।

नटमल्लार—त्रिताल (विलंबित)

स्थायी.

सा
पि

ग री	ग म		सा
री ग ग पपमगगमरी	री री म री	सा नि सा सा	री रीग सा निसा
यू ऽ ऽ लीऽऽऽऽऽ	ख ना ऽ ऽ	प ठा ऽ वे	मैं ऽऽ को ऽऽ
३	×	२	०
ग म	री	म	
नि सा री ग	ग गमप धधपमप मग	पपमगगमरी री म री	नि सा सा , सा
प ति या ऽ	ऽ ऽऽऽ ऽऽऽऽऽ रेऽ	मोऽऽऽऽऽ रा ऽ ऽ	ऽ ऽ ने। , पि
३	×	२	०

अंतरा.

म	प	प	ग
री - म म	म प प -	मम प - मम	म - नि ध
आ ऽ व त	बी ऽ ती ऽ	बर खा ऽ रुत	आ ऽ ऽ ऽ
३	×	२	०
म	मम	म	
सांसांनिध निप मग ग	म पम प गग	ग ग ग रीगम	म –म म गम
आऽऽऽ ऽऽ ऽऽऽ	ई ऽऽ ली ऽऽ	का ग द ऽऽऽ	चा ऽच त ऽऽ
३	×	२	०
प		ग री	सा
म म पम निध	सांसांनिध निप म मम	म गरी गरी मग	पपमग मरी निसा सा
मा ई रीऽ ऽऽ	नाऽऽऽ ऽऽ चा चत	लि खऽ बैऽ याऽ	भाऽऽऽ ऽऽ गीऽ ला
३	×	२	

सासा प पपमग ग(री)	रीगम म – म	पप ध सां निसां (ध नि)	सां सां(सां) ध निप (प सां)
फर ऽ कऽऽऽ र	ऽऽऽ ही ऽ ये	धीर ज ऽ ऽऽ	छ तीऽ या ऽऽ
३	×	२	०
ग म गमप –म	धधपमप म ग म	पपमगमरी री म री (म)	नि सा सा ,सा (री)
ऽ ऽ ऽऽऽ ऽऽ	ऽऽऽऽऽ रे ऽ ऽ	मोऽऽऽऽऽ रा ऽ ऽ	ऽ ऽ वे,। पि
३	×	२	०

नटमल्लार–तिलवाडा (विलंबित)

स्थायी.

सासा
नज

रि – सा सा	सा – री म (म)	– म प (प)	म ग म री
रे ऽ न हीं	आं ऽ दा ऽ	ऽ ने ऽ मी	यां ऽ ऽ वे
३	×	२	०
प म प मप	धनि सां निसां धप	म ग म रे	गम (प) म,गम ,रीसा
ख ण दा तेनुं	चाऽ ऽ ऽऽ वञ	णे ऽ ऽ ऽ	ऽऽ ऽ ऽ,ऽऽ।,नज
३	×	२	०

अंतरा.

पप निध निसां सां	सां (सां) सां सां	ध नि सां रे	सां (सां) धनि प
ढुंड दीऽ फिरे दी	ऽ ऽ रें दि	सु नो मि यां	रा ऽ जेऽ णा
	×	२	०

सां	रींगंमंपं	गंमं,रीं	सां	सां	(सां)	ध	निप	धनिसां-	सांनिधप	मग	मरी	गम	(प)	मगम	रीसा
की	तऽऽऽ	ऽऽ,ब	ल	तां	ऽ	डा	ऽब	ताऽऽऽ	ऽऽवऽ	णेऽ	ऽऽ	ऽऽ	ऽ	ऽऽऽ।	नज
३				×				२				०			

नटमल्लार–(एकप्रकार) चौताल (विलंबित)

स्थायी.

नि॒
सा
न

	म		री	ग			री				सा
सा	री	ग	ग	म	री	-	नि॒	सा	सा	-	री
न	वा	ऽ	री	बि	न	ऽ	मो	ऽ	को	ऽ	आ
३		४		×		०		२		०	
री				री			म		ग		
नि॒	सा	सा	-	नि॒	सा	-	री	ग	प	म	ग
ऽ	ऽ	ली	ऽ	ला	ऽ	ऽ	ग	ऽ	त	रे	ऽ
३		४		×		०		२		०	
		री		प						री	री
म	री	प	-	सां	सां	ध	नि॒	प	प,मप	गग	सासा
ऽ	ऽ	नीं	ऽ	भ	या	ऽ	ऽ	ऽ	व,ऽऽ	नऽ।	बन
३		४		×		०		२		०	
म		री	ग								
री	ग	ग	मग	म	री						
वा	ऽ	ऽ	रीऽ	बि	न						
३		४		×							

अंतरा.

प			सां						री		
म	म	प	नि	सां	सां	सां	-	रीं	नि	सां	सां
जु	ग	स	मा	ऽ	न	बी	ऽ	ती	जा	ऽ	त
×		०		२		०		३		४	
प			सां								
निम	प	प	नि	सां	सां	रीं	-	नि	ध	-	प
नेऽ	ऽ	क	ना	ऽ	स	रा	ऽ	त	जा	ऽ	त
×		०		२		०		३		४	
री		म									
म	म	री	म	प	-	सां	सांनि	रीं	नि	ध	प
अ	व	ध	भ	ई	ऽ	ञा	ऽऽ	ऽ	ऽ	गो	ऽ
×		०		२		०		३		४	
प	ध				री			म		री	
ध	म	-	म	ग	ग	सा	सासा	री	ग	ग	मग
सा	ऽ	ऽ	व	ऽ	ऽ	न, ।	बन	वा	ऽ	ऽ	रीऽ
×		०		२		०		३		४	

कांहीं अप्रसिद्ध मल्लारप्रकार.

मीरांबाईकी मल्लार, चरजुकी मल्लार, चंचलसस मल्लार

मल्लाराचे कांहीं अप्रसिद्ध प्रकार कांहीं ठिकाणीं ऐकण्यांत येतात. पण त्यांचीं लक्षणें उपलब्ध नाहींत, कारण ते फारच थोड्या लोकांना येत असतात. त्यांनाही त्यांतील एखाद दुसरेंच गीत अवगत असतें. व या गीतांवरूनच याचीं लक्षणें ठरवावीं लागतात.

१. **मीरांमल्लारः**—यांत दोन्ही गांधार व दोन्ही धैवत येतात. हा काफी थाटांत मानिला जातो.

साधारण चलन

मरे, सारे, निसा, गगमरेप, मप, निधनिसां, रेंसां, धधनि
प, मप, सांधनिप, मपगम, मप, निप, रेम पधमप ।

२. **चरजूकी मल्लारः**—काफी थाटांतून उत्पन्न होतो. यांत पूर्वांगांत "मरे" ही संगति आहे. उत्तरांगीं "सां नि ध प, गरे" असा प्रकार होतो.

साधारण चलन

सा, मरेमप, सांनिधप, गरे, रेगसा, धपसांनि, धप, गरे,
गरेगसा । मप, निसां, सां, रेंगंरेंसां, निसां, पनिप,
सांनिधप, गरे, रेगसा ।

चंचलसस मल्लार:—यांत " मरे " ही संगति व " गगमरे, सा " हा कोमल गांधाराचा तुकडा लागतो. हा राग अति दुर्मिळ आहे.

साधारण चलन

मरे

सा, रेप, मरेसा, रेसा, सा, निरेसा, निपप, मपसा, निसा,

मम सां

रे, गगमरे, सा, मपसां, सां, निमप, सां, निसां, मप निसां, रें, निसां, पनि, मप, रेम, सारे, सा।

धूलिया मल्लार:—याचें साधारण चलन असें आहे. यांत देसाचें अंग असतें व " मरे " संगति रक्तिवर्धक आहे.

म, रेमम, प, पपपनि, धनिमपसां, निसां, रें, सांनिधप, मसांनिधप, म, रे, ममप।

मीरांबाईकी मल्लार—चौताल (विलंबित)

स्थायी.

री				री		म	म				
म	री	-	री	नि़	सा	ग॒	ग॒	म	री	प	मप
तु	म	ऽ	ऽ	घ	न	से	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽ
०		३		४		×		०		२	
म				सां		नि					
प	नि॒	ध	नि॒ध	नि	सां	सां	रीं	सां	ध॒	नि॒	प
ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽ	घ	न	ग	र	जे	ऽ	ऽ	ऽ
०		३		४		×		०		२	
प		प	नि			प					
म	प	सां	ध॒	नि॒	प	म	प	ग	म	म	म
ग	र	ज	ग	र	ज	क	हा	ऽ	ऽ	अ	त
०		३		४		×		०		२	
म				म		म				धं	
प	मग	म	म	नि॒	प	री	म	प	ध	म	प
जा	ऽऽ	ऽ	य	ब	र	जे	ऽ	हो	ऽ	ऽ	ऽ
०		३		४		×		०		२	

अंतरा.

प									सां		
म	प	नि॒प	सां	-	सां	सां	सां	-	नि	सां	रीं
क	हूं	ऽऽ	धा	ऽ	म	क	हूं	ऽ	छा	हु	ब
×		०		२		०		३		४	
ति	नि			प			सां			मं	
ध॒	ध॒	नि॒	प	म	प	-	नि	सां	रीं	गं॒	मं
ता	ऽ	व	त	क	हू	ऽ	ला	ऽ	ग	त	ऽ
×		०		२		०		३		४	
		नि॒									
रीं	सां	ध॒	नि॒	सां	निसां						
ओ	स	रे	ऽ	हो	ऽऽ						
×		०		२							

चरजूकीमल्लार–चौताल (विलंबित)

स्थायी.

											सा
											ह
म	रीग	री	,मप	सां	–	नि	ध	प	–	ग	–
मे	ऽऽ	ऽ	,बोली	बो	ऽ	ऽ	ल	ले	ऽ	का	ऽ
३		४		×		०		२		०	
–	री	ग	सा	ग	–	–	री	ग	सा	–	ध
ऽ	प	ऽ	र	ती	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	त	ऽ	प
३		४		×		०		२		०	
ध	सां	नि	ध	प	ग	–	री	ग	सा	–,	सा
ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	र	ती	ऽ	ऽ	ऽ	त	ऽ, ।	ह
३		४		×		०		२		०	

अंतरा.

म	ध	–	नि	सां	सां	सां	रीं	रीं	गं	रीं	सां
सु	न	ऽ	हो	ऽ	उ	धो	ह	मे	ऽ	ना	हीं
×		०		२		०		३		४	
रीं	नि	सां	सां	प	ध	प	सां	नि	ध	प	ध
ठौ	ऽ	ऽ	र	कौ	ने	ऽ	ऽ	ऽ	गां	ऽ	व
×		०		२		०		३		४	
ग	–	,	री	ग	सा	–	,सा	म	रीग	री	,मप
की	ऽ	ऽ	री	ऽ	त	ऽ ।	,ह	मे	ऽऽ	ऽ	,बोली
×		०		२		०		३		४	

चंचलसस मल्लार—चौताल (विलंबित)

स्थायी.

नि
सा
ए

म		म							नि		
री	प	री	सा	री	सा	-	सा	नि	री	री	सा
री	ऽ	मा	ई	पि	या	ऽ	के	ऽ	आ	व	न
३		४		×		०		२		०	

	प			प				म			
-	नि	-	प	मप	सा	-	री	गम	रीसा	री	सा
ऽ	का	ऽ	ई	मुर	वा	ऽ	ना	चऽ	नऽ	ला	गे।
३		४		×		०		२		०	

अंतरा.

प			प		प						
म	म	प	सां	-	नि	म	प	सां	नि	सां	सां
ब	डी	ऽ	बे	ऽ	र	ऽ	आ	वे	न	कां	ई
×		०		२		०		३		४	

प			सां			सां					
म	प	-	नि	सां	सां	री	नि	सां	प	नि	म
ए	री	ऽ	मे	ऽ	रो	भा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
×		०		२		०		३		४	

							नि
प	री	म	सा	री	सा	-	सा
ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	गे	ऽ।	ए
×		०		२		०	

धूलियामल्लार—चौताल (विलंबित)

स्थायी.

	रें
	म
	आ

		प					म			म	
म	री	म	म	प	–	–	प	प	प,पम	नि	ध
ऽ	ज	ध	र	ती	ऽ	ऽ	ले	ऽ	दु,लऽ	हा	ऽ
३		४		×		०		२		०	
								सां			
नि	म	प	प	सां	–	नि	सां	रीं	–	सां	नि
ऽ	ऽ	ऽ	ने	मे	ऽ	ऽ	घ	दू	ऽ	ला	ऽ
३		४		×		०		२		०	
		प	म								
ध	प	म	पप	सां	–	–	नि	ध	प	–	म
ऽ	ऽ	ब्या	हन	आ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	या
३		४		×		०		२		०	
		सा									
री	ग	री	मम								
ऽ	ऽ	ऽ,।	धर								
३		४									

इ० वरप्रमाणें.

अंतरा.

				सां				सां			
म	प	सां	–	नि	सां	सां	सां	नि	सां	सां	–
इं	द्र	के	ऽ	द	मा	ऽ	म	बा	ऽ	जे	ऽ
४		०		२		०		३		४	
सां			सां			सां		सां			
नि	सां	रीं	रीं	–	सां	नि	सां	नि	सां	रीं	–
चुं	द	न	को	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	से	ऽ	रा	ऽ
×		०		२		०		३		४	

म	प	सां	सां	सां	सां	सां			सां		
प	रीं	रीं	रीं	रीं	रीं	रीं	गंगंरींसां	रीं	नि	सां	सां
ब	र	न	ब	र	न	के	ऽऽऽऽ	ऽ	स	गा	थी
×		०		२				३		४	

								म		सा	प
सां	-	-	नि	ध	प		म	री	ग	री	मम
आ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ये।	,धर
×		०		२		०		३		४	

राग रूपमंजरी मल्लार

हा एक मल्लाराचा प्रकार काफी थाटांतून उत्पन्न होतो. यांत दोन्ही गांधार लागतात. कोमल गांधार अगदीं गौण असतो. "मरे" व "रीप मल्लाराच्या स्वर संगती यांतहि प्रामुख्यानें येतात. यांत उत्तररागांत देसाचें अंग असतें व "म,गमरे, सा" असा पूर्वांगांत अवरोह होतो. याचें साधारण चलन असें आहे.

सा, मरे, प, मगम, रे, सा, सा, निधप, रेगसारे, ममप,

पमनिधनिप, मप, मगरे, सारेपमगरे, सा निधनिप सा।

रे

रेरेममप, मप, निधनिधप, म, गग, सा, निधप।

रुपमंजरी—रूपक (विलंबित)

स्थायी.

री सासा
बर

सा म	री	प	मग	म	री	सा	नि़ सा	-नि़	री	सा	नि़	ध़	प़
खा	ऽ	ऽ	ऽऽ	ऽ	रु	त	आ	ऽऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ग	म
२		३		०			२		३		०		
ग रीग	सारी	म	म	प	-	-	म प	-म	नि	ध	ध नि	प	-
पीऽ	याऽ	बि	न	कै	ऽ	ऽ	से	ऽऽ	ऽ	ऽ	क	टे	ऽ
२		३		०			२		३		०		
ग म	प	म	ग	म री	-	सा	म री	री प	म	ग	म री	-	सा
अं	धि	या	ऽ	ऽ	ऽ	री	उ	जि	या	ऽ	ऽ	ऽ	री
२		३		०			२		३		०		
नि़ सा	-	नि़	ध़	नि़	प़, सासा								
रै	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ।	न ऽबर								
२		३		०									

अंतरा.

म री	-	म़	म	प	-	-	म प	पम	नि	ध	नि	प	-
मो	ऽ	र	पं	पी	ऽ	ऽ	हा	ऽऽ	ऽ	ऽ	दे	ऽ	ऽ
२		३		०			२		३		०		
प म	-	री ,गग	री सा	-	नि़	ध़प़	म री	-	म	म	प	-	-
दे	ऽ	,तज	रा	ऽ	ऽ	ईऽ	को	ऽ	य	लि	या	ऽ	ऽ
२		३		०			२		३		०		

प सां	-	नि	ध	नि	ध	प	प म	ध पम	म ग	री गग	री सा	-	-
ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ला	गी	अ	तऽ	ही	दुख	दे	ऽ	ऽ
२		३		०			२		३		०		

नि़ सा	-	नि़	ध़	नि़	प़	री सासा
ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	न।	बर
२		३		०		

राग श्रीरंजनी

खरहरप्रियमेलाज्जाता श्रीरंजनी तथा ।
सन्यासं सांशकं चैव सषड्जग्रहमुच्यते ॥
आरोहेऽप्यवरोहे च स्यात् पवर्जित षाडवम् ।
सरिगधनिस । सनिधमगरिस ॥

रागलक्षणे ।

हा राग दाक्षिणात्य आहे. हा काफी थाटांतला एक षाडव प्रकार आहे. यांत पंचम वर्ज्य आहे. बागेश्रींत पंचम लागतो. तो यांत मुळींच वर्ज्य आहे. हाच दोहोंत फरक आहे.

चलन.

मगरेसा, धनिसा, म गमध, मधनिधम, ग, मधनिसां,

सांनिध, मग, रे, सा ।

श्रीरंजनी—एकताल (मध्यलय)

स्थायी.

सा											
म	ग	री	सा	ध़	नि़	सा	ध़	-	नि़	सा	सा
गु	नी	ज	न	क	र	त	मे	ऽ	ल	ज	ब
×		०		२		०		३		४	
		सा						म		म	
सा	सा	म	म	म	म	म	म	ग	-	ग	ग
क	र	ह	र	प्रि	य	अ	त	सूं	ऽ	दू	र
×		०		२		०		३		४	
म		म				ध					
ग	म	ध	-	ध	ध	म	ध	सां	सां	सां	सां
सि	रि	रं	ऽ	ज	नि	इ	क	सु	म	धु	र
×		०		२		०		३		४	
रीं	सां	नि	ध	नि	ध	म	ग	म	ग	री	सा
रू	ऽ	प	त	ज	त	पं	ऽ	च	म	सु	र।
×		०		२		०		३		४	

अंतरा.

म	म	नि	ध	सां	-	सां	-	सां	सां	सां	सां
को	उ	क	हे	बा	ऽ	गे	ऽ	सि	रि	इ	न
×		०		२		०		३		४	
सां		सां									
नि	सां	मं	गं	रीं	सां	सां	-	सां	-	नि	ध
बि	न	पौं	ऽ	च	म	मा	ऽ	वा	ऽ	दी	ऽ
×		०		२		०		३			

म	ध	नि	ध	म	ग	म	ग	म	ग	री	सा
नी	ऽ	सु	रं	सा	ऽ	ध	त	रं	ऽ	ग	त
×		०		२		०		३		४	
रीं	सां	नि	ध	सां	नि	ध	म	ग	री	सा	सा
ब	र	न	त	नि	पु	न	क	वि	च	त	र
×		०		२		०		३		४	

राग आभोगी

अधिकारि खरहरप्रियमेळात् सुनामकः ।
आभोगी राग इत्युक्तः सन्यासं सांशकग्रहम्
आरोहेऽप्यवरोहे च पनिवर्ज तथौडुवम् ।
सरिगमधस । सधमगरीस ।

रागलक्षणे ।

हा राग दाक्षिणात्य आहे व तो आपले येथेंही थोडाबहुत प्रचलित आहे. हा काफी थाटांतून उत्पन्न होत असून औडुव आहे. यांत पंचम व निषाद हे स्वर वर्ज्य आहेत. षड्ज वादी असून त्यावर मुक्काम असतो.

साधारण स्वरूप असें आहे.

मग॒रेसा, ध॒ध॒सा, सा, म, ममधग॒, मगमध, सां, सां,
सांधसां, ध, मध, ग॒ ।

आभोगी—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

ग					री				
म	ग॒	री	सा	री	ध़	-	सा	-	सा
ख	र	ह	र	प्रि	या	ऽ	मे	ऽ	ल
×		२			०		३		
								म	
सा	सा	म	म	म	ध	म	म	ग॒	ग॒
ज	ब	बि	बु	ध	ज	न	क	र	त
×		२			०		३		
म	ग॒	म	ध	ध	सां	-	सां	रीं	सां
आ	ऽ	भो	ऽ	गि	रा	ऽ	ग	स	ब
×		२			०		३		
सां	सां	सां	ध	सां	ध	म	ध	म	ग॒
च	तु	र	गु	नि	त	ब	क	ह	त।
×		२			०		३		

अंतरा.

म	ग॒	म	ध	ध	सां	सां	सां	-	सां
म	ऽ	ध्य	म	क	र	त	वा	ऽ	दि
×		२			×		३		
					ध				
सां	सां	मं	सां	ध	सां	ध	म	-	म
ख	र	ज	क	र	स	म	वा	ऽ	दि
×		२			०		३		
	मं	मं							
ग॒ं	ग॒	ग॒ं	मं	ग॒ंरीं	रीं	सां	रीं	रीं	सां
म	ध	रा	ऽ	तऽ	के	ऽ	स	म	य
×		२			०		३		

ध			सा						
सा	सा	सां	ध	सां	ध	म	ध	म	ग
स	क	ल	ज	न	म	न	ह	र	त।
×		२			०		३		

आभोगी–झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

सा					सा				
म	ग	रीसा	री	सा	ध	–	सा	सा	–
ज	य	तिऽ	सि	रि	रा	ऽ	धि	के	ऽ
×		२			०		३		
								म	
सा	सा	म	म	म	म	–	ध	ग	–
स	क	ल	सु	ख	सा	ऽ	धि	के	ऽ
×		२			०		३		
म					ध				
म	ग	म	ध	ध	सां	–	रीं	सां	–
त	रु	णि	म	णि	नि	ऽ	त्य	नौ	ऽ
×		२			०		३		
			सां						
सां	सां	सां	ध	सां	ध	म	ध	म	ग
त	न	कि	शो	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	री।
×		२			०		३		

अंतरा.

ग									
म	ग	म	ध	ध	सां	–	सां	सां	सां
के	ऽ	ण्ण	त	न	नी	ऽ	ल	घ	न
×		२			०		३		

					ध				
सां	-	मं	सां	ध	सां	ध	सां	ध	म
रू	ऽ	प	की	ऽ	चा	ऽ	ल	की	ऽ
×		२			०		३		
ग					मं				
म	मं	मं	मं	मं	ग॒ं	ग॒ं	मं	ग॒ं	सां
के	ऽ	ष्ण	मु	ख	हि	म	क्रि	र	ण
×		२			०		३		
म			सां						
सां	-	सां	ध	सां	ध	सां	ध	म	ग॒
की	ऽ	च	को	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	री।
×		२			०		३		

आभोगी—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

ग॒					सा	नि़			
म	ग॒	रीसा	री	सा	ध़	ध़	सा	-	सा
च	र	नऽ	ध	र	आ	ऽ	ये	ऽ	री
×		२			०		३		
नि़								म	
सा	-	म	म	म	ध	म	म	ग॒	-
मो	ऽ	प	र	द	या	ऽ	क	रे	ऽ
×		२			०		३		
ग॒									
म	ग॒	म	ध	ध	सां	सां	सां	-	सां
आ	ऽ	ली	ऽ	री	ध	न	ध	ऽ	न
×		२			०		३		
ध		सां			सां				
सां	सां	ध	सां	सां	ध	सां	ध	म	ग॒
अ़	ज	मे	ऽ	रे	भा	ऽ	ऽ	ऽ	ग।
×		२			०		३		

अंतरा.

ग॒			नि॒						
म	ग॒	म	ध	ध	सां	-	सां	सां	-
ध	न	आ	ऽ	ज	की	ऽ	घ	री	ऽ
×		२			०		३		
ध									
सां	सां	सां	ध	सां	ध	म	म	म	म
ध	न	य	ह	प	ल	मु	हु	र	त
×		२			०		३		
ग॒									
म	मं	मं	-	मं	गं॒	रींसां	रीं	-	सां
मो	हे	ली	ऽ	नो	अ	पऽ	ने	ऽ	श
×		२			०		३		
ध		सां			सां				
सां	सां	ध	सां	सां	ध	सां	ध	म	ग॒
र	न	ध	न	सु	हा	ऽ	ऽ	ऽ	ग।
×		२			०		३		

राग चंद्रकौंस

हा काफी थाटांतला राग आहे. यांत ऋषभ व पंचम वर्ज्य आहेत. यांचें चलन साधारण असें आहे.

सा, नि॒ध॒, म॒ध॒नि॒सा, मग॒, सा, मग॒मधनि॒सां, सांनि॒धमग॒

मग॒सा। ग॒मधनि॒सां, नि॒सां मंगं॒, सां नि॒सांनि॒ध,

नि॒, मध, नि॒ध, मग॒, मधनि॒ध, मग॒,

मग॒, सा।

चंद्रकौंस—सूलताल (मध्यलय)

स्थायी.

				ध़		सा			
सा	-	नि़॒	ध़	म़	ध़	नि़॒	-	सा	-
प्रे	ऽ	म	न	ग	र	की	ऽ	ऽ	ऽ
×		०		२		३		०	
सा		सा		म		म			
नि़॒	सा	म	म	ग॒	म	ग॒	-	सा	-
ड	ग	र	क	ठि	न	है	ऽ	ऽ	ऽ
×		०		२		३		०	
नि़॒	सा			म		नि॒			
सा	म	म	ग॒	ग॒	म	ध	नि॒	सां	-
जि	न	जा	ऽ	ओ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
×		०		२		३		०	
नि॒									
सां	नि॒	ध	म	ध	म	ग॒	म	ग॒	सा
को	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऊ।
×		०		२		३		०	

अंतरा.

म		नि॒					सां		
ग॒	म	ध	नि॒	सां	सां	-	नि॒	सां	सां
प	हि	ले	तो	मी	ठे	ऽ	बैं	न	न
×		०		२		३		०	
सां									
नि॒	सां	मं	मं	गं॒	सां	नि॒	सां	नि॒	ध
ब	स	क	र	ले	ऽ	ऽ	ऽ	त	ऽ
×		०		२		३		०	

ध नि	म	ध	–	ध नि	नि	ध	म	म	ग
पी	ऽ	छे	ऽ	ग	ले	फां	ऽ	सी	ऽ
×		०		२		३		०	
ग म	ध	नि	ध	म	ग	म	ग	–	सा
दे	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	त
×		०		२		३		०	
सा	सा	सा	सा	ग	–	सा	–	सा	नि
ऐ	सो	ब	ट	वा	ऽ	ऽ	ऽ	र	न
×		०		२		३		०	
म ग	म	ध	नि	ध	म ग	म	ग	–	सा
य	न	ब	स	त	ठ	ग	दू	ऽ	जा।
×		०		२		३		०	

राग गौड

गौड हें एक काफी थाटांतून उत्पन्न होणारें अप्रसिद्ध रूप आहे. पूर्वांगांत कानडा व उत्तरांगांत मल्लार अशा संयोगानें हें रागस्वरूप होतें याचें साधारण चलन असें आहे. जाति संपूर्ण आहे.

साधारण चलन.

सा, मेरेसा, निसा, ग, मेरेप, धप, पग, मेरेप, मपधरेंसां,

म

धनिप, मपग, मेरेसा। मप, निधसां, सा, निरेंसां,

धनिप, मंरेंसां, रेंनिसांधनिमप, धसां, नि,

प, मपग, मेरेसा।

गौड—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

नि़	सा	सा	म	री	री	सा	सा	नि़	सा
श्या	ऽ	म	छ	बि	ध	र	फि	रे	ऽ
×		२			०		३		
म ग॒	म ग॒	म	री	प	ध	प	प	म ग॒	-
धु	र	बा	ऽ	ध	र	न	छ	बि	ऽ
×		२			०		३		
म री	-	प	प	प	ध म	प	ध	-	रीं
री	ऽ	इं	द्र	ध	नू	ऽ	पी	ऽ	त
×		२			०		३		
सां	सां	सां	ध	नि॒	प	धम	प	ध	सां
प	ट	च	ट	ऽ	क	ऽऽ	दे	खा	ऽ
×		२			०		३		
नि॒	प	म	प	-	म ग॒	म	म	री	सा
ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	यो	ऽ	है	ऽ	ऽ।
×		२			०		३		

अंतरा.

म	प	ध	नि॒	ध	सां	सां	सां	सां	-
दा	मि	नी	ऽ	द	म	क	द्यु	ति	ऽ
×		२			०		३		
सां नि	सां	नि	रीं	-	सां	-	ध	नि॒	प
दे	ऽ	त	है	ऽ	त	ऽ	ह	व	र

गं	-	मं	-	रीं	रीं	सां	रीं	सां	रीं
सो	ऽ	ई	ऽ	ऽ	कूं	ऽ	ड	ल	अ
×		२			०		३		
नि	सां	ध	नि	म	प	-	प	ध	सां
मो	ऽ	ल	लो	ऽ	ल	ऽ	ग	ती	ऽ
×		२			०		३		
नि	नि	प	म	प	ग	म	म	री	सा
च	म	का	ऽ	ऽ	यो	ऽ	है	ऽ	ऽ।
×		२			०		३		

संचारी.

ग	म	री	प	प	ध	नि	प	म	प
बि	श	द	ब	ला	क	न	की	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
म	प	ध	सां	रीं	सां	सां	ध	नि	प
पा	ऽ	ती	ऽ	ऽ	ब	न	मा	ऽ	ल
×		२			०		३		
म	प	ग	म	री	म	म	री	-	सा
अ	ति	मं	ऽ	द	मं	द	मे	ऽ	घ
×		२			०		३		
ध	-	सा	सा	री	सा	-	प	म	प
बां	ऽ	सु	री	ऽ	लो	ऽ	सु	र	ऽ
×		२			०		३		

री	प	म.	प	–	ध	सां	ध	नि॒	प
गा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	यो	ऽ	है	ऽ	ऽ।
×		२			०		३		

अंतरा.

म	प	ध	नि॒	ध	सां	सां	सां	नि	सां
आ	व	न	ऽ	ऽ	ब	घ	र	ही	ऽ
×		२			०		३		
ध	–	रीं	सां	रीं	नि॒	सां	ध	नि॒	प
प्या	ऽ	रे	म	न	भा	ऽ	व	न	की
×		२			०		३		
री	म	री	प	प	ध	म	प	ध	सां
सा	ऽ	ऽ	व	न	सो	आ	व	न	की
×		२			०		३		
मं	रीं	सां	ध	प	ग	म	री	सा	–
सा	ऽ	ज	स	ज	आ	ऽ	यो	है	ऽ।
×		२			०		३		

आसावरी थाट.

आसावरी थाटांतील राग (१०)

देसी	खट-तोडी
कोमलदेसी	जंगला
गांधारी	झीलफ
देवगांधार	गोपी (का) वसंत
खट	सिंधु भैरवी

राग देसी

रिमौ परी मपधपा निधौ परी गरी निसौ ।
संगवे गीयते देशी पंचमांशा सुरक्तिदा ॥

अभिनवरागमंजर्याम् ॥ १८६ ॥

आसावरिके ठाठमें चढते धग न लगाइ ।
परि बादी संबा दितें देसी गुनियन गाइ ॥

रागचंद्रिकासार ॥ ३३ ॥

स्वरैरासावर्याः किल जगति देशी सुविदिता ।
धगत्यक्ताऽऽरोहे विलसति वरोहे तु सकला ॥
प्रसिद्धः संवादो भवति समयोरत्र मधुरः ।
प्रभां सारंगस्य प्रकटयति पूर्वेऽग इह सा ॥

रागकल्पद्रुमांकुरे ॥ ३४ ॥

देसी राग असावरी थाटांतून उत्पन्न होतो. हा एक तोडीचा प्रकार मानिला जातो, व गायक लोकांचा फार प्रिय आहे. ह्याच्या आरोहांत गांधार व धैवत हे स्वर लागत नाहींत. अवरोह संपूर्ण आहे. जाति औडुव-संपूर्ण आहे. ह्याचा वादीस्वर पंचम व संवादी ऋषभ आहे. गानसमय दिवसाचा दुसरा प्रहर आहे. ह्यांत तीव्र धैवत सुद्धां कधीं कधीं लाविला जातो. पूर्वांगांत सारंग व उत्तरांगांत आसावरी मिळून हा राग होतो. जुन्या ग्रंथांत हा राग वर्णिलेला आढळतो. त्यांपैकीं " रागलक्षण " या ग्रंथांत आंध्रमताचा देशी म्हणून वर्णिलेलें स्वरूप आजच्या प्रचाराशीं बरेंच जुळतें.

या शिवाय उत्तरेकडील गायक कोमलदेसी म्हणून एक देसीचा प्रकार गातात. तो याच देसींत अवरोहांत कांहीं विशिष्ट रीतीनें कोमल ऋषभाचा प्रयोग करून ते गातात. असले कांहीं प्रकार तिकडल्या लोकांत प्रचलित आहेत. जसें कोमल बागेश्री, कोमल बहार, कोमल वसंत, वगैरे, हे प्रकार म्हणजे या रागांत असलेले प्रमुखस्वर विकृत करून उत्पन्न केले जातात. बागेश्रींत धैवत कोमल, बहारांतहि तोच कोमल करून, व वसंतांत गांधार कोमल करून ते या रागांचीं उपांगें गातात.

देसीचा उठाव.

सा म सा नि॒

निसा, रेपग॒, रे, निसा, रेमपरेमप, ध॒प, मपग॒, रे, पग॒ रे, निसा ।

चलन.

नि॒

सा, रेग॒रेसा, रे, निसा, रेमप, रेमप, ध॒प, सां, प, ध॒प,

म म सा

मपग॒, रे, पग॒रे, निसा, । ममपसां, निसां, रेंग॒रेंसां,

नि॒ म

रेंनिसां, सां, प, ध॒प, मपग॒रे, रेमपसां, प,

ध॒प, मपग॒, रे, सा, रेनिसा ।

देसी–त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

री	ग	री	ग	री	सा	सा	री	प	ग	-	री	सा	री	-	नि
मि	त	वा	बा	ल	मु	वा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	गै	ला	प	ऽ	र
×				२				०				३			
				म				प							
सा	-	-	सा	री	प	पध	मप	ग	री	ग	री	सा	री	-	नि
दे	ऽ	ऽ	स	बा	ऽ	लऽ	मुऽ	वा	ऽ	ऽ	गै	ला	प	ऽ	र
×				२				०				३			
				म								नि			नि
सा	-	-	सा	री	-	म	प	प	-	प	-	ध	-	प	ध
दे	ऽ	ऽ	स	जा	ऽ	य	ब	सी	ऽ	ला	ऽ	को	ऽ	न	गा
×				२				०				३			
				ध				म				म			
-	प	प	प	प	-	ध	म	री	म	पध	मप	ग	-	-	री
ऽ	म	अ	ब	जैं	ऽ	यो	ऽ	को	ऽ	नेऽ	ऽऽ	बे	ऽ	ऽ	स।
×				२				०				३			

अंतरा.

												नि			
	म	म	प	सां	-	सां	-	सारीं	गं	रीं	सांरीं	सां	-	ध	प
ऽ	उ	न	बि	ना	ऽ	मैं	ऽ	छीऽ	ऽ	न	अऽ	छी	ऽ	ऽ	न
×				२				०				३			
नि						म									
ध	-	प	प	पध	मप	ग	री	-	म	म	प	सां	-	-	-
जा	ऽ	रे	प	थिऽ	कऽ	वा	ऽ	ऽ	उ	न	बि	ना	ऽ	ऽ	ऽ
×				२				०				३			

								सां	सां						
सारीं	गं	रीं	सां	रीं	नि	सां	-	नि	नि	सां	-	प	-	-	प
बूऽ	ऽ	ढे	भ	ई	ऽ	ले	ऽ	के	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	स।
×				२				०				३			

देसी—त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

री	ग	री	ग	री	सा	सा	री	सारी	ग	-	री	सा	री	-	नि
च	त	र	बा	ल	म	वा	ऽ	ऽऽ	ऽ	ऽ	भ	यो	प	ऽ	र
×				२				०				३			
								म							
सा	-	सा	-	सा	रीसा	री	प	ग	री	ग	री	सा	री	-	नि
दे	ऽ	सी	ऽ	बा	ऽऽ	ल	म	वा	ऽ	ऽ	भ	यो	प	ऽ	र
×				२				०				३			
								म							
सा	-	-	-	सा	-	सा	सा	री	म	म	म	प	-	प	-
दे	ऽ	ऽ	ऽ	सी	ऽ	अ	ब	तो	ऽ	डी	ह	मा	ऽ	री	ऽ
×				२				०				३			
नि	नि			नि				म				म			
ध	ध	प	-	ध	प	ध	म	री	म	प	ध	प	-	ग	री
स	ग	री	ऽ	स	ज	नी	ऽ	पी	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	त	ऽ
×				२				०				३			

अंतरा.

	प							सां						नि	
	म	म	प	सां	-	सां	सां	नि	-	सारीं	रीं	सां	-	ध	प
ऽ	ह	र	प्रि	या	ऽ	मो	रे	प्रा	ऽ	णऽ	अ	धा	ऽ	रे	ऽ
×				०											

सां - प प ध ध प प री म प ध प ग - री

दू ऽ जो न अ ग द ऽ पा ऽ ऽ ऽ व री ऽ त।

देसी—त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

सा
गूं

ग री - सा	री - नि -	सा - सा -	सा - - म
द गूं ऽ द	ला ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ वो ऽ	रे ऽ ऽ मा
३	×	२	०
री म पध मप	ग - - -	री - ग -	री - - म
ऽ ऽ लऽ निऽ	यां ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ फू
३	×	२	०
- प - प	सां - - -	प ध पम प	ग री - री
ऽ लों ऽ दे	हा ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ रऽ ऽ	वा ऽ ऽ। गूं
३	×	२	०

अंतरा.

म
आ

म प - प	सां - - -	नि नि सां -	सां - - नि
ज मो ऽ रे	घ ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	रे ऽ ऽ मो
३	×	२	०

- सां - रीं	सां - - -	सां सां नि नि सां -	प - - पध
ऽ ह ऽ न ३	आ ऽ ऽ ऽ ×	ऽ ऽ ऽ ऽ २	ये ऽ ऽ रऽ ०
म म प ग - म	प - सां -	नि नि सां - ध	प - - पध
च हूं ऽ मैं ३	फू ऽ ऽ ऽ ×	ऽ ऽ ऽ लों २	दे ऽ ऽ सिऽ ०
ध म - प -	- ध म प	म ग - री -	री नि सा - सां
गा ऽ ऽ ऽ ३	ऽ ऽ ऽ ऽ ×	ऽ ऽ र ऽ २	वा ऽ ऽ। गूं ०

देसी—त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

री री नि सा	म री म प -	ध ध नि प प नि ध	प ध प म
ऽ सा चि क ०	हू त है ऽ ३	अ दा ऽ रं ×	ऽ ग य ह २
म म प री री म	प ध प म	प (ग) री ग	रीसा री सा -
न दी ऽ ना ०	ऽ व सं ऽ ३	ऽ जो ऽ ऽ ×	ऽऽ ऽ ग ऽ

अंतरा.

म , म म प	सां - - सां	सां नि - सां -	सांरीं निसां सां -
ऽ कौ न कि ०	सी ऽ ऽ के ३	आ ऽ वे ऽ ×	जाऽ ऽऽ वे ऽ २

(सां)नि - नि | सां - - सां | परीं रींगं री सां | निसां निसां प -
ऽ दा ऽ न | पा ऽ ऽ निं | किऽ सीऽ म त | लाऽ ऽऽ वे ऽ
० | ३ | × | २

मप पगं गं | रीं सां निसां निसां | (प) (नि)ध म प | री ग रीसा री
ऽ येऽ हीऽ क | ह त सऽ बऽ | लो ऽ ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽऽ ऽ
० | ३ | × | २

सा, री नि सा | (म)री म प -
ग,। सा चि क | ह त है ऽ।

देसी—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

री
नि

सा - | सा - री | सा - | (नि)ध प -
रैं ऽ | ज ऽ न | की ऽ | जे ऽ ऽ
× | २ | ० | ३

(प)म प | (सां)नि सां प | (प)म प | (म)ग री ग
म ल | मू ऽ क्त | मे ऽ | रे ऽ ऽ
× | २ | ० | ३

					म				प
री	सा	री़	नि़	सा	री	म	प	-	नि̱
प	र	ता	ऽ	प	सौं	ऽ	ऽ	ऽ	अ
×		२			०		३		
नि̱		म		री	म		सा		
ध	प	ग̱	री	प	ग̱	री	री	नि़सा	री
हं	ऽ	म	ऽ	द	जूं	ऽ	के	ऽऽ।	नि
×		२			०		३		

अंतरा.

प		सां					सां		
म	प	नि	सां	सां	सां	सां	नि	सां	सां
तूं	हि	नू	ऽ	र	तूं	हि	भू	ऽ	प
×		२			०		३		
सां	सां			सां			नि̱		
नि	नि	सां	-	ग̱ं	रीं	सां	ध	-	प
ते	ऽ	रो	ऽ	हि	गु	न	गा	ऽ	उं
×		२			०		३		
		म						नि̱	
प	मप	ग̱	री	म	प	-	सां	ध	प
से	ऽऽ	वा	ऽ	क	रे	ऽ	ऽ	स	ब
×		२			०		३		
		म					सा		
पध	मपं	ग̱	री	म	ग̱	री	री	नि़सा	री
जिऽ	यऽ	जौं	ऽ	त	ते	ऽ	रे	ऽऽ।	नि
×		२			०		३		

देसी—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

									री
									उ

	सा						नि		
नि	नि	सा	–	री	नि	सा	ध	प	–
डौं	ऽ	ड	ऽ	न	बा	ऽ	जे	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
				प			म		
म	म	म	–	ध	पम	प	ग	री	–
उ	ल	ला	ऽ	मु	राऽ	ऽ	रे	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
							री		
सा	सा	सा	–	–	री	म	म	प	–
म	ध	मा	ऽ	ऽ	ते	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
		म		री					
म	प	ध	री	म	ग	री	सा	–	–
कां	ऽ	धे	ऽ	कां	व	रि	या	ऽ	ऽ
×		२			०		३		

अंतरा.

म	–	प	नि	–	सां	–	सां	–	सां
दी	ऽ	प	जो	ऽ	ज्यो	ऽ	त	ऽ	प्र
×		२			०		३		

							नि		
नि	-	सां	-	रीं	नि	सां	ध	प	-
का	ऽ	श	ऽ	क	र	त	है	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
नि	नि								
ध	ध	ध	प	ध	नि	नि	ध	प	प
ध	न	नं	ऽ	द	ध	न	नं	ऽ	द
×		२			०		३		
					नि				
म	-	प	ऽ	ध	ध	-	प	-	-
कृ	ऽ	ष्ण	ऽ	औ	ता	ऽ	रे	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
							री		
सा	सा	सा	-	-	री	म	म	प	-
म	ध	मा	ऽ	ऽ	ते	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ।
×		२			०		३		

इत्यादि, स्थायीप्रमाणें.

अंतरा २

म	-	प	नि	-	सां	-	सां	-	सां
नं	ऽ	द	को	ऽ	नं	ऽ	द	ऽ	न
×		२			०		३		
सां							नि		
नि	नि	सां	-	रीं	नि	सां	ध	प	-
स	ब	दु	ऽ	ख	भीं	ऽ	ज	ऽ	न
×		२			०		३		
नि	नि								
ध	ध	ध	प	ध	नि	नि	ध	प	प
ब	ल	वं	ऽ	त	ब	ल	वं	ऽ	त
×		२			०		३		

					नि				
म	-	प	-	ध	ध	-	प	-	-
कौं	ऽ	स	ऽ	प	छा	ऽ	रे	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
							री		
सा	सा	सा	-	-	री	म	म	प	-
म	ध	मा	ऽ	ऽ	ते	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ।
×		२			०		३		

इत्यादि, स्थायीप्रमाणें.

देसी—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

म		सा		री					म
ग॒	-	री	-	नि॒	सा	-	रीम	पध	प
नै	ऽ	ना	ऽ	ल	गे	ऽ	रीऽ	आऽ	ली
×		२			०		३		
प					म				
सां	नि	ध	प	प	री	म	प	पध	मप
उ	न	सें	ऽ	रि	आ	ऽ	ऽ	ऽऽ	लीऽ।
×		२			०		३		

अंतरा १.

प		सां							
म	प	नि	सां	नि	सां	-	सां	-	-
ह्या	ऽ	कू	ऽ	ल	हूं	ऽ	मैं	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
नि				सां			प		
सां	नि	सां	-	रीं	सां	नि॒	ध	प	-
फि	रुं	बा	ऽ	व	री	ऽ	सी	ऽ	ऽ
×		२			०		३		

ग		सां		सां					
म	प	नि	सां	रीं	सां	नि॒	ध	-	प
कै	ऽ	से	ऽ	क	टे	ऽ	रै	ऽ	न
×		२			०		३		
म	म	सा		री			म		ध
ग॒	ग॒	री	-	नि़	सा	-	रीम	पध	मप
क	ल	ना	ऽ	प	रे	ऽ	रिऽ	आऽ	लीऽ।
×		२			०				

अंतरा २.

प		सा							
म	प	नि	सां	नि	सां	-	नि	सां	सां
ने	ऽ	हा	ऽ	ल	गा	ऽ	य	ग	ये
×		२			०		३		
सां				सां			नि॒		
नि	सां	सां	-	रीं	सां	निसां	ध	प	-
फि	र	ना	ऽ	हिं	आ	ऽऽ	ये	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
प		सां							
म	प	नि	सां	रीं	सां	नि॒	ध	-	प
बिं	ऽ	दा	ऽ	नि	ठु	र	श्या	ऽ	म
×		२			०		३		
म		सा		री			म		प
ग॒	-	री	-	नि़	सा	-	रीम	पध	मप
ऐ	ऽ	से	ऽ	भ	ये	ऽ	रीऽ	ऽऽ	लीऽ।
×		२			०		३		

देसी—तिलवाडा (विलंबित)

स्थायी.

सा
,निसारीप
,सखिमैका

म	सा री	प	प म
ग - री ग ,रीसा	री नि सा सा	म प रीम प	मप पधमप ग री
चे ऽ ऽ ऽ ,नन	आ ऽ ऽ वे	आ ऽ ऽऽ ऽ	ऽऽ ऽऽऽ जे ऽ
३	×	२	
प प	सांसां प	प प ध	म
मम प सां ,निसां	निनि सां प मपध,प	निम प मप निनि,पमप	ग री निसा ,रीप
बिन दे खे ,ऽऽ	श्याऽ ऽ म ऽऽऽ,सुं	दऽ ऽ ऽऽ ऽऽ,रऽऽ	के ऽ ऽऽ। मैका
३	×	२	०
म			
ग - री ग ,रीसा			
चे ऽ ऽ ऽ ,नन			
३			

अंतरा.

	सां	सां सां सां	सां सां सां
,ममप	सां - निसां सां	रींसा गं रीं सां	निनि निसा प ,मप
ऽ ऽ ऽ ,निसदि	ना ऽ मैं ऽ का	कऽ ल न प	रऽ तऽ हे ,ऽऽ
३	×	२	०
ध म निसा	प नि	प प ध	म
प,पध प,मप ग रीरी	म प सां धप	निम प मप निनि,पमप	ग री निसा निसारीप
कै,ऽऽ से,ऽऽ क हैऽ	री ऽ ऽ अब	रेऽ ऽऽ ऽऽ नऽ दीऽऽ	न ऽऽऽ। सखीमैका
३	×	२	०

देसी—एकताल (विलंबित)

स्थायी.

रीम पप	म ग॒	रीग॒	रीसा	री	सा	-	री	रि नि॒	सा	सा	नि॒सा
नैऽ	या	ऽऽ	मोरी	भ	ई	ऽ	पु	रा	ऽ	नी	ऽऽ
३		४		×		०		२		०	
	म	प	प	नि॒ ध	प	मप	ग्रध,पमप	म ग॒	री	री नि॒	सा,री
ऽ	खे	व	ट	स	दा	ऽऽ	मऽ,तऽऽ	वा	ऽ	ऽ	ऽ,र।
३		४		×		०		२		०	

अंतरा.

		प म	पप	सां	-	-	सां नि॒	सां	-	सां	-
		ऽऔ	घट	धा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ट	ऽ
		४		×		०		२		०	
सां	नि॒	-	सांरीं	सां	सां नि॒नि॒	ध	प	म	-	-	प म
सू	ऽ	ऽ	जत	ना	ऽऽ	हीं	ऽ	आ	ऽ	ऽ	न
३		४		×		०		२		०	
प	प	प	धध,पमप	म ग॒	-	-	सा री	री नि॒	सा	सा	-री॒
ऽ	प	री	मऽ,झऽऽ	धा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	र	ऽऽ।
३		४		×		०		२		०	

देसी—एकताल (विलंबित)

स्थायी.

रीम पप	म ग॒	रीग॒	रीसा	सा री	-	री नि॒	-	सा	-	सा	नि॒सा
मेऽ	रा	ऽऽ	मन	हा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	र	ऽऽ

म				ध		म		री			मम
री	म	प	-	प,पध	पमप	ग	री	नि	सा	निसा	,पप
ली	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ,ऽऽ	नोऽऽ	रे	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽ ।	मेऽ
३		४		×		०		२		०	

अंतरा.

प				सां				सां	रीं	सां	
म	प	सां	-	नि	सां	सां	-	रीं	गं	रीं	सां
घ	र	की	ऽ	बा	ऽ	तें	ऽ	बि	स	रे	ऽ
३		४		×		०		२		०	
सांसां				प				सां			
निनि	सां	पं	मप	म	प	प	-	नि	सां	प	-
गऽ	ऽ	ई	ऽऽ	ना	ऽ	जा	ऽ	नूं	ऽ	का	ऽ
३		४		×		०		२		०	
ध				म			सा	री			मम
प	–ध	पम	प	ग	-	-	री	नि	सा	निसा	पप
की	ऽऽ	नोऽ	ऽ	रे	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽ ।	मेऽ
३		४		×		०		२		०	

देसी—आडाचौताल (विलंबित)

स्थायी.

	म			सा	री					सा सा		प	प
पमप	ग	रीग	,रीसा	री	नि	सा	सा	रीनि	सा	निनि	सा	प	,म,मप
पिऽऽ	या	ऽऽ	,हम	वा	ऽ	ऽ	री	तोऽ	ऽ	ऽऽ	ऽ	रे	,ब्रि,जऽ
४		०		×		२		०		३		०	
प				म	प	ध				म			
सा	-	निसा	,सा	री	म	प	ध	म	प	ग	री	ग	,सारी
के	ऽ	ऽऽ	,ब	सै	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	या	ऽ	ऽ	,ऽऽ
४		०		×		२		०		३		०	

री	म			सा	री					सासा			पृ पृ
प	ग	रीग	,रीसा	री	नि़	सा	सा	रीनि	सा	निनि	सा	प़	,म़,मप़
पी	या	ऽऽ	,हम	वा	ऽ	ऽ	री	तोऽ	ऽ	ऽऽ	ऽ	रे	.ब्रिजऽ
४		०		×		२		०		३		०	

पृ				म	प	ध				म			
सा	-	निसा	,सा	री	म	प	ध	म	प	ग	-	री	ग
के	ऽ	ऽऽ	,ब	सै	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	या	ऽ	ऽ	ऽ
४		०		×		२		०		३		०	

		री		सा		म						नि	
सा-	री	नि	सा	नि़	सा	री	म	प	प	-	मप	धप	-
ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	तु	म	रे	का	र	न	ऽ	ऽऽ	बेऽ	ऽ
४		०		×		२		०		३		०	

		म		सा				प		सा	री		नि
मप	,पध,पमप	ग	री	नि़	सा	री	प	री	ग	री	नि़	सा	सारी
ऽऽ	,कऽ,लऽऽ	हो	ऽ	त	ऽ	ऽ	ऽ	जी	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	याऽ
४		०		×		२		०		३		०	

अंतरा.

मप

कब

												सांसां	
सां	-	सां	-	निसां	सां	सां	रीं	सांरींगं	रींसां	रींनि	सां	निनि	सां
की	ऽ	ठा	ऽ	ऽऽ	डी	आ	ऽ	ऽऽऽ	गन	बाऽ	ऽ	ऽऽ	ऽ
		२		०		३							

		म					प				म
प	,मप	ग	रीग	री	सा	निसा	,ममप	सां	-	प	मपधपमप	ग	री
रे	,असु	ब	ऽऽ	न	की	ऽऽ	,झरऽ	ला	ऽ	ऽ	गऽऽरऽऽ	ही	ऽ
×		२		०		३		०		४		०	

सा				प		सा			नि
नि	सा	री	प	री	ग	री	नि	सा	सारी
आ	ऽ	खी	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	याऽ
×		२		०		३		०	

देसी—चौताल (विलंबित)

स्थायी.

नि	सा				सा				री		
सा	म	ग	री	सा	म	ग	री	सा	नि	सा	सा
अ	व	ध	पु	र	न	ग	रि	के	रा	ऽ	जा
×		०		२		०		३		४	
री			म				प		म		
नि	सा	-	री	म	म	-	म	प	ग	री	-
सि	री	ऽ	रा	ऽ	म	ऽ	चौं	ऽ	द्र	ऽ	ऽ
×		०		२		०		३		४	
म						म			नि		
री	म	-	म	प	प	प	-	सां	ध	-	प
रा	ऽ	ऽ	व	न	के	मा	ऽ	र	वे	ऽ	को
×		०		२		०		३		४	
म		म				म			री		
री	म	री	म	पध	मप	ग	-	री	नि	सा	-
लौं	ऽ	का	ऽ	चऽ	ढऽ	धा	ऽ	यो	है	ऽ	ऽ।
×		०		२		०		३		४	

अंतरा.

प								सां			
म	प	-	सां	-	सां	सां	-	नि	सां	सां	सां
ब	डे	ऽ	ब	ऽ	डे	जो	ऽ	धा	ऽ	स	ब
×		०		२		०		३		४	
प					सां			सां			
नि	प	सां	सां	सां	गं	रीं	सां	निसां	निधनि	प	-
जु	ध	क	र	बे	को	सा	ऽ	थऽ	चऽऽ	ले	ऽ
×		०		२		०		३		४	
प	प						ध			म	
मप	नि	ध	प	ध	प	-	प	म	प	ग	री
सऽ	मुं	द	र	ती	र	ऽ	जा	ऽ	य	के	ऽ
×		०		२		०		३		४	
म		म						म		री	
री	म	री	म	प	पनि	पम	प	ग	री	नि	सा
ल	श	क	र	ठे	ऽऽ	राऽ	ऽ	यो	है	ऽ	ऽ
×		०		२		०		३		४	

संचारी.

				म		प			नि		
प	पम	प	पम	री	म	म	प	प	ध	-	प
ह	नऽ	म	नऽ	सो	ऽ	बी	ऽ	र	जा	ऽ	ने
×		०		२		०		३		४	
म		म				नि		प		म	
प	-	री	म	म	प	ध	प	म	प	ग	री
लौं	ऽ	का	ऽ	स	ब	फूं	ऽ	क	द	ई	ऽ
×		०		२		०		३		४	
म			म						री		
री	-	प	ग	-	री	सा	-	री	नि	सा	सा
रा	ऽ	व	न	ऽ	को	मा	ऽ	न्यो	रा	ऽ	म

		म							म		
सा	सा	री	म	प	पध	प	म	म	ग़	री	-
प	च	रं	ग	फै	ऽऽ	रा	ऽ	यो	है	ऽ	ऽ।
×		०		२		०		३		४	

आभोग.

प			नि़	नि़							
म	प	-	प	प	प	सां	-	सां	सां	-	सां
सी	ऽ	ऽ	ता	ऽ	को	ला	ऽ	यो	ज	ऽ	ब
×		०		२		०		३		४	
नि़	नि़		प		सां				नि़		
प	प	-	सां	-	ग़	रीं	सां	-	ध	-	प
पू	ऽ	ऽ	जो	ऽ	द	से	रा	ऽ	आ	ऽ	य
×		०		२		०		३		४	
म	प			नि़						म	
प	नि़	ध	प	ध	प	-	प	म	प	ग़	री
ह	र	रं	ग	ऐ	ऽ	ऽ	सो	ऽ	सि	री	ऽ
×		०		२		०		३		४	
म		म					प			म	
री	मं	री	म	प	-	पध	म	-	प	ग़	री
द	स	र	थ	को	ऽ	ऽऽ	जा	ऽ	यो	है	ऽ।
×		०		२		०		३		४	
सा	सा				सा						
निसा	म	ग़	री	सा	म						
अऽ	व	ध	पु	र	न						
×		०		२							

देसी–धमार (विलंबित)

स्थायी.

म			सा										
ग॒	री	ग॒	री	-	सा	-	म़	प़	-	नि़॒	-	सा	री
बा	ऽ	ऽ	ल	ऽ	म	ऽ	ह॒	म	ऽ	रे	ऽ	ऽ	बि
×					२		०			३			
म										नि॒			
ग॒	री	ग॒	री	-	,	सा	नि़॒	सा	-	ध़॒	-	प़	-
दे	ऽ	ऽ	स	ऽ	ऽ	ग	ये	ऽ	ऽ	अ	ऽ	ब	ऽ
×					२		०			३			
प़			म							नि॒			
री	नि़॒	सा	री	म	,	म	प	सां	-	ध॒	-	प	-
तो	ऽ	ऽ	ड़ी	ऽ	ऽ	ह	मा	ऽ	ऽ	री	ऽ	ऽ	ऽ
×					२		०			३			
							म			सा			
ध॒	म	-	प	-	-	-ध॒	ग॒	-	-	री	नि़॒	सा	सा
पी	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	त।
×					२		०			३			

अंतरा.

म	प	-	सां	-	,	सां	नि॒	सां	-	सां	-	-	-
आ	ऽ	ऽ	स	ऽ	ऽ	भ	री	ऽ	ऽ	मैं	ऽ	ऽ	ऽ
×					२		०			३			
नि॒	-	-	सां	-	,	रीं	सां	-	-	नि॒	सां	प	-
हो	ऽ	ऽ	त	ऽ	ऽ	नि	रा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	सी	ऽ
×													

			म		सा								नि	
पध	पम	प	ग	रीग	री	-	म	प	-	सां	-	ध	प
देऽ	खोऽ	ऽ	स	ऽऽ	खी	ऽ	पि	या	ऽ	ऽ	ऽ	की	ऽ
×					२		०			३			
प	प						म						
म	म	-	प	-	-	ध	ग	-	-	री	नि	सा	सा
अ	नो	ऽ	खी	ऽ	ऽ	ऽ	री	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	त।
×					२		०			३			

देसी—धमार (विलंबित)

स्थायी.

												म	प
												स	खि
									म				
सां	-	रीं	सां	नि	ध,	प	पध	पम	प	ग	-	-	री
ठा	ऽ	ऽ	डो	ऽ	ऽ,	सुं	दऽ	रऽ	ऽ	सां	ऽ	ऽ	व
×					२					३			
म			सा										
ग	-	-	री	नि	सा	सा	सा	सा	-	रे	म	प	प
रो	ऽ	ऽ	ढो	ऽ	ऽ	टा	क	ही	ऽ	ऽ	ऽ	य	त
					२		०			३			
										प	ध		
प	री	म	प	-	,	प	प	-	प	ध	म	-	मप
नं	ऽ	ऽ	द	ऽ	ऽ	कि	शो	ऽ	र	री	ऽ	ऽ।	सखि
					२								

अंतरा.

म प - सां -	- सां	सां सां -	नि सां सां -
प ल ऽ झ ऽ	ऽ प	क्रु त ऽ	वा ऽ की ऽ
×	२	०	३
मं सां		सां	रीं
रीं गं - रीं -	सां -	रीं नि -	नि सां सां -
छ बी ऽ नि ऽ	र ऽ	ख ऽ ऽ	ऽ ऽ त ऽ
×	२	०	३
प नि		म	सा
सां - नि ध प	पध मप	ग - -	री नि सा सा
आ ऽ ऽ ऽ लि	कऽ रीऽ	हो ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ न
×	२	०	३
म म			प ध
री म प री म	प प	प - प	ध म - मप
ग री ऽ ऽ ऽ	या में	शो ऽ र	री ऽ ऽ । सखि
×	२	०	३

देसी—धमार (विलंबित)

स्थायी

सा	म		सा री
नि सा री प	प ग - री सा	- सा	री नि -
जि न छु वो	मो ऽ ऽ रा ऽ	ऽ अ	च र ऽ
३	×	२	०
	नि म		
सा - सा -	सा सा - री म	प री	म प -
ऽ ऽ वा ऽ	अ त ऽ ही ऽ	ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ
३	×	२	०

नि नि | म | | री
ध ध प प | पध पम प ग - | री - | नि सा -
धी ऽ ट लं | गऽ रऽ ऽ वा ऽ | ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ।
३ | × | २ | ०

अंतरा.

प नि | | |
म प - ध प | सां सां | सां सां - | सां - सां -
य ह ऽ ड र | नि क | स न ऽ | पा ऽ ऊं ऽ
× | २ | ० | ३

नि | सां | | सां
प नि प सां - | गं रींसां | रीं सां - | नि सां प प
पैं ऽ ड वा ऽ | ब रऽ | जो री ऽ | ग हे मो रा
× | २ | ० | ३

म | | री
पध पम म प ग | री - | नि सा -
हऽ रऽ ऽ वा ऽ | ऽ ऽ | ऽ ऽ ऽ।
× | २ | ०

कोमलदेसी–धमार (विलंबित)

स्थायी.

म | नि नि नि | |
प - प प | ध ध ध प - | ध म | प - ध
गो ऽ कु ल | घू ऽ ऽ म ऽ | ऽ म | चा ऽ ऽ
३ | × | २ | ०

ध ध | नि | |
नि - नि - | सां नि - ध - | - ध | नि ध -
ई ऽ री ऽ | पि या ऽ ऽ ऽ | ऽ बि | दे ऽ ऽ
३ | × | २ | ०

प	-	म	म	^म^री	म	-	प	-	ध	^म^प	^म^ग	-	ग
स ३	ऽ	मो	हे	पा ×	ऽ	ऽ	ये	ऽ	ऽ २	अ	के ०	ऽ	ली
-	-	रीरी	सा	^नि^सा	म	-	म	-	-	म	प	-	-
ऽ ३	ऽ	बिर	हा	आ ×	ऽ	ऽ	न	ऽ	ऽ २	स	ता ०	ऽ	ऽ
री	म	प	ध	^म^प	^म^ग	-	^सा^री	-	सा	-	प	-	-
ऽ ३	ऽ	ये	ऽ	अ ×	ब	ऽ	मो	ऽ	रे २	ऽ	गो ०	ऽ	ऽ
^नि^ध	-	^नि^ध	प										
कू ३	ऽ	ऽ	ल										

अंतरा.

^प^म	प	प	^नि^ध	-	-	-	^नि^ध	प	-	^प^सां	-	-	-
क ×	ही	न	जा	ऽ	ऽ २	ऽ	त ०	मो	ऽ	री ३	ऽ	ऽ	ऽ
^रीं^सां	सां	-	सां	-	-	रीं	^रीं^गं	-	-	^गं^रीं	-	सां	-
उ ×	न	ऽ	सो	ऽ	ऽ २	व	वे ०	ऽ	ऽ	रीं ३	ऽ	ऽ	ऽ
^री^सां	सां	नि	^नि^ध	ध	प	धप	^प^म	प	ध	म	प	^म^ग	-
क ×	र	ऽ	त	च	ढा २	ऽऽ	ऽ ०	ऽ	ऽ	ऽ ३	ऽ	ई	ऽ

			सां										
नि	-	नि	नि	सां	सां	-	सां	-	नि	ध	-	प	धम
बो	ऽ	ल	बो	ऽ	ले	ऽ	बा	ऽ	ऽ	तें	ऽ	जूं	ऽऽ
×					२								
			प										
प	-	-	सां	-	-	सां	ग	-	-	रीं	-	सां	-
ला	ऽ	ऽ	गो	ऽ	ऽ	सु	धे	ऽ	ऽ	बू	ऽ	ध	ऽ
×					२								
नि													
सां	सां	-	नि	-	-	धध	प	-	-	ध	म	प	ध
स	ब	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	बिस	रा	ऽ	ऽ	ई	ऽ	ऽ	ऽ
×					२		०			३			
म	म		ग				सा			नि			
प	ग	-	री	-	सा	-	प	-	-	ध	-	-	प
अ	ब	ऽ	मो	ऽ	रे	ऽ।	गो	ऽ	ऽ	क्रू	ऽ	ऽ	ल
					२								

राग गांधारी

रिमौ पनी धपौ सश्च निधौ पमौ पगौ रिसौ ।
गांधारो रिद्वयः प्रोक्तो धैवतांशसमन्वितः ॥

अभिनवरागमंजर्याम् ॥ १८४ ॥

गांधारी राग आसावरी थाटांतून उत्पन्न होतो. ह्यांत आरोहांत गांधार वर्ज्य आहे. अवरोह संपूर्ण आहे. ह्याचा वादी धैवत व संवादी गांधार आहे. गानसमय दिवसाचा दुसरा प्रहर आहे. ह्यांत दोन्ही ऋषभ लागतात व ह्याचें साधारण चलन आसावरी अंगाचें आहे. "ग॒रिमप" (म सा) हा स्वरविन्यास या रागाचें स्वतंत्र अंगच आहे.

उठाव.

म सा
सा, ध॒, प, ध॒मपग॒, रेम, प, नि॒, नि॒सां, ध॒, प, मप,
ध॒मप, ग॒, रे॒, सा ।

चलन.

प म सा प म
नि॒ध॒प, ध॒मप, ग॒ रेमप, नि॒ध॒, प, ध॒म, पग॒, रे॒, सा, रेमप,
नि॒ध, नि॒ध॒प ।

गांधारी-त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

												ग			
प	प	सां	सां	प	प	प	ध	म	-	प	-	म	प	-	प
सु	नो	ऽ	न	नं	दि	या	ऽ	तो	ऽ	रा	ऽ	ऽ	बी	ऽ	र
०				२				×				२			

ध	-	ध	ध	ध	ध	प	ध	म	प	म	ध	म	प	ग	ग
हौं	ऽ	स	न	नि	त	नि	त	अ	ब	ध	ब	द	त	अ	स
०				३				×				२			

ग	ध	प	ध	म	प	ग	ग	री	-	-	-	-	-	सा	-
औ	ऽ	र	न	ही	ऽ	क	ही	जा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ग	ऽ
								×				२			

म	-	म	म	प	-	ध	-	ध	-	सां	-	-	-	-	-
को	ऽ	न	सु	ने	ऽ	का	ऽ	से	ऽ	क	हुं	ये	ऽ	दु	ख
०								×				२			

ध	धं	सां	-	गं	-	रीं	सां	नि	सां	रीं	सां	नि	ध	प	म
बु	ति	यां	ऽ	ये	ऽ	दि	न	र	ति	यां	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ।
०				३				×				२			

अंतरा.

म	म	म	म	प	-	ध	-	सां	-	सां	-	सां	-	सां	सां
स	र	ब	स	दे	ऽ	दै	ऽ	हा	ऽ	री	ऽ	जा	ऽ	व	त
×				२											

ध ध ध सां	- सां सां सां	गं गं रीं सां	नि सां ध प
स क ल ना	ऽ रि तो रा	अ प ने ऽ	स प ने ऽ
×	२	०	३
प प नि नि	ध - प -	म प म प	ग री - सा
भ ये ब न	वा ऽ री ऽ	बृ ज स र	स जा ऽ र
×	२	०	३
सा सा री म	- प - प	प प गं रीं	- सां सां सां
छ ति यां ऽ	ऽ मो ऽ री	ना जा नो का	ऽ हुं बृ ज
×	२	०	३
रीं रीं नि -	- सां सां -	ध - ध ध	सां - नि सां
मो ऽ री ऽ	ऽ क ही ऽ	ला ऽ ग र	ही ऽ घ ति
×	२	०	३
गं गं रीं सां	नि ध प म		
या ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ।		
×	२		

गांधारी—तिलवाडा (विलंबित)

स्थायी.

म

न

प नि प	म सा	प	निंनि
म पसां धप मपधमप	ग - री मम	प - मप मप	ध ध - निनि
ब रिऽ याऽ ऽऽऽऽऽ	झां ऽ ऽ ऽझ	री ऽ ऽऽ आऽ	ऽ ऽ ऽ नप
	×		

	रीं सां	सां सां	
सां - रींरींसांनि सां,सांरीं	गं - रीं सां	रींनि सां निसां निसांरीं	नि ध प धम
री ऽ ऽऽऽऽ ऽ,मज	धा ऽ ऽ ऽ	ऽऽ ऽ ऽऽ ऽऽऽ	र ऽ ऽ। ऽन
३	×	२	०

अंतरा.

प म नि		नि सां	सां नि
म पप ध -नि	सां - निसां सां	ध सांरीं गं रींसां	रींनि सांरीं ध प,म
ना कोइ बी ऽमें	ला ऽ ऽऽ ना	को ई ऽ सौं गन	सा ऽ ऽऽ थी ऽ,न
३	×	२	०
म	नि	रीं सां	नि
पपमग म प प	ध नि सां ,सांरीं	गं - रीं सां	रींरींसांनि सांरीं ध प,धम
वऽऽऽ ऽ रि या	ऽ ऽ ऽ ,कर	ता ऽ ऽ ऽ	ऽऽऽऽ ऽऽर। ऽ,ऽन
३	×	२	०

गांधारी—तिलवाडा (विलंबित)

स्थायी.

ऩि सा	म	सा	म म
सा नि धप ,पधमप	प - ग -	री म - पम	प प प -
जो गी ऽऽ ,काऽकेऽ	मी ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ तभ	इ ल वा ऽ
३	×	२	०
म म	नि नि नि	प म	पप म
री म रीमप ,प	ध ध ध प	नि ध प पप	धधपमप प ग -
जो ऽ ऽऽऽ ,को	ऊ ऽ उ न	से ऽ ऽ हित	कऽरऽऽ रा ऽ ऽ
३	×	२	०
ग	ग	ऩि नि पप	म
री - सा निसा	री - सा निसा	सा ध प ,धधपमप	ग - री सा
ऽ ऽ खो ऽऽ	सो ऽ ही ऽऽ	ब डो ही ,ऽऽनाऽऽ	दा ऽ ऽ न।
३	×	२	०

अंतरा.

प		नि	सां			सांसां		नि							
म	प,मप	ध	-नि	सां	-	निनि	सां	ध	सां	रींसां	गं	रीं	-	सां	-
त्रि	ना,ऽऽ	ना	ऽथ	की	ऽ	ऽऽ	ऽ	पी	ऽ	ऽऽ	ऽ	ऽ	ऽ	त	ऽ
३				×				२				०			
गं								म				री		म	
रीं	-	सां	,सांरीं	नि	ध	प	पध	प	ग	री	सा	म	प	मप	,पप
का	ऽ	हू	,सोन	जा	ऽ	ऽ	ऽऽ	न	ऽ	ऽ	त	अ	दा	ऽऽ	,रंग
३				×				२				०			
नि	नि			सांसां				प		ध		म	ग		
ध	ध	सां	-	रींरीं	नि	ध	प	धम	प	मप	पधमप	प	ग	री	सा
की	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽ	बा	ऽ	त	साऽ	ऽ	ऽऽ	चीऽऽऽ	मा	ऽ	ऽ	न।
३				×				२				०			

गांधारी—चौताल (विलंबित)

स्थायी.

नि
सा
क

नि			ध	म			सा				म
ध	-	प	पध	प	ग	-	री	म	प	प	प
ही	ऽ	यो	उऽ	धो	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	तु	म	जो
३		४		×		०		२		०	
नि		ध		सां				सां			
ध	-	सां	सां	नि	सां	सां	सां	नि	सां	रीं	नि
ने	ऽ	हु	बी	ऽ	ऽ	ज	बो	ग	व	न	की
३		४		×		०		२		०	

				ध		म			ग		
ध	-	प	-	प	ध	ग	-	-	रीरी	सा	-
ऽ	ऽ	नो	ऽ	मा	ऽ	धो	ऽ	ऽ	बिर	वा	ऽ
३		४		×		०		२		०	

नि				म	म		ग		ग		नि
सा	ध	प	ध	प	ग	-	री	-	री	सा	सा
ला	ऽ	गो	ऽ	रा	धा	ऽ	के	ऽ	म	न	। क
३		४		×		०		२		०	

अंतरा.

प			नि			ध			सां		
म	प	-	ध	-	ध	सां	-	सां	नि	सां	सां
ह	ग	ऽ	ता	ऽ	रे	कू	ऽ	प	की	ऽ	ने
×		०		२		०		३		४	

	रीं	गं				नि					
सांरीं	गं	रीं	रीं	सां	सां	सां	-	रीं	नि	ध	प
अऽ	सु	अ	न	ज	ल	भा	ऽ	र	भ	ऽ	रे
×		०		२		०		३		४	

म	प		नि			म			ग		
प	नि	-	ध	प	पध	प	ग	री	री	-	सा
प	ल	ऽ	क	ऽ	नऽ	सी	ऽ	च	सी	ऽ	च
×		०		२		०		३		४	

प		नि		ध		सां		सां			
म	प	ध	-	सां	सां	रीं	सां	रीं	नि	ध	प
जा	ऽ	ते	ऽ	औ	र	बि	र	वा	भ	ऽ	ये
×		०		२		०		३		४	

ध	म	ग	ग				नि
पध	ग	री	री	-	सा	-	सां
सऽ	घ	न	ब	ऽ	न	ऽ	। क
×		०		२		०	

गांधारी—चौताल (विलंबित)

स्थायी.

प
नि॒
बी

			मसा					म	प		
ध॒	प	ध॒	म॒री	म	प	प	-	प	सां	-	रीं
ऽ	ऽ	ऽ	रेब	टो	ऽ	ई	ऽ	मे	री	ऽ	श्या
३		४		×		०		२		०	
	सां			सां							
ग॒	रीं	सां	-	रीं	नि॒	ध॒	प	ध॒	म	प	ध॒
ऽ	म	सों	ऽ	क	ऽ	हि	ऽ	ऽ	ऽ	यो	ऽ
३		४		×		०		२		०	
म	म			म			प				प
ग॒	ग॒	री	सा	री	म	प	नि॒	ध॒	-	प	नि॒
तु	म	बि	न	गै	ऽ	यां	गै	ऽ	ऽ	यां।	बी
३		४		×		०		२		०	

अंतरा.

प			नि॒						सां		
म	प	-	ध॒	-	नि॒	सां	-	-	नि॒	सां	सां
ना	ऽ	ऽ	को	ऽ	हु	है	ऽ	ऽ	र	ऽ	त
×		०		२		०		३		४	
नि॒											
ध॒	-	-	सां	रीं	गं॒	रीं	सां	रीं	नि॒	ध॒	प
ना	ऽ	ऽ	को	हू	ऽ	टे	ऽ	ऽ	र	ऽ	त
×		०		२		०		३		४	

प			प			सां					
म	प	-	रीं	सां	-	रीं	रीं	नि	ध	प	-
ब	न	ऽ	ब	न	ऽ	फि	र	ऽ	त	है	ऽ
×		०		२		०		३		४	
प					नि		प				
म	प	रीं	सां	रीं	ध	प	नि				
गै	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	यां	ऽ,।	बी				
×		०		२		०					

गांधारी—धमार (विलंबित)

स्थायी.

प		
नि	ध	प
का	ऽ	ऽ
०		

				म			सा		री				
ध	म	प	ध	प	ग	-	री	म	म	प	प	-	-
ऽ	ऽ	न्ह	जु	का	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	न	सु	नी	ऽ	ऽ
३				×					२		०		
नि				म		ग					ग		
ध	-	प	ध	प	-	ग	री	-	सा	-	री	-	सा
आं	ऽ	ख	न	दे	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	खी	ऽ	हो	ऽ	री
३				×					२		०		
नि	नि			म							प		
सा	ध	प	ध	ग	-	-	री	-	सा	-	नि	ध	प
ऐ	सी	बा	रा	जो	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	री	ऽ।	का	ऽ	ऽ
३				×					२		०		

अंतरा.

प नि | | | सा

म प - ध - | - नि | सां सां - | नि सां सां -

अ प ऽ ने ऽ | ऽ री | अ प ऽ | ने ऽ मं ऽ

× | २ | ० | ३

सां | | | नि

गं गं - रीं - | सां - | सां सां रीं | ध - प -

दृ र ऽ सें ऽ | ऽ ऽ | नि क ऽ | सी ऽ ऽ ऽ

× | २ | ० | ३

म प गं | | | नि

प गं - रीं - | - सां | सां - रीं | ध - प ध

को ई ऽ सां ऽ | ऽ व | री ऽ ऽ | को ऽ ई ऽ

× | २ | ० | ३

म

प म ग री - | सा - |

गो ऽ ऽ ऽ ऽ | री ऽ |

× | २ |

गांधारी—धमार (विलंबित)

स्थायी.

म

री म -

हो ऽ ऽ

०

| नि | |

प - प - | ध - - प - | - प | ध म -

री ऽ में ऽ | कै ऽ ऽ से ऽ | ऽ क | र त ऽ

३ | × | २ | ०

	म		सा नि
प - ध ध	ग - - री -	सा -	री ध -
ऽ ऽ च तु	रा ऽ ऽ ऽ ऽ	ई ऽ	स खीं ऽ
३	×	२	०
	म	म	ग
सा - सा -	री म प ध -	ग ग	री - सा
मो ऽ री ऽ	गें ऽ ऽ ऽ ऽ	दु चु	रा ऽ ई।
३	×	२	०

अंतरा.

प नि	नि		सां
म प - ध -	ध -	सां सां -	नि सां सां सां
ल ख ऽ ली ऽ	नी ऽ	मु स ऽ	का ऽ व त
×	२	०	३
नि			नि
ध सां - रीं गं	रीं रीं	सां - रीं	ध प प ध
का ऽ ऽ ये ऽ	अं गि	या ऽ ऽ	मा ऽ ये दु
×	२	०	३
प			
ग - - री -	सा -		
रा ऽ ऽ ऽ ऽ	ई ऽ		
×	२		

गांधारी—धमार (विलंबित)

स्थायी.

			म
			मा
नि	म सा		नि
प नि ध प	ग - - री म	प -	ध - प
र त पि च	का ऽ ऽ ऽ ऽ	री ऽ	दै ऽ या.
३	×	२	०

प | म | प | म

ध म पध मप | ग - - री - | सा मप | ग - री

छि प छिऽ पऽ | श्या ऽ ऽ ऽ ऽ | म बिऽ | हा ऽ री

३ × २ ०

म

- साम पनि पधमप | ग

ऽ। ऽमा रत पिऽचऽ | का

३

अंतरा.

प नि | ध नि

म प - ध - | नि ध | प सां - | नि सां सां -

ज मू ऽ ना ऽ | ज ल | भ र ऽ | ऽ ऽ न ऽ

× २ ० ३

प नि नि | | सां नि

सां - सां ध प | सां गं | रीं - - | नि सां ध प

जा ऽ त थी ऽ | वी ऽ | चे ऽ ऽ | मि ऽ ले ऽ

× २ ० ३

ध प | | म ग

प ध म म प | पध मप | ग - री | - साम पनि पधमप

मो ऽ हे कुं व | रऽ कऽ | न्हा ऽ ई। | ऽ ऽमा रत पिऽचऽ

× ० ३

राग देवगांधार

आसावर्याः स्वरेभ्यः प्रभवति रुचिरो देवगांधाररागः ।
प्रारोहे वर्ज्यतोक्ता ध्रुवमिह रिधयोः पूर्णता चावरोहे ॥
पूर्वांगे सा धनाश्रीः प्रविलसति सदाऽऽसावरी चोत्तरांगे ।
संवादी पंचमोंशः स इह सुमधुरं गीयते संगवे हि ॥

रागकल्पद्रुमांकुरे ॥ ३९ ॥

मपौ धपौ सनी सरी सनिधपा मपौ निधौ ।
पमौ पगौ पगरिसा देवगांधारकोंऽशधः ॥

अभिनवरागमंजर्याम् ॥ १८३ ॥

आसावरिके मेलमें चढतन रिध सुर पेखि ।
धग वादी संबादितें देवगंधार सुदेखि ॥

रागचंद्रिकासार ॥ ३४ ॥

देवगांधाराचे दोन प्रकार आहेत. ते दोन्ही आसावरी थाटांतलेच आहेत. एकांत आरोहांत ऋषभ व धैवत हे स्वर वर्ज्य आहेत व वादी धैवत आणि संवादी गांधार आहे. गाण्याचा वेळ सकाळचा आहे. पूर्वांगांत धनाश्री व उत्तरांगांत जौनपूरी असते.

देवगांधाराच्या दुसऱ्या प्रकारांत दोन गांधार घेतले जातात. त्यांतहि वादी धैवत आहे. शुद्धगांधार आरोहांत " सारेग, म " अशा रीतीनें घेतला जातो. बाकी जौनपूरीसारखा असतो. याला संस्कृत ग्रंथांची आधार नाहीं. पण प्रचारांत तो जास्ती आहे.

ओडव संपूर्ण प्रकार.

उठाव.

मप, धम, सां, निसां, रेंसां, निधप, मपग, पग, रेसा।

चलन.

मम, प, धप, सां, सां, निसां, निनिसां, रेंसां, निध, प,
धप, गमप, रेंसां, निधप, धप, ग, रे, सा।

दोन्ही गांधार घेणारा प्रकार.

म सा
धम, पनिध, प, धमपग, रे, पपग, रे, गसा, निसा,
सा
सारेग म, पग, रे, गसा।

देवगांधार–झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

	नि				नि		नि
म –	प ध –	प सां	सां सां सां	नि –	सां सां रीं	सां –	ध – प
दे ऽ	व गां ऽ	धा ऽ	र स ब	मा ऽ	न त गु	नी ऽ	ज ऽ न
×	२	०	३	×	२	०	३
म	म				म	सा	
नि प	ग – म	प –	रीं – सां	नि प	ग म प	म ग	री – सा
अ सा	व ऽ रि	को ऽ	मे ऽ ल	रि ध	त ज त	अ नु	लो ऽ म।
×	२	०	३	×	२	०	३

अंतरा.

	नि			सां			
म प	ध प प	सां –	सां – सां	नि –	सां – सां	रीं सां	ध – प
धै ऽ	व त क	रे ऽ	बा ऽ दि	गां ऽ	धा ऽ र	स म	बा ऽ दि
×	२	०	३	×	२	०	३
मं	मं			म			
गं –	गं गं –	रीं सां	रीं सां सां	नि प	ग म प	ग म	ग री सा
रा ऽ	ग ल ऽ	छ न	च त र	मा ऽ	न त पु	र न	बि लु म।
×	२	०	३	×	२	०	३

देवगांधार–एकताल (विलंबित)

(दोन्ही गांधार घेणारा प्रकार)

स्थायी.

प				प	म
ध म	प पनि	नि ध	प –	ध म	प प
रे ऽ	ऽ ,नके	जा ऽ	गे ऽ	आ ऽ	ऽ ये
३	४	×	०	२	०
प पप	म सा	रीम म	सा		
मप ,धधपमप	ग ,री	पप ग	– री	ग सा	निसा –
पिंऽ ,यऽरऽऽ	वा ऽ,ऽ	मोऽ रे	ऽ घ	ऽ र	ऽऽ ऽ
३	४	×	०	२	०

सा	री			म							सा
री	नि़	सा	सारी	ग	म	म	गम	पप	ग	-	री
रा	ऽ	ऽ	,तेऽ	मा	ऽ	ते	ऽऽ	ऽऽ	ऽ	ऽ	ऽ
३		४		×		०		२		०	

			प
ग	सा	नि़सा	मपनि़
ऽ	ऽ।	ऽऽ	रे,नके
३		४	

अंतरा.

प	म	नि						रीं	सां		
म	पप	ध	,नि	सां	-नि	सां	सांसां	नि	नि	सां	सांसां
वे	ऽच	पा	ऽग	के	ऽऽ	ऽ	लट	प	टे	ऽ	सारे
३		४		×		०		२		०	
नि				सां			सां				
ध	सां	रीं	सांरींग	रीं	सां	-	रीं	नि	ध	प	-
नै	ना	ऽ	अऽऽ	ल	सा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ने	ऽ
३		४		×		०		२		०	
			म	नि	नि			मम	म		सा
पपमग	म	प	,प	ध	ध	सां	सां	पप	ग	-	री
बाऽऽऽ	ऽ	तें	,क	र	त	मो	सें	लऽ	जा	ऽ	ऽ
३		४		×		०		२		०	

			प
ग	सा	-	मपनि
ऽ	ते।	ऽ	रेनके
३		४	

देवगांधार—एकताल (मध्यलय)

स्थायी.

सा	री	म	प	प	-	नि॒	ध॒	प	-	ध॒	म
ला	डी	ऽ	ऽ	ल	ऽ	ब	ना	ऽ	ऽ	ब	न
०		३		४		×		०		२	
				सा							
धप	मप	ग॒	-	री	-	प	ग॒	-	री	सा	-
आऽ	ऽऽ	या	ऽ	सो	ऽ	मो	रे	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
०		३		४		×		०		२	
			नि॒		ध॒						
नि॒	सा	री	ध॒	-	सा	नि॒	सा	सा	-	री	ग
ऽ	ऽ	ध	र	ऽ	ऽ	नी	ऽ	कि	ऽ	स	मा
०		३		४		×		०		२	
									म		
रिग	म	म	-	म	प	म	मप	-	ग॒	री	सा
ऽऽ	ध	न	ऽ	स	ऽ	मा	ऽऽ	.	धि	मि	ल
०		३		४		×		०		२	
										नि	
री	-	सा	-	सा	सा	म	री	री	सा	सा	-
बै	ऽ	ठे	ऽ	सु	भ	ऽ	ऽ	घ	ऽ	री	ऽ।
०		३		४		×		०		२	
सा	-	सारी	ग	म	-	प	म	प	ग॒	री॒	सा
सु	ऽ	भऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	दि	ऽ	न	ऽ।
०		३		४		×		०		२	

अंतरा.

				नि							
म	म	प	प	ध॒	ध॒	सां	-	नि॒	सां	सां	सां
आ	वो	गा	वो	ना	चो	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	स	ब
०		३		४		×		०		२	

(नि)ध	ध	सां	-	रीं	(मं)गं	रीं	सां	नि	ध	ध	प
सं	ग	की	ऽ	ऽ	ऽ	स	हे	ऽ	ऽ	लि	या
०		३		४		×		०		२	
प	प	(प)म	-	प	प	(म)ग	-	री	-	सा	री
इ	स	ऽ	ऽ	ब	न	री	ऽ	को	ऽ	रि	झा
०		३		४		×		०		२	
-	सा	सा	सां	नि	ध	म	प	प	ग	री	सा
ऽ	वो	छी	ऽ	न	ऽ	ऽ	ऽ	छि	न	ऽ	ऽ।
०		३		४		×		०		२	

राग खट.

निसौ गमौ पधौ पमौ पधपसा निधौ पमौ ।
पगौ मनी धपमपा गमौ गरी पुनश्च सः ।
षड्रागो मिश्रमेलोत्थो धैवतांशोऽपि संगवे ॥

अभिनवरागमंजर्याम् ॥ १८७ ॥

आसावर्याः स्वरेभ्यो ध्रुवमजनि खटो मिश्ररागोऽयमुक्तो ।
धांशो गांधारमंत्री प्रकृतिचपलको मग्रहः पंचमांतः ॥
पूर्वांगे भैरवोऽस्य प्रविलसति सदाऽऽसावरी चोत्तरांगे ।
गायंत्येनं हि सर्वे सुकुशलमतयः संगवे श्राव्यकंठाः ॥

रागकल्पद्रुमांकुरे ॥ ३६ ॥

धग बादीसंबादि है मिले जहां खट राग ।
गावत गुनियनको बिकट है प्रसिद्ध खट राग ॥

रागचंद्रिकासार ॥ ३५ ॥

खटराग आसावरी थाटांतून उत्पन्न होतो. आरोहावरोहांत हा संपूर्ण आहे. ह्याचा वादी स्वर धैवत व संवादी गांधार आहे. गाण्याची वेळ दिवसाचा दुसरा प्रहर आहे. कोणी ह्यांत पंचम वादी मानतात; व गांधारावर उठाव करून, पंचमावर मुक्काम करितात. हा चपलप्रकृति आहे. व गमकांनीं युक्त आहे. कोणी हा भैरव थाटांत घालतात. सहा (षट्=खट) राग मिळून हा राग बनलेला आहे असेंहि कित्येक म्हणतात. ह्यांत दोन्ही ऋषभ,.

दोन्ही गांधार व दोन्ही धैवत लागतात. खटरागांत धैवत व गांधार आन्दोलित असतात. जुन्या ग्रंथांत हा राग वर्णिलेला आढळतो.

चलन, एक प्रकार.

म निनिनि प

रेनिसागम, प, धधधसां, निप, पग, म, पनिधप, प, पग

ग

म, म, पधनिधपगमगरेसा ।

दुसरा प्रकार.

म निनि म

रेनिसा, ग, म, प, प, प, धध, प, सां, ध, प, ग, म,

म म

निध, प, धप, ग, म, प, गमरेसा ।

खट—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

			म					नि	
सा	नि	सा	ग	म	प	-	प	ध	प
प्र	थ	म	सु	ध	ठा	ऽ	ठ	न	ठ
×		२			०		३		
नि		नि	नि		सां			नि	
ध	-	ध	ध	-	नि	सां	सां	ध	प
भै	ऽ	र	वी	ऽ	को	ऽ	क	रे	ऽ
×		२			०		३		
म		नि			नि		म		
ग	म	ध	-	प	ध	प	ग	म	म
दो	ऽ	नो	ऽ	रि	ध	ग	नी	ऽ	सों
×		२			०		३		
म		नि			म	म	ग		
ग	म	ध	ध	प	ग	ग	म	री	सा
रू	ऽ	प	अ	नु	प	म	वि	च	रे।
×		२			०		३		

अंतरा.

			नि						
म	प	प	ध	-	नि	सां	सां	सां	सां
बा	ऽ	दि	धै	ऽ	व	त	म	धु	र
×		२			०		३		
नि	नि	नि						नि	
ध	ध	ध	नि	सां	रीं	सां	सां	ध	प
स	म	य	प	र	भा	ऽ	त	ल	हे
×		२			०		३		
सां	सां	सां							
नि	नि	नि	ध	म	प	ध	नि	सां	सां
मु	र	त	ख	ट	शु	भ	नि	य	त
×		२			०		३		

रीं	सां	नि	ध	म	प	ध	नि	सां	सां
च	तु	र	अ	भि	म	त	उ	च	रे।
×		२			०		३		
			म					नि	
नि	ध	प	ग	म	प	-	प	ध	प
प्र	थ	म	सु	ध	ठा	ऽ	ठ	न	ठ।
×		२			०		३		

खट—त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

म		म	म	म				प			प	सां	नि		
प	-	ग	ग	ग	प	प	-	म	प	प	सां	ध	ध	नि	प
का	ऽ	न्ह	र	का	ऽ	रो	ऽ	नं	ऽ	द	दु	ला	ऽ	ऽ	रे
३				×				२				०			
म		म			नि			म	म			री	सा	री	
प	-	प	ग	म	ध	प	-	प	ग	म	प	म	री	री	सा
मो	ऽ	ने	ऽ	न	नि	को	ऽ	ता	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	रो	री।
३				×				२				०			
नि		म													
सारी	निसा	री	म												
काऽ	ऽऽ	न्ह	र												
३															

अंतरा.

प		नि						सां				नि			
म	प	ध	नि	सां	-	सां	-	नि	सां	रीं	सां	ध	-	नि	प
प्रा	ऽ	ण	पि	या	ऽ	रो	ऽ	ज	न	उ	जि	या	ऽ	ऽ	रो
३															

म		प		ध		नि		म				री सा			
प	-	ग	म	प	-	ध	सां	प	मग	म	प	म	री	री	सा
मो	ऽ	ह	न	मी	ऽ	त	ह	मा	ऽऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	रो	री॥
३				×				२				०			
		म													
सा	-	ग	म												
का	ऽ	न्ह	र												
३															

खट—त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

म		म	म	प				नि	नि	ध		प			
प	-	ग	ग	ग	प	प	प	ध	ध	नि	प	सां	ध	नि	प
ए	ऽ	री	ऽ	आ	ऽ	ज	स	खी	ऽ	ब	न	तें	ऽ	ब	ने
३				×				२				०			
प		म	म		प			मम	म			री	सा		
नि	प	ग	ग	म	नि	प	-	गग	म	निम	प	म	री	सा	-
आ	व	त	गा	व	त	श्या	ऽ	मऽ	स	खाऽ	ऽ	ग	न	मे	ऽ।
३				×				२				०			
सा		म	म												
रीनि	सा	ग	ग												
एऽ	ऽ	री	ऽ												
३															

अंतरा.

प		नि	नि					सां				सां		नि	
म	प	ध	ध	सां	सां	सां	सां	नि	सां	रीं	सां	नि	सां	ध	निप
ग	ति	गुं	ऽ	ज	त	अ	मि	त	ग	यं	ऽ	द	हु	की	ऽऽ
२				×				२				०			

सां	सां	सां		ध											
नि	नि	नि	-	प	ध	नि	सां	रीं	सां	नि	-	प	ध	नि	सां
ल	खि	को	ऽ	न	र	हे	ऽ	अ	प	ने	ऽ	म	न	में	ऽ।
३				×				२							

खट—एकताल (मध्यलय)

स्थायी.

सा	री		म	म	म	म			नि		
री	नि	सा	ग	ग	ग	री	प	प	ध	नि	प
उ	ठो	ऽ	प्या	ऽ	रे	भो	ऽ	र	भ	ई	ऽ
×		०		२		०		३		४	
नि	नि	नि	नि			नि			नि		
ध	ध	ध	ध	सां	सां	सां	नि	ध	ध	नि	प
ज	ग	त	कां	ऽ	हीं	ना	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	हिं
×		०		२		०		३			
म			नि			म					
ग	म	निध	ध	नि	प	प	मग	म	म	-	म
क	ब	ऽऽ	की	ऽ	म	ना	ऽऽ	ऽ	व	ऽ	त
×		०		२		०		३		४	
ग	नि	नि	नि			म			म		
म	ध	ध	ध	नि	प	प	मग	मग	री	-	सा
तो	ऽ	ऽ	हे	ऽ	ऽ	प्रा	ऽऽ	णऽ	प्या	ऽ	रि।
×		०		२		०		३			

अंतरा.

प			नि	नि	नि	ध			सां		
म	प	-	ध	ध	ध	सां	-	-	नि	सां	सां
दृ	ग	ऽ	खो	ऽ	ले	दे	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ख
×		०		२		०		३		४	

नि	नि	नि				सां			नि		
ध	ध	ध	सां	-	सां	गं	रीं	सां	ध	नि	प
धू	ऽ	ऽ	प	ऽ	छि	व	न	ऽ	ला	ऽ	गि
×		०		२		०		३		४	
सां	सां	सां	नि					सां			
नि	नि	नि	ध	-	म	प	ध	नि	सां	सां	सां
पौं	ऽ	ऽ	छी	ऽ	मि	ले	ऽ	ऽ	ऽ	औ	र
×		०		२		०		३		४	
सां	सां	सां	सां								
नि	नि	नि	नि	ध	म	प	ध	नि	सां	सां	सां
च	क	ऽ	बा	ऽ	च	क	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	वि।
×		०		२		०		३		४	

खट—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

सा			री	री			म	म	
म	-	म	म	म	प	-	प	प	-
आ	ऽ	ज	ब्रि	ज	रा	ऽ	ज	की	ऽ
×		२			०		३		
नि	नि	नि	नि		ध			नि	
ध	ध	ध	ध	-	सां	-	सां	ध	प
स	र	स	सूं	ऽ	बा	ऽ	स	की	ऽ
×		२			०		३		
ग			नि		नि				
म	ग	म	ध	धप	ध	-	प	म	प
ब	द	न	छ	बऽ	चं	ऽ	द	ल	क
×		२			०		३		
ध		नि			म				
ग	म	ध	प	-	ग	गप	म	री	सा
म	द	न	ला	ऽ	जे	ऽऽ	ऽ	ऽ	ऽ।
×		२			०		३		

अंतरा.

नि	नि	नि	नि		सां				
ध	ध	ध	ध	-	नि	सां	सां	सां	सां
मु	कु	ट	की	ऽ	ल	ट	क	औ	र
×		२			०		३		
नि	नि	नि					नि	नि	
ध	ध	ध	नि	सां	रीं	सां	सां	ध	प
च	ट	क	कूं	ऽ	ड	ल	न	की	ऽ
×		२			०		३		
सां	सां	सां			ध				
नि	नि	नि	ध	म	प	ध	नि	सां	सां
भौं	ऽ	य	की	ऽ	भ्रु	कु	ट	द्रि	ग
×		२			०		३		
सां	सां	सां	सां		ध				नि
नि	नि	नि	नि	-	प	ध	नि	सां	सां
खौं	ऽ	ज	रा	ऽ	जे	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ।
×		२			०		३		
नि			म						
ध	-	प	ग	म					
आ	ऽ	ज	त्रि	ज					
×		२							

खट—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

सा		म	म	म	म				
रीनि	सा	ग	ग	ग	ग	प	प	प	प
आऽ	ऽ	हो	ऽ	गो	विं	ऽ	द	त्रि	ज
×		२			०		३		

नि	नि	नि	नि	नि	सां			नि	
ध	ध	ध	ध	ध	ध	सां	सां	धनि	प
चौं	ऽ	द	सा	ऽ	नौं	ऽ	द	पऽ	र
×		२			०		३		
प			नि					मम	
ग	म	नि	ध	प	प	म	प	गग	म
मो	ऽ	ऽ	हे	ऽ	कै	ऽ	ऽ	सेऽ	ब
×		२			०		३		
ग					म		री	सा	
म	नि	ध	प	मप	गम	प	म	री	सा
ना	ऽ	य	ली	ऽऽ	नोऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ।
×		२			०		३		

अंतरा.

प		नि	नि	नि	ध				
म	प	ध	ध	ध	सां	सां	सां	-	-
अ	प	ने	ऽ	चि	र	द	को	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
नि	नि	नि					नि	नि	
ध	ध	ध	सां	सां	रीं	सां	सां	ध	प
जा	ऽ	न	स	ब	को	ऽ	य	ही	ऽ
×		२			०		३		
सां	सां	सां			ध				
नि	नि	नि	ध	म	प	ध	नि	सां	सां
कि	पा	ऽ	क	र	मो	ऽ	हे	ऽ	ये
×		२			०		३		
सां	सां	सां	सां	सां	ध				नि
नि	नि	नि	नि	नि	प	ध	नि	सां	सां
रा	ऽ	ग	दि	ऽ	नो	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
×		२			०		३		

खट—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

सा	री		म	म			नि		
री	नि	सा	ग	ग	प	–	ध	प	–
मु	कु	ट	मा	ऽ	थे	ऽ	ध	रे	ऽ
×		२			०		३		
नि	नि	नि	नि	नि				नि	
ध	ध	ध	ध	ध	सां	सां	सां	ध	प
खो	ऽ	र	चं	ऽ	द	न	प	रे	ऽ
×		२			०		३		
म	म		नि	नि					
ग	ग	प	ध	ध	प	–	प	म	ग
मा	ऽ	ल	मू	ऽ	क्ता	ऽ	ग	रे	ऽ
×		२			०		३		
म		नि		म	म	म	ग		
ग	म	ध	प	प	ग	ग	री	–	सा
के	ऽ	ण्ण	हे	ऽ	रे	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
×		२			०		३		

अंतरा.

सां	सां	सां			सां	सां			
नि	नि	नि	सां	सां	नि	नि	सां	सां	–
पी	ऽ	त	प	ट	क	ट	क	से	ऽ
×		२			०		३		
नि	नि	नि	ध					नि	
ध	ध	ध	नि	सां	रीं	सां	सां	ध	प
क	र	न	कूं	ऽ	ड	ल	ल	से	ऽ
×		२			०		३		

सां	सां	सां	सां					सां	
नि	नि	नि	नि	-	प	ध	नि	नि	सां
नि	स	दि	ना	ऽ	उ	र	ब	से	ऽ
×		२			०		३		
		नि	नि				सां	सां	
रीं	सां	सां	ध	म	प	ध	नि	नि	सां
प्रे	ऽ	म	हे	ऽ	रे	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ।
×		२			०		३		

खट—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

सा			म		प		म	म	म
रीनि	सा	सा	ग	म	म	प	प	प	प
राऽ	ऽ	व	रे	ऽ	नौं	ऽ	द	छ	ल
×		२			०		३		
प									
म	प	प	प	-	सां	-	नि	ध	प
छं	ऽ	द	की	ऽ	नो	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
म		नि						म	
ग	म	ध	-	प	ध	प	प	ग	म
मो	ऽ	सो	ऽ	अ	ब	द	ब	द	ऽ
×		२			०		३		
ग	म			म					
म	नि	ध	प	प	म	ग	म	री	सा
बि	ल	म	ऽ	र	हे	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ।
×		२			०		३		

अंतरा.

प			नि॒		सां				
म	प	प	ध॒	-	नि	सां	सां	सां	-
रा	ऽ	त	की	ऽ	बा	ऽ	त	हूं	ऽ
×		२			०		३		
नि॒				सां			नि		
ध॒	-	नि	सां	ग॒	रीं॒	सां	सां	ध॒	प
जा	ऽ	न	ऽ	ग	ई	ऽ	हूं	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
सां	सां						सां		
नि॒	नि॒	ध	म	म	प	ध	नि॒	सां	-
कु	ब	जा	ऽ	सो	ऽ	त	के	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
		सां	सां	सां	ध				नि
रीं	सां	नि॒	नि॒	नि॒	प	ध	नि	सां	सां
पा	ऽ	ये	ऽ	प	रे	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ।
×		२			०		३		
			म						
नि॒	ध॒	प	ग॒	म					
रा	ऽ	व	रे	ऽ					
×		२							

खट—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

			म	म	म				
प	-	प	ग॒	ग॒	ग॒	प	प	प	प
आ	ऽ	ज	नं	द	ला	ऽ	ल	मु	ख
×		२			०		३		

नि	नि	नि	नि					नि	
ध	ध	ध	ध	-	सां	सां	सां	ध	प
चौं	ऽ	द	नैं	ऽ	न	न	नि	र	ख
×		२			०		३		

म		म	नि			म		म	म
ग	म	नि	ध	प	प	प	प	ग	ग
प	र	म	मं	ऽ	ग	ल	भ	यो	ऽ
×		२			०		३		

म		नि			म		ग	सा	
ग	म	ध	प	-	गम	प	म	री	सा
भु	व	न	मे	ऽ	रेऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ।
×		२			०		३		

सा		म	म	म
रींनि	सा	ग	ग	ग
आऽ	ऽ	ज	नं	द
×		२		

अंतरा.

प			नि						
म	प	प	ध	-	सां	-	सां	सां	-
को	ऽ	टि	कं	ऽ	द	ऽ	पं	ला	ऽ
×		२			०		३		

नि	नि	नि					नि	नि	
ध	ध	ध	सां	-	रीं	सां	सां	ध	प
व	ऽ	ण्य	ए	ऽ	क	ऽ	त्र	क	रि
×		२			०		३		

सां	सां	सां							
नि	नि	नि	ध	म	प	ध	नि	सां	सां
वा	ऽ	रौं	ऽ	त	ब	हि	ज	न	हि
×		२			०		३		

सा	सा								
नि	नि	ध	म	-	प	ध	नि	सां	सां
ने	ऽ	क	हे	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	रे।
×		२			०		३		
नि									
ध	ध								
आ	ऽ								
×									

संचारी.

म	म	म	म	म	प	प	प	प	प
स	क	ल	सु	ख	स	द	न	ह	र
×		२			०		३		
नि	नि	नि	नि	नि				नि	
ध	ध	ध	ध	ध	सां	-	सां	ध	प
खि	त	ब	द	न	गो	ऽ	प	व	र
×		२			०		३		
म		नि	नि						
ग	म	ध	ध	प	प	म	प	म	ग
प्र	ब	ल	द	ल	म	द	न	ज	तो
×		२			०		३		
म		नि			प		म		
ग	म	ध	प	म	ग	म	री	-	सा
सं	ऽ	ग	हे	ऽ	रे	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
म	म		नि					म॑	
ग	ग	म	ध	प	पध	पम	प	ग	म
प्र	ब	ल	द	ल	मऽ	दऽ	न	ज	तो
×		२			०		३		

म					म	म	म		
ग	म	नि	प	-	ग	ग	री	-	सा
सं	ऽ	ग	हे	ऽ	रे	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ।
×		२			०		३		

आभोग.

प		नि							
म	प	ध	-	ध	सां	-	सां	-	सां
क	हो	को	ऽ	उं	कै	ऽ	सें	ऽ	हु
×		२			०		३		
नि	नि	नि						नि	
ध	ध	ध	सां	सां	रीं	सां	सां	ध	प
ना	ऽ	हिं	सु	ध	बु	ध	र	हे	ऽ
×		२			०		३		
सां	सां								
नि	नि	ध	-	म	प	ध	नि	सां	सां
ग	दा	ध	ऽ	र	मी	ऽ	श्र	गि	रि
×		२			०		३		
सां	सां	सां							
नि	नि	नि	ध	म	प	ध	नि	सां	सां
ध	र	न	ठे	ऽ	रे	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ।
×		२			०		३		
नि	नि								
ध	ध	प							
आ	ऽ	ज							
×		२							

खट—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

ऩि	सा		म						
सा	नि़	सा	ग	म	प	प	प	प	प
न	ख	न	प	र	र	त	न	ल	ख
×		२			०		३		
नि	नि	नि	नि	नि	ध			नि	
ध	ध	ध	ध	ध	सां	सां	सां	ध	प
कूं	ऽ	ज	प	र	जु	ग	न	प	र
×		२			०		३		
म			म		प				
गं	म	म	नि	धप	नि	धप	प,	ग	म
च	ल	न	प	रऽ	ह	सऽ	त,	ग	ज
×		२			०		३		
म		म			म				
ग	म	नि	ध	प	ग	मग	म	री	सा
ग	त	बि	सा	ऽ	रो	ऽऽ	ऽ	ऽ	ऽ।
×		२			०		३		

अंतरा.

म			नि	नि	सां				
प	–	प	ध	ध	नि	सां	सां	सां	स
जौं	ऽ	घ	प	र	क	द	ल	ल	ख
×		२			०		३		
नि	नि						नि	नि	
ध	ध	नि	सां	सां	रीं	सां	सां	ध	प
लौं	ऽ	क	प	र	के	ऽ	ह	री	ऽ
×		२			०		३		
सां	सां	सां	सां	सां	ध				
नि	नि	नि	नि	नि	प	ध	नि	सां	स
कु	च	न	की	ऽ	उ	च	न	प	र
×		२			०		३		

							सां		
रीं	सां	सां	नि	-	प	ध	नि	सां	-
स	ब	सु	धा	ऽ	रो	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ।
×		२			०		३		

संचारी.

ग									
म	-	म	म	म	म	प	प	प	प
कं	ऽ	ठ	ग	लं	कं	ऽ	ठ	प	र
×		२			०		३		
नि	नि	नि	नि	नि	ध			नि	
ध	ध	ध	ध	ध	सां	-	सां	ध	प
कं	ऽ	ठ	ग	ल	कं	ऽ	ठ	प	र
×		२			०		३		
	नि				ग	म		म	
प	ध	प	प	प	म	री	री	ग	म
हृ	ग	न	प	र	मृ	ग	न	ख	ऽ
×		२			०		३		
नि			म				म		
ध	प	प	ग	म	मग	मग	री	-	सा
ज	न	बि	सा	ऽ	रोऽ	ऽऽ	ऽ	ऽ	ऽ
×		२			०		३		

आभोग.

नि	नि	नि	नि	नि					
ध	ध	ध	ध	ध	नि	सां	सां	सां	सां
वे	ऽ	द	गु	रु	ब्र	ऽ	ह्म	गु	रु
×		२			०		३		
ध	ध	नि	सां	सां	रीं	सां	सां	सां	सां
दा	ऽ	स	गु	रु	छ	ब	न	प	र
×		२			०		३		

सां	सां	सां							
नि	नि	नि	ध	म	प	ध	नि	सां	सां
रा	ऽ	धि	का	ऽ	ब	दृ	न	प	र
×		२			०		३		
			सां		ध			नि	
रीं	सां	सां	नि	-	प	ध	नि	सां	सां
चौं	ऽ	दृ	वा	ऽ	रो	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
×		२			०		३		

खट—धमार (विलंबित)

स्थायी.

सा		म	म										
नि	सा	ग	ग	-	,	म	प	-	-	प	-	म	-
कौ	ऽ	ऽ	न	ऽ	ऽ	खे	ले	ऽ	ऽ	तो	ऽ	से	ऽ
×					२		०			३			
नि	नि	नि	नि	नि		ध				नि			
ध	ध	ध	ध	ध	,	सां	सां	-	-	ध	-	प	-
हो	ऽ	ऽ	री	ऽ	ऽ	क	न्है	ऽ	ऽ	या	ऽ	ऽ	ऽ
×					२		०			३			
		नि			म		म	म		ग			
प	नि	ध	ध	प	प	म	प	ग	म	म	-	ग	म
स	ग	दि	न	र	ना	रि	य	न	ऽ	में	ऽ	तु	म
×					२		०			३			
					म		ग						
प	ध	नि	ध	म	ग	-	री	-	-	ग	री	सा	
क	र	त	ची	ऽ	र	ऽ	फा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	र
×					२		०			३			

अंतरा.

म	प	-	(नि)ध	ध	,	ध	सां	सां	-	नि	सां	सां सां
क्र	र	ऽ	ग	ह	ऽ	त	औ	र	ऽ	ऽ	ऽ	मु ख
×					२		०			३		
(नि)ध	ध	-	सां	-	रें	सां	गं	रें	सां	सां	सां	(नि)ध प
मीं	ड	ऽ	त	ऽ	लि	प	ट	लि	प	टा	ऽ	री ऽ।
×					२		०			३		

खट—धमार (विलंबित)

स्थायी.

		(मम)गग	म	प	-	-	प	-	प	(म)प	(नि)ध	सां	निध
ऽ	ऽ	तेऽ	रो	का	ऽ	ऽ	न	ऽ	मा	न	त	ना	ऽऽ
३				×					२		०		
नि	पम	प	(ग)म	(ग)म	नि	ध	(नि)ध	प	(प)नि	प	(म)प	ग	म
ऽ	ऽऽ	ऽ	हीं	मो	ऽ	ऽ	सों	ऽ	क	र	त	ऽ	ऽ
३				×					२		०		
(म)नि	ध	प	-	(म)प	म	ग	म	ग	री	सा	ग	री	सा
है	ऽ	ऽ	ऽ	जो	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	री।
३				×					२		०		
(री)नि	सा	(मम)गग	म										
ए	ऽ	तेऽ	रो										
३													

अंतरा.

प		म	नि॒	नि॒						सां			
म	प	प	ध॒	ध॒	सां	-	-	सां	-	नि	सां	सां	-
बा	ऽ	ऽ	ट	ऽ	घा	ऽ	ऽ	ट	ऽ	ऽ	ऽ	मैं	ऽ
×					२		०			३			
सां	सां			सां			सां						
रींसां	गंरीं	रींसां	रीं	नि	सां	-	नि॒	सां	-	नि॒	ध॒	प	-
पऽ	कऽ	रऽ	ले	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	त	ऽ	ऽ	ऽ
×					२		०			३			
म							म	म		नि॒	नि॒		
प	नि॒	ध॒	प	-	-	प	प	प	-	ध॒	ध॒	सां	-
बैं	ऽ	ऽ	यां	ऽ	ऽ	प	क	र	ऽ	त	जो	ऽ	ऽ
×					२		०			३			
नि॒	नि॒						ग॒			री		मम	
ध॒	ध॒	नि॒	ध॒	प	म	ग॒	मग॒	री	सा	नि़॒	सा	ग॒ग॒	म
ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽ	री	ऽ।	ए	ऽ	तेऽ	रो
×					२		०			३			

खट–तोडी–एकताल (विलंबित)

स्थायी.

						म					
ग॒	ग॒	ग॒	री	री	सा	री	म	म	प	-	प
धे	त्ते	ते	धे	ते	ले	द्रे	ऽ	ना	द्रे	ऽ	ना
०		३		४		×		०		२	
प	प	-	प	ध॒	नि॒	नि॒	ध॒	-	नि॒	प	-
त	द्रे	ऽ	ना	ऽ	त	द्	रा	ऽ	द्	रा	ऽ
०		३		४		×		०		२	

प	प	प	प	ध	म	म	म	प	सां	सां	सां
य	ली	य	ला	लौ	ऽ	य	ली	य	ला	लौ	ऽ
०		३		४		×		०		२	
नि	प	म	ग	म	प	ग	ग	-	री	-	सा
य	ला	ली	य	ला	ली	य	ला	ऽ	या	ऽ	ला।
०		३		४		×		०		२	

अंतरा.

प	प	प	ध	ध	ध	नि	सां	सां	सां	सां	-
उ	द	त	न	द	न	त	द्री	ऽ	या	द्रीं	ऽ
×		०		२		०		३		४	
ध	ध	-	नि	सांरीं	गं	रीं	रीं	सां	नि	ध	प
त	नुं	ऽ	ऽ	नोऽ	म्	त	न	न	दे	रे	ना
×		०		२		०		३		४	
ध	नि	ध	प	-	ध	मं	मं	ग	री	-	सा
ता	ऽ	रे	ना	ऽ	रे	ता	ऽ	रे	दा	ऽ	नी
×		०		२		०		३		४	
ध	प	मं	ग	री	सा	ध	ऽ	ऽ	ग	ऽ	मं
×		०		२		०		३		४	
ध	ऽ	ऽ	ऽ	सां	ऽ	गं	गं	रीं	सां	ऽ	रीं
×		०		२		०		३		४	
ध	ऽ	ऽ	ऽ	प	मं	ग	मं	प	ध	नि	नि
×		०		२		०		३		४	
ध	प	मं	ग	री	सा।						
×		०		२							

राग जंगला.

हा एक धुनवजा राग आपलेकडील गायक गात असतात. यांत ठुमरी, टप्पा, गझल वगैरे गीतें बहुधा असतात. यांत दोन्ही धैवत लागतात. याचें साधारण स्वरूप असें आहे.

गरेगसा, रेम, प, धनिध, प, ध, मप, रेगरेसा, रेम, प,
धनिध, प। म, पनिसां, सां, निसांरेंगरें, सां,
निसां, ध, प, ध, ध, निसां, धनि, पनि
धप, धम, प, गरेगसा, रेम, प,
धनिध, प।

दुसरा एक भैरव थाटांतून उत्पन्न होणारा "जंगूला" नांवाचा ऐकण्यांत येतो. तो अगदींच अप्रसिद्ध आहे. व त्याचें लक्षण उपलब्ध नाहीं. त्या रागाचें म्हणून आलेलें एक गीत मागें क्रमिक पांचव्या पुस्तकांत भैरव थाटांत दिलें गेलें आहे.

जंगला—दीपचंदी (मध्यलय)

स्थायी.

				नि									
म	-	प	प	ध	-	-	प	-	ध	प	म	-	-
शं	ऽ	क	र	धु	ऽ	ऽ	म	ऽ	ऽ	म	चा	ऽ	ऽ
३				×			२				०		
				प			म		म				
प	-	प	नि	नि	ध	-	प	-	ग	री	ग	सा	-
ई	ऽ	हे	री	ए	री	ऽ	आ	ऽ	जे	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
३				×			२				०		
				नि									
री	म	प	प	ध	-	-	प	-	ध	प	म	-	-
शं	ऽ	क	र	धु	ऽ	ऽ	म	ऽ	ऽ	म	चा	ऽ	ऽ
३				×			२				०		
प	-	म	-	ग	म	-	म	म	ग	म	प	प	प
ई	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	मो	हे	त	क	मा	र	ग
३				×			२				०		
प	-	ध	ध	ध	ध	-	ध	ध	प	प	प	ध	म
यो	ऽ	पि	च	का	री	ऽ	भि	ज	ग	ई	सा	ऽ	री
३				×			२				०		
				प			म						
म	म	प	नि	नि	ध	-	प	-	म	गरी	ग	सा	-
सु	ध	ना	ऽ	आ	ई	ऽ	आ	ऽ	जे	ऽऽ	ऽ	ऽ	ऽ
३				×			२				०		

अंतरा.

म	म	ग	म	प	ध	-	प	-	-	प	सां	-	-
रं	ग	छि	र	क	त	ऽ	है	ऽ	ऽ	अ	चा	ऽ	ऽ
३				×			२				०		

		नि ध	प म
– – रीं सां	नि ध –	पध निसां सांनि निध	धप पम ग
ऽ ऽ न क	मो ऽ ऽ	पैऽ ऽऽ ऽऽ ऽऽ	ऽऽ ऽऽ ऽ
३	×	२	०
	नि	ध	
म – प –	ध – –	प – प ध	म – –
ना ऽ मा ऽ	ने ऽ ऽ	ऽ ऽ गि रि	रा ऽ ऽ
३	×	२	०
	प	म म	
प – प नि	नि ध –	प – ग री	ग री सा
ई ऽ हे रि	ए री ऽ	ला ऽ ला ऽ	ऽ ऽ ऽ
३	×	२	०
री म प –	नि – –	प – प ध	म – –
ना ऽ मा ऽ	ने ऽ ऽ	ऽ ऽ गि रि	रा ऽ ऽ
३	×	२	०
प – – ग	म – –	– – – –	म म म
ई ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	स ज क
३	×	२	०
ध ध ध ध	नि नि नि	नि ध नि नि	सां सां सां
र न पि च	का रि ऐ	सी ऽ मो री	भि ज ग
३	×	२	०
सां – रीं सां	नि सां नि	ध प म –	ध – ध
ई ऽ त न	सा रि सु	रं ग से ऽ	प्रे ऽ म
३	×	२	०
ध ध प प	नि – ध	प – प ध	प ध म
क रे हं स	रं ऽ ग	से ऽ मो हे	ह र क
३	×	२	०

म	-	प	नि	नि^प	ध	-	प^म	-	ग^म	री	ग	सा	-
ही	ऽ	ये	ल	गा	ई	ऽ	आ	ऽ	ज	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ।
३				×			२				०		

जंगला—चौताल (विलंबित)

स्थायी.

ध	-	-	प	-	म	ग	म	-	प	ध^नि	-
भू	ऽ	ऽ	प	ऽ	स	खि	री	ऽ	भि	ल	ऽ
×		०		२		०		३		४	
प	म	-	री^ग	ग	सा^री	री	म	-	ध	नि	-
का	हे	ऽ	को	ऽ	क	र	त	ऽ	नि	त	ऽ
×		०		२		०		३		४	
सां^प	नि	ध	प	ध	प	म	ग^री	री^सा	म	प	-
इ	त	नो	जो	ऽ	रे	चा	ऽ	ऽ	यो	री	ऽ।
×		०		२		०		३		४	

अंतरा (१).

	म	-	ध	-	ध	नि	-	-	नि	सां	-
ऽ	सा	ऽ	थ	ऽ	स	खी	ऽ	ऽ	मि	ल	ऽ
×		०		२		०		३		४	
	ध	-	नि	-	सां^नि	नि	ध	-	प	ध	प
ऽ	मं	ऽ	ग	ऽ	ल	गा	ऽ	ऽ	व	ऽ	त
×		०		२		०		३		४	

म											
प	म	-	गरी	ग	सा	री	म	-	ध	-	नि
मो	ती	ऽ	यऽ	ऽ	न	चो	ऽ	ऽ	क	ऽ	पु
×		०		२		०		३		४	
							री	सा			
-	धप	ध	प	ध	प	म	ग	री	म	प	-
ऽ	राऽ	ऽ	यो	ऽ	र	चा	ऽ	ऽ	यो	री	ऽ।
×		०		२		०		३		४	

अंतरा (२).

	म	म	ध	-	ध	नि	-	-	नि	सां	-
ऽ	ता	न	से	ऽ	न	के	ऽ	ऽ	प्र	भु	ऽ
×		०		२		०		३		४	
						नि					
ऽ	ध	ध	नि	-	सां	ध	-	-	प	ध	प
ऽ	तु	म	ब	ऽ	हु	ना	ऽ	ऽ	य	ऽ	क
×		०		२		०		३		४	
म											
प	म	-	री	ग	सा	री	म	म	ध	नि	-
क	र	ऽ	त	ऽ	ऽ	स्तू	ऽ	ति	गु	न	ऽ
×		०		२		०		३		४	
							री	सा			
सां	ध	-	प	ध	प	म	ग	री	म	प	-
ऽ	गा	ऽ	यो	ऽ	र	चा	ऽ	ऽ	यो	रीं	ऽ।
×		०		२		०		३		४	

राग झीलफ.

आसावरी मेलजन्यो झीलफः श्रूयते जने ।
राग आधुनिको ह्येष संपूर्णो धैवतांशकः ॥ ८७ ॥
जौनपुर्यपि खट्टागो द्वावत्रावयवौ मतौ ।
प्रातःकालप्रगेयत्वादुत्तरागं परिस्फुटम् ॥ ८८ ॥

श्रीमल्लक्ष्यसंगीत (द्वि० पृ. १६४)

झीलफ हा एक यावनिक राग हजरत अमीर खुश्रूनीं प्रचारांत आणिला. याचे दोन प्रकार आहेत. एक भैरव थाटांतला व दुसरा आसावरी थाटांतला पहिल्या प्रकाराचे वर्णन व त्यांतील चीज मागें क्रमिक पुस्तकमालिकेच्या पांचव्या पुस्तकांत पृ. ३४७ ते ३५१ वर आल्या आहेत तेथें पहाव्या. आसावरी थाटांतला झीलफ हा जौनपुरी व खट यांच्या संयोगानें झालेला आहे. यांत धैवत वादी आहे. व हा प्रातःकालीं गाईला जातो.

चलन

निसा, ग, म, प, पम, पधनिसां, रेंनिसां ध, प, निनिसां,
रेंसांनिध, प, गगपमगरे, सा । मप, ध, निसां,
सां, निसां, रेंसां, निसां, धनिप, मपग, म,
प, प, रेंसां, रेंनिसांधनिप ।

झीलफ–झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

सा		म				म			
नि॒	सा	ग॒	म	म	प	प	प	-	प
दिर	दिर	तो	ऽ	म्ना	दिर	दिर	तो	ऽ	म्ना
×		२			०		३		
ध॒					रीं				
प	ध॒	नि॒	सां	रीं	नि॒	सां	ध॒	-	प
द्	रे	न	ता	त	दा्	रे	दा्	ऽ	न्नि
×		२			०		३		
सां	सां								प
नि॒	नि॒	सां	-	रीं	सां	नि॒	ध	प	नि॒
ता	ऽ	न्नो	ऽ	म्त	न	न	न	न	त
×		२			०		३		
		म							
ध	प	ग॒	म	प	म	री	री	-	सा
न	न	न	न	त	दा्	रे	दा्	ऽ	न्नि।
×		२			०		३		

अंतरा.

प		नि॒	नि॒						
म	प	ध॒	ध॒	नि॒	सां	सां	सां	सां	-
बा	इ	से	ऽ	पो	सी	दा	म	ज्नु	ऽ
×		२			०		३		
सां					सां		नि॒		
नि॒	सां	रीं	-	सां	नि॒	सां	ध॒	नि॒	प
ख	ल्के	पु्	ऽ	र्सि	दि्	ग	र्चा	ऽ	स्ति
×		२			०		३		

प		म		ग					
म	प	ग	म	म	प	प	प	-	प
गुफ	त	ई	ऽ	सग	गा	ये	गा	ऽ	ये
×		२			०		३		
		नि			सां		नि		
रीं	सां	सां	-	रीं	नि	सां	ध	नि	प
कु	वे	लै	ऽ	ला	र	फ़ते	बू	ऽ	द।
×		२			०		३		

झीलफ–धमार (विलंबित)

स्थायी.

म	
ग	म
मैं	तो

			म		प		म			नि			
प	प	-	प	प	ध	म	प	नि	-	ध	-	प	-
ऐ	सो	ऽ	रं	ग	औ	र	न	हिं	ऽ	दे	ऽ	खी	ऽ
×					२		०			३			
						म				म			
प	म	प	ग	म	पध	प,प	म	ग	म	री	-	सा	-
या	ऽ·	ऽ	ऽ	ऽ	मैंऽ	तो,ऽ	रे	ऽ	ऽ	सं	ऽ	ग	ऽ
×					२		०			३			
नि		म										प	
सा	-	री	ग	-	-	म	प	म	प	म	-	ग	म
भू	ऽ	ऽ	ल	ऽ	ऽ	र	ही	ऽ	ऽ	मा	ऽ।	मैं	तो
×					२		०			३			

अंतरा.

		प	नि नि नि
		म प -	ध ध - ध
		ह ज ऽ	र त ऽ नि
		०	३
सां		सां	नि
सां - सां नि सां	सां -	रीं सां -	ध - प -
जा ऽ मो दी ऽ	न ऽ	ओ ली ऽ	या ऽ के ऽ
×	२	०	३
प		प	ग
ध प म प ग	म म	ध पम प	म ग री सा
घ र ऽ का ऽ	ऽ ज	मैं तोऽ ऽ	रे ऽ सं ग
×	२	०	३
नि म			म
सा - - ग -	- म	प म प	म - ग म
भू ऽ ऽ ल ऽ	ऽ र	हीं ऽ ऽ	मा ऽ। मैं तो
×	२	०	३

झीलफ—त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

			सा सा
			ह ज
		नि	
ग म म प	, म ग म	ध - - -	ध - - प
र त अ ठी	ऽ घ र आ	नौं ऽ ऽ ऽ	दे ऽ ऽ ब
०		×	

प	ध	सां	नि	सां	-	-	नि	ध	प	म	ग	म	-	-	-
धा	ऽ	ऽ	ऽ	वा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
०				३				×				२			

,	ध	-	ध	प	-	ध	प	म	ग	ग	म	प	ध	नि	सां
ऽ	ला	ऽ	रि	मा	ऽ	ल	नि	यां	ऽ	फू	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
०				३				×				२			

नि	ध	प	ध	पम	प	(म)	ग	प	म	ग	रे	सा	-	सा	सा
ऽ	लों	दा	ऽ	सेऽ	ऽ	रा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ।	ह	ज
०				३				×				२			

अंतरा.

प
चौं

(सां) ध	नि	-	नि	सां	सां	सां	-	-	-	-	नि	सां	-	-	ध
ऽ	दं	ऽ	त	ब	ख	में	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	हो
०				३				×				२			

ध	नि	-	सां	रीं	सां	गं	रीं	सां	-	-	नि	ध	प	-	म
इ	रो	ऽ	ष	ना	ऽ	ऽ	ऽ	ई	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ह
०				३				×				२			

म	ग	-	म	प	-	-	-	प	-	-	प	-	-	ध	-
स	न	ऽ	हु	से	ऽ	ऽ	ऽ	न	ऽ	ऽ	ज	ऽ	ऽ	नं	ऽ
०				३				×				२			

ध	प	-	प	प	ध	सां	नि	सां	-	-	नि	ध	प	म	ग
म	ज	ऽ	ब	पा	ऽ	ऽ	ऽ	ये	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
०				३				×				२			
ध	ध	ध	-	पम	प	म	ग	ग	म	प	ध	नि	सां	नि	ध
स	ब	हूं	ऽ	राऽ	ऽ	मि	ल	मौं	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ग
०				३				×				२			
प	-	-	ध	पम	प	म	ग	प	म	ग	री	सा	-	सा	सा
ल	ऽ	ऽ	ऽ	गाऽ	ऽ	ये	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ।	ह	ऽ
०				३				×				२			

राग गोपिकावसंत (गोपीवसंत).

नट भैरवि रागाख्य मेलाज्जातः सुनामकः ।
गोपीवसंत रागश्च सन्यासं सांशकग्रहं ॥
आरोहेऽप्यवरोहे च रिवर्ज्यं वक्रमेव च ॥
सगमपनिधनिस । सनिधमपमगस ।

रागलक्षणे

गोपीवसंत हा एक आसावरी थाटांतून उत्पन्न होणारा षाडव प्रकार आहे. यांत ऋषभ वर्ज्य आहे. वक्र स्वरूप आहे. वादी षड्ज आहे. गाण्याचा वेळ सकाळीं आहे. हा दक्षिणेकडील राग आहे.

साधारण चलन

नि नि नि

सा, गमप, गमप, ध, धनिसां, धप, सां, धनिधम, प, ग,

म, गमपनिधसां, मपग, मग, सा

गोपीवसंत—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

सा		म	म						
नि̣	सा	ग॒	ग॒	म	प	-	प	-	-
दा	ऽ	ता	ऽ	वि	धा	ऽ	ता	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
नि॒		नि॒			सां		नि॒		
ध॒	-	ध॒	-	ध॒	नि॒	सां	ध॒	प	-
त्रै	ऽ	लो	ऽ	क	ना	ऽ	था	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
								म	
सां	-	ध॒	नि॒	ध॒	म	-	प	ग॒	म
दी	ऽ	न	ऽ	दु	नी	ऽ	के	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
		नि॒					म	म	
म	प	ध॒	नि॒	सां	म	प	ग॒	ग॒	सा
तु	म	ब	हू	ऽ	दा	ऽ	ता	ऽ	ऽ।
×		२			०		३		

अंतरा.

म		नि॒	नि॒						
ग॒	म	ध॒	ध॒	नि॒	सां	सां	सां	-	सां
ला	ऽ	ज	ऽ	श	र	म	मे	ऽ	री
×		२			०		३		
नि॒			मं				नि॒		
ध॒	नि॒	सां	गं॒	मं	गं॒	सां	ध॒	-	प
र	खि	यो	ऽ	ऽ	ज	ग	में	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
		मं	मं				नि॒		
मं	पं	गं॒	गं॒	मं	गं॒	सां	ध॒	-	म
तु	म	बि	न	न	हीं	ऽ	को	ऽ	ऊ
×		२			०		३		

							म	म	
प	ध	नि	सां	-	म	प	ग	ग	म
हू	ऽ	जो	ऽ	ऽ	त्रा	ऽ	ता	ऽ	ऽ।
×		२			०		३		

गोपीवसंत—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

म	म	
ग	ग	म
बि	ऽ	द्या
३		

					नि			ग	ग
प	-	प	-	प	ध	धनि	प	म	म
दा	ऽ	नी	ऽ	द	या	निऽ	बि	ऽ	द्या
×		२			०		३		
					नि		नि		
प	-	प	-	प	ध	-	ध	-	ध
दा	ऽ	नी	ऽ	द	या	ऽ	नी	,ऽ	सं
×		२			०		३		
		नि			प		नि		
नि	सां	ध	प	-	सां	-	ध	नि	ध
र	ऽ	स	ती	ऽ	मा	ऽ	ता	ऽ	म
×		२			०		३		
			ग	ग			सां		
म	-	प	म	म	प	ध	नि	सां	-
ह्या	ऽ	बां	ऽ	क	बा	ऽ	नी	ऽ	ऽ।
×		२			०		३		

म ग म ग		म ग		म ग म ग	
म प	ग ग म	ग सा	ग ग म
सु र	सुं ऽ द	री ऽ।	वि ऽ द्या
×	२	०	३

अंतरा.

म ग म ग	नि ध		
ग ग	म ध -	सां -	सां सां सां
दे ऽ	व गं ऽ	ध ऽ	बं गु नि
×	२	०	३

नि ध	मं गं		नि ध
ध नि	सां गं मं	गं सां	ध - प
क र	जौ ऽ र	कै ऽ	ठा ऽ डे
×	२	०	३

			नि ध
मं पं	गं गं मं	गं सां	ध - म
मां ऽ	ग ऽ त	व र	दा ऽ न
×	२	०	३

	सां नि		म ग म ग
प ध	नि सां -	म प	ग ग म
जै ऽ	जै ऽ ऽ	क रि।	वि ऽ द्या
×	२	०	३

गोपीवसंत–त्रिताल (विलंबित)

स्थायी.

ग म		नि ध नि ध नि ध	नि ध
ग–सानि सागमप - म	प - - मप	ध ध ध निसां	ध - प -
एऽऽऽ काऽऽऽ ऽ हे	हो ऽ ऽ ऽऽ	मो ऽ ऽ हेम	ना ऽ वो ऽ
	×	२	०

सां	नि	ध	म	पम	गम	-	गसा	सा	नि	ध	प	ध	नि	सा	निसा
बा	ऽ	ल	मा	वाऽ	ऽऽ	ऽ	तुम	जा	ऽ	ऽ	वो	ऽ	ज	हा	ऽऽ
३				×				२				०			
ग	म	म	-	प	ध	नि	सां	म	प	म	ग	म	-	ग	सा
पी	ऽ	त	ऽ	ल	गा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ई	ऽ।
३				×				२				०			

अंतरा.

पम	ग	म	ध	सां	-	सां	सां	सां	-	गं	सां	ध	-	प	-
देऽ	ऽ	खी	ऽ	पी	ऽ	त	न	ऐ	ऽ	सी	न	वे	ऽ	ली	ऽ
३				×				२				०			
पधनिसां	गंमं	गं	सां	ध	नि	ध	प	गम	पधनिसां	म	म	मप	मगम	ग	सा
नाऽऽऽ	ऽऽ	बो	ऽ	लो	ऽ	मों	सो	होऽ	ऽऽऽऽ	ह	र	जाऽ	ऽऽऽ	ई	ऽ।
३				×				२				०			

राग सिंधभैरवी.

पगौ रिगौ सरी निश्च सधौ पधौ सनी धपौ ।
सिंधुभैरविका धांशा मन्द्रमध्यप्रचारिणी ॥

अभिनवरागमंजर्याम् ॥ १८५ ॥

कोमल सब तीवर रिखब वादी मध्यम होइ ।
संवादी खरज हि जहां सिंधभैरवी सोइ ॥

रागचंद्रिकासार ॥ २५ ॥

सिंध भैरवी आसावरी थाटांतून उत्पन्न होतो. हा संपूर्ण आहे. धैवत स्व- यांत वादी आहे. कोणी मध्यम वादी मानतात. हा दिवसाच्या दुसऱ्या प्रहरीं गातात. यांत दोन ऋषभ लागतात. कोणी पंचमास षड्ज कल्पून भैरवी गाऊन तिला सिंधभैरंवी म्हणतात. हें आधुनिक राग–स्वरूप आहे. याचा विस्तार मन्द्र व मध्य सप्तकांतच फार करून

उठाव.

पगरेग, सारेनिसा, धप, धसा, निधप ।

चलन.

सा, रेगम, रेग, रेनिसा, धपधमपगरेग, सा, रेगरेनिसा ।

सिंध भैरवी—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

री		नि	म	प					
नि	सा	सा	ग	म	प	-	प	ध	प
ग्या	ऽ	न	गु	न	दा	ऽ	ता	र	ब
०		३			×		२		
								ग	
ग	प	नि	प	नि	ध	पम	प	री	ग
मा	ता	वि	धा	ऽ	ता	ऽऽ	र	चौ	है
०		३			×		२		
				म	प		म		
री	सा	नि	सा	ग	म	प	ग	म	म
रौं	ग	रा	ता	मु	हि	नु	दी	ऽ	न
०		३			×		२		
				ग	म	प	ध		
ध	प	री	ग	सा	ग	म	प	री	सा
खा	जे	अ	ज	मी	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ।
०		३			×		२		

अंतरा.

			नि	सां					
ग	ग	म	ध	नि	सां	सां	सां	ध	नि
दो	उ	ज	ग	उ	जा	रो	ते	हा	रो
०		३			×		२		
गं					सां		नि		
सां	गं	रीं	सां	सां	नि	सां	ध	-	प
चे	ऽ	ष्टी	ऽ	च	रा	ग	वा	ऽ	रूं
०		३			×		२		
		ध			नि	नि		म	
ध	-	गं	रीं	सां	सां	ध	प	ग	म
पा	ऽ	प	दु	ख	क	ठ	न	हां	रो
०		३			×		२		

नि	ध	ग	-	म	सां	सां	-	-	सां
रा	खो	ला	ऽ	ज	मे	ऽ	ऽ	ऽ	री।
०		३			×		२		

सिंध भैरवी—त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

प	म	री	ग	सा	री	नि	सा	ग	री	नि	सा	ध	ध	प	म
मं	ऽ	द	र	पं	ऽ	च	म	स्व	र	ज	स	म	ग	ह	त
०				३				×				२			
प	ध	सा	सा	ग	रि	नि	नि	प	-	ध	सा	ध	-	प	म
म	ट	जु	ग	भै	ऽ	र	वि	ठा	ऽ	ठ	ब	खा	ऽ	न	त।
०				३				×				२			

अंतरा.

ग	सा	ग	म	प	-	प	-	म	-	प	-	ध	प	ग	री
म	ऽ	ध्य	म	बा	ऽ	दी	ऽ	ता	ऽ	में	ऽ	सु	ध	क	र
०				३				×				२			
नि	नि	री	-	ग	री	ध	नि	ध	प	ध	सा	ध	-	प	म
सिं	ऽ	धू	ऽ	भै	ऽ	र	वि	च	त	र	ब	खा	ऽ	न	त।
०				३				×				२			

भैरवी थाट.

भैरवी थाटांतील राग (५)

बिलासखानी तोडी
मोटकी
भूपाल तोडी
उतरी गुणकली
वसंत मुखारी

राग बिलासखानी तोडी.

निसौ रिसौ धनिसगा रिगौ मगौ रिगौ रिसौ ।
धनी धपौ गरी गधौ पगौ रिगौ मगौ रिसौ ।
बिलासखानीका तोडी धगसंवादमंडिता ॥

अभिनवरागमंजर्याम् ॥ १९७ ॥

बिलासखानी तोडी भैरवी थाटांतून उत्पन्न होतो हा राग मियां तानसेन याच्या बिलासखान नामक मुलानें उत्पन्न केला. ह्याचा वादीस्वर धैवत व संवादी गांधार आहे. हा संपूर्ण आहे. ह्याची गाण्याचीवेळ सकाळची आहे. ह्याचा उठाव " सा, रेनि, सारेग, रेग, मग, रे, सा " अशी स्वरांनीं होतो. ह्यांत आसावरी व तोडी यांचा सुंदर योग आहे. आरोहांत मध्यम व निषाद दुर्बल आहेत. ह्या स्वरांचा उपयोग मोठ्या काळजीनें व कुशलतेनें केला तर भैरवीपासून हा सहज वांचवतां येईल.

चलन.

सा, रेनि, सा, रेग, रेग, मग, रे, सा, सारेध, सा, रेग,
मग, रेग, रे, सा । धप, निधम, पग, रेग, मग,
रेसा, साध, सारेग रेग, मग, रे, सा ।

बिलासखानी तोडी–तिलवाडा (विलंबित)

स्थायी.

रा नि सा सारी
नीऽऽ केऽ

री			री			सा	ग								नि
ग	-	,मग	री	ग	री	सा	-	-	,नि	सा	री	निध	-	-	धग
घूं	ऽ	,ऽऽ	ऽ	ग	री	या	ऽ	ऽ	,ठु	म	क	तऽ	ऽ	ऽ	ऽऽ
×												३			
री		ग		ग											
ग	-	री	,गम	म	-	ग	री	ग	री	सा	-	री	नि	-	-
चा	ऽ	ऽ	,लच	ला	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	त	है	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
×				२				०				३			

अंतरा.

नि
ध, धान
ऽसु नत

				नि				सां	गं	रीं		रीं			
सां	-	-	,निसां	सां	-	-	सांसां	रीं	रीं	नि	,सांरीं	गं	-	रीं	नि
सा	ऽ	ऽ	,ऽऽ	थ	ऽ	ऽ	निया	बे	ऽ	ऽ	,कल	हो	ऽ	त	स
×				२				०				३			
				ग				नि		री					
ध	-	म	ग	री	ग	री	सा	सा	-	री	नि	सा	-	-री	गम
दा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	रं	ग	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ले	ऽ	ऽऽ	होऽ
×				२				०				३			

म	-	ग	री	ग	री	सा	-	-	री	नि	ध	सा	-	निनि	सारी
लै	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	या	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ।	ऽ	ऽ	नीऽ	केऽ
×				२				०				३			

बिलासखानी तोडी—एकताल (विलंबित)

स्थायी.

पध	मग	री	रीरी	री	-	सा	-	सा	री	नि	सारी
अऽ	बऽ	ऽ	मोरे	कौं	ऽ	था	ऽ	ए	क	ऽ	पूऽ
३		४		×		०		२		०	
ग	रीग	री	सा	ध	ध	मग	री	ग,	रीरी	सा	-
ल	ऽऽ	छि	न	मो	ऽ	ऽऽ	ऽ	रे,	संग	वा	ऽ।
३		४		×		०		२		०	

अंतरा.

पध	मग	री	ध	सां	सां	सां	-	सां	रीं	नि	,सांरीं
नेऽ	हऽ	ऽ	ला	ऽ	गी	ला	ऽ	तु	म	ऽ	,सन
३		४		×		०		२		०	
गं	रींगं	रीं	सां	सां	रीं	नि	धध	ध	नि	ध	प
मो	ऽऽ	रा	ऽ	सु	ग	रे	ऽम	हुं	ऽ	म	द
३		४		×		०		२		०	
ध	गं	री	सा	ध	नि	सा	सारी	ग	रीरी	सा	-
ने	क	हू	न	ला	ऽ	ऽ	गीऽ	लो	अंग	वा	ऽ।
३		४		×		०		२		०	

बिलासखानी तोडी—झूमरा (विलंबित)

स्थायी.

प		नि॒ सा	री॒
ध॒ ध॒ म ग॒री॒	ग॒ री॒ सा	सा री॒नि॒ ग -	ग॒ री॒ सा
ज ब तें ऽऽ	ऽ म न	मो ऽऽ ऽ ऽ	ऽ ह न
३	×	२	०
ग॒ ग॒	नि॒ नि॒	नि॒	
री॒ री॒ - सा	सा नि॒सा ध॒	ध॒ नि॒ सा -री॒	ग॒ ग॒ ग॒
दे खी ऽ ला	प्या ऽऽ रा	त ब तें ऽऽ	ऽ क छु
३	×	२	×
ध॒ ध॒	म ग॒	नि॒	ध॒
प पध॒ म ग॒	ग॒म री॒ सा	सा सा ध॒ ध॒	सा ध॒ -
ना सोऽ हा ऽ	ऽऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ
३	×	२	०
नि॒		ग॒	
ध॒ नि॒ सा -री॒	ग॒ - ग॒	म - ग॒ री॒	ग॒ री॒ सा
ऽ ऽ ऽ ऽऽ	ऽ ऽ वे	मा ऽ ऽ ऽ	ऽ ऽ ई।
३	×	२	०

अंतरा.

म नि॒ नि॒	ध॒ गं॒	प	म म
प प ध॒ ध॒	रीं॒ रीं॒ सां	ध॒ ध॒नि॒ ध॒ प	प प ग॒
उ न के दे	खे बि न	जि याऽ में जो	आ व त
३	×	२	०
म	ग॒	नि॒ नि॒	नि॒
ग॒ नि॒ ध॒ मग॒	म री॒ सा	सा,नि॒सा ग॒ म ध॒	रीं॒ ध॒ प
है ऽ ऽ ऽऽ	ऽ ऽ ऽ	तो,ऽऽ हे या हू	ऽ की जे
३	×	२	०

प						री	ऩि						गं		
ध़	म	ग़	ऱी	ग़	-	ग़	ध़	ऩि	सा	ऱी	ग़	म	म		
ना	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ये	मा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ		
३				×			२				०				

बिलासखानी तोडी—चौताल (विलंबित)

स्थायी.

											सा
											अ
						ग		ग			
ऱी	ऩि	सा	ऱी	ग़	-	ग़	म	ग़	ऱी	सा	सा
न	ऽ	ह्	त	श	ऽ	द्ध	उं	प	ज्यो	ऽ	मो
३		४		×		०		२		०	
		ऩि		ऩि					ग		
ऱी	ऩि	ध़	ध़	ध़	ग़	-	ग़	-	म	ग़	ऱी
ऽ	ध	ट्	में	ता	ऽ	ऽ	को	ऽ	क	रूं	ऽ
३		४		×		०		२		०	
	ग॰			नि							
-	ऱी	-	सा	सा	ध़	म	ग़	ऱी	ग़	रीसा,	सा
ऽ	ध्या	ऽ	न	अ	ऽ	ष्ट	जा	ऽ	ऽ	मऽ, ।	अ
३		४		×		०		२		०	

अंतरा.

प	नि	ऩि				सां					
ध़	ध़	ध़	सां	सां	सां	ऱीं	-	गं़	ऱीं	सां	सां
ख	र	ज	रि	ख	ब	गौं	ऽ	ऽ	धा	ऽ	र
×		०		२		०		३		४	

सां						सां			नि		
गं	-	रीं	गं	रीं	सां	रीं	नि	ध	ध	-	प
म	ऽ	ध्य	म	औ	र	पौं	ऽ	ऽ	च	ऽ	म
×		०		२		०		३		४	
म			गं								
प	गं	-	रीं	गं	रीं	सां	-	रीं	नि	ध	ध
धै	ऽ	ऽ	व	त	नि	खा	ऽ	द	पा	ऽ	ऊं
×		०		२		०		३		४	
								नि			
ध	म	ग	री	ग	री	-	सा	सा	री	नि	सारी
अ	त	ऽ	अ	भि	रा	ऽ	म।	अ	न	ऽ	हत
×		०		२		०		३		४	

बिलासखानी तोडी—धमार (विलंबित)

स्थायी.

सा	-	री	नि	सा	सा	री	ग	-	ग	म	ग	री	ग
ए	ऽ	मो	री	अं	गी	ऽ	या	ऽ	द	र	की	ऽ	ऽ
३				×					२		०		
री	-	सा	-	सा	री	नि	सा	-	,	री	ग	री	ग
जा	ऽ	त	ऽ	फा	ऽ	ऽ	ग	ऽ	ऽ	खे	ल	न	ऽ
३				×					२		०		
ग				नि	नि								
री	-	सा	-	सा	ध	-	प	-	ध	म	म	ग	म
ग	ऽ	हे	ऽ	स	ऽ	ऽ	खूं	ऽ	ची	ऽ	रे	ऽ	ऽ
३				×					२		०		

ग री - सा	सा री नि ध नि	सा सारी	ग री ग
श्या ऽ ऽ म	कै ऽ ऽ से ऽ	र हेऽ	गी ऽ ऽ
३	×	२	०

री सा, री नि
ला ज। मो री
३

अंतरा.

नि			
प प - ध -	सां सां	सां सां सां	रीं गं रीं सां
लि प ऽ ट ऽ	लि प	ट झ क	झो ऽ रे ऽ
×	२	०	३
			ग
सां - - सां -	रीं नि	ध म ग	री ग री सा
झो ऽ ऽ र ऽ	क रे	झो ऽ र	मो ऽ ऽ र
×	२	०	३
सा			
नि सा री ग -	ग म	ग री ग	री - सा सा
चु री ऽ या ऽ	क र	का ऽ ऽ	ई ऽ ह म
×	२	०	३
नि सा			
सां सां - रीं नि	ध म	ग री ग	री सा, री नि
री ऽ ऽ भी ऽ	ऽ ऽ	ऽ ऽ ऽ	जे ऽ। मो री
×	२	०	३

राग मोटकी.

हें एक मिश्रमेलोत्पन्न स्वरूप आहे. यांत दोन्हीं धैवत, दोन्ही ऋषभ व दोन्ही निषाद लागतात. याचें साधारण चलन असें आहे.

नि म
सा, धनिपसा, सा, साम, प, ग, रे, सा, ग, ग, मरेसा,

म सां
निसाग, मपधनि, निग, रे, सा, सारेपग । मपनि

सांनिसां, सां निनिसां, सांनिधप, म, पगम

पधनि, ग, रे, सा, सारेपग ।

मोटकी—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

		नि̤							
ग	-	ध̤	नि̤	प̤	सा	-	नि̤सा	सा	सा
गो	ऽ	ह	ऽ	लि	यो	ऽ	ऽऽ	म	न
×		२			०		३		
					म				
सा	सा	म	म	प	ग॒	-	री॒	-	सा
स	खी	ऽ	गि	र	धा	ऽ	ऽ	ऽ	रि
×		२			०		३		
ग				ग॒	ग॒		ग॒		
ग॒	-	ग॒	-	म	री॒	-	री॒	-	सा
रे	ऽ	न	ऽ	दि	ना	ऽ	ना	ऽ	हिं
×		२			०		३		
ग		म	म				सां		
नि॒	सा	ग॒	ग॒	म	प	ध	नि॒	-	नि॒
चै	ऽ	न	ऽ	प	र	त	मो	ऽ	रे
×		२			०		३		
प	म							म	
ध	ग॒	री	ग॒	सा	सा	री	प	ग॒	-
बि	न	ब	ऽ	न	वा	ऽ	ऽ	री	ऽ।
×		२			०		३		

अंतरा.

प									
म	प	नि	सां	नि	सां	सां	सां	-	सां
मे	रे	तो	ऽ	ए	क	अ	धा	ऽ	र
×		२			०		३		

राग मोटकी.

हें एक मिश्रमेलोत्पन्न स्वरूप आहे. यांत दोन्हीं धैवत, दोन्ही ऋषभ व दोन्ही निषाद लागतात. याचें साधारण चलन असें आहे.

नि म

सा, धनिपसा, सा, साम, प, ग, रे, सा, ग, ग, मरेसा,

म सां

निसाग, मपधनि, निग, रे, सा, सारेपग । मपनि

सांनिसां, सां निनिसां, सांनिधप, म, पगम

पधनि, ग, रे, सा, सारेपग ।

मोटकी—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

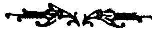
नि़		नि़							
सा	-	ध़	नि़	प़	सा	-	निसा	सा	सा
मो	ऽ	ह	ऽ	लि	यो	ऽ	ऽऽ	म	न
×		२			०		३		
नि़					म				
सा	सा	म	म	प	ग़	-	री	-	सा
स	खी	ऽ	गि	र	धा	ऽ	ऽ	ऽ	रि
×		२			०		३		
सा				ग	ग		ग		
ग़	-	ग़	-	म	री	-	री	-	सा
रे	ऽ	न	ऽ	दि	ना	ऽ	ना	ऽ	हिं
×		२			०		३		
सा		म	म				सां		
नि़	सा	ग़	ग़	म	प	ध	नि़	-	नि़
चै	ऽ	न	ऽ	प	र	त	मो	ऽ	रे
×		२			०		३		
प	म							म	
ध	ग़	री	ग़	सा	सा	री	प	ग़	-
बि	न	ब	ऽ	न	का	ऽ	ऽ	री	ऽ।
×		२			०		३		

अंतरा.

ध									
म	प	नि	सां	नि	सां	सां	सां	-	सां
मे	रे	तो	ऽ	ए	क	अ	धा	ऽ	र
×		२			०		३		

सां नि॒	सां नि॒	सां	-	रीं	सां	नि॒	ध	प	-
उ	न	ही	ऽ	कें	द्	र	स	को	ऽ
×		२			०		३		
पध	मप	म ग॒	म	प	प	ध	सां नि॒	-	प ध
गऽ	तऽ	म	ऽ	त	व	हि	ए	ऽ	क
×		२			०		३		
म ग॒	-	सा री	-	सा	नि़ सा	री	प	म ग॒	-
के	ऽ	ष्ण	ऽ	मु	रा	ऽ	ऽ	री	ऽ।
×		२			०		३		
री	सा								
मो	ऽ								
×									

राग भूपाल तोडी.

भैरवीमेल संभूतो भूपालः प्रातरौडुवः ।
मध्यमेन निषादेन विहीनो धैवतांशकः ॥
गांधारस्त्वत्र संवादी समाख्यातो मनीषिभिः ।
धैवतर्षभगांधारास्त्रयः स्युः कोमलाः स्वराः ॥

संगीतसुधाकरे पृ० २६ ॥ १३२-१३३ ॥

जब भैरविके मेलसों सुर मनि दिये निकाल ।
धगबादीसंबादितें कहत राग भूपाल ॥

रागचंद्रिकासार ॥ १६ ॥

भूपाल तोडी हा भैरवी थाटांतून निघतो. त्यांत मध्यम व निषाद हे स्वर वर्ज्य आहे. धैवत वादी व गांधार संवादी आहे. हा सकाळीं गातात.

साधारण चलन.

धसां, सां, रेंसां, ध, प, सांरेंसां, धप, ग, धप, ग, पग, रेसा । पध, सां, रेंसां, गंरेंसां, धसांरेंगंरेंसां, धप, ग, धगंरेंसां, धप, ग, पग, रेसा ।

भूपालतोडी—चौताल (विलंबित)

स्थायी.

म								नि			
प	प	सां	सां	सां	रीं	सां	-	ध	ध	प	-
सु	गौं	ऽ	ध	म	ल	या	ऽ	ग	र	में	ऽ
×		०		२		०		३		४	

म					गं			नि			
प	प	सां	सां	-	रीं	सां	-	ध	-	प	-
सु	वा	ऽ	स	ऽ	मा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	नो	ऽ
×		०		२		०		३		४	

म		प				म		ग			
ग	-	ध	ध	प	प	ग	-	री	री	सा	सा
बे	ऽ	नि	भु	जं	ग	ले	ऽ	तु	व	त	न।
×		०		२		०		३		४	

अंतरा.

म				नि							
प	-	प	प	ध	ध	सां	-	सां	सां	सां	-
चौं	ऽ	द्र	ब	द	न	की	ऽ	उ	प	मा	ऽ
×		०		२		०		३		४	

नि	नि					सां				नि	
ध	ध	-	सां	-	-	गं	रीं	-	सां	ध	प
क	हां	ऽ	लो	ऽ	ऽ	क	रीं	ऽ	ब	खा	न
×		०		२		०		३		४	

	म				बि					नि	
प	प	प	-	प	ध	-	ध	सां	सां,	ध	प
क	र	ना	ऽ	न	ले	ऽ	त	तु	व	त	न।
×		०		२		०		३		४	

राग उतरी गुणकली.

हा एक अगदीं अप्रसिद्ध असा प्रकार उत्तरेकडें गायक गातात. हा भैरवी थाटांतला राग आहे. यांत आसावरी व भैरवी यांचें मिश्रण आहे. "धम" "पग" व "सांध" या स्वर–संगती यांत आसावरीच्या सूचक आहेत. मांडणी भैरवीचीच आहे.

याचें साधारण चलन असें आहे.

मगमप, ध, पधमि, मधमपग, गमरेसा, सारेनि सारेगम,

पधनिसां, निधपम, पधनिसां, ध, प। गंरें, सां,

निसां ध, प, सा, मग, मग, मध, निसां,

रें, सां, ध, प, पधनिसां, धनि, धप।

उतरी गुणकली—त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

														म	ग
														ता	ना
			नि							म					
म	प	प	ध	-	प	ध	म	पध	मप	ग	-	-	-	ग	म
ना	दिर	दिर	तो	ऽ	म्ता	ना	ना	देऽ	रेऽ	ना	ऽ	ऽ	ऽ	त	न
०				३				×				२			
ग															
री	-	-	-	सा	-	री	नि	सा	री	ग	म	प	ध	नि	सां
ना	ऽ	ऽ	ऽ	ना	ऽ	त	ना	ना	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
०				३				×				२			
नि	ध	प	म	प	ध	नि	सां	ध	नि	-	ध	-	प,	म	ग
ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	दा	ऽ	नि,।	ता	ना
०				३				×				२			

अंतरा.

								सां			नि				
गं	गं	-	रीं	रीं	रीं	सां	-	नि	सां	-	ध	-	ध	प	-
स	म	ऽ	झके	र	खि	यो	ऽ	क	दं	ऽ	द	ऽ	स्त	खा	ऽ
०				३				×				२			
ग															
सा	सा	सा	सा	सा	-	म	-	म	-	-	-	ग	-	-	म
प	र	म	ज	नूं	ऽ	ऽ	ऽ	के	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ह
०				३				×				२			

म				|नि								सां	सां		नि
ग	-	म	-	ध	-	-	नि |	सां	-	सां	-	रीं	रीं	सां	सां
मे	ऽ	सो	ऽ	दा	ऽ	ऽ	भ	र	ऽ	न	ऽ	पा	ऽ	पी	ऽ
०				३				×							

नि								|नि							
ध	-	प	-	प	ध	नि	सां |	ध	नि	-	ध	-	प,	म	ग
या	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	दा	ऽ	नि,।	ता	ना

राग वसंतमुखारी.

हा एक दक्षिण पद्धतींतील राग आहे. यांत पूर्वांगांत भैरव व उत्तरांगांत भैरवी यांचा योग असतो.

वसंतमुखारी—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

सा			म					नि	
नि	-	सा	ग	म	प	-	प	ध	प
मे	ऽ	ल	ब	कु	ला	ऽ	भ	र	न
×		२			०		३		
प	प	ध	नि	सां	ध	नि	ध	प	प
क	र	त	म	धु	र	सु	र	ज	न
×		२			०		३		
								ग	
प	नि	ध	प	ध	प	म	प	म	ग
रा	ऽ	ग	त	ब	क	हे	ब	सौं	ऽ
×		२			०		३		
ग							ग		
म	नि	ध	प	-	मग	मग	म	री	सा
ती	ऽ	मु	खा	ऽ	रीऽ	ऽऽ	स	ज	न
×		२			०		३		

अंतरा.

			नि						
म	प	प	ध	-	नि	सां	सां	सां	सां
औं	ऽ	श	धै	ऽ	व	त	सु	ष	म
×		२			०		३		

ध	नि	सां	रीं	सां	नि	सां	सां	ध	प
को	उ	क	ह	त	सु	र	पौं	च	म
×		२			०		३		
प	नि	ध	प	ध	प	म	प	ग	म
नि	य	त	रीं	ऽ	ज	न	च	तु	र
×		२			०		३		
(म)ग	म	नि	ध	प	मग	मग	(ग)म	री	सा
सं	ऽ	धि	ग	त	जाऽ	ऽऽ	म	दि	न।
×		२			०		३		

तोडी थाट

तोडी थाटांतील राग (५)

गुर्जरी तोडी	लक्ष्मी तोडी
लाचारी तोडी	बहादुरी तोडी

अंजनी तोडी

गुर्जेरी तोडी.

निसौ रिगौ मधमगा निधौ मगौ रिगौ रिसौ ।
गुर्जरीतोडिका धांशा संगवे पंचमोज्झिता ॥

अभिनवरागमंजर्याम् ॥ २०१ ॥

आरोही अवरोहिमें पंचम सुरको छोडि ।
धरि बादीसंबादितें कहत गूजरी टोडी ॥

रागचन्द्रिकासार ॥ २९ ॥

गुर्जरी अथवा गूजरीतोडी हा तोडी थाटांतून उत्पन्न होणारा एक षाडव राग आहे. यांत पंचम वर्ज्य आहे. धैवत वादी व ऋषभ अथवा गांधार संवादी आहेत. हा दिवसां दुसऱ्या प्रहरीं गातात. याचा बहुतेक विस्तार मध्यम तार सप्तकांतच होतो. या रागाचा उल्लेख जुन्या ग्रंथांत भैरव थाटांत सांपडतो.

उठाव

निसा, रेग, मंधमंग, निधमंग रेग, रेसा ।

चलन.

ग, रेसा, निसा, रेग, रेग, मंगधमंग, रेग, रेसा, निरे, सा ।

गूर्जरी तोडी—ब्रह्मताल (मात्रा २८) (मध्यलय)

स्थायी.

(ग)री̱	-	सा	-	नि़	नि़	सा	री̱	नि़	ध़̱
ना	ऽ	रा	ऽ	य	न	हृ	र	तूं	ऽ
×		०		२		३		०	

ध़̱	नि़	सा	री̱	(ग)री̱	-	-	सा
ही	ऽ	क	र	ता	ऽ	ऽ	र
४		५		६		०	

(ध̱)म॑	(ध̱)म॑	ध̱	नि	(ध̱)म॑	ग̱	(ग)री̱	(ग)री̱	-	सा
ज	ग	पा	ऽ	ल	ऽ	न	हा	ऽ	र।
७		८		९		१०		०	

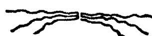
अंतरा.

म॑	ग̱	म॑	ध̱	नि	सां	सां	सां	-	सां
तूं	ऽ	ही	ऽ	आ	ऽ	द	औं	ऽ	त
×		०		२		३		०	

नि	-	सां	रीं̱	नि	-	ध̱	ध̱
तूं	ऽ	क	र	ता	ऽ	ऽ	र
४		५		६		०	

(ध̱)म॑	-	ध̱	नि	(ध̱)म॑	ग̱	री̱	(ग)री̱	-	सा
त	ऽ	रो	ऽ	हि	बि	ऽ	स्ता	ऽ	र।
७		८		९		१०		०	

तोडीचे कांहीं अप्रसिद्ध प्रकार.

लाचारी तोडी.

या तोडी प्रकारांत शुद्ध ऋषभ, दोन्ही गांधार, दोन्ही धैवत व दोन्ही निषाद लागतात.

लक्ष्मी तोडी.

लक्ष्मी तोडी, रामपूरचे, गायक दोन्ही ऋषभ, दोन्हीं गांधार, दोन्ही धैवत व दोन्ही निषाद घेऊन गातात.

बहादुरी तोडी.

हिचें लक्षण उपलब्ध नाहीं. बहादुरी तोडी म्हणून ऐकण्यांत येणारीं गीतें एवढींच काय ती माहिती यांत देतां येईल. यांत स्वर सर्व तोडींचेच लागतात. फक्त पंचम जरा गौण आहे. कोणी दोन्ही ऋषभ यांत घेण्याचें सांगतात.

अंजनी तोडी.

अंजनी तोडीचें एक ध्रुवपद ग्रंथकर्त्यांस श्रीमंगलसेन कपूर नांवाच्या एका पंजाबी गृहस्थांनीं ऐकविलें होतें. तें येथें दिलें आहे. या ध्रुवपदावरून अंजनीतोडी हा संपूर्ण असून त्यांत दोन्ही धैवत, दोन्ही निषाद, कोमल गांधार व बाकीचे सर्व शुद्ध, असे स्वर लागतात, असें दिसतें. पूर्वांगांत देसी व उत्तरांगांत काफी व आसावरी यांच्या संमिश्रणानें उत्पन्न झालेलें हें स्वरूप दिसतें.

लाचारी तोडी–आडाचौताल (विलंबित)

स्थायी.

													ग म
													ला
				म		सा	री				म	री	
–	गम	–	पधमप	ग	री	ग	री	नि	सा	सा	ग	ग	रीगम
ऽ	ऽऽ	ऽ	गोऽहीऽ	आ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	वे	मो	ऽ	ऽऽऽ
४		०		×		२		०		३		०	
		म		सां						री			
म	,म	गम	पध	नि	ध	नि	प	म	ग	ग	रीगम	म	–म
सों	ऽक	रत	निठु	रा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽऽ	ई	ऽए
४		०		×		२		०		३		०	
				सां						री			ग
ग	म	प	ध	नि	ध	नि	प	म	ग	ग	रीगम	म	–,म
ऽ	क	हुं	ना	मा	ऽ	ऽ	ने	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽऽ	री।	ऽ,ला
४		०		×		२		०		३		०	

अंतरा.

													सांसां निनि मंम
सां	प		म										
नि	ध	म	पप	सां	निसां	सां	गं	रीं	सां	नि	ध	प	म
दु	सा	ऽ	हेसुं	द	ऽऽ	र	बा	ल	मु	वा	ऽ	ऽ	ऽ
४		०		×		२		०		३		०	

					म			ग	प		
ग रीगम	म	-	प	प	म	ग	म	म	म	प	प मप
ऽ ऽऽऽ	ऽ	ऽ	स	दा	ऽ	ऽ	ऽ	रं	गी	ऽ	ली ऽऽ
४	०		×		२		०		३		०

		प	प						री		ग
धम	प	मप	मप	नि	ध	नि	प	म	ग	ग	रीगम	म ,म
पीऽ	ऽ	ऽऽ	तज	ता	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽऽऽ	वे। ,ला
४		०		×		२		०		३		०

लाचारी तोडी—त्रिताल (मध्यलय)

स्थायी.

ग

ह

		नि			म	म			री			री			
गम	प	ध	-	पध	मप	ग	-	री	नि	सा	-	नि	-	सा	-
मेंऽ	दे	खी	ऽ	लोऽ	लऽ	खी	ऽ	लो	चो	रा	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ
३				×				२				०			
नि सा										प		री			
सा	प	-	-	ध	प	नि	-	ध	प	म	म	ग	ग	-	ग
जा	सी	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ,।	ह
३				×				२				०			

अंतरा.

सा			,म									म			
नि	सा	-	गम	प	प	प	प	प	प	मप	धप	प	-	ग	-
ए	क	ऽ	तोंअं	धे	री	रा	ति	दु	जे	ऽऽ	दिया	ना	ऽ	ऽ	ऽ
×				२				०				३			

म				सा	सा				री			नि सा			
प	ग	री	सा	निसा	मग	-	रीसा	री	नि	सा	सा	सा	प	-	-
बा	ऽ	ती	ऽ	तीऽ	जेऽ	ऽ	कोऽ	ना	सौं	ऽ	ग	सा	थी	ऽ	ऽ
×				२				०				३			

							प		री		
ध	प	नि	-	ध	प	म	म	ग	ग	-	ग
ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ।	ह
×				२				०			

लक्ष्मीतोडी—सूलताल (मध्यलय)

स्थायी.

	नि			म					
	सा	-	री	ग	म	म	-	म	म
ऽ	रू	ऽ	प	वौं	ऽ	ती	ऽ	गु	न
×		०		२		३		०	
									नि
म	ग	प	-	प	-	प	-	प	ध
वौं	ऽ	ऽ	ऽ	ती	ऽ	भा	ऽ	ग	वौं
×		०		२		३		०	
नि				म	म			म	
ध	नि	प	-	ग	ग	म	प	ग	मग
ऽ	ऽ	ती	ऽ	मा	ऽ	न	म	ती	ऽऽ
×		०		२		३		०	
		सा		म					
री	सा	नि	सा	ग	री	-	री	-	सा
मु	ख	ते	रो	ऽ	ही	ऽ	नी	ऽ	को।
×		०		२		३		०	

अंतरा.

म	म	नि	नि			सां			
प	प	ध	ध	सां	-	नि	सां	-	सां
औं	ऽ	र	ति	या	ऽ	तो	आ	ऽ	गे
×		०		२		३		०	
सां	सां							नि	
नि	नि	सां	रीं	सां	-	नि	सां	ध	प
नि	ऽ	की	न	ला	ऽ	ऽ	ऽ	गे	ऽ
×		०		२		३		०	
नि				सां		सां		नि	
ध	-	सां	-	नि	सां	नि	सां	ध	प
जै	ऽ	से	ऽ	दि	व	स	दी	प	क
×		०		२		३		०	
प				म					
नि	ध	प	ध	ग	-	री	-	सा	-
ला	ऽ	ग	त	फी	ऽ	ऽ	ऽ	को	ऽ।
×		०		२		३		०	

लक्ष्मी तोडी—चौताल (विलंबित)

स्थायी.

ध		ध				सां			नि		
प	-ध	सां	सां	सां	-	रीं	सां	-	ध	-	प
मा	ऽऽ	न	म	ना	ऽ	व	न	ऽ	आ	ऽ	यो
×		०		२		०		३		४	
प		गं						नि			
गं	-	रीं	गं	रीं	सां	सां	सां	ध	ध	प	-
आ	ऽ	पो	ऽ	च	ल	उ	ढ	ह	स	के	ऽ
×		०		२		०		३		४	

म		ग				म		ग			
ग	-	ध	प	-	ध	ग	-	री	री	सा	-
क्यो	ऽ	न	बो	ऽ	लो	ला	ऽ	ला	न	के	ऽ।
×		०		२		०		३		४	

अंतरा.

		म	म	नि		ध					
प	-	प	प	ध	-	सां	सां	सां	सां	सां	-
सूं	ऽ	दू	र	श्या	ऽ	म	स	लो	ऽ	नी	ऽ
×		०		२		०		३		४	
सां⁀										नि	
रीं	-	गं	रीं	-	सां	सां	-	सां	सां	ध	प
मू	ऽ	ऽ	र	ऽ	त	कै	ऽ	से	त	जो	ऽ
×		०		२		०		३		४	
नि		⁀	नि			म					
ध	ध	सां	ध	-	प	ग	-	री	री	सा	-
य	ह	ऽ	ड	ऽ	र	नै	ऽ	न	न	सो	ऽ।
×		०		२		०		३		४	

बहादुरी तोडी—झपताल (मध्यलय)

स्थायी.

नि									
ध़	-	-	-	प़	म़	प़	ध़	-	म़
बा	ऽ	ऽ	ऽ	रुं	मु	ख	चं	ऽ	द्र
×		२			०		३		

(ध़) म़	-	ध़	नि़	सा	नि़	सा	री	सा	-
चं	ऽ	द्रि	का	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	पे	ऽ
×		२			०		३		
सा	नि़	ध़	ध़	नि़	नि़	सा	री	सा	-
चं	ऽ	द्रि	का	ऽ	की	ऽ	घ	टा	ऽ
×		२			०		३		
री	नि़	ग	री	ग	मं	री	ग	-	-
वा	ऽ	रुं	रु	चि	रं	ऽ	भा	ऽ	ऽ
×		२			०		३		
री	ग	मं	ध	नि	ध	ग	मं	ग	मं
का	-	ऽ	ऽ	म	सुं	ऽ	द	रि	नि
×		२			०		३		
री	ग	ध़	नि़	सा	री	ग	री	सा	-
का	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	इ	पैं	ऽ।
×		२			०		३		

अंतरा.

(सा) नि़	सा	सा	ग	ग	मं	मं	प	-	ध
वा	ऽ	रुं	कं	ज	को	म	लं	ऽ	गु
×		२			०		३		
मं	प	प	मं	ध	नि	सां	नि	ध	प
ला	ऽ	ब	गु	ला	खे	ऽ	रा	ऽ	ऽ
×		२			०		३		

मं	री	सां	ग	री	सां	नि	सां	नि	ध
फु	ल	प्या	रि	मृ	दू	ऽ	ल	कं	ज
×		२			०		३		
री	ग	मं	ध	नि	ध	मं	ग	री	सा
प	द	अ	रु	ऽ	ना	ऽ	इ	ऽ	पैं।
×		२			०		३		

अंजनी तोडी–चौताल (विलंबित)

स्थायी.

							सा	री (म)	म	प	प
							नि	द्रा	हु	न	हिं
								३		४	
सां	नि	सां	ध (नि)	प	-	प	-	म	प	ग (म)	-
आ	ऽ	ऽ	वे	री	ऽ	मा	ऽ	ऽ	ऽ	ई	ऽ
×		०		२		०		३		४	
री	म	ग	री	ग	सा	री	ग	सा	सा	-	-
श्या	ऽ	म	बि	ना	ऽ	मैं	ऽ	ऽ	को	ऽ	ऽ
×		०		२		०		३		४	
सा	सा	म	री (म)	म	प	नि	ध	प	-	नि	नि
क	ब	हुं	आ	ऽ	वें	गे	ऽ	ऽ	ऽ	नं	द
×		०		२		०		३		४	
सां	-	रीं	नि	ध	प	रीग	सारी	म	प	प	प
ला	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	ल।	निऽ	ऽऽ	द्रा	हुं	न	हिं
×		०		२		०		३		४	

अंतरा.

म	ध (नि)	-	ध	नि	नि	सां	सां	सां	सां	-	सां
मो	र	ऽ	मु	क	ट	चं	द	न	भा	ऽ	ल
×		०		२		०		३		४	

	नि			सां					नि		
म	ध	नि	सां	गं	गं	रीं	सां	-	ध	-	प
मु	ख	तें	ऽ	मु	र	ली	अ	ऽ	ध	ऽ	र
×		०		२		०		३		४	

प	प	-	सां	रीं	रीं	नि	-	-	ध	ध	म
ग	ले	ऽ	सो	ह	त	ऽ	ऽ	ऽ	ब	न	ऽ
×		०		२		०		३		४	

म					प						
प	नि	सां	रीं	नि	ध	म	सा	री	म	प	प
मा	ऽ	ऽ	ला	ऽ	ऽ	ऽ।	नि	द्रा	हुं	न	हिं
×		०		२		०		३		४	

संचारी.

सां	-	सां	-	सां	नि	सां	-	नि	ध	प	-
गो	ऽ	प	न	के	ऽ	सं	ऽ	ऽ	ग	ऽ	ऽ
×		०		२		०		३		४	

			म			म					
प	-	-	ग	-	री	ग	-	-	री	सा	सा
आ	ऽ	ऽ	व	ऽ	त	खे	ऽ	ऽ	ल	ऽ	त
×		०		२		०		३		४	

सा	सा	म	म	प	नि	सां	-	-	नि	ध	प
ग	जा	हुं	ग	ज	ति	मा	ऽ	ऽ	ऽ	ला	ऽ।
×		०		२		०		३		४	

आभोग.

				नि							
म	-	म	म	ध	-	सां	सां	-	सां	-	सां
के	ऽ	ष्ण	प्र	भो	ऽ	छ	ब	ऽ	प	ऽ	र
×		०		२		०		३		४	

ध	ध	ध	ध	सां	सां	रीं	-	सां निसां	ध	-	प
त	न	म	न	ध	न	वा	ऽ	रऽ	डा	ऽ	रूं
×		०		२		०		३		४	
सां	नि	-	सां	सां	-	रीं	नि	-	ध	-	म
नि	र	ऽ	ख	त	ऽ	भ	ई	ऽ	आ	ऽ	ऽ
×		०		२		०		३		४	
म	प	सां	रीं	नि	ध	म	सा	री	म	प	प
नि	हा	ऽ	ऽ	ऽ	र	ऽ।	नि	द्रा	हुं	न	हिं
×		०		२		०		३		४	

पुरवणी.

मालगुंज—चौताल (विलंबित)

स्थायी.

सा	सानि	धनि	सा	-	म	म	-	ग	री	-	सा
आ	ऽऽ	ऽऽ	प	ऽ	हि	हो	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ	त
×		०		२		०		३		४	
म	ग	म	(नि) ध	-	नि	सां	सां	सां	सां	सां	सां
आ	ऽ	दृ	अं	ऽ	त	गु	प	त	प्र	ग	ट
×		०		२		०		३		४	
रीं	सां	निध	सां	(प) ध	प	-	म	-	(प) म	ग	-
ध	र	नीऽ	ऽ	ध	र	ऽ	ए	ऽ	त	ऽ	ऽ।
×		०		२		०		३		४	

अंतरा.

म	-	-	ध	-	नि	सां	-	सां	सां	-	सां
आ	ऽ	ऽ	प	ऽ	हि	डा	ऽ	र	मू	ऽ	ल
×		०		२		०		३		४	
सां	-	-	नि	-	ध	नि	नि	ध	नि	ध	पम
आ	ऽ	ऽ	प	-	हि	प	व	न	प	ति	तऽ
×		०		२		०		३		४	

म	–	–	ग	–	ग	म	ध	(प)ध	नि	सां	सां
आ	ऽ	ऽ	प	ऽ	हि	क	र	न	हा	ऽ	र
×		०		२		०		३		४	
सां	ध	नि̲	–	ध	प	–	म	–	(प)म	ग	–
क	र	नी	ऽ	क	र	ऽ	ए	ऽ	ऽ	ऽ	ऽ।
×		०		२		०		३			

टीपः—हा राग व ही चीज मागें २९४ पानापुढें काफी थाटाच्या शेवटीं घालावयाची राहिली ती येथें देत आहों.

संपादक.

स्वर–विस्तार.

टीप.

या पुस्तकांत आलेल्या रागांचे हे स्वर-विस्तार विद्यार्थ्यांस उत्तम गातां आल्यानें, त्या रागांचें चलन त्यांच्या लक्षांत चांगलें ठसेल. या विस्तारांत स्वल्पविरामांनीं ठिकठिकाणीं थांबण्याचीं स्थळें दर्शविलीं आहेत. हीं विराम-चिन्हें फारच महत्वाचीं आहेत असें समजावयाचें आहे. हे विस्तार उत्तम साधल्यावर मग त्यांच्याच सहाय्यानें लहान मोठ्या ताना रचण्याची कला विद्यार्थ्यांस साधेल, व नव्या नव्या ताना रचण्यास अंतःस्फूर्ती होईल.

या पुस्तकांत आलेल्या रागांचे स्वरविस्तार

(यांत ऋषभ स्वर री किंवा रे असा दोन्ही तऱ्हेनीं लिहिला आहे).

(१) पूर्व्या—स्वरविस्तार

(१) सा, रीधसा, निरीग, मंमं ग, रीग, मंरीग रीसा। निरी, सा।

(२) सा, निध, मंध, सा, नि, सारीग, गमंमं, ग, निध-मंग, ग, मंरीग, रीसा। निरी, सा।

(३) मंगरीसा, निधमंधसा, नि, सारीग, मंधमंग, मंध, निधमंग, गमंमं, ग, रीसा। निरी, सा।

(४) सा, निध, निमंधसा, निरीगरीसा, गमंरीग, गमंध, मंधमंग, रीगमंधनिनिधमंधधमंगमंमंगरीसा। निरीसा।

(५) मंग, निधमंग, रीग, निसारीग, गमंधमंग, रीगमंरीग, धनिरीग सारीग, गमंमंग, मंरीगरीसा। निरी, सा।

(६) निधमंगरीनिरीनिमंध, सा, धनिसारीग, मंध, निनि-धमंधधमंगमंमंगरीसा। निरी, सा।

(७) सां, निरीं, सां, गं, रींगं, गंसां, धनिरींगं, मंगं, गंरींसां, मंधसां, रेंनिधमंग, निधमंग, मंधमंग, मंग, गरीसा। निरी, सा।

(८) मंमंगरीसा, निनिधमंधधमंगमंमंगरीसा, गंगंरींसांनिरीं-धनिनिधमंधधमंगमंमगरीसा, मंमंगंरींसांनिरींनिधनि-

ध

धगमंरीगानिरीनिमंधसा, निरीगमंमग, गरी, सा निरी, सा।

(२) पूर्व कल्याण–स्वरविस्तार

मं ऱी

(१) री, गरीसा, गमंप, ध, मंपधमंग, गरीसा, निरीधसा।

(२) रीगमंप, निधप, धमंग, री, पमंग, री, मंरी, गरीसा, रीधसा, निरीनिध, मंनिधसा, निरी, सा, धमंग, रीसा।

(३) रीगमंध, मंनिधप, गमंधप, रीगमंप, गमंपधनिसां, मंधंमग, निधमंग, री, पमंगरी, गरीसा।

(४) पमंग, धमंगरी, गमंपमंग, निधमंगरी, गमंपधनिसां, मंधमंगरी, गमंपमंगरी, गरीसा।

(५) धनिरीगमंप, गमंप, रीगमंप, धप, गमंपधनिसां, मंधप, रीगमंधानिधप, धमंगरी, गमंपमंगरी, मंपधमं, ग,रीसा।

(६) गरीसा, पमंगरीसा, निधपमंगरीगमंपमंगरीसा, निरीं-निधमंधपमंगरीगमंपमंगरीसा, गंरींसांनिधप, मंधपमंगरी, गमंनिनिधमंगरीसा।

(७) गग, मंधप, मंधसां, निरीं, सां, निरींनिध, निधप, मंध-निसां, रींनिधमंधप, गमंप, निधमंग, रीगमंप, धमंग, री, मंपधमं, ग, रीसा।

) रीगमंगरीसा, रीगमंपमंगरीसा, रीगमंपधनिधपमंगरीसा, रीगमंपधनिसांनिधमंगरीसा, रीगमंधनिरींसांनिधपमंगमंपधनिसां, मंधमंग, निनिधमंगरीसा।

(३) मालीगौरा–स्वरविस्तार

१) सा, रेसा, धसा, निरेग, रेसा, रेप, प, मंप, धप, मंधग, रेग, मंधमंग, रे, सा।

२) सा, रेनिधप, मंग, मंग, मंधसा, निरे, सा, निरेगरे, सा, रेनि, प, मंप, मंग, मंध, सा।

३) सासा, प, मंधप, मंग, धमंग, रेगरे, सा, निरेसा।

४) प, मंप, सा, सासा, प, मंधपमंग, धमंग, रेगरेसा, निरेसा।

५) प, मंग, प, धग, रेग, मंध, मंग, गरेसा; निरेसा।

६) सा, निरेसा, रेग, मंग, निरेसा, निरेग, मंरेग, पगधपग, रेग, रे, सा।

७) निनिरेनि, पमंग, मंग, मंधं, रेसारेप, पमंप, मं, गरेग, मंधमंग, पग, रेग, रेसा, निरेसा।

८) ग, मंधमं, सां, सां, नि, रेंनि, प, पमंग, निमंग, निमंग, रेग, मंधमंग, रेसा।

---

(४) जैत–स्वरविस्तार

१) सा, सा, रेगरेसा, रेरेसा, रेग, प, प, धग, पधग, रेग, धपग, रे, सा, सारेसा।

(२) रेरेगरे, गप, प, गपधप, गरे, पग, रेसा; रेगरेसा, पगरे, सा, प, प, सां, प, पग, रेग, पधपग, रेसा ।

(३) सागपग, पधग, गरेसा; सारेसा, ग, प, प, पधग, प, सां, प, धग, सागप, धग, रेसा ।

(४) रेरेसा, गपग, रेसा, पपगपग, रेसा, रेगरेसा, गप, प, पधगप, प, सांप, धग, रेगपधग, पग, रेसा, सारेसा ।

(५) प, प, सां, सां, सांरेंसां, सांसां, रेंसां, प, पग, रेगप, सां, पधग, सागप, धपग, गरेसा, सारेसा ।

(५) वराटी—स्वरविस्तार

(१) प, धगपध, मंधमंग, पग, रेसा, सा, रेग, मंग, रेसा, नि, रेग, रे, मंग, रेसा, नि, रेग, पग, प, धमंग, सा, पधमंग, रेगमंधमंग, पधग, रेग, मंग, रेसा ।

(२) निसा, निरेगरेसा, निरेग, रेग, मंग, धमंग, पधग, रेग, मंधमंग, रेसा ।

(३) निरेग, रेग, मंग, पग, पधमंग, रेग, मंधमंग, गरेसा ।

(४) रेग, प, पधग, मंध, सा, रेंनिप, पध, मंग, पग, रेसा, सारेगरेसा, रेगरेसा, पमंधमंग, सां, निप, प, मंधम, ग, प, पग, रेग, मंधमंग, मंग, रेसा ।

(५) प, पधसां, सां, सांरेसां सांरेंनि, प, पधग, पमंधमंग । रेग, रेसा ।

(६) बिभास (मारवा थाट)—स्वरविस्तार.

(१) प, प, धग, प, पध, ध, मंधप, मंधसां, पधप, गप, ध, मंध, पग, रेसा ।

(२) सा, पग, पध, मंधनिप, धगप, मंध, निधनिप, गपध, मंधप, गपगरेसा, निरेगप, पध, प, पधसां, पध, प, निधप, ध, गप, रेगप, धप, मंधसां, गंरेंसां, रेंसां, पध, प, ध, गप, रेगमंधनिधमंगप, धप, गरेसा, गरेंसा, धप, गपगरेसा, निधप, गपगरेसा, निधप गपगरेसा, गंरेंसां, प, धगपगरेसा, गपध, मंधप ।

(३) पपधसां, निरेंसां, निरेंगंरेंसां, रेंसां, पंगंरेंसां, गंरेंसां, पधप, गंमंधसां, धपपगरेसा ।

(७) पंचम (एक प्रकार)—स्वरविस्तार

(१) मंधसां, सां निध, मंधमंग, मंग, रेरेसा, सासाम, म, ममंमग, मंधसां सां, सां, निध, निमंधसां ।

(२) मग, निधनिमंधमंम, गमंधसां रेंनिध, निमंधसां, मंधमंम, सासाम, म, मंग, मंधनिधनिमंध, सां ।

(३) सांनिधमं, मग, मंधनिधमंम, ग, मंग, रेसा, साम, ग, निधमंग, रेगमंधनिमंध, सां ।

(४) गंरेंसां, गंमंगंरेंसां मं, मंगं, मंगंरेंसां, सां, रेंनिधमंमग, गमनिधमंगरेसा, निरेसाम, साममं, धमंमग, गमंधनिमंधसां ।

(५) मंमंधसां, सां, रेंसां, निरेंसां, सांरेंगंरेंसां, मं, मंगं, रेंसा, रेंनिधमंधसां, निध, मनिधमंमग, धमंग, मग, मंगरेसा।

(८) पंचम (२ रा प्रकार)–स्वरविस्तार

(१) ग, मगरेसा, सा, म, म, ग, प, मंधमंम, मग, मंधसां, सां, निरेंनि, प, मंधमंम, मग, पग, रेसा ।

(२) मंधसां, सां, निरेंसां, गंरेंसां, निरेंनि, मंधसां, रेंनि, प, मंध, मंम, म, ग, पगरेसा)

(९) भटियार–स्वरविस्तार.

(१) सा, धध, पम, म, पग, सा, म, मपग, धसांध, पम, मप, धसां, निध, पम, मपग, रेसा, धपम, पम, निधपम, रेंसां, निधप, पधसां, रेंसां निधपम, गम, पग, रेसा ।

(२) सारेग, म, पम, ध, पम, सांरेंगंरेंसां, रेंसां, धपम, पग, रेसा।

(३) सां, रेंसां, सांध, निप, धम, पग, मंधसां, रेंगंरेंसां, सांध, निप, धम पग रेसा।

(४) मंधसां, सां, नि, रेंगंरेंसां, सां, रेंनिध, प, मंधसां निधपम, मध, पम, पग, रेरेसा ।

(५) सा, गम, मपम, धपम, सां, रेंसांनिधपम, पधसां, रेंगंरेंसां, मंगंरेंसां, रेंनिधप, पधसां, निधपम, मधपम, पग, रेसा, साध, धपम ।

(१०) झंखार–स्वरविस्तार.

(१) ग, पग, रेसा, निसा, गमप, पमपग, मंधमंग, मंगरेसा निनि, सारेग, मग, मंधमंग, मंगरेसा ।

(२) प, मपग, पगरेसा, नि, रेग, मग, गमग, गमंधमंग, मंग-रेसा, निसा, गमप ।

(३) प, पमग, मंधमंग, पगरेसा ।

(४) सा, सा, गमप, प, ग, गमपग, पगरेसा, सारेसानि, सारेग, मग, मप, मपग, पगरेसा ।

(५) मंधसां, सां, रेंसां, सां, मम, पग, मंधसां, रेंनिध, मंग, पगरेसा, सासा, गमप ।

---

(११) साजगिरी–स्वरविस्तार

(१) सा, निनि, रेग, मरेमंग, रेसा, निरेसा, सा, रेसा, निनि, रेगानिरेसा, गरेसा, सा, निधसा, निसा, रेनिरेग, निरेनिध, मंधमंसा ।

(२) रेसा, गगम, निनिमंधग, गमंगमंपमंग, रेसा ।

(३) निरेसा, गरेसा, निनिरेनिध, मंधसा, सा, गरे, गम, रेमंग, रेसा, निरेसा; सारेरेसा, निरेगरेसा, मरेमंग, गमंधग, मंग, रेग, मग, रेसा, निरेसा; ममंग, मंग, धगमंग, गम, निनिमंग, गमंगमं, ग, रेसा, निरेसा ।

(४) ममंग, प, धप, सां, सां, निरेंसां, निरेंगंरेंसा, सांसां, निनि, रेंनिधप, पधग, प, प, धसां, निरेंनिमंधग, गमं, गमं, गमंपमंग, मंग, रेसा, निनिरेगमरेमंग, रेसा, निरेसा ।

---

(१२) ललितागौरी—स्वरविस्तार

(१) सा, प गरी, सा, रीनिसा, धनि, सारीग, म, धमंग, रीग, मपग, रीसा, रीनिसा ।

(२) निरीगम, मंम, धमंम, रीग, मपग, मगरीसा, रीनिसा ।

(३) सा, निरीगम, मंग, प, मंधनिप, धम, पग, गमप, गरी, गमगरी, सा, रीनिसा ।

(४) गमप, मंध, निधमंग, मधप, धम, पग, धमंगमंग, रीग, मग, पगरीसा, रीनिसा ।

(५) सा, निध, मंधसा, निरीगम, निधमंग, मंधनि, रींगंरींसां, रींनिधप, धनिप, धम, पग, रीग, गमप, गरीसा ।

(६) सा, निसाम, मंग, मगरीग, गमप, धनिप, मंधनि, रींनि-धप, धमंग, गमममग, रीगमगरीसा ।

(७) प, मंप, गमप, रीग, रीगमप, मंधनि, धमंग, मप, धमं, धनि, रीगंरींसां, निरींनिधप, म, मंग, निसारीग, मगरीसा ।

(८) मंधसां, निरींसां, निरींगंरींसां, रींनिसां, धनि, मंधनि, रींनिधप, निधमंग, रीग, मधरींनिधमंग, रीगमपग मग, रीसा ।

(९) प, धमं, ममंग, मप, धनिरींनिधप, धनिधमंम, गमधनि-रींगंरींनिधमंग, निधमंगमप, गमरीग, पगरीसा ।

(१०) मंमंधसां, गंरींसां, रींगं, गंमंपं, गं, मंमंगं, मंगंरींसां धनि-सांरींसां निधमं, गममंग, निधनिप, धम, पग, गमप, गरीसा ।

(११) निधमंगरीसा, निरींगंरींसां, रींनिधमंगरीसा, गमप, मंधनि, रींगंरींसां, रींनिधप, धमपग, गमप, मंधमंगरीसा ।

(१२) पगरीसा, धमंगमपगरीसा, निरींनिधमंग, मपगरीसा निरी-गमधनिरींगंरींसांनिधमंगमपगरीसा ।

(१३) मंधसां, निरींगंरींसां, गंमंपंमंपंगंरींसां, गंगंरींसांनिधरींनिध-पधमपगरीसा ।

---

(१३) सिंधुरा-स्वरविस्तार

(१) मगुरेसा, मप, धसां, रेंगुंरेंसां, रेंसां, निध, मप, सां, निध, मपधगुरे, निध, सां, निध, मप, गुरे, पगुरे, म, गुरेसा, रेमपधसां ।

(२) सां, धसां, रेंगुंरेंसां, पंगुंरेंसां, रेंसां, पधसां, निध, निध, मप, गुरे, सा, निधमप, निध, म, प, गु, रे, पगु, रेसा, रेमपधसां ।

(३) रेमपधसां, मपसां, धसां, धसांरेंगुं, रेंसां, पधसां, धसांरेंसां, निप, सां, निप, मपगुरे, रेमरेगुरेसा, रेमपधसां ।

(४) रेमपधसां, धसां, सांरेंसां, पपधरेंसां, रेंगुंरेंसां, सां, निध, मप, धसां, निध, मपध, गुरे, पगुरे, रेगुसां, रेमपधसां ।

(५) मु, पधसां, धसांरेंगुंरेंसां, रेंसां, निध, ममपधसां, निध, रेंसांगुंरेंसां, सांरेंसां, निध, मपध, सां, निध, सांरेंगुंरेंसां, सां, निध, मपध, गुरे, रेंरेंसांनिध, मपधसां, निध, मपधगुरे, निनिध, म, पधमप, गुरे, म, गु, रे, सा ।

(एक प्रकार)

(१) मपानिसां, रेंगंरेंसां, सां, निध, मपग, रे, मग, रेसा, रेमपध, सां, रेंसांनि, पध, मपानिसां, रेंगंरेंसां ।

(२) मप, सांसां, रेसां, गंरेंसां, सां, निध, निध, मपध, गरे, पगरे, सारेनिसा ।

(१४) सिंध–स्वरविस्तार.

(१) निध, पधनि, सा, निधनिरे, गम, रेमगरे, गरे, निधनिसा ।

(२) गरेसा, मगरेसा, पगम, रेमगरेसा, गरे, धनिसा ।

(३) रे, धनिसारे, गरे, धनिरे, मगरे, पधपमगरे, निधप, धपम, पमग, मगरे, मगरेसा, गरे, धनिसा ।

(४) म, प, धप, मगरे, धनिसारेमगरे, धनिसांनिधप, मपगम, गरे, पमगरेसा, गरे, धनिसा ।

(५) प, सांनिधप, मपधनिधप, धपम, गम, गरे, रेगमप, गरे, धनिसां ।

(६) मप, सां, निधानिसां, रेंसां, निधनिरें, गंमंगंरें, गंरेंसां धानि-पधं, रेंसांनिधप, गम, निधपम, गमपगरेसा, गरे धनिसा ।

(१५) बर्वा–स्वरविस्तार.

(१) सा, रेगरेसा, रेम, पधमप, रेगरेसा, रेनिसा ।

(२) सा, मगरेसा, रेम, पध, निध, मप, रेंम, धमप, रेगरेसा, रेनिसा ।

(३) म, रेम, धमप, रेम, सारेमपधनि, पधमप, रेम, गरे, रेम-
म
पधमप, रेग, रेसा, रेनिसा।

(४) म, प, धप, सां, निध, मप, निधमप, रेगरे, मग सारे-
निसा, पधनिसा, मगरेसा प, रेगरेसा, निसानिध, निधप,
रेमपधनिपधमप, धमगरे, सारेमधमगरे, म, गरेसारेनिसा।

(५) मम, पधनि, सां, नि, सां, निरेंसां, रेंनिधप, सासारेम,
प, धमप, सांनिधप, मपधमप, रेगरेसा, रेनिसा।

(१६) धनाश्री—स्वरविस्तार

म प म म
(१) निसाग, मप, प, मप, मग, गमपनिधप, मपग, पग,
मगरे, सा, निसागमप।

नि म म म
(२) निसागमप, मप, धप, मपग, साग, मप, ग, प, नि, सा,
पमप, ग, निनिधप, मपधप, मपग, प, ग, मग, रे, सा,
निसागमप।

म म म म
(३) प, मप, ग, प, निधप, मपनिधम, मपग, साग, मपग,
म, गरे, सा।

(४) नि, सा, मगरेसा, निसा, गमप, ग, रेसा, नि, सा, नि,
ध, प, मप, निसा, पनिसा, मपनिसा, मगरेसा, निसा-

गमपग, रेसा, निसागमपनिनिधप, सांनिधप, मप, निधप, मपधप, मपग, साग, पग, धप, मपग, निसाग, मपग, मग, रे, सा,।

(५) प, मपगम, पनि, पनि, सां, निसां, मंगंरेंसां, रेंसां, निध, प, मप, सां, निध, प, धप, मपग, नि, सा, गमपग, पग, गरे, सा ।

(१७) धानी—स्वरविस्तार

(१) निसाग, मग, पग पनिपम, ग, पग, सा ।

निसा, मग, सा, पग, म, पग, सा, निसा, पनिसा, मप-निसा, गगसा, निप, मप, गम, पनि, पमग, सा, निसा, ग, सा, पनिसागसा, पगपनिप, सां, निप, मपग, मपनि-पमग, पग, मग, सा ।

(२) सा, निसा, पनिसा, मपनिसा, गगसा, पग, सा, प, मप, ग, म, निपमग, सा ।

(३) प, मप नि, सां, निसां, मंगं, सां, नि, सां, गंमंपंगं, सां, गंगंसां, सां, निसां, गंसां, निनिप, मपग, निसा, गमप, निसां, गसां, निनिप, मपग, म, पग, मग, सा ।

(१८) प्रदीपकी स्वरविस्तार

(१) नि, सा, मगरेसा, नि, सा, निधप, निनि, सा, म, म, पग, म, नि, सा, गम, पग, मगरे, सा, निरेसा ।

(२) नि, पनि, सा, मपनि, सा, म, ग, निसा, म, पगम, प, धप, मपगम, नि, सामग, मप, म, पग, रे, सा, नि, रेसा ।

(३) निसाम, गम, पम, धप, म, पग,म, निधप, सां, निधप, धप, ग, म, पग,रे, सा, नि, सा, मगरेसा, पमगरेसा, निधप, धप, मगम, पग, रे,सा, निरे, सा ।

(४) नि, पनि, मपनि, गमपनि, पनिसा, निसा, म, निधप, धप, गम, धप, निधप, गम, निसाग, म, पग, म, सा, प, गम, रेंसां, निधप, सां, निधप, धप, ग, मपम, नि, सा, ग, म, पग, रे, सा, निरेसा ।

(५) म, पगम, प, नि, पनिसां, निसां, गंरेंसां, मंगंरेंसां, रेंसां, निधप, म, पग, म, पनिपनि, सां, मं, मंगं, मंपं, मं, मंगं-रेंसां, सां, निधप, धप, मपग, म, पगरे, सा, निरेसा ।

(१९) हंसकंकणी–स्वरविस्तार.

(१) सा, ग, ग, मप, गरेसा ।

(२) नि, सा, ग, सागमपग, म, ग, ग, म, पग, रे, सा ।

(३) निसा, प, नि, सा, मप, नि, सा, साग, म, पग, मप, धप, निसां, प, गमपग रेसा ।

(४) सां पधपनिधप, सागमप, निधप, पग, म, पग, रेसा ।

(५) निसा, पनिसा, निसागमप, ग, पग, रेसा ।

(६) पग, मपग, सागमप, धपनिध, प, गम, सांनिधप, निध-पधप, ग, मं, पगरेसा ।

(७) निसागमप, गमप, धप, गमनिधप, सांप, निध, प, रेंसां, निधप, धप, मपग, म, पग, रेसा ।

(८) निसामगरेसा, पगरेसा, निसागरेसा, नि, सा, निधपमप-निसा, ग, म, धप, सां, धप, ग, मप, ग, रेसा ।

(९) प, मप, गम, प, नि, निसां, मपनिसां, गंरेंसांरेंसां, निधप, सां, प, निधप, गं, रेंसां, निधप, सांनिधप, धप, ग, म, धपगरेसा, निसागमपग, म, धप, गरेसा ।

(२०) पलासी—स्वरविस्तार

(१) सा, नि प, ग, मगरीसा, ग मप, मप, निप, निमप, ग, मगरीसा, निनि, सा ।

(२) सा, मपनिसा, म, मप, गमगप, निप, मपसां, निप, गमपनिसांरीं निसांपनिमप, ग, पग, रीसा, निनिसा ।

(३) रीनिसा, निप, सा, मगरीसा, निसागमप, मपनिमपग, मनिपग, म, गरीसा, निनि, सा ।

(४) पमगरीसा, निपमगरीसा, रींसांनिपमगरीसा, मपनिमपसां, ग, म, सागमप, ग, रीसा, निनिसा ।

(५) प, निप, सां निप, मपसां, रींनिसांनिप, गमपसां, निप, मंगंरींसां, पनिसां, निप, गमपसां, निपग, मगरीसा। निनि, सा।

(६) सामग, पग, मपनिमपग, रींनिसां, निपग, गमपनिसांमंगं, रींसां, निपग, मगरीसा, निनि, सा।

(७) पग मपसां निसां, पनिसां, मंगं, रींसां, रींनिसां, पसां, मपनिरींसां, ग, मपनिमपसां, ग, मगरीसा।

(८) सां, प, ग, मप, सागमप, निमप, गंरींनिसां, प, मप निरींनिसां, पनिमपग, मगरीसा।

(९) सां, निसां, गंरींसां, मंगंरींसां, पनिसांमंगं, रींसां, निसां गंमंपं, गं, रींसां, निसांपनिमपग, मगरीसा, निनि, सा।

(१०) सागमपमगरीसा, निनिपमगरीसा, रींरींसांनिमपसांनिपमग रीसा, मंगंरींनिसां पनिमपगमगरीसा, गमपनिसांगंमंपंमंगं रींसां, मपग, मनिपग, रीसा, निनि, सा।

---

(२१) मधुमाद सारंग—स्वरविस्तार

(१) सा, निसा, रे, मरे, $\overset{\text{म}}{\text{प}}$रे, सा, निसा, पनि, पनिसा, मप निसा, रे, निसा, रेमप, म, प, रे, $\overset{\text{म}}{\text{प}}$रे, निसा।

(२) निसारे, मरे, $\overset{\text{प}}{\text{प}}$मरे, निनिप, मप, $\overset{\text{म}}{\text{रे}}$, $\overset{\text{म}}{\text{प}}$रे, निसा, मप, निसारे, रे, $\overset{\text{म}}{\text{म}}$रे, $\overset{\text{पम}}{\text{प}}$मरे, निसारेम, पनि$\overset{\text{प}}{\text{प}}$मरे, रे, सां।

प प
(३) नि़, सा, रे़, पमरे, मरे, मप, नि॒नि॒प, नि॒मप, सां, नि॒प,
प प प म
मप, नि॒पमरे, नि़॒सारे, मपनि॒नि॒पमरे, पमरे, मरे, परे, सा।

म प
(४) नि़, सा, प़नि़सा, म़प़नि़सा, सा, रे, परे, मपनि॒नि॒पमरे, सां,
म
नि॒, प, मरे, परे, सा।

(५) मपनि॒, पनि॒, सां, नि॒सां, नि॒सांरें, सां, नि॒नि॒, प, नि॒,
प म सा
सारेमप, नि॒, रेंनि॒, मप, सां, नि॒, पमरे, परे, रे, सा।

प
(६) सा, रेंनि॒, मप, सां, नि॒मप, मरे, रेमरे, सा, नि़॒नि़॒, म़प़,
म
नि़॒, सा, रे, मप, नि॒, मप, रे, सा।

मं
(७) म़पनि॒, नि॒, सां, रें, मंरें, पंरें, सां, नि॒प, मप, नि॒प, मरे,
म
परे, सा।

(२२) शुद्धसारंग—स्वरविस्तार

प
(१) सा, नि़, सा, रे, मरे, सा, नि़सा, प़नि़सा, रे, मरे, पमरे,
सासारेसा।

प
(२) सा, नि़सा, प़नि़सा, म़प़नि़सा, रे, मरे, पमरे, धप, मंप-
धप, मरे, परे, नि़सा, सारेसा।

(३) सा, निसा, रेमंप, धप, मंपधपमरे, पमरे, निसा, रे, निप,
मरे, पमरे, मरे, सा, सारेसा।

(४) सा, रे, प, प, मंपध, प, मंधधप, मरे, सा, निप, मंप,
धप, मरे, पमरे, मरे, रे, सा।

(५) सासा, रेरेसा, सासारेरे, मंपधप, मंपधमंप, मरे, पमरे, सां,
निप, मंपधप, मरे, परे, सा।

(६) सानिनिपमरेमरेपमंपधप, सा, निसा, रे, ममरे, निनिपमरे,
मंपधप, प, मरे, परे, निसा।

(७) सासारे, मरे, सा, पमरेसा, मंप, सां, ध, प, मंप, धप,
मंपरे, मपनिनिपमरे, पमरे, मरे, सा, सा, रे, सा।

(८) मपनिसा, पनिसा, निसा, रे, मंप, रे, धप, मंप, रे, परे,
सा, ध, प, मंपधप, रे, परे, रे, सा।

(९) मंपधधप, मंप, मरे, मंप, धप, मरे, नि, सारे, सारे, मंप,
सां, ध, प, मंप, मरे, परे, सा।

(१०) निनिपमंप, ध, प, मरे, नि सां, रेंसां, प, मरे, पमरे,
मरे, रे, सा।

(११) सा, निसा, मंप, मरे, प, धप, सांध, प, मंधप, प, मरे, निसारेमपनिपमरे, पमरे, रे, सा।

(१२) सा, प, प, मंप, धप, मंपधप, मरे, निसारे, पमरे, ध, प, म, रे, सां, निध, प, मंप, धप, मरे, रेमपमरे, पमरे, मरे, रे, सा।

(१३) ममप, निसां, सां, सांरेंसा, मंरेंसां, निसां, ध, प, मंप, सां, ध, प, मंप, ध, प, मरे, निसारे, मरे, पमरे, रे, सा।

(२३) वडहंस सारंग–स्वरविस्तार.

(१) निनिप, मप, निप, म, रेसा, रेम, मप, निनिपमरे, सा, म, मप, रेसा, मप, पम, मप नि, सां, सां, सांरेंसा, नि, मप, निनिपमरेसा, सारेसानि, निसा, रेमपमरेसा।

(२) मप, पनिप, नि, नि, सांसांसां, रेंरेंसां, नि, रेंसांनि, पपम, निनिप, म, रेसा, सारेनि, सारेमप, निप, निनि, रेरेसाम मम, पपनिनिनिपपमम, रेरेरेम, रेमपधपमरेसा।

(३) मममपपनिनिसांसांनिसांरेंरेंसांधधप, मममपपधप, धपप, मरे, निनिपमरे, मरेमप, निपमरेसा।

(२४) सामंत सारंग—स्वरविस्तार.

(१) सा, रे, मरे, सा, निसा, रे, मरेसा, पमरे, रेमपमरे, सानिसा, पनिसा, निसा, रे, मरे, मप, मप, मनिधप, प, मप, मरे, निधप, मरे, रेम, रेसा, सा, रे, रे, मप, पनिप, मरे, निप, मनिधप, मप, धप, मरे, रेमप, मरे, रे, सा ।

(२) निसा, पनिसा, निधप, म, प, निधप, मप, मरे, रेमप, मरे, रे, सा ।

(३) सा, निसा, निप, निसा, मपनि, धप, मप, निसा, रे, म, मप, प, नि, पमरे, रेमपमरे, रे, सा ।

(४) रेमप, निधप, मप, सां, निधप मप, धप, मरे; रेसा निप, मनिधप, मरे, रेमपमरे, पमरे, मरे, रे, सा ।

(५) सारेमरेसा, सारेमपमरे, सा, सारेमप, निधप, मनिधप, मरे, सां निप, मप, धप, मरे, निसारे, मरे, पमरे, सा ।

(६) सारेमप, रेमप, धप, मनिधप, धप, मरे, सां, निधप, मप-धपमरे, मरे, पमरे, निधप, मप, निधपमरे, धपमरे, मरे, रे, सा ।

म
(७) सा, रे, म, प, प, मप, मनिधप, मरे, मप, धप, मरे
मरे, सा, रे, सा ।

सां सां
(८) मप, नि, सां सां, निसां, निप, निसां, रें, रें नि, निसां,
प म प
रेंसां, निप, मपनिधप, मप, निसां, रें, सां, नि, प, मप,
प
मरे, मपमरे, सा ।

(२५) मियांकीसारंग—स्वरविस्तार.

म प निनिध निनि
(१) सा, निसा, रे, पमरे, सा, निसा, धधनिपमप, धधनिसासा,
रे नि प
रे, मरे, सा, निसा, पध, निसा, सारेमरेमप, प, धप, मरे,
रे प रे
मपमरे, मरे, सा, निप, मरे, सा, निसा, रे, मरे, पमरे,
नि नि
सा, प, ध, धनिसा, सारेसा ।

नि नि
(२) सारेसा, निसा, पधनिसा, धनिसा, निसा, सारे, मरे,
निनिध नि नि
पमरेसा, मप, धध, निप, मपधनिप, सां, ध, निप, मपमरे,
सा, निसा, रे, मरे, सा ।

प ध ध
(३) सां, नि॒प, मपप, नि॒ध, नि॒ध, सां, निसां, रेंसा, मंरेंसां,
नि॒ध नि॒ नि॒नि॒
रेंसांरेंसां, धनि॒प, मपध, निसां, रेंसां, धधनि॒पमपमेरेरेसा।

---

(२६) लंकदहन सारंग—स्वरविस्तार.

(१) सा, रीम, मप, नि॒प, मरी, मपसां, नि॒धनि॒प, ग॒, मरी, पमरी, सा।

(२) मरीसा, रीप, नि॒धनि॒प, रीमप, सां, पनि॒प, मपनि॒प, ग॒, म, पमरी, सा।

(३) सा, री, रीप, रीमरी, नि॒प, मप, ग॒, मरी, निसा, पनिसा, नि॒धनि॒प, मपसा, री, मरी, पमपरी, ग॒, मरीसा।

(४) म, मप, नि॒प, रीमप, निसा, रीमरीप, मपसां, नि॒प, रीमपनिसां, रींसां, धनि॒प, मपनि॒प, री, सानिसारी, ग॒, मरी, रीसा।

(५) मरी, पमरी, नि॒धनि॒प, मरी, मपसां, पनि॒मपरी, रीमपरीसां, धनि॒प, सां, नि॒प, ग॒, मरी, सा।

(६) ममपमपनि॒प, नि, सां, सां, निसां, रीं, मंरीं, सां निसांरींसां, नि॒प, सांधनि॒प, मपग॒, मरी, सा।

(७) नि॒धनि॒प, रीमपनिसां, नि॒प, रींसां नि॒प, मपनिसांरींमंरींसां, धनि॒प, गंमंरींसां, धनि॒प, मपसां, नि॒प, रीमप, री, सा।

(८) सां, निसां, मपनिसां, रींसां, रींमंरींपं, रींमंरींसां, निसांरींमंसांरींनिसां, धनि॒प, ग॒, म, निसारीप, मरी, सा।

(९) नि॒नि॒धनि॒पमरीसा, रींरींसांनि॒पमरीसा, मंमंरींसांनि॒धनि॒-
पमरीसा, नि॒सारीमपनिसांरींमंसांरींपंमंरींसां, धनि॒पमग॒मप-
मरीसा।

(२७) पटमंजरी—स्वरविस्तार

(१) सा, नि॒, सा, रेसा, रेमप, प, मप, प, धग॒, मप, रेमपधग॒ रेसा, रेनि॒सा।

(२) नि॒सा, रेमप, मप, धपमधप, ग॒रे, ग॒, सा, धपमपधग॒रे, ग॒मग॒रे, सा।

(३) मप, पसां, पमप, सा, मप, धपनि॒प, मपसां, पधप, ग॒रे, मपधग॒रे, मग॒रे, सा।

(४) सा, नि॒सा, प, सा, ग॒रे, सापमप, ग॒रे, रे, सा, नि॒साधप, सा, नि॒, सा, मग॒रे, सा।

(५) साम, मप, मपग॒रे, मप, धप, सां, पधपमग॒रेग॒म, ग॒रे, नि॒प, म, पग॒रे, रेसा।

(६) रेसा, धप, सा, नि॒धपधप, नि॒सा, सा, रेम, मप, प, मप-धग॒रे, रेग॒मग॒रे, सा।

(७) सा, रेसा, रेग॒रेसा, रेमप, मपधग॒रेग॒मग॒रेसां, प, मपधग॒रे, ग॒, मग॒रे, सा।

८) मम, प, सां, सां, रेंसां, गरें, गं, सां, नि, सां, प, मप, सां, रेमप, प, निधप, मप, धप, गरे, पगरे, गमगरे, रेसा।

(२८) सूहा—स्वरविस्तार

म म
(१) सा, निसा, ग, म, पग, मरे, सा, निसा, निप, सा, मरे
म म प म म
पग, म, रेसा, सा, ग, म, प, सां, निप, मपग, म, पग, मरे,
सासा, निसा।

म म म प प
(२) पनिसा, मरेसा, गमप, ग, म, नि, निप, सां, निप, रेंसां,
प म
निप, मपगम, रेसा, सारेसा।

म प म
(३) सारेसा, मरे, सा, पग, मरेसा, निपमपग, म, रेसा, सां,
म सां
निपमप, गम, रेसा, निरेसा।

प म प
(४) सामरे, प, निपमपनिप, सां, निप, मप, गमरे, सा, निप-
म म म
मप, गम, निप, ग, मरेसा।

प प प
(५) मझप, प, निप, सां, सां, निसां, सांमरेंसां, सां, निमप,
म म म
ग, मप, गंमं, रें, सांसां, निप, मप, ग, म, रेसा।

(२९) सुघराई–स्वरविस्तार

म र

(१) धप, रेसारे ग, म, रेसा, निसारेम, मप, निप, सां, निप,

म म

निग, म, रेसा, रेग मनिप ।

म म गम म

(२) सा, रेसा, नि, सारेग, मरेसा, मपग, म, रेरेगम, धपग,

मरेसा ।

म सा प प

(३) प, मप, गमरेरेग, म, मप, निप, सां, निप, मपनिसांरेंसां,

प म

निप, मपमपधप, ग, म, मप, रेसा ।

म म

(४) निसा, निसारेग, मरे, सा, सारेमपधपग, म, प, रेसा, मप,

म म

सां, ग, म, निप, पमप, ग, म, रेसा ।

प म

(५) मपनिप, सां, निसां, पनिसांरेंसां, निप, निनिपमपधपग

म प म

म, सारेग, म, मप, ग, मरेसा ।

(३०) शहाना–स्वरविस्तार

सा म प

(१) सा, निसा, रेसा, पग, म, म, रेसा, निप, सा, निसा, रे,

म म

ग, मरे, सा, निसाम, पगम ।

सा सा म म म म
२) निनिसा, गमरेसा, निपगमरेसा, निसारेसा, गगमरेसाप,
म म म
गम, निपगम, पसां, निपगम, रे, सा।

सा मम म म
३) निसा, रेमरेसा, मपगग, पग, निधनिप, मपग, रेंसां, निध
म नि म
निप, मपग, म, धप, ग, मरे, सा।

निनि म म
(४) सासाधधनिपमप, सां, निधनिप, पग निप, गमरेसा,
म
निसा, म, म, पगम।

सा म नि म
(५) निसा, रेमरेसा, पगमरेसा, धमपगमरेसा, सां, निधनिप,
म म म
प, मप, ग, मनिप, ग, मपग, मरे, सा।

प
(६) मप, निसां, सां, सां, रेंसां, रेंमरेंसां, सांरेंनिसां, सां,
प ध म म
निनिप, मप, सां, निप, मप, गम, पग, मरेरेसा।

---

(३१) नायकी कानडा–स्वरविस्तार

म म म प
(१) सां, रेनिसा, रेपग, गमरेसा, रेनिसा, निप, मपसा, रे
मम
गगमरे, सा।

म म प प म
(२) सा, रेपग, निप, मपग, मरे, सा, ममप, निप, निमप, ग,
म
पग, मरे, सा।

म प म प म
(३) सारेनिसा, रेप, ग, मपनिपमपग, सां, निपमपनिमपग,
म
पग, मरे, सा, रेनिसा।

प प मं
(४) सां, निनिप, रेंसां, निप, मपसां, रेंपंगंमंरेंसां, निसांरेंनिसां,
प म म
निप, मपगम, पगमरे, सा।

म म प
(५) सा, रेपग, मरे, सा, रेनिसा, रेपग, म, मप, प, सां, निप,
प म
मपसां, निप, पग, म, रेसा।

प मं प
(६) मप, निप, निसां सां, रेंरेंसां, रेंपंगं, मंरेंसां, रेंसां, निप,
प प म म
सां, निप, मप, निपमपगम, पगमरेसा।

मं प
(७) सांसां, सां, सांरेंनिसां, रेंपंगं, मं, रें, सां, रेंनिसां, निप,
प म म
मप, सां, निनिप, मप, ग, म, पग, म, रेसा।

म
(८) निसा, रेसा, रेमरेसा, पग, मरेसा, म, म, प, प, निप,
प प म म म
सांनिप, म, रेंसां, निप, मपगम, निपगमरेसा।

(३२) देवसाख–स्वरविस्तार.

सा सा म म म सा पध

(१) निसा, मरेसा, निसा, ग, ग, पग, मरेसा, निसा, निनिप,

प मम

मपनिसारे, पगगमरेसा ।

मम म प म

(२) निसा, गग, पग, नि, पमपग, मरे, सा, निसारे, सा, मरे-

म पध मम

सा, पग, मरे, सा, सां, निनिप, गगपग, म, रे, सा ।

म ममा म म म

(३) निसारे, सा, पनिसा, रेमरे, पगमरेसा, निसाग, पग, निप-

म प म म म

ग, सां, निप, मपनिप, ग, गपग, म, रे, सा ।

मंसं पध

(४) पनिप, सां, सां, सांरेंसां, गंगंमंरें, सां, निनिपसां, मंरेंसां,

मं मं प ध मम प म

निसांगंमंपंगं, मंरेंसां, नि, निप, गगमप, सां, नि, ग,

म

पग, म, रेसा । सा, रसा ।

म प म

(५) मरेसा, गमरेसा, पगमरेसा, निप, मप, सा, रेपग, मरे, सा,

म पध म

निसारेमरे, प, मप, सांनिप, मपगम, निनिप, गम, रे, सा ।

(३३) कौंसी अथवा कौशिक कानडा (बागेश्री अंग)

स्वरविस्तार

(१) निप, मप, गमनिध, निप, गमरेसा, साम, म, पगम, धधनिपग, म, मग, पम, पग, गरेग, मग, रेरेसा ।

(२) सां, निसां, निध, धनिधप, धम, निप, मग, मधनिध, पधम, ग, रेंसां, निधमग, पधम, ग, रेसा ।

(३) पसांनिसांनिधधनिपम, मगम, रेसा, सानिसानिसाममग, म, पधनिगरेसारेसा ।

(४) मपनिधनिधनिसां, सां, सां, निरेंनिसांसांनिसां, निधनिसां-निसांनिरेंसां, निधधनिमपमपममगगम, रे, सा, साम, ग, म, प, मनिपम, मगरे, सा ।

(मालकौंस अंग)

(५) निसा, म, म, सापमग, मग, रेग, पगमगरेसा, निधम, रेसा, ग, रेसा, म, प, प, मगरेग, मपग, रेसा, निसारेसा, निधसा, मप, सा, ग, मग, पग, मगरेसा, निसाम ।

६) धनिसा, रेग, रेग, रेसा, म, पग, ग, रेग, रेसाम, साम,

पग, सामधम, ग, निधम, ग, पग, मगरेसा, निसा, म,

म, नि, साम, पग, मधनिधम, सांनिधम, ग, पग,

मग, रेसा, निसा, म, मधनिसांधनिसां, सां, निधनिधम,

मंगंमंगंरेंसां, सांनिध, निध, म, ग, पग, मगरेसा, निसाम।

(३४) मेघमल्लार—स्वरविस्तार.

(१) सानिसा, निसा, रेमरे, सा, निसा, प, मरे, सा, निनिप,

मप, मरे, सा।

(२) सा, रेसा, निनिप, मप, सा, रे, मरे, निप, सां, निप,

मरे सा।

(३) सा, रेरे, पमरे, निनिप, मप, सां, निप, मरे, रेरे, मरे, सा।

(४) रेरे, मरेसा, निप, सा, निसा, रे, पमरे, सा, निनिपमरे,

पमरे, मरेसा।

(५) मप, निसा, पनिसा, रे, रे, प, मरे, निसां, निप, मनिप, मरे, सां, निपमरे, प, मरे, सा, मप, निसां, सांरेंसां, निसांरेंमंरेंसां, निनिप, रेंरेंमंरेंसां, रेंसां, निनिपमप, सांनि-पमरे, सा।

---

(३५) सूरमलार—स्वरविस्तार

(१) सा, निसा, रेम, मप, निधप, मपमरे, सा, निनिपमरे, सा, रे, सा।

(२) सा, रेम, मपनिधप, निसां, रेंसां, नि, मनिधप, मपनि, पमरे, सा।

(३) सा, निसा, मरे, सा, मपनिधप, मपनिसां, रेंसां, निम-निधप, धप, मरे, सा।

(४) निसा, पनिसा, रे, मरेपमरे, सा, निनिधप, मपमरे, रें, सां, नि, मपनिधप, मरे, सा।

(५) सासारेम, सारेम, म, प, म, निध, पम, मपनिसां, रेंसां, मंरें, सां, नि, मपनिसां, नि, मपनिसां, रेंमंरेंसा, नि, म, निधप, मरे, सा।

(६) सारेमपनिधप, मपसां, नि, धप, रेंसां, रेंमंरेंसां, सांनि,

मप, निधप, धप, मरे, रेंसां, नि, म, निधप, मरे, प,
मरे, सा ।

म प
७) सारेनिसा, रे, निनिमप, धप, मरे, सांनि, मपनिधप, धप,
मरे, रेंनि, मपनिधप, मरे, प, मरे, सा ।

८) ममप, नि, निसां, सां, रेंनिसां, निसांरेंमंरेंसां, निसां, नि,
नि नि
मपनिसांरेंमंरेंसां, नि, म, प, रेंनि, मप, निधप, धपमरे,
पमरे, सा ।

(३६) रामदासी मल्हार-स्वरविस्तार

म म
१) पम, गममरे, सा, रे, सा, निसा, रेग, म, पमपग, म, निप,
म
गम, पग, मरेसा ।

म
२) सा, निसा, गम, रे, सा, निसारेग, म, रेगम, पम, निध-
म
निप, मप, म, पग, मरेसा ।

३) साम, म, गम, पम, गमपगम, मरेप, निप, मरे, सारेगम,
म
पगम, रेसा ।

४) मप, निप, निसां, सां, निसां, रेंसां, निधनिप, म, ग, म,
पम, निप, मरे, सा, गम, मरे, प, पम, गम, रे, सा ।

अथवा

(५) पध, निसां, सां, निरेंसां, निसां, निप, गम, मप, गम,

पमनिप, गम, पग, मरेसा।

(६) साम, म, गप, मगप, पमानिप, पग, म, रेसा, निसा,

निधनिप, सा, निसा, गम, रेप, मगम, रेम, रेसा।

(७) मप, प, निसां, सां, निधानिप, पगमरेसा, गमरेप,

मगम, रे, मरे, सानिसा।

---

(३७) नटमल्लार—स्वरविस्तार.

(१) सा, रेग, ग, (म)रे, मरे, सा, निसा, रेसा, निसा, रेग,

मप, (प), मग, मरे, रेमरे, निसा।

(२) रे, मम, प, प, ममपप, ममपम, निध, सां, (सां)धनिप,

मग, मप, गग, गग, गम, ममग, मप, मनिध, सां

(सां)धनिप, मग, ग, म, (म)ग, मरे, सा।

(३) सा, पपमगग, मम, प, प, धसां, निसां, रेंसां, सांधनिप,

ग, म, पम, (प)म, गम, रेमरे, सा।

---

(३८) मिराबाईकी मल्लार—स्वरविस्तार.

१) सा, मरेसारेनि़सा, नि़ध़, नि़सा, ग, मरेप, निधसां, सांध-
म
निप, मप, मग, म, रेमपधमप, गमरेसा ।

२) सा, नि़ध़नि़सा, धनि़प़, सा, मरेप, निधनिप, गम, रेम-
पधमप, मरेसा ।

म
३) मरेसा, पगमरेसा, निधसां, धनिपगमरेसा, नि़ध़सा, रेप,
रेम, रेमपधमप, गम, निप, निमप, गमरेसा ।

४) प, मप, मरेप, निधनिप, सांधनिप, निसांरेंधनिप, मप-
निसांरेंगं, मं, रेंसां, धनिसां, मप, गम, पमनिप, रेमपध-
मप, मरे सा ।

५) म, गम, पगम, निप, गम, सांधनिप, गम, रेमरेप, गम,
रेंसां, धनिसां, मपगम, रेमपधमप, मरेसा ।

६) मं, मप, निपसां, सां, निसां, निसांरेंधनिप, पधनिसां,
धनिप, मगम, निपसां, धनिप, धमप, रेमरेप, मरेसा ।

७) पनि, ध, निसां, रेंगंमं, रेंसां, निसांरेंध, निप, गम, गमप,
रेंध, निप, मरेपमनिप, रेमपधमप, मरेसा, रेनि़सा ।

८) सां, ऩिसां, नि, धनिसां, मंरेंसां, रेंपंगं, मंरेंसां, सांध,
निप, मप, गम, रेमपधनिसां, निप, निमप, ग, म, धमप,
मरेसा ।

(९) मरेसारेनिसा, रेपगमसारेनिसा, रेपमनिपसांधनिसांधनिमप-गमरेसा, रेपमपनिधसांनिरेंसामंगंमंसारेंधनिपमपगमरेसा ।

(१०) निसारेसा, निसारेग, मरेसा, निसारेमपधमपगमरेसा, निसा-रेमपनिधनिसांधनिपगमरेसा, निसारेमपनिधनिसारेंगं, मंरें-सांधनिसांधनिपमपग, मरेसा ।

---

(३९) चरजूकी मल्लार—स्वरविस्तार.

(१) सा, मरे, निसा, रेमरेप, धप, सां, निधप, गमरे, गसा ।

(२) सा, निसा, रेमरे, प, धप, गमरे, मरेप, सांनिधप, गरे, मरे, प, धप, निधप, गमरेगसा ।

(३) मप, धप, सांनिधप, रेंगंरेंसां, निसांरेंमंरेंसां, सांनिधप, मपधप, मरे, मप, धप, रेमरे, पगमरे, गसा ।

(४) मरेसा, निधपगमरेगसा, निसारेमपनिधप, रेमपसां, निधप, मप, गमरे, गसा ।

(५) निसारेमपनिधप, रेमरेप, सांनिधप, गंरेंगंसां, निधप, मपधप, गमरे, गसा ।

(६) मपनिसां, सां, रेंनिसां, गंरेंगंसां, सांनिधप, धपसां, निधप, मरेमप, धप, गमरेगसा ।

) गरेगसा, मरेपमधप, गरेगसा, मरेपमनिपसांनिधप, गरेगसा,

मरेपमनिपसांनिरेंसांगंरेंगंसा, निधप, गरेगसा ।

) निसारेमरे, निसारेपमरे, निसारेमपसांनिधपमरे, निसारेमप-

निसांरेंसांनिधपमरे, निसारेमपनिसांरेंगंसांनिधपगरेगसा ।

(४०) चंचलसस मल्लार–स्वरविस्तार.

१) सा, रेप, मरे, निसा, रेसा, नि, प, मप, निसा, रेग,

म, रेसा ।

२) सा, मपनिसा, रेप, मरे, म, सारे, म, निप, म, प, मरे,

रेग, म, रेसा ।

३) मरेसारेसा, रेपमरेसारेसा, मरेपमनिप, मरेसा, निसा, रेग,

मरेसा ।

४) सारेग, मरेसा, सारेपम, रेग, मरेसा, मरेप, नि, प, मरे,

सारेग, मरेसा, मरेप, मपसां, निप, ग, मरे, सा ।

५) सारेनिसा, सां, मपनिसां, नि, मप, मरेप, मपसां, रेंसां,

रेंगं, मंरेंसां, निसांरेंनिसां, पनिमप, मरेप, म, रे, ग, मरेसा ।

(६) निसारेमरेसा, नि, प, निसा, रेप, मरे, प, मपसां, म, मप,

म
रेप, निप, मरे, ग, मरेसा।

(७) मपसां, निमपसां, रें, सां, मरेंसां, रेंनिसांपनिमपरेम, निम-
प, रेग, मरेसा।

(८) निसारेमरेसा, निसारेग, मरेसा, निसारेपमपमरेसा, निसारे-
पम, निमपरेग, मरेसा, निसारेमपनिसां, निम, परेग,
मरेसा।

(९) सामरेपमनिपसां, निमप, म, रेग, मरेसा, सामरेपमनिपसां
निरेंसांरेंनिसापनिमपरेग, मरेसा, सामरेपमनिपसांनिरेंसांरेंगं,
मंसांरेंनिसांपनिमपरेग, मरेसा।

(१०) ग, मरेसा, निपम, रेग, मरेसा, सांरेंसांनि, मपम, रेग,
मरेसा, मंरेंसांरेंनिसां, म, पमरे, ग, मरेसा, निसा, मरे,
प, मपनिसां, मंरेंपं, रेंगं, मंरेंसां, पनि, म, पसां, मरेग,
मरेसा।

(४१) धूंडियामल्लार-स्वरविस्तार.

(१) मरेममप, मनिधनिमप, मपसां, रेंनिसां, सांनिधप, मरे,
रे सा
ग, रे, ममप।

२) प, मरे, मप, मनिधनिप, सां, निधप, मरे, पमरे, गरे (रेसा),
ममप ।

३) मरे, मनिधनि, म, प, सां, निसांरेंमंरेंसां, मरेप, मपसां, म,
निधनिमप, मरे, गरे (रेसा), मप ।

(४) मरे, पमरे, मपसां, निधप, मरे, मपनिरेंसां, मनिधनिमप,
मरे, निसा, मरे, मंरेंनिसां, निमप, मरे, गरे (रेसा), मप ।

(५) गरे (रेसा), मप, निधनिमप, गरे (रेसा), मपसां, निधप, गरे (रेसा), मपनिसांरें,
सां, निमप, गरे (रेसा), मपनिसांरेंमंरेंनिसां, निमप, गरे (रेसा), मप ।

(६) ममपमपसां, निसां, निसांरें, रेंगंसांरें, निसां, निधनिमप,
सां, निमपमरे, गरे (रेसा), मप ।

(७) मपसां, रेंमंरें, सां, मंरेंपं, मंरें, निसां, रेंगंरेंसां, निसां, रें,
सां, मपनिसां, नि, मप, गरे (रेसा), ममप, सां, निधप, मरेमप ।

(८) मप, निधप, मरेसा, मपसां, रेंसां, पनिधप, मरे, मपनिसां,
रेंमंरेंसां, पनिसांरें, सां, मनिधनिप, रेम, सारे, गरे (मसा), मप,
म, रे, सा ।

(९) ममरेसानि़सा, निनिपमरेसानि़सा, रेंरेंसांनिमपनिधपमरेसा, निसारेमपनिसांरेंमंरें, पंमं, सांरेंसां, निमपनिधप, रेमरेसा,
रेसा
निसारे, गरे, मप, निधनिमप।

मं सां
(१०) सारेमरेमपनिपनिपनिसां, रेंगं, रें, मंरेंसां, निसांरेंसांनिमपसां,
रेसा
नि, मप, गरे, मप, निधनिप।

(४२) रूपमंजरी मल्हार—स्वरविस्तार.

नि़ रे सा
(१) सा, मरेप, मगम, रेसा, नि़ध़प़, गरे, ममप, पम, निध, निप, मपमग, रे, सा, रेपमगरे, सा, नि़ध़प़, सा।

(२) सा, रेसा, नि़ध़प़, मरेप, मगम, रेसा, नि़ध़प़, मरेपम, निधप, मपमगरे, सा, रेपमगरे, सा नि, ध़, प़, सा।

रे सा
(३) गरे, मप, पमनिधनिप, सांनिधनिधप, म, पमग, ग गसा, नि़ध़नि़प़, मप़सा।

(४) सा, मरेप, मगरे, सा, निधनिप, मगरे, सा, सां, निधप, मगमरे, सा, रे, मप, मनिधप, सां, धनिप, मग, म, रेगसारे, म, रेप, मगरे, सा, निध़निप़, सा।

(५) प, मप, निधनिप, रेप, निसारेप, मरे, प, मनिधनिप, मप-मगमरे, सा, रेप, मगरे, सा, सां, निधप, मगरे, सा, निधनिप, सा ।

(६) मरे मप, सां, निसां मंरेंसां, निधनिप, मगरे, प, मप, सां, निधप, मगमरे, प मरे, सा, निधनिप, सा ।

(७) रे, मम, प, निधनिमप, सां, रें, मं, गंरें, सां, रेंपंमंगंमंरें, सां निधप, रेगसारे, ममप, पमनिधप, मपमगरे, सा, रेप, मगरे, सा, निधनिप, सा ।

(८) मपसां, निसां, मंरेंसां, निधनिप, सांनिधप, निधप, म, पम, निधनिप, मपमगरे, सा, रेप, मगरे, सा, निधनिप, सा ।

(९) रेसा, रेपमगमरेसा, निधनिप, मपमगमरेसा, ग़र, मप, सांनिधप, मगमरेसा, रेमपसां, मंरेंसां, निधनिप मपमग-मरे, सा ।

(१०). सारेपमगरेसा, सारेमपनिधनिपमगरेसा, सारेमपसांनिध-निपमगरेसा, सारेमपसां, रेंमंरेंसां, निधनिपमगरेसा, सारेमपसां, रेंपंमंगंरेंसां, निधनिपमगरेसा ।

(४३) श्रीरंजनी–स्वरविस्तार.

(१) सा, रे, गरेसा, धनिसा, धनिसारेग, रे, म, धमग, रे, गरे, सा, निधनिसा।

म

(२) सा, ध, गरे, मगरे, म, ध, सारेगम, धनिसा, रेमग, रे, गरेसा, धनिसा।

(३) म, निध, म, गरेम, धनिसां, सारेगम, धनिसां, रे, गम, मगरेसा, निधनिसा।

(४) ध, निध, निसांरेंनिध, मध, रेगम, सारेग, धनिसा, रेगरेसा, निध, सा।

(५) मगरेसा, निधमगरेसा, रेमगरेसा, धसांनिधम, रेमगरेसा, धनिंगंरेंसां, निध, रेमगरे, गरेसा, निध, सा।

(६) ग, मग, सारेमग, मधमग, सां, निधमग, धसांरेंनिध, मग, सागरेम, गरेसा, धनिसा।

(७) निधनिसां, निसां, रेंगंरेंसां, धरेंसांनिध, रें, निध, धनिसांमंगंरें, निसांनिध, मध, गरे, गरेसारेनिसाधनिसा।

(८) म, निधनिसां, रेंगंमंगंरेंसां, निगंरेंसां, निध, मधमसा,

मा रे

रेगम, सारे, रेग, गम, गरेसा, धनिसा।

(९) गरेसानिधनिरेगमधनिधमगरेसा, मगरेगमधनिसांगंरेंसांनिधमगरेसा, मंगंरेंसांरेंनिसांधनिमधगमरेगसारेनिसा धनिसा।

(१०) सागरेमगरे, मनिधसांनिधमगरे, मनिधसांनिरेंसांगंरेंनिसां-
निधमगरे, मनिधसांनिरेंसांमंगंरेंसांनिधमगरे, मगरेसा,
धनिसा ।

(११) सारेगम, रेगम, रेम, सारेगमध, रेगमधनि, गमधनिसां,
धनिसांरेंगंमंगंरेंसांनिधमगरेसा ।

---

(४४) आभोगी—स्वरविस्तार.

(१) गरेसा, धसा, रेगम, धमग, रेसा, गमधसां, धसांधम,
गरेसा, धधसा ।

म
(२) सारेगरेसा, धग, मगरेसा, मधसा, रेगम, धसां, मधसां,
म
सांधम, ग, रेसा, धधसा ।

म
(३) म, गम, धग, म, मधसां, धसांधम, रेगम, धसां, धम,
म म म
ग, धग, रेग, धसा ।

म म म म
(४) ग, मग, धग, मधसां, धसांधग, धसांरेंगंरेंसां, धसां, धग,
मगरेसा ।

(५) ध, मध, सारेगमध, सांध, रेंध, गंरेंसांधसां, ध, मंगंरेंसां,
म
धसां, ध, मधसांधसां, धग, मगरेसा, धधसा ।

(६) सांधम, रेंसांधसांधम, मंगंरेंसांधसां, धम, सारेगमधसां,
म
धम, रेगमध, सांधम, धग, मगरेसा, धसा ।

(७) सारेसा, मगरेसारेसा, धमगरेसारेसा, साधमधमगरेसारेसा,

म
गमधसांरेंगंरेंसां, धसांधमग, रेसारेसा, धमधसां, मधग, मगरेसा।

म
(८) सागमध, मधसां, मंगंरेंसां, रेंधसां, मधमसां, धसां, धम,

म म
धग, रेगमध, मधसां, ग, मगरेसा।

सा म
(९) सा, ध, मधसां, गंरेंसां, मंगं, मंगंरेंसां, गमधसां, रेंसां, धसांधम, धम, गम, मगरेसा।

(१०) गरेसा, मगरेसा, धधमगरेसा, सांसांधमगरेसा, रेंसांधसांध-

म
मगरेसा, गंरेंसांमंगंरेंसांधसांधमधग, मगरेसा।

(११) सागम, गमधमधसां, धसांमंगंरेंसां मधसांधमग, सांधमग, मधमग, मगरेसा।

(१२) सासारेरेसासा, ममधधगग, धधसांसांधध, गंगंमंमंगंगं, मंगंरेंसां, धसांरेंधसांधम, मधसांधमग, मगरेसा।

---

(४५) चंद्रकौंस–स्वरविस्तार.

(१) मगसा, निसा, धनिसा, म, गमध, मधनिध, मग, मगसा।

(२) नि, धनिसा, मग, सा, निधमग, मग, सा, सागमध, मधनि, धनिसां, मंगं, सां, सांनिधमग, मगसा।

(३) सागमगसा, सागमध, ग, मग, सा, गमध, मनि, धसां, निसां, गंसां, सांनिध, मधनिध, मग, मग, सा।

म

(४) गसानिधनिसा, म, गमध, सांनिध, निध, निगं, सां, निसांनिध, मधनिसां, गंमंगंसां, निधम, गम, सागम, निसाधनिसाम, गम, निधम, ग, सा।

म

(५) म, धम, निधम, मधनिसां, गंमंगंसां, निध, म, सां, निधम, मग, मगसा, निसागसा, निधनिसा।

(६) सागमधनिसां, गंसां, धनिसांगंसां, निगंसांगंमंगंसां, गंसां, नि, धनिसां, ग, मग, सा।

(७) मगसा, धमगसा, निधमग, सांनिधमगसा; गंसांनिधमगसा,

म

मंगंसांनिधमगसा, निसागम, धसां, ग, सागमगसा, निधनिसा।

(८) सागसामगधमनिधसांनिगसांमंगंमंसांगंनिसांधनिमधगमसा गनिसाधनिसागमधनिसां, ग, मगसा।

(९) मगमनिध, निसां, गंमं, मंमंगंसां, गंनिसां, धनिसां, सांनिध, गमसा, निसागमधसां, निध, मग, मगसा।

(१०) सागमगसा, सागमधमगसा, सागमधनिधमगसा, सागमधनिसां, निधमगसा, सागमधनिसांमंगंसां, सांनिधमग, मगसा।

(११) ममगमगसा, निनिधनिधमगमगसा, सांनिधनिधमगमगसा, मंमंगंमंगंसां, गंसां, निसां, धनिसांगंसां, निध, मग, मगसा।

(४६) गौड–स्वरविस्तार.

(१) सा, मरेसा, ग, मरेप, धप, पग, म, रेप, मपधरेंसां, धनिप, मपधसां, निप, मपग, मरेसा ।

(२) मरेसा, पग, मरेसा, मरेप, धनिप, मपधसां, निप, मपग, म, रेप, निमप, धसां, धनिप, पग, मरेसा ।

(३) सारेसा, रेप, ग, मरेसा, मरेप, धसां, धनिप, मपधरेंसां, धनिप, मपधसां, निप, मपग, मरेसा ।

(४) धनिप, मप, निधसा, रेमरेप, मपधसां, निप, म, प, धप, धनिप, पग, मरेपमनिप, धसांधनिप, ग, मरे, सा ।

(५) सा, निधसा, रेसा, मरेसा, पग, मरेसा, निप, मपधसां, निप, ग, मरेसा ।

(६) प, धप, धसां, धनिप, मपधरेंसां, धनिप, मंरेंसां, धनिप, गमपगं मंरेंसां, धानप, ध, ध, निप, मपधसां, मप, ग, मरेसा ।

(७) म, मप, ग, म, पानिधसां, निप, म, मपधसां, मपम, गम, निप, रेमरेप, मप, ग, मरेसा ।

(८) सा, निसा, मरेप, पनिध, सां, धनिप, धरेंसां, धनिप, मप-
मं
धसां, गमंरेंसां, रेंधनिप, मपसांधसां, निप, रेप, पग,
म
मपधनिप, ग, मरे, सा।

म
(९) ममरेसा, पपगमरेसा, निधनिपगमरेसा, सांधनिप, गरेसा,
म
रेंसांधनिप, मपधसां, निप, गमरेसा, मंमंरेंसां, धसां, निप,
म
मपधसां, निप, ग, मरेसा।

म
(१०) पप, निधसां, निसां, रें, सां, गं, मरेंसां, निसांरेंधनिप,
सांधसां, निप, मपधनिप, धसां, धनिप, ग, म, निप, ग,
म, मरेप, पग, मरेसा।

(११) निधसां, सां, रेंसां, मंरेंसां, पंगं, मंरेंसां, धरेंसां, मपधरेंसां,
म
निप, म, रे, प, धसां, धनिप, धप, मपधनिप, पग मरेसा।

(१२) सामरेसा, सामरेपगमरेसा, सामरेपमनिधसांधानिमपगमरे,
सा, सामरेपमनिधसांनिरेंनिसांधनिमपगमरेसा, सामरेप,
मनिधसांनिरेंसांमंगंसांरेंनिसाधनिमपगमरेसा, मपधसां, ध-
निप, पग, मरेसा।

(४७) देसी (दोन्ही धैवत घेणारा प्रकार)–स्वरविस्तार.

नि ' म री म नि म
(१) सा, निसा, रेपग, रे, नि, सा, रेमप, प, मप, धप, गरे,
म री
पगरे, निसा।

सा म प म म सा प
(२) निसारेपगरे, पमप; निधप, मप, गरे, पग, रे, निसा, निप,
म री
मप, गरे, नि, सा।

सा प नि म
(३) सा, निसा, निप, सा, रेमपरेमप, धप, निधप, रेम, निधप,
म म री
मपग, रे, पगरे, निसा।

म
(४) सा, निसा, रेनिसा, मपनिसा, रे, मगरे, पग, रे, सा, प.
नि म मा म री
मप, धप, मपगरे, निसारेप, ग, रे, निसा।

नि म प नि म
(५) प, मप, धप, गरे, निधप, रेमपनिधप, मपधप, गरे,
सा म री
निसा, रेपग, रे, निसा।

म . नि नि नि
(६) सा, रेम, प, प, धप, सां, निसां, पधप, रेमपनिधप, ' धप,
म री सा
मप, गरे, निसारेपग, रे, नि, सानिसा, पनिसा, मपनिसा,
म री नि नि नि म
रेसां, ग, रे, निसा, धप, सां, प, मप, धप, मपधमप, गरे

सा　　　　री
निसा, रेपग, रे, नि, साममप, सां, सां, निसां, रें, सां,

सां　सां　　प　　　　म
गंरेंसां, निसां, प, निधप, म, म, रेम, म, प, निधप,

म　　　प　　नि　म　री　　　म　री
मपगरे, रेंसां, निप, मपधप, गरे, निसा, रेपग, रे, नि, सा।

देसी (कोमल धैवत घेणारा प्रकार).

री　　　　　म　री　　　　म　　　नि
१) सा, रेनिसा, रेपग, रेग, रेनिसा, सा, रेम, प, प, धपरे,

नि　प　म　नि　म　री　　म　री
धप, निधप, रेमप, धप, गरे, निसा, रेपग, रे, निसा।

री　नि　　प　नि　　　म　　म
२) सा, रेनिसा, धप, मप, निधप, धप, सा, रेग, रे, पग,

म　　　　　　　म　　म　　री　　म
रेनिप, सांप, निधप, रेमपधमपग, रे, निसा, रेपग,

री
रे, नि, सा।

नि　　सां　　　नि　म
(३) मम, प, प, धप, सां, निसां, रेंसां, धप, रेमप, गंरेंसां,

म　नि　म　री
रेंसां, निधप, रेमप, धप, मपग, रे, निसा।

म　　　नि　　　　　　　नि　म　प
(४) पर, मप, प, ध, प, मप, सां, प, मपधप, मपगरे, निधप,

म　म　री
मप, गरे, रेगरे, निसा।

५९-६०

(५) मपसां, सां, गंरेंसां, निसां, प, निधप, रेमनिधप, गरे, पगरे, निसा, रेपग, रे, नि, सा ।

(४८) गांधारी—स्वरविस्तार.

(१) सासासाधध, प, धग, रेम, प, प, धधप, मप, धध, सा, निसा, रीरीरी, सा, सा, साध, पधमप, ग, रे, सा ।

(२) मपध सां, सां सांगंरें, सां, निसांरेंध, ध, प, मप, प, धध, ध, प, प, प, सां, सां, मप, प, ग, रेरे, सा ।

(३) सा, निध, प, धम, गरेमप, प, सां, रेंगंरेंसां, रेंसांनिध, प, पधम, प, ग, रेरे, सा, रेम, प, निधप, धमप, निध, पं ।

(४) सारे, मप, प, ध, प, निधप, सांरेंगंरेंसां, रेंनिध, प, मप-निध, प, सारेमप, निध, पधमपग, रेरे, सा ।

(५) साधध, प, निध, प, गरेमप, गंरेंसां, रेंनिध, प, मपसां, निध, निधपमगरे, रेसा ।

नि नि
(६) मप, धनिसां, निसां, ध, सां, रींगं, रेंसां, रेंनिधप, मपनि-
धप, मपध, रेंसां, रेंनिध, प, निसां निध, प, धमप, निधप।

---

(४९) देवगांधार (प्रकार १ ला)—स्वरविस्तार.

निनि म सा नि
(१) सा, धधप, म, प, धपमप, ग, री, पग, रीसारी, ध, सा,
सा म सा
नि, सारीग, म, पधमप, ग, री, सानिनि, सा।

प नि म सा
(२) सा, रीमप, मप, निधप, धमप, गरी, गम, गमपधमप,
म री म सा सा सा
ग, रीसारी, पग, री, सा, निनिसा।

नि नि
(३) सा, ध, प, मपध, सा, नि, सारीग, म, गमप, निधप,
प म सा सा सा
सांनिधप, धमपग, रीसा, निनि, सा।

म सा निनि प नि सा
(४) प, मप, गरीमप, धधप, निधप, सां, निसांरींधप, ग, रीग,
म सा सा सा
म, निधप, मपग, रीसा, निनिसा।

म
(५) सा, गरीसा, मगरीसा, रीगम, पधमप, ग, रीसा, निधप,
धंमपगरीसा, गंरींसां, निसां, धप, मपधनिसां, धप, ग,
म सा सा
रीगम, पनिधपमपग, रीसा, निनिसा।

(६) प, प, ध, प, सां, निसां, रींसां, गंरींसां, रींगंमं, गंमंपंगं, रींसां, गंरींसां, रींनिधप, मग, म, रीमपनिधप, पध, मपग,

सा सा
रीसा, निनि, सा ।

(७) प, प, मपध, सां, गंरींसां, मंगंरींसां, रींगंमं, पंगंरींसां,

म
निसांध, मपधनिसांधप, सारीग, म, प, पधमपगरीसा,

सा सा
निनि, सा ।

(८) सारीसा, मगरीसा, सारीगमपधमपग, रीसा, गमपनिधप-

सा सा
मपगरीसा, मपधनिसांनिधप, मपगरीसा, निनिसा ।

सा
(९) सांनिधप, निधपधमप, ग, रीसारीग, म, निधपमपगरी,

सा सा
मपधनिसां, निसां, पध, मपगरीपग, रीसा, निनिसा ।

(१०) सां, निसां, ममपधनिसां, रीमपधमपधनिसा, सांरींगं,

सा सा
मपधमप, सांनिधपमगरीसां, निनिसा ।

(५०) राग देवगांधार (प्रकार दुसरा)—स्वरविस्तार.

नि मम
(१) मपध-प, सां-, नि-सांरीं-धप, पगगमप-, रीं-सां, निप,

सा सा
गंमपग-, मगरीसा, निनि, सा ।

(२) सा, म, गमप, निधप, मप, ग-रीसा, गमपनिधप, ग-रीसा,
सा सा
निनि, सा ।

(३) सा-, मगरीसा, निध-, प, सागमप, मपधमपगरीसा,
सा सा
निनि, सा ।

(४) प-, मप-, धप-, सांनिधप-, गमप, रींसांरींनिधप, मप-
सा सा
गं-रींसां, रींनिधप, मपधमपग, मपग-, रीसा, निनिसा ।

मं मं
(५) मपध-, पसां-, निसां-, रींसां-, गंरींसां-गमंपंगंमंगंरींसां,
सा सा
निसां, धप, धमप, गरी-सा, निनि, सा ।

(६) प, मपसां, रेंसां, रेंनिधप, मपगमप, रेंसां, रेंनिधप, निधप,
ग, म, पधमप, सां, धप, धमपग, रे, सा, निनि, सा ।

(७) मपनिधपमगमपनिधपम, गमपनिसांरेंनिधपम, पनिसांमं-
गंरेंनिसांरेंनिधपमगम, गमपनिधपधमपग, मगरेसा ।

(८) पमपसां, गमपसां, निसागमपधमपसां, मपरेंसां, गंरेंसां,
मंगंरेंनिसां, निसांरेंनिधप, गमपसां, पधमपग, मगरेसा ।

(९) सांनिधपमगरेसा, रेंरेंसांनिधपमगरेसा, मंगंरेंसांनिधपमग-
म म
रेसा, गमपरें, सां, निसां, पधमपग, पग, मगरेसा ।

(१०) मगमगरेसा, सांनिसांसांनिधपमगरेसा, रेंसांगंरेंसांनिधप-
मपनिसांमंगंरेंसांगंरेंसांनिरेंसांनिधपमगरेसा ।

(५१) खट–स्वरविस्तार

सा म री मम नि मम
(१) निसा, रेममपगगम, रे, सा, पधप, निधप, गगम, रेसा।

सा म नि
(२) निसा, रेनिसा, ग, म, प, प, धध, निप, ध, सां, निधप,

म म म
मप, ग, ग, म, पग, म, रेसा।

सा नि नि नि
(३) निसाग, म, पगम, धधध, निधप, सां, निधप, रेंसांनिधप,

म म म
मपग, ग, मपग, मरेसा।

म म म नि नि नि
(४) पग, मपग, साग, मप, धप, निधप, सांधध, निप, सासा-

म म
ग, मप, ग, म, रेसा।

नि नि नि नि नि नि
(५) म, म, मप, प, धधधध, सां, धध, प, धध, प, मपगमरे,

गमप, मग, रे, सा।

म म नि प मम
(६) परे, रेप, प, मप, मपधध, सां, निधप, निप, गग, म, नि-

धप, मपं, गमप, गम, रेसा।

म म म म म म म
(७) निसाग, ग, पग, धपग, निधप, ग, सां, निधप, गं, रेंसां,

म
गंरेंसां, निधप, ग, मपग, ग, मरेसा।

नि नि नि

(८) मप, धधध, सां, सां, रेंसां, गंरेंसां, धधसां, निधप, गंरेंसां,

म म

रेंसां, धध, निप, सां, निधप, मपग, ग, रेसा, मम, प,

नि नि नि नि म म म म

प, धधध, निध, प, सां, ध, प, पग, ग, मपग, ग, रेसा।

नि नि नि नि नि नि नि

(९) मपधध, सां, सां, सांरेंसां, गंरेंसां, धधध, सां, धध, निधप,

नि नि नि म म म

पगंरेंसां, रेंसांधधध, निपमप, ग, ग, ग, रेसा।

---

(५२) जंगला—स्वरविस्तार.

नि म सा

(१) सा, ध, प, गरेग, रे, म, प, धनिध, प, धम, मपनिधप-
मगरेसा, रेम, प, धनिधप, प।

म नि

(२) प, धपमप, रेमपधपमप, गरेग, सारे, ममप, पसांध, प,

नि पम रे सा

नि, धनि, धनिसां, धप, मपनि, धप, ग, रे, म, प,

नि

धनिध, प।

(३) म, धपमगरेसा, रेमपधमपधपमगरेसा, रेमपधसांनिधप,

नि

निधपमगरेसा, रेम, रेमप, धनिध, प।

(४) प, मपधप, मपनिसांरें, निसांरें, सांनिधप, धपधमप,
धमप, रेगसारे, ममप, निध, प।

(५) रेगसारे, मगरेसा, निसा, धप, मपनिसारे, मगरे, रेमपध-

म सा

मपग, रे, ममप, धनिध, प ।

(६) सां, निधनि, पधमप, मपनिसांरें, सांरेंगंरेंसां, निसां, धनि, पधप, मपनिधपमगरेगसा, रे, ममप, धसांध, प ।

(७) प, धम, मपनिसांरें, निसांरें, रेंमंगंरेंसां, निरेंसांनिधप, मधपमगरेगसा, रेममप, धनिसां, धप ।

(८) धधपमगरेगसा, निनिधपमगरेगसा, रेंरेंगंरेंसांनिधपमगरे-गसा, सारेम, रेमप, मपध, पधनि, ध, प ।

(९) धप, सांनिधप, गंरेंसांनिधप, मध, धनि, धनिसां, धप, रेमपनिधपधमप, गरेगसा, रेरेममप, धनिधप, प ।

(१०) सारेगसारेमपधमपनिसांरेंनिसांरेंमंगंरेंगंसांरेंनिसांधनिपधम-पगरेगसा, रेममप, धनिध, प ।

(५३) झीलफ—स्वरविस्तार

नि

(१) सा, निसग, मप, पधनिसांरें, सां, ध, प, निनिसां, रेंसां,

नि म

ध, प, निधप, गमप, मग, रे, सा ।

(२) सा, प, निधप, सां, रेंसांनिध, प, मपनिधप, मपधनिसां, निधप, गमपग, मग, रेसा ।

(३) सा, रेसा, धधनिसां, धप, गमपनिधप, रेंसां, नि धप, निध-
पग, मप, गमगरेसा।

(४) सा, ग, मप, गं, मप, निधप, सां, रेंसां, नि धप, मपध,
निसां, रेंसांनिध, प, पधनिसां, धप, गमप, ग, मगरेसा।

(५) पपध, निध, निसांरेंसां, ध, गं, मं मंगंरेंसां, ध, पधनिसां,
ध, प, नि म धपग, मप, गमपधनि नि धपग, म मगरेसा।

(६) मगरेसा, निधपग, मगरेसा, सां, रेंसांनिध, प, ग, मगरेसा,
मंगंरेंसां, निसांरेंसां, ध, प, म ग, मगरेसा।

(७) मप, ध, निसां, निनिसां, निसांरेंसां, निसांधनिप, म,
म गम, प, परेंसां, रेंनिसां धनिप, गम, पनिधप, ग, मगरेसा।

---

(५४) गोपिका वसंत–स्वरविस्तार.

(१) सा, धनिसा, म, गमप, गम, मप, ध, नि निसां, ध, प, सां,
धनिधम, पग, गमपधनिसां, म, पग, मग, सा।

(२) ग़सा, धनिसा, धनिधप, मप, ध, सा, गम, पग, मग, सा।

(३) सा, म, गम, सागमप, गमध, निध, प, सां, धनिधम,
प, गम, निधम, पग, मग, सा।

(४) सागमध, निधप, गमप, सागमप, सां, धनिध, मप, गम, पधनिसां, धनिधम, निधम, पग, मग, सा ।

(५) सा, ध, ध, निध, म, गमप, सां, धनिधम, गमप, धनि-
मं
सांगंमंगंसां, धप, सांनिधम, पधनिसां, म, पग, मग, सा ।

(६) पमगमगसा, निधमपगमगसा, सांनिधमपगमगसा, गमप-धनिसां, मंगंसां, धनिधपगमगसा, निसागमपधनिसां, निधमपगमगसा ।

(७) मप, ध, धसां, निसां, गंसां, धप, मंगंसां, धनिधप, मप-गम, पधनिसां, म, गमपग, मग, सा ।

(८) सागमप, निधमप, सांनिधमप, धनिसांगंसांनिधमप, गम-पधनिसांमंगंसांनिधमप, सांनिधम, निधमग, मपग, मगसा ।

(९) निधमगमपमगसा, सांनिधपमगसा, धनिसांगंमंगंसांनिधप-मगसा, सागमपधनिसांगंमंपंमंगंसांनिधपमगसा ।

नि
(१०) गमध, धसां, गंसां, गंमंपं, गंमंगंसां, धनिसांनिधमप, गम-धनिसांगंमंगंसांनिधप, गमपधनिसां, म, पग, मग, सा ।

(५५) सिंधभैरवी-स्वरविस्तार.

(१) सा, पधसा, निसारे, निसा, निधनि, पधप, मपधनिसा, गरे, निसा ।

(२) प, नि, पधप, पधसा, धनि, पधप, मपनिसारे, निसा, नि, पधप, पगरेमगरेसानिरेसानिधप, धसा, निनि, रेसा।

(३) गरेगरेगरेमगरेसा, गरेनिसारेनिसानिधप, पधमपधगरे, निसा, निनि, सा।

(४) सा, गरेसा, रेमगरेसानिरेसा, रेगमपनिधपमगरेसानिरे, सानिधप, पधमपधसा।

(५) गसागमप, मपधपमगरे, निरेगमरेगरेसा, निरेसानिधप, पधसा, निसा।

(६) निधसानिधप, गरेसानिधनि, पधप, ममपमगरे, रेमगरेसा-निधप, पधमपधसा, गरे, निसा।

(७) पपधप, निधानिधानि, पधप, रेगमप, निधप, धपमगरे, निसारेमगरेसानिधप, पधनिसा।

(८) पधनिसारे, पमगरे, पमधपमगरे, निरे, गप, मगरे, मगरे-मगरेसानिधप, पपधसा, गरे, निसा।

(९) पसानिरेसागरेमगपमधपनिधपमगरेगपमधपमग रेगपमगरे-मगरेसानिरेसानिधप, पधसा, ग, रे, निसा।

(१०) प, धपमगरे, रेमपनिधपमगरे, पमधपनिधनिपधमपगमरे-गसारे, पमगरेसानिधप, धसा, गरे, निसा।

(५६) बिलासखानी तोडी–स्वरविस्तार.

(१) सारेनि, सा, रेग, ग, रे, सा, सा, रेध, धगरेगरे, सासा [नि म]
निसारे, सा ।

(२) साध, सारेसाध, धग, रेग, मगरे, सा, पध, मगरेग, रे, [नि]
सा, रेनिसारेग ।

(३) सा, रे, सा, गरे, सा, रेनिध, पध, ग, रेरेगमग, रेग,
रेसा, निसारेग । [सा]

(४) धनिध, सा, गरे, सा, पग, रेग, धसारेग, पधसारेग, [रे]
रेग, रे, सा ।

(५) धध, निध, पधनिध, सा, रेनिध, सा, ग, मग, पध, [निनि रे]
मग, मग, रेग, रेसा । [ग]

(६) सा, रेग, रेग, मग, धप, ग, निध, सां, निध, प, मग,
रेग, रे, सा, निसारेग ।

(७) प, प, धध, सां, धसां, रेंनिरेंसां, गंगंरें, गंरें, सां, सांनिसां,
रेंनिध, निध, प, गं, मंगंरें, सां, रेंनिध, प, पध, मग, [प]
रेग, मग, रे, सा, सा, नि, सारेग ।

(८) सासाध, प, पधमग, ग, रेसा, धनिरेगरेसा, ध, ग, मग,

रे, सा, धनिसारेग, पध, मग, रेगमगरे, सा ।

(९) पध, रेंध, सां, रेंनिसांरेंगं, मंगंरें, सां, सांरेंनिध, धमग,

रेगमग, रेंसां, धनिसांरेंगं, पधमग, रेग, मगरे, सा ।

---

(५७) मोटकी—स्वरविस्तार

(१) सा, धनिपसा, ग, मरे, सा, निसाग, मपधनि, निग, रे,

सारेपग, रे, सा, निनि, सा ।

(२) प, ध, पसा, म, म, गमपधनिग, रे, सारेप, ग, रे, सा,

निसारेसा, ध, पसा ।

(३) प, मप, ग, मपधनि, ग, मप, निनिसां निध, प, मपधम

पग, मपधनि, ग, मग, रे, सा ।

(४) मगरेसा, निध, ग, मरे, सा, धनिपसा, म, मपगमपधनि,

धमपधग, मरे, साधनिपसा ।

(५) निसागमपधनिसां, ममपग, मरे, सा, सां, धनिपसां, गं,

गंरे, सां पधमपग, मपधनि, ग, ग, मरे, सा ।

(६) निनिसां, सांनिनिसां, निनिसांरेंसां, निधप, मपग, मपध-

निसां, निधप, धग, गमरेसा ,

(७) सा, गमरेसा, निधपगपधग, मरेसा, निंनिसांनिधपमपधग, मरेसानिसागमपधनि ।

(५८) भूपालतोडी-स्वरविस्तार.

(१) सा, रेग, रेसा, रेग, प, पध, प, ग, प, रेग, रे, सा, ध, सा, रेग, रेसा ।

(२) सा, रेग, प, पध, प, रेगप, सारेग, परेग, प, ध, प, सां, रेंसां, ध, प, ग, रेगप, रेगरेसा ।

(३) सा, ध, प, रे, सा, ध, प, रे, सारेग, रेग, प, रेग, सारेगप, ध, प, रेग, प, धसां, रें, सां, ध, प, रेगप, रेग, रे, सा, धधसा, रेग, रेसा ।

(४) प, प, रेगप, ध, प, सां, ध, प, रें, सां, ध, प, रेगप, पध, रें, सां ध, प, धपरेगप, रेग, रे, सा, सासारे, सा ।

(५) सा, ध, रे, पधरे, गरे, परे, गप, धसां, रेंगंरेंसां, रें, पधसां, ध, रेग, रे, सा, सासारे, सा ।

(६) सारेगपरेगरेसा, सारेगपधपरेगरेसा, सारेगपधसांधपगरेगरेसा, सारेगपरेगपधसां, धप, रेगरेसा, सारेगपधसांरेंगंरेंसां, धप, रेगरेसा, सासारे, सा ।

(७) प, परेगप, ध, सां, रेंगंपंरेंसां, ध, रें, सां, धप, रेगपधसां, धप, रेगरेसा, सासारे, सा ।

(८) सांसांधपरेगरेसा, सांसांरेंसांधपगरेगरेसा, सांसांरेंगंरेंसांधपगरेगरेसा, सांसांरेंगंपंरेंगंरेंसां, धप, रेगपरेगरेसा ।

(५९) उतरी गुणकली—स्वरविस्तार.

(१) मगमप, ध, प, धमपग, मरे, सा, रेनिसारेगमपधनिसां, निधपम, पधनिसां, ध, पग, गमरे, सा।

(२) सा, गमप, निधप, मपधनिसांध, प, निधपगम, म, गमधनिसां, ध, प, ग, मरे, सा।

(३) सा, पमपग, मधनिसां, ध, प, सां गंरेंसां, ध, प, पधमप, ग, मरे सा।

(४) सा, रेनि, सा, म, म, पग, म, पधनिसा, ध, प, मपध-
नि
मपग, निधपग, मपसां, ध, प, मपग, मरेसा।

नि
(५) सा, म, म, निधप, म, गमपनिध, प, धमपग, सां, ध, प, धमपग, गमरे, सा।

(६) निसागमपगमरे, सा, ममपधनिसां, ध, प, गमरे, सा, साम, मप, पध, धसां, गंरेंसां, रेंनिसां ध, प, सां, धप, धमपग, गमरेसा।

(६०) वसंतमुखारी—स्वरविस्तार.

(१) सा, ग, मप, ध, प, पधनिसां, धनिधप, पनिधप, धपमपमग, मनिधप, गमरे, सा।

(२) सा, रे, सा, म, गमप, धनिसांनिधप, निधप, म, गम, मपनिधपमगम, सांनिधप, मग, मरे, सा।

(३) सा, गम, रेसा, निधनिसांनिधप, गम, मप, पधनिसां, रेसां, निसां, निधप, म, गम, गमनिधपम, गम, रे, सा ।

(४) सा, पमगमरे, सा, निसागम, मप, गमपधनिसां, निधप, मपमग, मनिधप, मग, पमग, मरे, सा ।

(५) सा, ध, ध, प, धनिसां, निधप, धपमग, मपधनिसां, निधप, मग, मनिधप, गम, रे, सा ।

(६) मगरेसा, धपमगमरे, सा, सांनिधपमगमरे, सा, रेंसां, धनिधपमगमरे, सा, मंगंरेंसां धनिधपमगमरे, सा, निसा-गमपधनिसां, रेंसां, पनिधपमगमरे, सा ।

---

(६१) गुर्जरीतोडी—स्वरविस्तार.

(१) ग, रेसा, निसा, रेग, मंगधमंग, रेग, रेसा, निरेसा, निनि-सारेग, मंरेग, मंध, निधमंग, रेग, मंधनिसानिध, निधमंग, रेग, रेसा, निरेसा ।

(२) निसागरेसा, नि, रेनिध, मंधनिसा, धनिसा, रे, ग, मंग, धमंगनिधमंग, रेग, रेसा ।

(३) सारेग, निधमंग, रेग, मंग, मंधनिधमंग, निधमंग, सां, निधमंग, निधमंग, मंधनिधमंग, गरेसामंगमंध, निधमंग, रेंनिधमग, मंधनिसांनिधमंधमंग, धमंग, मंग, रे, सा ।

(४) मंगमंध, रे, सांनि, सांरेंगंरेंसां, निनिसांरेंनिध, गं, रें, सां, नि, सांरें, निध, मंध, सासागग, मंध, रें, निध, मंध, मंग, रेग, रेसा ।

(६२) लाचारी तोडी—स्वरविस्तार.

साम रे
(१) सा, म, गमपधमप, ग, रेग, रेनिसा, ग, रेगम, गमपध-
सां   म सा
निध, निप, मग, रेग, रेगम, गमपधमप, ग, रेग, रेनिसा।

म साम सा
(२) पग, रेग, रे, निसा, रेग, रेगम, गमप, धनिप, सांनिधप,
म
मग, रेगम, पधमप, ग, रेनिसा।

म
(३) सा, नि, ध, प, सा, रेग, रे, निसा, निसारेगम, गमप,
म म
निधनिध, म, रेगम, गमपध, मप, ग, रेग, रेनिसा।

(४) प, धप, निधप, म, पम, ग, रेगम, गमप, ग, रेनिसा,
मगरेसा, रेनिसा, प, धप, सांनिधप, म, पमग, रेगम,
नि म
पध, प, ग, रे, निसा।

(५) सा, रेगम, गम, पधम, निप, म, सांनिधप, म, गमपध, प,
म   म साम
धम, पसां, निसां, पम, गमपधमप, ग, रेग, रे, निसा।

(६) ग, रेनिसा, रेगमगमपग, रेनिसा, धपसांनिधप, ग,
रेंनिसा, गरेंसांनिधप, ग, रेनिसा, मंगरेंसां, पनिधप, गम,
नि
मपध, प, ग, रे, निसा।

म
(७) म, पपसां, निसां, सांगुरेंसां, निधप, म, पमग, रेगम,
म
गमपसां, निधप, म, गमपग, रेनिसा।

(८) गुरेनिसा, मगुरेनिसा, निधनिप, धमपगुरेनिसा, सांगुरेंसां,
नि
पसां, गम, गमपधमपसां, निधप, म, गम, गमपधु, प,
म
गु, रे, निसा।

(६३) लक्ष्मीतोडी—स्वरविस्तार.

नि नि
(१) सा, रेग, म, मगुप, प, धु, धु, निप, गु, मपगु, मगुरेसा,
म
निसा, गु, रे, सा।

नि नि नि
(२) सा, म, मप, पधु, धधु, सां, धुप, निधपगु, रे, सा।

नि
(३) सा, रेग, म, गम, मगुप, निधुप, सां, धु, प, म, गम,
नि नि
धं, धनिप, गगपगु, मगुरेसा।

निनि
(४) पप, गम, ग, रेग, म, पपधधु, सांधु, निप, निधंप, म,
म
मगुप, निप, गु, रे, निसा।

(५) पपध, धसां, निसां, निनिसांरेंसां, निसां, धप, ध, सां, निसां, ध, प, निधपधग, मग, रे, सा।

(६) सा, रेग, म, धधनिप, मगम, पधसां रेंसां, निसां, निधप, मप, धनिप, सां, धप, गम, निधप, धग, गरे, रे, सा।

---

(६४) बहादुरीतोडी–स्वरविस्तार.

(१) ध, प, मंपध, मंमंधसा, धनिसा, रेसा, सानिध, रेनि, गरेग, मंरेग, रेगमंधनिधगमंरेग, धनिसारेगरेसा।

(२) सा, निध, ग, रेगमंरेग- निगरेग, प, मंध, मंरेग, गमंगरे-गरेसा, नि, सारेगरेसा।

(३) सा, ग, रेग, मंधमंग, रेग, रेनिग, मंग, धनिसारेग, निग, रेनिध, मंध, निरेसाग, धमंग, रेगमंरेग, रेसा।

(४) मंध, गमंध, निध, गमंरेगमंध, मंगरेगमंध, मंग, मंगरे, गरेसा।

(५) निसाग, मंप, ध, मंपमंध, निसांनिधप, मंरे, सा, सांनि-सांनिध, रेगमंधनिधमंगरेसा।

(६) प, मंध, निसां निसांगंरेंसां, निसांरेंसां, निसांनिधप, रेग-मंधनिध, रेगमंरेग, रेसा।

(७) मंधसांनिधगमंरेगरेसा, निरेंसांगंरेंसांनिधगमंरेगरेसा, रेंगंमं-रेंगंरेंसां, धनिधगमंधनिधमंरेग, रे, रेसा।

(६५) अंजनी तोडी—स्वरविस्तार.

नि
(१) सारेमप, सां, निसां, धप, मपग, रे, मगरे, गसा, सा, मरे-
नि
मप, निधप, निनिसां, रेंनिधप, रेगसारे, म, प, सां, धप ।

नि
(२) रेगसारे, मप, रेमप, निधप, सां, रेंनिधप, सां, धप, मप,
नि.
ग, रे, मगरेगसा, रेम, रेमप, पसां, ध, प ।

म सा
(३) प, मप, रेमप, ग, रे, मप, निधप, सां, रेंनिधप, मंगंरेंसां,
नि म म
धप, रेम, रेमप, ग, रे, पग, रे, मगरे, गसा, निनि, सा ।

म सा
(४) मगरेसा, पग, रे, गसा, रेमप, सां, गंरेंसां, रेंनिधप, रेग-
म सा
सारेमप, रेमप, निधप, मपसां, निधप, पधमप, ग, रे,
नि
गसा, सारेमपसां, धप ।

नि
(५) मध, निसां, सां, मधनिसां, गंगंरेंसां, ध, प, सां, रेंनि,
प नि
धम, पनिसांरेंनि, धम, सारेमपसां, धप ।

(६) सां, धनिसां मधनिसां, गंरेंसां, मंगंरेंसां, रेंनिधमप, पनि-
प
सांरेंनि, धम, सारेमप, सां ।

म
(७) सां, सां, निसां, निधप, गरेगरेसा, साम, मप, पनिसां, निधप ।

नि नि सां
(८) मध, सां, ध, सां, रें, निसां, ध, प, सां, रेंनिध, मपसां,
म सा सा सा
रेंनिधम, प, पग, रे, गसा, निनि, सा ।

---

(६६) मालगुंज–स्वरविस्तार.

(१) सा, मगरेसा, निध, निसा, धनिसारेग, म, मध, निध, म,
प
म, रेगम, गमध, निसां, रेंसां, निधसां, धप, म, मग, मगरेसा ।

(२) सा, गम, गरेसा, धनिसारेग, म, निध, प, म, गमध-निसां, सांनिध, पध, पम, गम, धनिसारेग, म, गरेसा ।

(३) म, गम, रेगम, धनिसारेगम, गमध, म, सांनिध, पम, गमनिधसां, रेंसां, धनिध, म, ग, रेगम, गम, गरेसा ।

म म
(४) ग, रेग, धनिसारेग, रेगमधनिधपमग, सां, निध, निधप, मग, रेगम, धनिसारेगम, गरेसा ।

(५) सारेगरेसा, मधनिधमग, मगरेसा, सांनिधप, म, ग, रेगम, गमध, म, ग, मगरेसा, निधनिसा, रेग म ।

(६) मगुरेसा, सांनिधपमगु, मगुरेसा, रेंसांनिध, धनिसां, निधप,
म सा
म, ग, रेगम, निधपम, गु, रे, सा।

(७) मधनिसां, धनिसां, रेंसां, निध, धनिसांरेंगं, मं, मंगुंरेंसां, निसांरेंसां, निध, मधनिसां, धनिधपम, ग, रेगम, मगु-रेसा, निध, निसा, रेग, म।

(८) निधमगमपमगुरेसा, रेंसांनिधमगमगुरेसा, गुंरेंसांनिधपम-गमगुरेसा, धनिसांरेंगंमं, पंमंगुंरेंसांनिधम, गमधनिधपमग, मगु, रे, सा, निनि, सा।

चीजांची रागानुक्रमानें सूचि

(एकंदर चीजा २३७; एकंदर राग ६८)

(टीपः—या सूचींत, प्रत्येक थाटांतील राग वर्णानुक्रमानें दिले असून, प्रत्येक रागांतील चीजाही वर्णानुक्रमाप्रमाणें दिल्या आहेत.)

चीजांची वर्णानुक्रमाप्रमाणें सूची.

